

MAGYAR TÖRVÉNYHOZÁS

ÉS MAGYARORSZÁG TÖRTÉNELME.

I. FERENCZ JÓZSEF.

X. KÖTET.

ÍRTA: MÁRIÁSSY BÉLA.

GYŐR, 1890.

FISCHEH ISTVÁN ÉS F. KÖNYVNYOMDA-INTÉZETE.

TARTALOM.

	Lap.
I. <i>Fejezei</i>	1—21-ig.
Az ország, a császár helyzete. — A külsajtó nyilatkozata	
— Az októberi birodalmi tanács szemben Magyarországgal. —	
Schmerling és hívei magyargyűléte. — Pártalakulások. — Deák-,	
Tisza-pártok, szélső bal. — Az emigratio és Kossuth Lajos. —	
A 48 as párt alapelvei, közege.	
II. <i>Fejezet</i>	23—48-ig.
Anyagi viszonyaink. — A hitel. — Termelésünk. — Uzsora.	
— Ipar és gyárviszonyok. — Az ügyvédek.	
III. <i>Fejezet</i>	49—63-ig.
Szellemi helyzetünk. — Magyarság. — Pánszlávizmus. —	
Politikai műveltség. — Közerkölcsiség. — Hírlapirodalom. —	
Gr. Pálffy Mórrali párbeszédem.	
IV. <i>Fejezet</i>	65—86-ig.
Austria külviszonyai. — A német uralom utáni vágy. —	
Schleswig-Holsteini hadjárat. — Poroszország készül. — A gasteini	
egység. — Aldunai viszonyok. — Olasz ellenszenv. — Bismarck	
Napóleonnál. — A kis császár nagy követelményei. — Nyomorult	
pénzügyek. — Folytonos deficit. — Hitelhiány. — Szemtelen	
kezelés. — A Deák-, a határozati párt politikája. — Almásy-	
mozgalom. — Elfogatások. — A közegek tisztos eljárása. — IV.	
Endre trónkövetelő. — A kaland vége. — Ki indította az Almásy-	

mozgalmat — Maj lát György kancellár lesz. — A pártok kívánalmái. — Választások. — Országgyűlés.

Lap.

V. Fejezet.....87—115-ig.

A király őszintén egyezkedni akar. — A porosz háború kétségki vüli. — A király az országgyűlést személyesen nyitja meg. — A külhelyzet. — A pártok. — A közhangulat.' — Deák Ferencz, Tisza Kálmán, Ghiczy Kálmán. — Porosz-olasz szövetség.

— Szentiványi Károly, gróf Andrassy Gyula beszédeik.

VI. Fejezet.....117—143-ig.

Deák Ferencz felirata.

VII. Fejezet 145—175-ig.

A feliratot mindenki elfogadja. — A különböző nézetek hangsúlyozása. — Bartal, Zsedényi, Ghiczy, Lónyay, Nyáry, gr. Apponyi György, Tisza Kálmán, gr. Andrassy Gyula, Vályi János. — Bartal módosítványai elvettettek. — A felsőház külön felirata. — Felsőházi ellenzék. — A király válasza. — A szélső bal indítványa. — Közösügyi bizottság választása.

vili. Fejezet 177—198-ig.

A második felirat. — Porosz-olasz szövetség.

IX. Fejezet 199—219-ig.

Austria a congressust visszautasítja. — Napoleon herceg az emigratiót Berlinbe utasítja. — Nemeskéri Kis Miklós ezredes Klapkát felkeresi. — Austria a hercegségek ügyét a német szövetség elé terjeszti. — Bismarck és Klapka. — A német szövetség Austriához csatlakozik. — Poroszország a német szövetség új szervezését ajánlja. — Poroszország elfoglalja Hannovert, Hessent, Szászországot — Napoleon közvetítő ajánlata. — Albrecht herceg custozzai kis győzelme. — Austria nagy veresége Königgtratznél. — Bismarck nyilatkozata Magyarországrul. — Forradalmi szédelés. — Olaszország a külön békét visszautasítja. — A csehek és bécsiek porosz tüntetései. — A nikolsburgi fegyverszünet. —

Austria a német szövetségből kilép, VelenczérüJ lemond. — Az uralkodó ház válságos helyzete. — A magyar egyességet a politika ajánlja, — A porosz barátság. — Az osztrák birodalom új szer vezése.

Lap.

X. Fejezet..... 221—241-ig.

Az országgyűlés folytatása. — Királyi leirat. — Az országgyűlés felirata. — Tisza Kálmán erős határozati javaslata. — Megbukik. — Ujjonczozási patens. — A király visszavonja. — A király a felelős kormányt kinevezi.

XL Fejezet 243—263-ig.

A kormány tagjainak jellemzése. — A szélső bal az országgyűlés felosztatását indítványozza. — Gróf Andrassy Gyula a kormányt bemutatja. — Javaslatai: az ujjonczokrul, az adókrul.

XII. Fejezet 265—313-ig.

A közös őgyekrőlí törvényjavaslat. — A balközép különvéleménye. — A szélső bal határozati javaslata. — A többség javaslatának a balközép különvéleményéveli összehasonlítása.

XIII. Fejezet 315—328-ig.

Kövid viták. — Törvényjavaslatok: a nádorrul, a nemzet-örségről, az országgyűlés gelosztatásáról, a csajkásokrul, a bánáti határörségről, V. Ferdinánd és Ferencz Károly főherczeg lemondásáról, a ministerium kinevezéséről. — Királyi hitlevél és eskü.

Függelék 329—415-ig.

Az országbírói értekezlet törvényei.

I. FEJEZET.

Az ország, a császár helyzete. — külsajtó nyilatkozata. — Az októberi birodalmi tanács szemben Magyarországgal. — Schmerling és hívei magyargyűléte.

— Pártalakulások. — Deák-, Tisza-pártok, szélső bal.

— Az emigratio és Kossuth Lajos. — A 48-as párt alapelvei, közege.

Az ideiglenes kényuralom.

Az országgyűlés törvénytelen feloszlatását a megye-bizottságok felfüggesztése, az alkotmányos tisztviselők leköszönése követte. Ezen kényuralmi tények senkit sem leptek meg, mert a császár még kényuri hagyományos politikáját, a német nagyhatalmi ábrándokat nem adta fel, az októberi alkotmány csakis alkotmányos festékekkel díszített absolutizmus volt. A császár belhelyzete sokat javult, az októberi diploma előtt egész birodalma elégedetlenkedett, az októberi diplomával megnyerte Schmerlinget, doktor társait és bankár barátait. A vak és ostoba osztrák politikusok hévvel karolták fel a hagyományos beolvasztó császári politikát, Magyarország és a szláv tartományok romjaira egy hatalmas német Austriát akartak építeni és azt hívók, hogy ami a hatalmas V. Károlynál a 16. században nem sikerült, azt a 19. században a bécsi fiskálisok és zsidó tőzsérek tollal és az ingatag osztrák hadsereg eltompult fegyvereivel ki fogják vívni. A hódítási politikának kedvezni látszottak a külviszonyok is: Olaszország ugyan megalakult, de Napoleon Velenczét nem kívánta Olaszországgal egyesíteni, a magyar emigráció a pártfogását elvonta; Olaszország Austriánál sokkal gyengébb volt, támadásátul tehát a császár nem félhetett; Sándor czár az osztrák udvarhoz közeledett; Poroszországnak sem nagyra vágyását, sem hatalmas

katonai szervezetét nem ismerték, azt hívék, hogy a szerény porosz király csak házi boldogságra vágyik, a forradalomtuli félelemből Austria német uralmát elfogadja; Anglia Austriához bensőleg ragaszkodott. Kedvező lévén tehát az alkalom, a beolvasztással nem lehetett várni, az ellenkező országgyűlést fel kellett oszlatni.

A kiegyezést csak az országgyűlés elején reményítették, az első leirat után azonban mindenki tudta, hogy a császár és Schmerling nem akarnak egyezni, de feltétlen hódolatot kívánnak, széles Magyarországon pedig erre félig csak egy ember vállalkozott: az ország /prímása.

Ösmertük a hatalom célzatait, tudtuk, hogy az eszközökben válogatni nem fog, de nem gondoltunk vele, mert bízunk magunkban, Austriát politikai haldoklónak tartottuk és azt reméltük, hogy torát mihamarább meg fogjuk ülni. Az 1861-iki országgyűlés látszólagos eredmény nélkül oszlott fel, valódilag azonban a haza jövőjének alapját veté meg. Az országgyűlés az egész világ előtt kétségtelenül bebizonyította, hogy Magyarország faj-, vallás-, osztálykülömbőség nélkül Önálló Magyarországot kíván; az eddigi viszálykodás megszűnt, a kény- és idegenuralmat mindenki egyenlően gyűlöli, bebizonyítá, hogy a magyar elem a nemzetiségek jogos kívánalmait méltányolja, bebizonyította, hogy a szolgaságnak nincs jövője, mert a régi hajlongó inasok is a jogot hangoztatták, a múmiák is feltámadtak. A király Deák Ferenczben megismert egy nagy férfiút, ki a királysághoz őszintén kegyelettel ragaszkodik, de

semmi áron meg nem vehető, hazája jogaibul egy betűt sem enged, a haza és trón érdekében azomban kész a méltányosság legszélső határáig elmenni; a király a remek felirat-, az országgyűlés tiszteletteljes nyilatkozatába! meggyőződhetett, hogy a magyar nemzet az üldözések daczára a visszatolásra! lemondott és kész fátyolt borítani a véres múltra; ezek által a kiegyezésnek jövődjő alapja megvetetett. Nem szűnt meg a válság, de megszüntetése lehetővé tétetett. Az országgyűlés szilárd és eszélyes magatartása a cseheket és lengyeleket meggyőzte, hogy Magyarország SZÍVÓS élet-erővel bír, a szlávoknak nem ellensége és a szlávokat a germanisatio, a doktor-tözsér uralom épen úgy fenyegeti mint a magyarokat, az osztrák országok alkotmányossága Magyarország abszolút kormányzata nélkül csak bohózat, mert a magyar király királyi hadseregével az osztrák császár tartományait bármikor leigázhathatja. A csehek mindezt belátva, az eddig általok is űzött magyarellenes izgatást azonnal beszüntették, sőt a horvátokat is kedvezőleg hangolták. Deák őszinte, határozott monarchikus fellépte a külföldbe helyezett reményekből sokakat kiábrándított. Az 1861-iki országgyűlés nem kötötte meg az egyességet, de megvetette alapját.

A külföldi sajtó Magyarország mellett foglalt állást, a szabadelvű lapok olvbúl nem helyeselhették az országgyűlés feloszlátását, a porosz kormánylap nem helyeselte, mert a poroszok már ekkor elhatározták Austriának a német szövetségből kilökését, érdekük tehát Austria népszerűtlenítését ajánlotta; a francia

kormánylapok megróták, mert Napoleon Európában vezérszerepre vágyott. Magyarországot Austria bénítására akarta felhasználni, Olaszország és királya elv és érdekből Austria ellenségei voltak. A sajtó magyar szellemű nyilatkozataira Magyarország sokat épített, pedig ez nem sokat használt, mert a kormányok az olasz kivételével érdekünkben általában semmit sem tettek, a külpolitikára a sajtó még a szabad Angliában sem bírt befolyással, a sajtó pártfogása tehát csakis golyó nélküli lövöldözés volt.

Az osztrák birodalmi gyűlésben a lengyelek és csehek barátaink voltak az érintett érdekeknél fogva, a lengyel nemes követek az érdeken kívül hála- és rokonszenvből is. A kormány és német többsége ellenségünk volt politikából, gyűlöletből és érdekből. Politikábu.1, mert ezen bölcs férfiak a dinastia százados német uralmi politikáját karolták fel, ez csak azon esetre bírt volna esélylyel, ha a birodalom tömörül, ezt Magyarország önállása gátolta, mert ha Magyarország önálló marad, a nagy német politika Magyarországgal ellenkezően, Magyarország a nagy német politikát ellenzi, ellenben ha beolvad, reményiették, hogy az uralgó magyar fajt a magyar nemzetiség fenyegetésével megpuhítják és a nagy német politikának megnyerendők. Ezen kívül Magyar országra nagy szükségük volt belurami tekintetben is, mert Austriában a szlávok nagy többségben vannak, ezen többséget véglegesen a hatalomtól csakis all millió magyar, német, román, szerb segélyével lehetett volna kisebbséggé változtatni, a magyarok megnyerésére pedig a kormány az általa mes-

terségesen előidézendő szláv tüntetések által számított. Ellenségeink voltak ellenszenvből; az uralgó osztrák párt ügyvédek, tőzsérek, zsidó újságírók, burokraták-bul állt, ezen emberek a forradalom előtt az abszolutisínust szolgálták, a forradalomban demagógok, a forradalom megbukván, császári tényérnyalók, állampióczákká változtak át, az októberi diploma után ismét demagog irányban működtek. Az ügyvédek, uzsorások, általában minden felcseperedett ember az urnák konok ellensége, lenézi az urat, mert a szellemi proletár az észet kiváltságos tulajdonának tartja, ennél fogva, bár a gazdag előtt hajlong, az egész osztályt butának hirdeti (pedig ezen urak legbölcsebbjeinek tudománya a magánjogi törvények- és perrendben összpontosul, a nagy rész az iskolát elvégezve, újságoknál egyebet nem olvas), a politikai vezetésre méltónak nem tartja, az uzsorások, bár vagyonuk fő forrását mindenütt az urak koppasztása képezi, miután a földbirtok és az állam a pénztőke segélyét nem nélkülözheti, a pénztőke a munkáserőt rabszolgájává tette, a pénzes szekrényeknek követelik az elsőséget, gyűlölik az aristocratiát, mert ez születésétől kezdve élvez, a tömeg előtt nimbussal bír, míg a pénzemberek nagy része fáradtság, nélkülözések, folytonos hajlongás, néha piszok, gyakran család által szerez jóllétet és kincseket, a tömeg bámulja, a szegények előtte meghajolnak, de nem becsülik, nem tisztelik. Gyűlöli mindkét osztály, mert az ur tisztább légkörben nővén fel, nehezebben megvesztegethető, az udvarnál fölényvel bír, a nép a mesterséges rágal-mak daczára régi uraihoz ragaszkodik; a hírlapírók

a pénz és szó embereihez csatlakoztak, mert a divatos álliberalizmus czélul tűzte ki a nemesség kifosztását és eltörlését, mert a börze, az állami és társulati vállalatokon vagyon legkönnyebben szereshető és e vállalatokrul ez időben a bécsi bankárok és doktorok rendelkeztek. Anglia kivételével a nemesség seholy hatalommal nem bírt, mint Magyarországon, mert 48-ban ugyan minden előjogaim! lemondott és jogilag a nemes és paraszt közt minden különbség megszűnt ugyan, de a helyzet ura mégis a nemesség maradt, mert a nép az urakban a 12 éves hajtogatás dacára feltétlenül bízott és kevés kivétellel nemeseket választott képviselőknek, az értelmiség és tudomány főleg a nemességnél összpontosult, bírakat is tehát közülök kellett választani. Schmerling és társai mindezeknél fogva Magyarországot nemesek országának tekintették, a nemesek iránti gyűlölethöl Magyarországot üldözték. Schmerling és vak környezete ellenezte Magyarország (mállását, mert a hatalmat a magyarokkal megosztani nem akarta, mert ha Magyarország valódi alkotmányossal bír, az osztrák tartományok a valódi alkotmányosságot látva, a pátensek posványába! igyekeztek volna menekülni. Schmerling és társai az alkotmányra nem sok súlyt fektettek, náluk a főczélt a némettség, illetőleg az osztrák-zsidó demagog szövetség uralma képezte; ezen uralom fentarthatása az 1861-iki belpolitikai viszonyok közt Magyarország beolvasztása nélkül csakis idő kérdése volt, mert a szlávok 50 százalékkal voltak számosabbak, az alkotmányosság mértékével elégedetlenek voltak és a hatalom báni arányos részt követelték,

ellenben ha Magyarország a birodalmi tanácsba lép és a németekhez csatlakozik, a németek többségre emelkednek. Mindezekhez csatlakozott az anyagi érdek; Magyarország Austria fejőstehene volt 300 esztendő óta, Bécs Magyarország zsírjából hízott meg, Austria iparterményeit Magyarországon helyezte el. Schmerlingnek az ész és józan kormányzat szabályai szerint azt kellett hinni és feltételezni, hogy a magyar kormány a gazdaság felvirágzásával szorosán összekötött szesztermelést nagy adókkal agyon nem nyomja, a posztó-, vászon-, üveg-, cukor-, vas-, sör-ipart állami hitellel is támogatni fogja, a magtermények, bor kivitelét csatornák, olcsó és egyenes vasutak által olcsó és biztossá fogja tenni, ez érzékeny csapás lett volna Austriára, mert legbiztosabb vevőitől elesik. A magyar kereskedelmet a bécsi pénz uralta, a pénztőkét, Magyarországon államhitelintézet nem lévén, Magyarországon legdrágábban lehetett elhelyezni, az osztrákok tehát azt várhatták, hogy az Önálló Magyarország kormánya országos hitelt nyit és ez által Bécs kereskedelmi hatalmát elveszti. A katonaság és hivatalok szerelvényeit Austria adta, vasutakat kellett építeni, az államkölcönök rendes hasznos üzletekké váltak; mindezek reménylhető nagy hasznát Schmerling és tőzsérszövetségesei kezeikből kibocsájtani nem akarták és ezért anyagi érdekekből is ellenezték Magyarország önállóságát.

Az országgyűlés szétosztatása után megkezdődött az ideiglenesnek nevezett teljes kény uralmi kormányzat, egyeseket ugyan nem üldözött, de a sajtót meg-

kötözte, a hazafias tüntetéseket megakadályozta, a szabad tanácskozást eltiltotta, a kémrendszert folytatta, az országot idegen katonasággal elárasztotta, az ország azonban az osztrák kormányt haldoklónak tekintette; az adómegettadás általánossá vált, a kormány az adót katonasággal hajtatta végre, a katonát a hátralékosoknál szállásolták el, a szám nem annyira a tartozás mennyisége és ideje, de a hátralékos politikai jelentőségéhez, hazafisághoz volt mérve; a képviselőség már magában minősítvényt képezett. Én 1862-ben a „Jövő⁴⁴ democratá lapot vezettem, mint egy évi adóhátralékos, volt képviselő és újságíró, 38 lovas katonával tiszteltettem meg három hétre, Ökreimet, teheneimet ki kellett köttetni, a legénységnek főzetni és a tisztnek egy szobát kellett adni; a tisztet a pénzügy-minőség fenyegette, a német tiszteket soha nem kedveltem, de a tiszt falumban nem kapott volna enni, meghíttam tehát ebéd- és vacsorára; a legénység felváltva német és lengyel volt (mert e szerencsében három évben részesültem), nem gyűlölt bennünket, az executiót szerette, mert jobban ólt, harmad napra már fát vágott, vizet hordott, a lovak-, szerszám-, kocsinál segített, szalmám - és szénámat csakis szomszédom katonája lopta, a magamé megkímélt; de mint tudom, máshol és általában jól viselték magukat, csak ott gorombáskodtak, hol nyersen fogadtattak. Kétségkívül az adómegettadás pénzbe került, sok kellemetlenséget okozott, a hazafias hangulatot azonban nagyban elősegítette, mert a nép látván, hogy a nem fizető urat nem akasztják fel, a nem fizetésre kedvet kapott, és midőn az adót a költ-

ségekkel tetézve behajtották, dühösködött. Az adó megtagadás által az osztrák kormányzat kereke fel nem akadt, de az adómegtagadás határozott ellenszegülés! tény lévén, Magyarországot forradalmi színben tüntette fel, mi Austria megrongált hitelét még alább sülyesztette; a tőzsénéket, kik osztrák állampapírossal el voltak árasztva, az egyezkedők táborába vitte, és pedig ez időben ezek és ügyvéd szövetségeseik az osztrák politikát nagyban befolyásolták, mert náluk nélkül a nagy deficittel küzdő Austria képtelen volt az állam szükségleteit fedezni.

Az országgyűlés eloszlatása után három politikai párt alakult: a béke- vagyis Deák-párt Deák Ferencz vezénylete alatt, a balközép Tisza Kálmán alatt, a szélső bal 49-es színezettel, vezér nélkül. Deák Ferencz 48-at akarta, de kész volt megszüntetni azon akadályokat, melyek a királyban 48. iránt bizalmatlanságot gerjesztettek, az osztrákokkal a benső államszövetséget lehetlenné tették; Deák Kossuthal nem érintkezett, mert ez loyálisával, politikájával ellenkezett, az ország jogai visszaszerzése legbiztosabb eszközének az erkölcsi ellenállást tartotta, biztosan és nyugodtan várta a jövőt. A békepárthoz tartozott minden hazatérő száműzött, a közönség nagy része nem ösmerte a külviszonyokat, csakis csalókony látszat után ítélte, azt hittük, hogy Magenta- és Solferinónál az osztrák hadsereget agyon verték, hogy a magyarok tömegesen átszöktek, tehát az osztrák hadsereg legalább erkölcsileg egészen felbomlott, a forradalom vihara el fogja fűjni, maga a magyar nemzet ha egyesülten fegyvert ragad, a rőt-

hadt osztrák hadsereget legyőzheti; a közönség azt hitte, hogy Napoleon Villafrancánál csak azért állt meg, mert Olaszország egysége segélye nélkül is kivihető volt és Velence meghódítását az egyesült olaszokra bízva, Austriát Magyarorszáiban fogja megtámadni és megsemmisíteni, azt hitték, hogy Oroszország az osztrák császári háznak halálos ellensége, és hálátlanságát Magyarország felszabadításával fogja megbosszulni, azt hitték, hogy a románok, szerbek Magyarország őszinte barátja!, a forradalom Szerbia- és Romániában biztosan összpontosulhat, Magyarországot a nemzetiségek megcsónkítani nem akarják, Erdély és Horvátország feláldozását nem követelték és Kossuth, ha kérték volna, velők szóba sem áll; azt hitték, hogy Németországban az alkotmányos szellem 48-ban erős gyökeret vert, Magyarország sikere Németországban a forradalmi vihart feltámasztja, Poroszország a magyar forradalmat Austria megsemmisítésére fogja felhasználni; mindez azomban másképen volt, mert mint munkám előbbi kötetében bebizonyítottam, Napoleon Magyarország függetlenségére komolyan soha sem gondolt, az osztrák olaszországi vereség nem volt halálos, a csatát főleg a tolvaj élmezők, a rossz hadvezérek veszítették el, a magyar katonák közül csak kevés egyes művelt egyén szökött át, a tömeg a felhívásra nem hallgatott, a magyar légió a foglyok- és számüzöttekéből alakult, az orosz Magyarország felállítása, sőt általában a magyar forradalom által lengyelországi nagy tartományát vélte veszélyeztetni. A románok és szerbek üzletet akartak velünk csinálni, Magyar-

országot Erdély- és Ilorvátországtul akarták megfosztani, Kossuth múltjával szakítva, Magyarország részleges megmentéséért az ország tudta nélkül Magyarország feldarabolását elfogadta. Az emigratio mindezt jól tudta, haza jött, mert a külsegély lehetetlenségéről meggyőződött, mert Magyarország feldarabolását Magyarország bukásának tartotta, mert külsegély nélkül a forradalom sikerét nem hitte, mert az osztrákokat kevésbé veszélyes szövetségesnek tartotta az al-dunai bizonytalan szövetségnél; a béke-párthoz csatlakozott, mert Ösmerve Austria pénzügyi és egyéb gyengeségeit, a tisztességes békét Austria és Magyarország közt lehetőnek tartotta. Mindezt a nagy közönségnek kidobolni nem lehetett, mert a sajtó meg volt kötve, az ügy valódi felderítőse szakadást idéz elő Kossuth személyi hívei és a béke-párt között, a szakadás az országot gyengíti, az emigratio nimbusát megrontja, a nemzetiségek vezetőit Magyarország iránt lehűt!; a közönség Austria ellen ingerült volt, az Austriávali egyességre még nem ért meg; a nemzet feltétlenül bízott Kossuthban, a Cousávali egyességet a nagy rész kétes mosolylyal fogadta. A nagy közönség tehát a hazatért emigránsokat kis hitű szereplési viszketegtül vezetett, a nyugalom és élvezetek után csengő, elpuhult sibiritáknak tartotta, pedig őket a hazafiság, a helyzet kényszerűsege vezette. A béke-párthoz tartozott az egész katolikus papság, a gazdagok és aristokraták kis kivétellel; az aristocratiának béke-párti tagjaibul is ugyan némelyek Kossuthtal érintkeztek, a béke bizonytalan és kétséges volt; ezen urak tehát

Kossuthot részben Austria ellenében nyomási eszközül akarták felhasználni Austria megpuhítására, — midőn azomban udvaroltak akkor sem szerették, — részben a lehető választások esetére, Kossuth nagy népszerűségét ösmerve, Kossuthot a választásoknál semlegesíteni akarták, a hódolat Kossuthnak tetszett is, mert midőn Madarász József, Kossuth eszméinek és személyének feltétlen hive, az egyedüli magyar republicanus, Baracconeban felkereste, Madarászt hidegen, az arisztocrátiára tett őszinte figyelmeztetését kelletlenül fogadta és saját pártja a szélső ballal csakis az osztrák-magyar kiegyezés után érintkezett.

A második pártot képezte a később balközépnek nevezett ellenzék, — e párt tömör testet nem képezett, — egy része Tisza Kálmán és Nyáry Pál vezénylete alatt. Deák Ferenczhez igen közel állott, 48-al tökéletesen megelégedett, a nemzetőrség-, a nádor helytartóságához nem ragaszkodott, az államadóságok elvállalása-, a közös vámterülettől, az osztrák tartományokkal küldöttségek általi érintkezéstől nem idegenkedett, a honvédek erkölcsi elismerésével beelégedett, a hadseregnek feltétlenül a király alá rendelését elfogadta, a forradalomért nem rajongott. A másik és nagyobb rész azomban Komáromy György és Almásy Pál befolyása alatt áll, ezen pártot 48. nem elégítette ki, Klapkában és a forradalomban helyezték reményeiket, nemcsak Magyarország önállását, de az Austriávali szakítást kívánták, Klapkával folytonos összeköttetésben voltak, Komáromy nagyszerű erő-ki mutatása a pártot elámítottá, minden bokorban kész honvédet

láttak. A szervezést vezérek, Tisza Kálmán előtt is titkolták, ki ugyan az emigratiót kész volt mint ijesztő tényezőt felhasználni, Magyarországot azonban a forradalom sikamlós terére vezetni nem akarta. Tisza a titkos üzemeket nem kutatta, mert méltán félhetett, hogy ez esetben pártja a szélső ballal egyesül, melyet forradalmi veres republicanusnak tartottak, pedig sem forradalmár, sem veres, sem republicanus nem volt.

A harmadik, szélső balnak nevezett párt a határozati párt maradványából alakult. A pártot Kállay és Madarász alapították, a párt azonban sem tömör testet nem képezett, sem vezérrel nem bírt. Madarász tiszta republicanus democratá, Kállay Ódon democraticus táblabíró, a köztársaságit negélyezte, valóban azonban király-párti volt, a hazát mindkettő szerette, önzés, hiúság nélkül, egyik sem vágyott sem haszon, sem hatalom után. Debreczenben mindketten egy párthoz tartoztak, a tiszta 49-esekhez; a határozati párt felbomlása a 49-es eszmék bukását jelezte, 49-et 61-ben hirdetni nem lehetett, egyéni népszerűséggel nem bírtak, mert modoruk nem hódított és 49-ben a tehetséges Madarász László alatt a fanaticus, vakmerő Perczel segélye, Kossuth támogatása, a 49-iki levegővel sem tudtak hatalmas pártot alakítani, 48-at tüzték ki tehát zászlójokra, s mert 61-ben nyíltan pártot szervezni nem lehetett, heti lapot, a „Jövő^a-t alapították. Madarász falura ment, a lapot Kállay és Szilágyi Virgil vezették, Szilágyi Virgil meglátogatta Kossuthot és reményekkel telve jött haza. Kállay óvatos volt, a 61-es maradványokat leginkább személyesen szólította fel

első sorban a „Jövő⁴⁴” szellemi támogatására, a laphoz nagy reményeket helyeztek, kezdetben azt hitték, hogy segély nélkül is fennállhat. A toborzás, a szervezés nem volt tervszerű; Kállayt, mint művelt, okos, igaz hazafit szerettem, meglátogattam 1862. január első napjain, midőn búcsúzó ezt mondá: Mi egy lapot adunk ki, nevedet is betettük a szellemi patron usok közé, nem veszed rősz néven? — Nem veletek szavaztam, 48-at akarom! — De fogsz írni is. — Nem bánom, azt is megtehetem. — Azt hiszem másokkal is így jártak el, mit az is bizonyít, hogy február közepéig semminemű öszszjövetel tervéről sem hallottam, a lap jól indult, 1000 volt az előfizető. Szilágyi azomban a nemzetiségekről a magyar nyelv diplomatikai fensőségét feladó cikkeket irt, ennek következtében az előfizetők száma 600-ra leesett már február 1-re. Szilágyi Kossuthtal levelezett, ón azomban sem kíváncsi, sem forradalmár nem leven, nem tudakozódtam. Február közepén a rendőrség megszagolva Szilágyi forradalmi összeköttetését, Szilágyi Virgilt elfogták, a „Jövő⁴⁴” szerkesztőségében kutatást tartottak; Kállay megijedt és csomagolt. Ily hangulat- és foglalatosságban találtam. Ezzel fogadott: Éppen ki akartam hozzád a nagy fejűt küldeni (Kövér Lajos szerkesztő), Szilágyit elfogták, a levegő Pesten gyanús, megyek, — csak te vagy itt, vedd át a lapvezérséget és a kasszát, intézkedj! — Igen, de én Pesten nem lakom és ezért Pestre nem is jövök be. — Kállay: Az nem szükséges, 2 órányira laksz, a lap kétszer jelenik, a szerkesztést Kövér elvégzi; tedd meg ezt a barátságot, csak te mentheted meg a 48-iki esz-

méket! — Kövér délután már hozta a fizetetlen számlákat fizetés végett. — Ez mind szép, de minek hozod ezt nekem, a hónap és az évnegyed közepén vagyunk, fizess, én nem akarok a pénztárkezelésbe avatkozni. — Barátom (együtt jártunk iskolába) a pénztár üres, ha nem fizetsz, a lap holnap nem jelenhetik meg, egyúttal méltóztassál programodat jelezni és vasárnapra írdal vezércikket, nehogy Szilágyi elfogadván, a közönség elhagyjon; én költő vagyok, a politikához nem értek. — így lettem én mindenese egy pártnak, melynek csak vezére, de közkatonája nem volt és egy hírlapnak, mely a negyed közepén egy piczulával sem bírt. Szilágyi magyarellenes cikkeivel a közönséget elriasztotta, hiába hirdetem én a magyar nyelv diplomatikai fonsóságát, a magyar jogi democratiát, közönségünk soha sem tért vissza, a nemzetiségek közül lapunkat pénzért senki sem hordatta. Kállay, megtisztulván a levegő, pár hét múlva megjött; összehívtuk tehát Kállayval a híveket tanácskozmányra, néhányan, talán a fele, megérkezett, a távol maradtak segélyök-rül biztosítottak, én előadtam a lap helyzetét, a szükségletet, kértem a lap vezérletéről! intézkedést, elvbarátaim, kikkel nagy részt személyesen most ismerkedtem meg, felkértek a további vezetésre, én elfogadtam, mert más ezen veszélyes és kellemetlen állásra nem vállalkozott, de kijelentém, hogy csak az esetben fogadom el, ha programomat osztják:

1. Kívánom 48. teljes, feltétlen helyreállítását.
2. A forradalmat ma lehetetlennek tartom.

3. A 48-iki democrat alapot elfogadom, de szelesbitesét czélszerütl ennek tartom.

4. A magyar nyelv diplomaticai fensősége-, Magyarország épségébül egy hajszalat sem engedek.

Kötelességemnek tartom barátim czikkeit elfogadni, teljesen kiadni, értök a felelősséget elvállalom, ha azok programmom 4 pontjával nem ellenkeznek. A jelenlevők nézeteimet helyeselték és vita nélkül elfogadták. Ez volt a szélső bal első alakulása, e pártra reá fogták a demagógiát, a nemzetiségekkeli túlságos barátkozást, a forradalmi irányt, pedig sem forradalmár, sem demagog nem volt, mert csakis 48-at kívánta, mihez ekkor még mindenki ragaszkodott, Magyarország magyarságához hűségesen ragaszkodott. A programmkészítéssel ez időben még felesleges, sőt lehetetlen volt foglalkozni, mert a nyilvános párttanácskozást a kormány nem engedte meg, Becsben a magyar alkotmány visszaállítására nem gondoltak, a megyék kapuit bezárták, a hírlapokban a szabad nyilatkozatokat eltiltották, ennél fogva programmot, nyíltan tanácskozni nem lehetvén, nem készíthettünk, nem tehattuk ezt azért, mert ha nagy számú titkos összejöveteleket tartunk, mint összeesküvőket elfognak, lapunkat azonnal beszüntetik. A helyzetet azonban barátaimmal kisebb-nagyobb körben megbeszéltük, nézeteink — és pedig vita és ellenkezés nélkül — a következőkben összpontosultak:

1. Önálló független Magyarország, az esztendő egy részében Budán lakó királylyal.

2. Önálló felelős kormány nem csak honvédelmi,

de valószínűs hadügyminiszterrel és magyar külügyminiszterrel.

3. Önálló magyar hadsereg.

4. Önálló vámterület.

5. Vallásegyenlőség.

6. A felsőház megyei választás utjának alakítása és jogainak megszorítása.

7. Az eskütszékek behozatala, bűn- és politikai ügyekbeni bíraskodása.

8. A nemzetiségeknek kívántuk megadni mindazt, mit a magyar nyelv diplomáciai fensősége, a magyar nyelv haladásának akadályozása nélkül megadni lehetett.

9. A pragmática sanctióért nem rajongtunk, de a 49-iki trónvesztési nyilatkozathoz sem ragaszkodtunk, nem kívántuk, hogy a magyar király osztrák császár ne legyen.

10. Az osztrák államokkal az egyenlőség alapjának méltányos szövetséget nem elleneztük.

11. Kívántuk az autonómia lehető kiterjesztését, a burocratia korlátozását.

12. A képviselőválasztás! alappal a többség megelégedett.

13. Óhajtottuk a 48-iki sajtótörvények tágítását.

14. Kívántuk a népnevelés elősegítését.

15. Kívántunk Önálló nemzeti bankot és általa az országos hitel alkalmazását és fejlesztését.

16. Az adórendszernek főleg a közvetett adóra fektetését.

17. Szükségesnek tartottuk pártunk megalapítását

és fejlesztését, mert a balközépet ingatagnak hittük, a Deák-párt túlságos egyezkedési hajlamátul féltünk.

A nemzetiségi kérdésben nem voltunk mindnyájan egy véleményen, Kállay ösmerte a Cousa-féle egységet, Austriát gyűlölte, kész volt tehát ezen egységet elfogadni, Komáromyval is érintkezett, de nézetét csak Csernovits Péter és Szilágyi osztották, Madarász József az egyedüli telivér democrata, mindég testestül, telkestül magyar volt, a magyar terület szabadságát Magyarország feláldozásával nem volt hajlandó elfogadni, Kállay látva elszigeteltségét, a Klapka-Cousa tervvel nem dicsekedett és mellékes utakon igyekezett érvényesíteni, mi később közte és köztem 63-ban pillanatnyi idegenséget idézett elő. A választási alapa is volt köztünk némi különbszet, Kállay és Madarász az általános népszavazatot óhajtották, én és a párt többi tagjai megelégedtünk a 48-as alappal, ez azombun vita tárgyát nem képezte, mert csakis a távol jövő zenéje volt, pártunk majdnem tisztán magyar párt volt, mert a nemzetiségek Almásy- és Komáromyhoz csatlakoztak, miután ők nekik mindent megígértek. A párt sem Deák-sem Kossuthnal nem érintkezett, mert Deák más vizeken hajózott, Kossuthnal nem, mert mi forradalmat nem akartunk, pártunkban nem voltak gazdag könnyű vérű emberek, kik Kossuthot áldozat nélkül felkereshették volna. Az első argonautát a kormány elzáratta, Kossuth ekkor reményét főleg az aristocratiára fektette, bennünket nem kerestetett fel, a lapot küldtük, a párt érintkezése csakis ebből állt. A balközép pártunk alakulását zokon vette, ennél fogva hol lehetett ellenünk

dolgozott, lapjában megtámadott. A magyar eszme feladásával támadott meg bennünket, melyet ők adtak fel, demagógiával, veres republicanismussal vádoltak ők a forradalmárok.

II. FEJEZET.

Anyagi viszonyaink. — A hitel. — Termelésünk.
Uzsora. — Ipar- és gyárviszonyok. — Az ügyvédek.

Magyarország vagyonának alapját minden időben a földbirtok képezte, a birtok emelkedése- és süllyedésétől függött tehát az ország vagyoni állása, mert az országban gyárak nem voltak, a kevés tőkepénz az eddig elősorolt okoknál fogva megfogyván, a kereskedelem főleg nyers terményekkel foglalkozott, a pénz a polgári osztálynál, mely a kereskedelem egyéb ágait kezelte, nem szaporodhatott meg, mert a fő fogyasztó csakis a birtokos osztály volt, ha a termés jó, értékes volt, a kereskedő is vagyonosodéit, ha nem, pangott. A földbirtok jövedelme látszólag ugyan emelkedett, mert a tiszta búza ára métermázsánként 7 forintra felment, ez azonban csak látszólagos emelkedés volt, mert azon mértékben, a melyben az életárak növekedtek, emelkedett a napszám, a fuvar, a cselédbér, a 4—5 forintos búzaárak idejében a szántásbér 1 forint, a cseléd évi fizetése 16 frt 80 kr., a kapás-napszám 12 kr., egy pár csizma 2 frt volt, 61-ben már a szántónapszám 2 forint, a béres fizetése 40 frt. a kapásé 40 kr., 1 pár csizma 7 forintra emelkedett, az adó az úrbéri kárpoztás- és tagosításokkal 100 perczenttel emelkedett, mindezen okoknál fogva a birtokos a nagyobb gabonaárak daczára sem bírt a rossz évekre tartaléktőkét gyűjteni, a termések 63-ig általában az egész országban jól sikerültek, 63-ban azonban beütött a mennykő az aszály képében, a Mátrától a szerb és román

határig semmi sem termett, és pedig nem csak mag, de szalma és széna sem, a kiégett legelőkön eleség- és vízhiány miatt a marha eldöglött, az alföldiek Erdélyben és a hegyek között vettek szénát, vagy felébe adták telelőre marhájakat, a hajtásban a marha megromlott, a kiéhezett bárány, borjú, malacz eldöglött, ezen rossz esztendő tehát az aszálysújtott birtokost legalább 15 perczent értékétől fosztotta meg. Kinek birtoka tehát csak 5 perczent örökösödési százalékkal is volt terhelve, az aszály adósságát 20 percentre emelte, mert a birtokosnak és családjának élni kellett, a nevelőt, nevelőnőt nem lehetett elcsapni, a gyermekeket nem lehetett az iskolául visszatartani. Ez év megtámadta tehát a rendezett viszonyukat is, a rendezetleneket pedig végkép az uzsora karjaiba taszította. A szegény gazda alig pihente ki 63-at, jött 66, ez évben az ország nagy részében elfagyott minden magtermés, tehát már vetőmagot is venni kellett, ennek fedezete a birtok értékének 7 percentjét vette igénybe, vagyis a magyar gazdát a bal sors terhelte 27 százalékos adóssággal, ezenkívül volt a felszerelési adósság tíz százalékos, a tagosítás 2, vagyis 66-ban már ki 48-ban felszerelt gazdasággal, készpénzzel nem bírt, a végzet adósságát 39-re felszaporította. A hitelviszonyok az országban fokozatosan romlottak. Az osztrák földhitelintézet későn terjesztette ki Magyarországra hitelét, a magyar földhitel-intézet 62-ben alakult meg és 63-ban a kölcsönadást megkezdte, a földhitel-intézetet egyesek alapították, a kormány 500,000 forinttal segítette, az igazgatóság azonban mindjárt kezdetben szűkkeblűen

járt el, értékalapul az egyenes adó százszoros értékét vették, az összes adó elég nagy volt, de ebből 13-at tett az úrbéri pótlék, mely értékalapot nem képezett, ennek következtében a kölcsön papiroson az érték 25 százalékát tette, de csak papiroson, mert félévi kamatba 37₂? biztosítékba 1 perczentet levontak, a papirosért az eladási százalék levonása után 79 százalékot adtak, vagyis a folyó kölcsön a valódi értéknek csak 19 százalékát tette, hol azomban erdő vagy gyeptörés volt, sokkal kevesebbet, mert az osztrák adóideiglen szerint a legjobb gyepföld 27 kr. egyenes adót fizetett, a középszerű erdő legfeljebb 40 krajczárt, a becs díszelgett ugyan a földhitel-intézet szabályai közt, de figyelembe csakis a pártfogolt nagy hatalmasságoknál vették, kit tehát a 63-iki aszály és a 66-iki fagy sújtott, az már földhitel-intézeti hitellel a csapások által okozott terheit sem fedezhette, de fennmaradt uzsora-magnak az érték 20 százaléka, vagyis 100,000 érték után 20,000 forint, mi jó hitelű birtokosnál 3200 forint kamatot és termény veszteséget vett igénybe, ez már kész bukás volt, mert ha a jól felszerelt birtok 8000 forintot jövedelmezett, kamatba és adóba fizetett 5800 forintot, a szerelvények értékcsökkenését 10 vagyis 1000 frtra, az épületjavításokat csakis 200 forintra téve, a tiszta jövedelmekből! kiadás tett 7000 forintot, vagyis ezek levonása után az urnák kevesebb jövedelme volt, mint gazdatisztjének, kétségkívül, hol a birtok az uralgó viszonyokhoz mérten túl van terhelve, az eszély az eladást parancsolja, eladni azomban ismét csak akkor lehet, midőn az eladási viszonyok egészségesek, midőn

a marad vány-tőke biztos. A birtok rendes forgalma azonban hiányzott, mert az adó a birodalmi viszonyokat tekintve bizonytalan volt, az örökös deficizzel küzdő államban a vevő biztosan számíthatott az adó emelésére, a terményárakat csakis az arany- és ezüstagio tartotta fenn, a jövedelem tehát biztos nem volt, az állam maga drága kölcsönöket csinált, ezek kamatai ezüsttel fizetettek, 100 forint névleges papirost lehetett venni 70 forintért, ez jövedelmezett bankjegyben 6 frotot, tehát $8\frac{1}{2}$ perczentet, a kölcsönt biztosan el lehetett 12—16 perczentre helyezni, a legszolidabb vevő tehát azt kívánta, hogy a veendő birtok legalább 8 perczentet jövedelmezzen és pedig a befektetések 8 perczentes kamatait a vétel-százalék levonása után, ezen mérték szerint a vevő holdankint 75 forintnál többet nem adhatott, erre sem szívesen szánta el magát, mert az állampapiros a földnél biztosabb jövedelmet adott. Az eladót az olcsó ártul eltekintve feszélyezték a pónzviszonyok, azon hetvenöt forint akkor csakis 50—60 ezüst forintot képviselt, visszaemlékezve a régi dóvalvatióra, lemehetett 15 forintra. Az eladó maradvány-tőkét nem helyezhette el birtokkölcsönbe, mert ez rögtön be nem hajtható, tehát devalvatio esetében tönkre silányul, az esélyek a birtok-áremelkedés valószínűsége, tehát a birtok megtartása mellett szóltak. A kisbirtoknak kevés vevője volt, mert a parasztok csak szórványosan, egyes helyeken gazdagodtak, a keresztény szatócs, mesterember sehol, pedig a kisbirtokot ezen három osztály veszi. A középbirtoknak még kevesebb vevője volt, mert a zsidó birtokot nem vett, az uraknak csak

passiv tőkéje volt, vette tehát az ügyvéd, ez válogathatva a birtokba, olcsón vásárolt jó földet, az országút vagy vasút mellett, parkot, kastélyt követelt. Az uradalmaknak még legtöbb vevője akadt, mert a nagy zsidók már kevesebb kamattal elégedtek meg, féltve papiros kincseiket, pénzüket egy részét szívesen helyezték el magyar uradalmakba.

A hitelviszonyok az osztrák kény uralom alatt naponta rosszabbak lettek, az uzsora szemtelenül rabolt. Az uzsora nem a németek teremtménye, de az anyagi és politikai viszonyoknak, a tőkének egyes üzér idegen fajnáli felhalmozásának természetes fejleménye. Uzsora Magyarországon mindig volt, a régi időkben is, midőn pazar, gondatlan királyok uralkodtak, mint munkám első kötetében már megvilágítottam, midőn II. Endre, IV. Béla kormányozták Magyarországot, a zsidó uzsorásokat különös előjogokkal ruházták fel, a lyukas erszényü Zsigmond a rendes zsidó kamatlábat 104 percben állapította meg, az uzsorát legremekebben minden időben a zsidók kezelték, mert kereskedelem és fukarságuk által a pénz náluk halmozódott fel és midőn a római pápák még a rendes kamatot is elítélték, a zsidó vallás a nagy kamatot nem csak nem rosszalta, de a kereszténynek mint ellenségnek megrontását helyes cselekménynek minősítette. Uzsora Magyarországon később is volt, mert ha nem lett volna, nem ismétlik az uzsora elleni törvényeket. Az uzsora hatása azonban 40. előtt nem vala észlelhető, mert a pénztőke a 40-es évek szükségletét fedezte, a társadalom az uzsorásokat megvetette, a törvény büntette, a 40-iki váltó-

törvény azonban megvetette ágyát, melyben kéjloghott, megszüntette az akadályokat, melyek eddig korlátozták, 48. előtt azonban csak a könnyelműeket sepepte el, mert a pénz árucikk, melynek értékét keresettsége határozza meg, 48. előtt még a pénz nem volt nagyon keresett, az uzsora tehát nem uralkodhatott, 49-ben azonban 60 millió forint elveszett a hadi felszerelés, a seregek élelmezése, a zsidók ügyessége által, a forgalmi pénztőke majdnem kizárólag a zsidók kezébe összpontosult, az urbériség által okozott gazdasági hiányt az uraknak minden áron pótolni kellett, a pénz keresett ennél fogva drága is lett. Az osztrák kormány 49. óta folytonosan kölcsönből élt, kölesönei a magyar birtokosnak erős versenyt csináltak, ez által a pénz drágább lett, az osztrák kormányt 52. óta ügyvédek vezették, ezek szövetségbe léptek a zsidókkal, a személyes fogság, a biztosítási foglalatások által az uzorát megerősítették. A pénz egy része kezdett a takarékpénztárakban meggyűlni, a zsidók részint maguk alapították a takarékpénztárakat, hogy a keresztény pénzt is kezelésük alá vehessék, részint a mások által kezeiteket is hatalmukba kaparították elannyira, hogy 1862-ben már a pestmegyei nagy takarékpénztáron kívül majdnem minden pénzüintézet tőlük függött és kölcsönöztek három jó aláírásra, váltóra (a pestin kívül) 8—12 perczentre; ez természetesen feljebb emelte és megizmosította az uzorát, mert mindenki szívesebben fizetett 3—4 perczenttel többet azért, hogy mást ne kellessék az aláírásra megkérni. Maga a földhitelintézet részben le szállította, de részben emelte az uzorát, mert illő

kölcsönt nem adva, a megmaradt adósságokért nagyobb kamatot kellett fizetni, mert a földhitelintézeti kölcsön világos teher-tételt kepezve, az uzsorás a helyzetet ösmerte, ha az adóst megtámadta, a földhitelintézeti adósságot is ki kellett fizetni, az uzsora-meghosszabbításoknál tehát tetszése szerint csapolt, a törvény által kitünően védett földhitelintézet után más intézet mérséket kamatra nem kölcsönzött, mert a földhitelintézet két évi kamathátralékért is nem a termést, de az egész birtokot árvereltette, a másodrendű hitelező tehát nem volt teljesen biztos, mert az árveréseken a birtok gyenge áron kelt el. A kis paraszt-birtok helyzete a középnel még rosszabb volt, mert erre a földhitelintézet, a takarékpénztárak nem kölcsönöztek, ez tehát kizárólag a falusi kis zsidó tőkepenzes körmei közé került. A marha- és kézi-napszám kétségkívül emelkedett, de a marha-napszám már ez időben nem volt annyira keresett, mint a 60-as évek előtt, mert birtokát mindenki felszerelte, csak a gabonatermények fuvarja maradt meg, e mellett egy fertályos gazda középszerű esztendőkből legfeljebb 10 forintot kereshetett meg oly helyeken, hol a határ két harmadát a földesurak bírták és a földesúri birtok csak túlságos szántóföld-, kevés rétből állt, az $\frac{1}{4}$ helyes gazda is tehát főleg földje termésére volt és van ulalva; egy negyed telek birtok, hol a legelő is földnek használható, általában áll 11 holdból, ebből termel $\frac{1}{3}$ búzát is, mely is átlagban a jobb földeken megterem a vetőmag leszámításával 14 és fél köblöt és ugyanannyi kukoriczát; e tizennégy köből már 5 tagból

álló család is megeszik egész éven át, miután a magyar parasztnak fő étele a kenyér- és liszt-ételből áll, 12 köblöt, vagyis a mostani számítás szerint 11 métermázsát, és ez nem nagy lakomázás, mert 12 köből búza régi mérték szerint 1700 font, esik tehát egy napi eledelre nem egész $4\frac{3}{4}$ font, a családot 5 tagra számítva, naponta tehát egy családtagra 1 font táplálék sem esik; párbérben fizet 3 vékát, marad tehát eladóra $1\frac{3}{4}$ köből, mi ezen időben tett 14 forintot, a fuvart semmibe sem számítva. A kukoriczábul le kell számítani 1 sertés hizlalására 5 köblöt, a lovakra, szárnyasokra, párbérbe 10-ot, maradt eladóra 5 köből, per 3 forint 15 forint, vagyis összes háztartása, ruházata, adója fedezetére fennmaradt 29 forintja, ebből az adó megemésztett 12 forintot, só 5 forintot, egy pár férfi csizma 6 forintot, női csizma 4 forintot, községi adó 2 forintot, maradt tehát maga, felcségo, 3 gyermeke ruházatára 2 forintja; ebből a legfukarabb osztrák vagy olasz paraszt sem volna képes egy fillért is meggazdálkodni; az örökös tehát már a százalékot kölcsönből fizette, a két rossz év már 300 forinttal terhelte, vagy tehene, sertése elpusztítására kényszerítette, a kisbirtokosok másod és harmad osztálya tehát zsidókézbé került; hasonló sorsra jutottak a mesteremberek, az ur hitelre dolgoztatott, a paraszt semmit sem vásárolt, tehát két évig a mesterember is hitelből élt; a földműves osztály tehát 62—67-ig nemcsak nem boldogult, de valósággal szegényedett. A fertályos a zsidónak keresett, évekig ingyen hordta az uzsorás áruczikkait és terményeit. A nagybirtokosokat a válságok épen

ngy sújtották, mint a középbirtokost, sőt sok tekintetben még jobban, mert a nagybirtoknál, miután az majdnem lehetetlen, hogy már 10,000 hold birtokosa is az uradalmat szigorúan ellenőrizhesse, a kezelési költség mindig nagyobb, a nagybirtokosok egy része is tehát az uzsorások kezébe jutott. A hitel állását legjobban megvilágítja egy akkori kölcsön-üzleti ajánlat; egy 6 millió értékű grófnak 800,000 forintra volt szüksége, kopogtatott egy gazdag zsidó uzsorásnál, ez kijelenté, hogy a 800,000 forintot kész, de csak váltóra adni és csak azon feltétel alatt, ha a váltót Magyarország leggazdagabb grófja is aláírja és 18 perczentet fizet; a gróf természetesen hátat fordított a zsidónak, felvett mástul saját aláírására, de valószínűleg nem sokkal olcsóbb kamatra. A nagybirtokosok is tehát csak úgy eladósodtak, mint a középosztály és később aránylagosan a milliomosokból csak annyi bukott el, mint a százezresek közül. Kivételt csakis az igen nagy birtokosok képeztek; ezek Bécsben 6 perczentes kölcsönöket csináltak, mert a bécsi bankárok nagyrészt személyesen is ismerték, nagy birtokuk vakított, Bécsben a kamatláb csekély volt, a bécsi tőzsének a magán-fedezetet az állami fedezetnél többre becsülték.

Termelési viszonyaink kedvezőbben néztek ki, valódiilag azomban csökkentek. A tagosítások által sok eddig legelőnek használt föld művelés alá került, a gyepet mindenki kincsbányának tartotta, elegendő pénztőke azomban az igavonó marhaállomány szaporítására nem volt, a földeket tehát rosszul művelték; a magtermény még 7 forintos ár mellett is többet

jövedelmezett a juh- és marhatenyésztésnél, a jobb és tehetősebb gazdák tehát marhaállományukat megtartották, de nem emelték, a rosszabb és eladósodott gazdák a szükségtől szorítva, juhait, szarvasmarháikat eladták, ez által a javító tényezőtől a föld megúsztatván, kezdett soványodni. Az urak példáját a nép is, és pedig tömegesen követte, a tagosítás által nyert legelőt felszántották és a gyepföldeket mind bevetették. A birtokos a szükségletnek megfelelő munkaerővel nem bírván, a szántás-vetés november végéig elmaradt, a késői szántás megőrkítette az üszögöt, ez által a termelés mennyiségére megapadt, minőségére alászállt. A rossz szántás által a földek elgazosodtak, tehát a termelés mennyisége ez által is fogyott; általában ez eleinte nem volt észrevehető, mert sokkal nagyobb területen termeltünk. A termelés mennyiségét és minőségét nevelték a divatba jött gőzcséplőgépek, mert a szalmából az utolsó szemet is kiverték, a cséplés gyorsan végeztetvén, a mag a kazalban, ágyazásban nem romlott meg. A termelés hanyatlását előmozdította a dohánytermelés szűkkeblű korlátozása, ez közvetve is hatott, mert a dohány legjobb előnövény, a földben megőrzi a nedvességet, a gyomot kiirtja, a földet porhanyón tartja, rendszeren tehát utána a fekete földekben jó búza terem; a kormány a dohánytermelést nem nemzeti gyűlöletből korlátolta, de a csempésztől! félelemből, a csempészetnek pedig a termelés korlátozása általi megakadályozása téves fogalom, mert a csempész mértföldekre is elutazik és Magyarországon mindenütt elrejtik; a csempészetet csakis

úgy lehet megakadályozni, ha a kormány mérsékelt haszon mellett a közönség különböző Ízlésének megfelelő különböző jó minőségű dohányt ad; a kormány ezt még ma sem fogta fel, a csempészet tehát most is divatban van. A hatvanas években kezdett divatozni a földbérlet. A bérrendszer a földművelésnek egyik fűtényezője, a bérlet által a pénztőke egyesül a földdel és ha a bérlő-osztály erős, értelmes, a termelést mind mennyiség-, mind minőségre emeli. Különös jövedelmi tényezője ez a nagybirtoknak; a nagybirtokos állása, hajlamai, nevelése szokásainál fogva a gazdaság mindennapi kellemetlenségeivel nem bajlódhat, a gazdaság pedig szorgalmas és folytonos felügyeletet igényel; a gazdaság ma már tudomány, erre a nagyobb igényűnek köre más, a szerény és bűdös tudomány-nyal a nagy ur nem foglalkozhat, egy ur már 10,000 holdat sem képes ellenőrizni, mert a gazdaság önvédelmi harcz, melyben a tulajdonos maga áll egy csomó élősdi ellen, minden cseléd alázatos, engedelmes, de ha egyébben nem, a munkában csal, egyik sem. éri be bérével, de ha megejtheti, markol az úréból. A tisztek uraikat majmolják, kényelmesek, uraik érdekével nem gondolnak, élveznek és henyélnek. A nagy úri birtok felét jövedelmezi a középbirtoknak, ha a talaj nem nagyon kedvező, harmadát, pedig épületei, állatai szobek; keveset jövedelmez pedig, mert tulajdonosa a gazdaságot sem nem érti, sem nem ellenőrizheti, a nagybirtok feladata tehát az, hogy a nagybirtokos legjobb 1000 holdas birtokán vigyen mintagazdaságot, hol bérlői a legjobb gépekkel megismerkedhes-

senek, melyből a legszebb tenyészállatokat megvehették és birtoka többi részét adja ki becsületes, értelmes, jó gazdáknak hosszú időre haszonbérbe. A nagy birtokosok egyrésze a bérlet czélszerűségét belátta; középirtokosok közül többen adósságaikból szórón gatva, birtokaikat haszonbérbe adták, a bérlet azonban kevés esetekben vitte elő a termelést és okszeri gazdálkodást, mert a bérletre mindenütt, de különösen nálunk a 20—30,000 forint értékkel bíró kisbirtokos osztály van hivatva, mert ez a gazdaságban nő fel, földet, állatot szereti, ez pályája, igényei mérsékeltek kevesebb haszonnal megelégszik, czólja az örökös bérlet lévén, a földet nem zsarolja, ezen osztály azomban földjét illendően el nem adhatván, a bérletre nem vállalkozhatott, béreltek tehát a földművesek és a kis zsidók; a földművesek jó bért adtak, mert igaerejéve kis bérletrészt mindenik megmivelhetett, tehát a vető mag és félévi árendánál több tőke nem kellett, mert a második félévre már a zsidó paprikásán ugyan, de előlegezett. A földművesek azonban a földet megrentették, mert a birtokon sem juhok, sem szarvasmarhák nem tartottak, lehetőleg kevés ugart hagytak, rossza és későn szántottak, kezek alatt tehát a föld elgazsodott. A zsidókból nem a milliomosok és százezresei vállalkoztak a bérletre, de a szegények, és pedig főleg a gazdagabbak drága pénzén; nem bírták tehát a birtokot kellőleg felszerelni, vetettek derűre-borúra, rendetlenül fizettek és mindezt tehették, mert az ügyvédek barátjai, a bírák pártolt gyermekei voltak, a haszonbért csak kiindulási pontnak tekintették, ennél

fogva a földet kisoványították, az épületek rendetlenségük, fösvénységük miatt romba dültek. Ha a szerencse kedvezett, pontosan fizettek sőt szorgalmasan is gazdálkodtak, ha azonban csapások sújtották, vagy a kapufélfától vettek búcsút, vagy bonyolódott pereket szerveztek, az ily bérlet a birtokosra még rosszabb volt a saját kezelésénél, mert nemcsak egy, de néha két évi haszonbérletüket elvesztették és romokat kaptak vissza. A haszonbérlet tehát csakis kevés uron segített, a termelést visszalökte. 1862-ben belga földvéttel-közvetítő társulat alakult; az eszme nagyon üdvös volt, mert a társulat nagy birtokokat vett és részletezve adta el, természetesen haszonnal, paraszt társulatok és egyes vevőknek; ez a földvéttel megkönnyítve, a birtok egészséges forgalmát idézhette volna elő. A társulat kétfélcpepen működött: vagy maga vett és a vett birtokot kis haszonnal, kevés százalék lefizetésével eladta, ez esetben biztosítékul 10 perczent szolgáltat, vagy közvetített, ez esetben azonban már a vevők hasonló értékű biztosítékot tartoztak kimutatni; e tőke 8 perczent kamattal törlesztetett 32 év alatt. A társulat ezüst pénzt adott, a törlesztés is természetesen ezüstben történt; ez sokakat visszariasztott, mert az agio ez időben nagyon is hullámzott és senki sem tudta hol áll meg, a gabonaár pedig az agio emelkedésével egyenlően nem növekedett. A társaság azonban épen ezen hullámzás- és bizonytalanságnál fogva . tőkét papír pénzbe nem kockáztathatta. A törlesztési kamatláb sem volt épen olcsó, de nem is drága, mert tekintve azt, hogy a magyar földhitelintézet adó-

sai csak záloglevél-kölcsönt kaptak és ezeket 20 százalékos veszteséggel értékesítették, a magyar földhitelintézet kölcsöne! tényleg nem 7, de $8\frac{1}{2}$ évi kamattal törlesztettek, tehát a belga bank kölcsöne! nem voltak drágábbak. A magyar hitel kárára azomban a bankot és vevőket egy ügynöke megcsalta, ebből nagy zajt csináltak, mi bizalmatlanságot idézett elő, később a belga bank fő embere Langrand Dumonceau megbukott és a társulatot is berántotta, annak következtében üzlete megszűnt és működését a 100,000 hold herczeg Grassalkovics-féle tömeg megvétele- és eladásával fejezte be. E társaságról sokat regéltek, én a társulattal kötöttem egy kis közvetítő üzletet, velem tisztesen járt el, róla tehát csak jót mondhatok és ebből azt kell következtetnem, hogy a vádak nagy része csakis rágalom volt, mert én a bank intézőivel teljesen idegen viszonyban álltam, ennél fogva különleges kedvességben nem részesített.

Míg a földbirtokos osztály, a kereskedők, iparosok, mesteremberek tényleg szegényedtek, a zsidók, az ügyvédek rohamosan gazdagodtak, a vasipar tekintélyesen emelkedett. A vasipar emelkedését, részben a nagyobb szükséglet okozta; több föld került művelés alá, me_L-szaporodott tehát az eke, borona, kasza, rosták szükséglete, a régi faekéket az urak felégették, minden gazdagság vaskéket használt, a bor értékesebb lett, a faabroncsos hordókban a vitel bizonytalan lévén, vasabroncsokat alkalmaztak, a nép az urak példáján okulva, hasonlóan megkedvelte a vasat, főleg azomban emelte a vasipart a nyers vas nagy kivitele. Stiria, Morva, Karinthia, Cseh-

országban a vasszükséglet emelkedett, az osztrák vaskő sokkal kevesebb vastartalommal bír, mint a magyar, a fa az osztrák tartományokban drágább volt a magyarnál, az osztrák nyersvas-termelés tehát még a magyar nyersvas-fuvar hozzá számításával is többre került a magyarnál, köszénre számos vasfinomító gyárat alapítottak oly helyeken, hol nyers vasat vagy épen nem, vagy csak kis mértékben lehetett termelni, Magyarországon köszénnel csak három helytt finomítottak: Ózdon, Tarjánban és a Bánátban, de csak kis mennyiségben, az osztrákok tehát a magyar nyers vasat nagy mennyiségben vásárolták, a mely gyárok üzemüket nyersvas-termelésre változtatták át, értéküket 50 százalékkal emelték, a gyárok értékelkedése Gümür- és Szepesben a földbirtok értékére, a fuvarosok és napszámosokra is jótékonyan hatott, mert a nagyobb és értékesebb termelés következtében a fát nagyobb mennyiségben és áráért vásárolták, ennél fogva a birtokos erdeje jövedelem- és értékre emelkedett, sok erdőség, mely eddig az adót sem bírta fizetni, rendes jövedelmi forrássá alakult, a fuvarosok a faszén, vaskő, nyers és kovácsolt vas fuvarja által szép összegeket kerestek, a bányász, favágó szerény de biztos létet nyert, a zsidók a provisorium alatt megszorodtak és óriásilag kezdtek gazdagodni. A kisebb zsidók az egész országban kezökre kerítették a korcsmák bérletét, a népnek nagy torokhitelt nyitottak, ez által a nép sok helyütt korhelylyé és dologtalanná vált, a nép a takarékpénztárak- és földhitelinteztetül pénzt kölcsön nem kapván, a pénz általában a zsidóknál halmozódván fel, ha a kis gazdát országos vagy helyi gazdasági csapások sújtották, ha osztályoknál a

testvéreket ki kellett elégíteni, ha örökösödési százalékot, a fiskálisok rőfös számláját ki kellett fizetni, kényszerült a falu tőzsérje a zsidó korcsmároshoz folyamodni, a kedves tőzsérek kölcsönöztek is 50—100 perczentre. Vasutak még ez időben kevés vidéken lévén, a nép és a 100 holdas birtokos nyers terményeit a megyék székvárosai piaczaín adták el, a terményeket a közép vagyónú zsidók vásárolták, mert ez időben már a régibb keresztény kereskedőket mind megbuktatták, a zsidók a piac urai lévén, az árakat leverték, kétségkívül a keresztény kereskedő sem volt lovag, mert az üzlet jelszava a haszon, de a keresztény az akkori viszonyok közt sem tehetette azt mit a zsidó, mert a zsidóságot a faj és vallási kötelék kötötte össze, mi a keresztény kereskedők közt soha sem létezett, a keresztény csak saját tőkéjével kereskedett, tehát ha nyerni akart, kisebb haszonnal is be kellett érnie, tőkéjét nem hevertethette, ellenben a közép zsidó a gazdag zsidók pénzével, értékét háromszorosan meghaladó tőkével működött, a zsidók uralták a takarékpénztárat, tehát a keresztények tőkéjét is forgatták, ha tehát egy hetivásáron nem vásároltak is, az ár letörése általi háromszoros nyereség kárpótolta a 8 napi hiányzó hasznot. A zsidók a vásári árnyomásokat azért is tehték, mert a falusi zsidó korcsmáros, terménykereskedő, sok tekintetben ügynöke, haszontársa volt a városi kereskedőknek, ezek tehát hitelesen tudósították a városi kereskedőket azon kényszerviszonyokrul, melyektől nyomatva a falusi nép kényszerült terményeit minden áron eladni. A zsidók nyomása következtében a piaczi árakban mesés különbözlet uralkodott. Gyöngyösrül, midőn még vasút nem volt, a búza

mázsáját (akkori szokás szerint köblét) 1 frt 20 krért szállították Pestre és mégis a búza két forinttal volt olcsóbb mint Pesten; nyert tehát a kisvárosi kereskedő egy hét alatt 7 írton 80 krt, mi 500 perczentet haladó nyereség; időnként sokat nyertek a boron is, mert a közép- és nagykereskedő csak bő szüretkor vásárolt. Nagyszerűen fokozták a zsidók vagyonát az államkölcsonök, az állami szállítások, a sereg felszerelése, élelmezése, az állami utak építése, a dohányművelés, a bérletek, útépitések, a katonamentesség, a rabok élelmezése, a hivatali szerelvények. Az osztrák birodalom 49. óta folytonos deficizzel küzdött, államkölcsonökön tengődött, a pénzhatalom a bécsi zsidók kezében összpontosult, a kölcsonöket nem ők adták, de az európai kis és nagy tőkepezesek, de a miniszterek ügyetlenek voltak és a tőzsérekkel összejátszottak, a kölcsonök tehát a zsidók közvetítésével történtek, a főbbek a beltőkepezeseket nem bocsájtották az aláíráshoz, kölcsonöknél az aláírásnál csakis a kibocsájtási árnak csak 10 százalékát kellett lefizetni vagy 80 forintért 8 frtot, 80,000 íoxlntért tehát a mesterek 800,000 forint értékű, 1 millió forint névleges értékű papiroost vettek, a kölcsonöket a közvetítők a börzéken 1 hónap alatt 5—10 százalékkal felverték, ki tehát 80,000 forintot lefizetett, ezen összegért 1 hónap alatt kapott 120—160,000 forintot. Ezen nyeremények nagy része ugyan Bécsben maradt, nehogy azomban a pesti matadorok az üzletet a császár előtt leálczázzák, a bécsiek a pesti főbb faj rokonaikat bevették. Az osztrák állam a szuronyokra támaszkodott, 800,000 katonát tartott, ebbül 260,000 Magyar országban volt elhelyezve, a sereg ruházatát az osztrákok monopolizálták,

a magyaroknak maradt a bentlevő katonaság, a nagyszámú lovasság élelmezése, ezt a zsidóság magához kapartotta, a zsidókkal a birtokos osztály nem versenyezhetett, mert a zsidók az intéző köröket megvesztegették, a magyarok az osztrák hadsereget gyűlölték, az osztrák tisztikar az urakkal ellenszenvezett, a zsidót ha az ajtón kirúgták, bemászott az ablakon, a zsidó megvesztegette az őrmestert, rossz szénát, rossz zabot adott, rosszul mért; a fuvarban is előnnyel bírt, mert a község nagy része a zsidó korcsmárosnak tartozott, a szállító fajtársának kis hasznot adott, ez adós hűbéreseivel a községben vett szénát és zabot olcsón és pontosan beszállította, ezenkívül előnnyel bírtak azért is, mert a falusi zsidó korcsmáros a szállítókat a készletek, az eladás kényszerkörülményeiről hűségesen tudósította. Sokat nyertek az állami útépitéseknél is, megnyerték a hivatalnokokat, ha egy kis útrész készen volt és az építendőn néhány rakás kavics le volt rakva, nagyszerű előlegeket utalványoztak, elannyira, hogy az állam maga pénzéből épített és a zsidónak hasznot is előlegezett, az utakat rossz anyagból keskenyebbre csinálták, e téren ismét nem versenyezhetett velük senki, de még becsületes utón is előnnyel bírtak, mert korcsmáros összeköttetések által a kő és kavics fuvarját olcsóbban állíthatták elő. A dohány termelésnél is sokat szereztek, már ez időben a zsidók tömegesen hasznóbéreltek, saját és álnév alatt nagy dohányengedélyeket eszközöltek, a dohánybeváltási hivatalokat megvesztegették, első osztályba vettek közepeszerű terményeiket és ezért a többi termelőt leszállították, tehát nemcsak a zsidók nyertek, de miattok mások is megkárosodtak. A rabok

élelmezését, a só- és faszállítást, a hivatalok szerelvényeit megszerezték, a haszon feloszlott az egész zsidóság közt. Nagy előnyükre szolgált a katonamentesség, a zsidó ugyan nem volt katonamentes, váltságot Izrael fiainak is kellett volna fizetni és pedig 500, utolsó időben 1200 frot, a zsidók azonban a dúsgazdag tózsér kivételével vesztegetéssel kihúzták magukat a szolgálat és váltságfizetés alul, a községekben majdnem mindenütt a korcsmáros és mészáros zsidó volt, a jegyzőnek szabad számlára adták a legjobb húst és bort, minden jegyző kebelbarátjok lett, a rossz bor- és hus-mérték a számlát kiegyenlítette, a jegyzők segélyével az alkalmasak helyett egészségtelen egyéneket állítottak az ujonczozó bizottság elé, hol ezt a községi bíró vagy más okok miatt tenni nem lehetett, megfizették az orvosokat, főnököket, míg tehát más idejé 4 évig a katonaságnál pazarolta, a zsidó fiú pályát keresett, családot alapított, miután a zsidók már ez időben is az ország lakossága $\frac{1}{24}$ -ed részét tették, a katonaságtul megmenekült évenként 1290, s mert a zsidó élelmén kívül is megkeres 200 forintot, már ez által a zsidó vagyon, 3 évi szolgálatot véve, évenként szaporodott majd 800,000 forinttal, és helyettük a magyarok $\frac{1}{24}$ -el több katonát állítottak. Leginkább nevelte azonban a zsidók vagyonát az uzsora, az uzsora mindenütt az elszegényedés, a pénz- és hitelhiány eredménye, Magyarországon az általam elősorolt okoknál fogva a pénz kevés volt, a földhitelintézet, a takarékpénztárak a hitel szükségletét nem fedezték, a zsidók belátva a kedvező helyzetet, hévvel karolták fel az uzsorát, kik eddig főleg kereskedelemmel foglalkoztak, tőkék és hitelök nagy részét uzsorába fektették, illetőleg

a pénzületet a kereskedelemmel összekötötték, a zsidókat az osztrák nemzeti bank különösen pártolta, a takarékpénztárakat uralták, a mely zsidó tehát 100,000 forint értékkel bírt, 100,000 forint hitellel rendelkezett, ha tehát Herr Küffer-Stinkeles ur (mert még ez időben sem a von sem a nagyságos czimet nem bitorolták) 100,000 forinttal bírt, azt következőleg helyezte el: a legtisztesebb kétségkívüli birtokosnak 12 perczentre váltóra kölcsön 200,000 forintot és adósaival jutalmi üzletet kötött 400,000 frtig vagy az idő szerinti árak szerint, például csakis egy terményt hozva fel, 120,000 pozsonyi mérő tiszta búzát, a szerződöt oly feltétel alatt, hogy az értékfölösleget, a véltókölcönt leszámítva, minden mérő után 15 kr.jutalomdíj letudásával kifizeti, vagy Sárkány nagyságos ur ha Stinkelessel az árban meg nem egyezhet, visszaváltva váltóját, lefizetve mérőnkint a 15 krajezár hasznot, illetőleg jutalmat, búzáját bárkinek eladhatja. Ezen üzletek rendszeren a cséplés előtt 6 hónappal köttettek, Stinkeles tehát pénzéért kapott hat hónapra kamatban 12,000 forintot, jutalom fejében 18,000, összesen 30,000 forintot, hiteléért kamatban a bank- vagy takarékpénztárnak fizetett 3000 forintot, tehát félévre 82,000 forintja (mert a kamatok előre levonattak) jövedelmezett 66 százalékot, mibül a kezelés- és családjára leszámítva 8-at, tiszta haszna maradt 58 perczent, pénze pedig egész évre el volt helyezhető, mert a repeze-, gyapjú-üzlet legombolyítódott július 8-án, a búza augusztus-szeptemberben, azt követte a szesz-, kukorica-üzlet. Tényleg azonban a haszon nagyobb is volt, mert a szerződő adós birtokos az üzleti összeköttetés kedvéért pozsonyi mérőjét legalább 5

krajczárral olcsóbban adta, mi ismét 6000 forintot csúsztatott Stinkeles ur zsebébe, ha azomban jutalmi üzletet nem köthetett, pénzét és hitelét a jutalmi idény megkezdéséig vagyis februárig a kereskedelemben forgathatta. Ha a birtokos háta a váltó- és jutalmi kötvénytől borsódzott, Stinkeles ur álláspontját következőleg védelmezte: Méltóságos uram, én nem vagyok uzsorás, de kereskedő (mindenik ezt mondta), ha pénzemet a bécsi börzén vagy a kereskedelemben megforgatom, egy nap alatt nyerhetek 12 perczentet, tehát én pénzemet csak terményre adhatom, a váltót két oknál fogva nem nélkülözhetem, mert ha megszorulok beteszem a bankba, segíthetek magamon méltóságod kára nélkül, mert váltója a bank vasszekrényében hever, méltóságod e váltót terményéből akarja fizetni, ha méltóságodat csapás éri és nem fizethet, én pénzemhez csakis hosszú per utján juthatok, ellenben ha váltó által biztosítva vagyok, én méltóságoddal hosszabb összeköttetésben akarván lenni, a wechserlít prolongálom, a váltónál a váltós terményszerződés jobb méltóságodra, mert a váltónál napra kell fizetni az uzsorásnak és méltóságod kénytelen lesz terményeit nyomott áron rögtön eladni, ellenben ha velem kettős szerződést köt, van ideje és eladja az aratás után, akkor midőn az ár legmagasabb. Valóban, ha ki nem telt is a lekötött mennyiség, a becsületes zsidó 12 perczent és új jutalmi szerződésre a birtokosnál hagyta a pénzt, de már ekkor a fele termést nem δ de 10 krajczárral is olcsóbban számította, vagyis pénze majd annyit jövedelmezett, mint a teljes kielégítésnél és a ki egyszer egynek körmei közé került, annak más zsidó soha felé sem nézett, a többség azomban az előszámolt

nyereséggel nem elégedett meg, de 100 perczent hasznon is túl nyargalt. A pénz- és hitelviszonyok következtében tehát a zsidóság vagyonát 10 év alatt legalább is meg-tízszerezte, mert tokéje szaporodásával egyenlően növekedett hitele is. A terménykereskedéssel összekötött uzsora még a lisztesebb üzletet képviselte, a kisebb tőkepénzesek azonban kizárólag az uzsorára adták magukat, a falusi zsidó 3—6 hónapra 1 köböl rozst adott 1 köböl búzáért, ez rendes viszonyok közt tett 50 perczentet, ha a búza ára felment, néha 100 perczentet, készpénz-kölcsönöknél a városi zsidók 18—36 perczentre kölcsönöztek, miután azomban a kamatokat előre levonták, a 18 százalékos uzsora tett 22-öt, a 36-os 44 perczentet, miután ezen váltókat az illető az intézeteknél helyezte el, pénzét kétszeresen forgatta, vagyis a kisebb uzsorás kapott 10,000 forint pénzérték után 38 perczentet, a féktelen uzsorás 72 százalékot, a zsidók pénze tehát rohamosan emelkedett, mi az országra azért is káros volt, mert a nagyon meggazdagodott zsidók vagy Bécsbe vonultak, vagy a milliót elérve, idegen államkötvényeket, idegen vállalati részvényeket vásároltak, a magyarokon kisajtott pénz tehát más államba vándorolt.

Az ügyvédeknek a viszonyok hasonlóan nagyban kedveztek, a perhalmaz, az ősiségi, tagosítási perek következtében nagyon felszaporodott, a sok homályos törvényt senki sem értette, az 1830-tul 1845-ig született nemzedék semmit sem tudott. Az ügyvédek a zsidókkal szövetkeztek, a takarékpénztáraknál az ügyvéd közbenjárását mellőzni nem lehetett, a földhitelintézeteknél a birtok-érték kimutatását, a betáblázást ügyvédek gombolyították le, a

zsidókkal a hitelműveleteket ügyvédek közvetítették, a nemesség a kormányhivatalnokokat, a bírákat megvetette, minden ügyben tehát az ügyvéd közvetített, a kereskedőket általában a polgári, a 48-iki egyenlőség! eszmék daczára a bírák és hivatalnokok lenézték, a földművesosztály örökösödési, telekkönyvi ügyeiben ügyvéd nélkül nem tudott mozogni. Az adóssági ügyek megszorodtak, mert már az úrbéri kárpótlás elpárolgott, a zsidó uzsorás, ha az adós váltóját pontosan be nem fizette, vagy drágán nem prolongált, azonnal perelt. Mindezen indokoknál fogva a perek száma rendkívül megszorodott. Az ügyvédek mintaképül osztrák tudor, borbély kartársaikat vették, drága fényes szállásokat béreltek, lakmároztak és fényelegtek, híveiket hosszú számlákkal tisztelték meg. Az ügyvédek a bírói karral lassanként összenőttek, a régi tekintélyes megyei bírák, az urakból nevezett királyi táblai bírák és hétszemélynökök, kik a vesztegetést megkísértő ügyvédet megbotozták volna, kivesztek, a kényuralmi és ideiglenes kormány a birodalom fentartására megesküdt, hazaáruló prókátorokból! ujonczozott, a régi kartársak megérték egymást, a leghosszabb ügyvédi számlákat helyben hagyták; épen úgy mint ma, egy rongyos 20 forintos per ügyvédi dijja 60 forintot tett. A Bach és Schmerling iskolájában felnőtt újabb doktorok, üzerek és uzsorások lettek, a nagyobb rész a zsidókkal szövetkezett. A zsidó uzsorások némelyike, hogy juhái rendes nyírását biztosítsa, tőkéje egy részét ügyvédjének adta kölcsön 18 perczentre, az ügyvéd a biztosítékhoz mérve elhelyezte 24—36 perczentig, nyert tehát 6—18 perczentig és nyerte a zsíros perköltségeket, a zsidó

ezáltal elérte azt, hogy az ügyvéd argusszemekkel örködött többi adósai felett is, percentjei egy része feláldozásával biztosította egész tőkéjét az uzoraszövetség által, a közvetlen hasznon felül a főbb ügyvédek megnyerték a takarékpénztári ügyvédséget, a többiek a zsidók kegyeiből befolyást nyertek a takarékpénztáraknál, forgatták az adósok váltóját és ezért kaptak az adóstud a körülményekhez képest 3—8 százalékot. Némely szerencsések a nagy fontosságú pereknél nagy jutalmakat kötöttek ki, tudtomra egy pesti ügyvéd egy ósiségi jellegű perért kapott 70,000 forintot. Általában a pesti tekintélyesebb ügyvéd 10 év alatt semmiből megkeresett 100,000, a vidéki 50,000 forintot és élt úgy mintegy 1000 holdas birtokos. Ezen osztály keresménye legalább az országban maradt, földbirtok- vagy pesti házban helyeztetett el és magyar kézben maradt, mert ez időben a kevés bécsi jövevényen kívül minden ügyvéd magyar volt.

III. FEJEZET.

Szellemi helyzetünk. — Magyarság. — Pánszlávizmus.
— Politikai műveltség. — Közerkölcsiség. — Hírlap-
irodalom. — Gr. Pálffy Mórrali párbeszédem.

Szellemi és magyarsági tekintetben az ország 1861. óta kétségkívül haladt. A kényuralom kezdetén a gyermekek-, az ifjúságnál a nemtanulás volt a jelszó; nem tanultak, mert Magyarország zsarnokainak rendeletét nem akarták ösmerni, az egyetemen, a katolikus, az ó-hitű főiskolákban az észtant, statisztikát, geográfiát, a magánjogot, a közjogot, a pénzügytant, a politikát, erkölcsant, magyar- és világtörténelmet hamisítva, elferdítve adták elő, a protestáns iskolák szigorú felügyelet alatt álltak, nem világíthatták meg ennélfogva kellőleg a tudományokat; az ifjak nem tanultak, mert a helyzetet ideiglenesnek gondolták, rövid időni megváltozását reményltek. A német alatt szolgálni senki sem akart, csakis azon szegény gyermekek tanultak, kik helyzetüknél fogva az ügyvédi, orvosi, mérnöki, papi pályára készültek. A nagy rész általában újságon kívül semmit sem olvasott, felnőtt tehát egy tanulatlan, buta nemzedék, mely 48-on kívül semmit sem ismert. 1861-ben azonban az országgyűlés rövid időre megnyilván, az alkotmány rögtönös visszaállítását mindenki reménylte, a nemesség belátta, hogy a kiváltságok kora lejárván, a közügyek vezetését csak úgy tarthatja meg, ha értelmi felsőségét továbbra is fenntartja; a szegényebbek eladósdok, belátták, hogy ha kis birtokaik gyermekeik közt feloszlanak, az ösiség, a hivatalviselési, nemesi kiváltság megszűnvn, gyermekeik a régi módon meg nem

élhetnek, ennél fogva a gyermekeknek tudományos minősítvénynyel kell bírni, pályát kell választani; a polgárság belátta, hogy a jog egyszersmind kötelesség is; minden szülő tehát gyermekeit taníttatta. Legjobban meg voltunk azomban akadva a német és latin nyelvvel, a gyermekek örömmel tanultak francziául és angolul, németül azomban az osztrákgyülolettül vezérelve, semmiképen sem tanultak, hiába mondtuk, hogy ez a műveltség nyelve, semmikép sem akarták tanulni; a latin nyelv sem ízlett, ha valamit tanultak is, midőn a világba léptek, a latin nyelv főleg a közjogi műveltség kelléke lévén, elfelejtették, midőn tehát még 1846-ban minden művelt nemes tudott latinul, 1866-ban már a nemes urfiak fél százaléká sem értette törvényeinket és családjá okleveleit. A magyar nyelv a kényuralom alatt rendkívül hódított, a főurak, kiknek 48-ban csak egy része beszélt magyarul, a nőknek nagy része pedig nem is értett, 1866-ban már kivétel nélkül magyarul beszéltek családi körükben, közhelyeken, a kaszinóban, és pedig magyarul társalogtak a nők is; a magyar nyelv tehát társadalmi helyét is visszafoglalta. A pesti és vidéki idegen ajkú nyárspolgárságnak még az öregje is tanulta, törte a magyart, a gyermekek pedig, hol még az öregje nem sejtette is a hazai nyelvet, magyarul beszélt, a boltok, szállodák is megmagyarosodtak, legjobban igyekezett a magyar nyelv elsajátításában a német elem, a zsidók is megszagolva Sadovát és következményeit, már 1864-ben simultak a magyarsághoz. Ellenszenv csakis a felvidéki katolikus tót papok, a szászok és a felvidéki lutheránus papok söpredékénél mutatkozott. A katolikus papok egyrészé-

nél a nemzetellenes érzelmet a beszterczei, szepesi, nyitrai püspökök, Bach-Schmerling szolgái, mesterségesen idézték elő és tartották fenn pásztorbotjaikkal. A felvidéki papság főjövendelmét a tized képezte, míg a papság a tizedet húzta, a plébániák szépen jövedelmeztek, a nemes családok fiai közül számosan vállalkoztak a papságra, ezek tehát már családjukban beszélték a magyar nyelvet, a magyar nyelv diplomatikai méltóságra emelkedvén, azon urak és polgárok, kik magyarul nem beszéltek, gyermekeiket magyar városokban iskoláztatták, a papnöveldekben is tanulták a magyar nyelvet, 48-ban tehát minden papnöveldek beszélt magyarul, 49-ben azonban minden megváltozott; 48. és 49-ben a papnöveldekek nagy része fegyvert fogott, tehát a magyar törzs a seminariumbul kifogyott, a tizedet a plébániák elvesztvén, az egyházak elszegényedtek, az urfiak, a vagyonos polgárok fiai a 700 forintos papságokra nem vágytak, a fekete-sárga püspökök a német kormánynak hízelegni óhajtván, a magyar nyelv tanítását a papnöveldekben beszüntették, a katolikus papság tehát az említett megyékben törzsökös szlávokbul alakult, kik magyarul beszéltek és a közönyösök a magyar nyelvet elfelejtették, mert híveikkel szlávul, a politikai hatóságokkal németül vagy tótul érintkeztek, a püspökök az eszerekkel latinul vagy tótul beszéltek, a hatalom és kegyelem köréi) ül a magyar nyelvet száműzték, a magyarságot bűnnek tekintek, a jobb érzelműek is kényszerültek túrni és hallgatni, mert a hierarchiában a legmervebb fegyelem uralkodik, mint ezt a concordatum is mutatja; a katolikusoknál a püspökség egész területén az

egyedüli plébános csakis a megyés püspök, a tényleges plébános pedig a püspök helyettese, az ünnepélyesen nem installált (be nem helyezett) községi plébánost a püspök önkényesen elmozdíthatja, de az installáltak ellenében is igen nagy hatalommal bír, mert a szegény plébános Bécsbe vagy Rómába nem *utazhat*, szava a hatalmas püspök ellenében nyomatékkai nem bír. A püspöki befolyás hatott a nép- és középiskolákra is, nem rontotta meg azomban a tehetősebbek magyarságát, mert ezek gyermekeiket a magyar városokba küldték a magyar nyelv megtanulására, általában tehát csak néhány száz papot és tanítót veszítettünk, kiknek nagy része az alkotmányos uralom helyreállításával ismét megtért. A lutheránus papoknál a pánszlávizmus főleg hierarchicus mozgalom volt, ezen tiszteletes urak szakítva a protestáns hagyományokkal, a világiak vezénylő befolyását akarták megsemmisíteni, erre a nemzetiségi mozgalmat kívánták felhasználni, számuk 1846. óta inkább fogyott, bár helyzetük kedvezőbb volt, mert a kormány a hazaárulókat nyíltan pártolta, általában azomban sikert nem vívhattak ki, mert a protestáns nép papjaiért soha sem rajongott, józan eszével belátta mit akarnak a pánszlávizmus álczája alatt, tudta azt, hogy a protestantizmust az üldözés korszakában az urak mentették meg, csatlakozott tehát az urakhoz. Az urak, szabadsághős őseik méltó utódai, a pánszláv papok terveit megghiúsították; a pánszlávok Árva, Nógrád, Zólyom, Liptóban megtartották 48. előtti állásukat, ellenben az alföldi nagy tót községekben, a német városok- és falvakban, a vegyes megyékben a magyarosodás erősen haladt. A százszok Austriához ragasz-

kodtak és a vezetők magyarellenesek voltak, nem nemzetiségi érdekből, mert nemzetiségüket a leghatalmasabb erdélyi fejedelmek, a 48—49-iki kormány is tisztelte, de ellenkeztek politikai érdekekből; ugyanis, ha a magyar úri elem a bécsi reactionarius sógorok segélyével elnyomatik, a bírákat, hivatalnokokat a szászokból kellett volna nevezni, mert az 1.200,000 műveletlen oláhok értelmiségi tekintetben a hivatal- és bíraskodásra képesek nem voltak. A szászokra tehát a kétfejű sas uralmi, hatalmi kérdés volt; ezenkívül anyagi érdekeik a bécsi absolutismushoz vonzották, a szászok ugyanis nagy, oláhok által lakott területet bírtak, a szász közönség (universitas) az oláhokat elnyomta, az oláhok jogaikért a hatalmas szászokkal folytonosan pereltek, a szegény, elhagyatott oláhok azonban a kétfejű sas szárnyai alatt nem nyerhettek, mert az oláhok közt nem voltak sem értelmi, sem vagyoni kitűnőségek, a szászok túlnyomó befolyása megszüntte esetében tehát az oláhok jogi győzelme valószínűséggel bírt. A hatalmi és vagyoni érdek lelkesítette tehát a szász főket ellenünk, s mert önérdkek beválthatók nem voltak, indokaikat a német nemzetiségi palásttal fedték el. Egyébiránt a szászok, mint értelmes, körültekintő nép, a magyar nyelvet titokban tanulták, mert midőn az alkotmány jogaiba lépett, a 20 szász képviselő közül csak egy nem tudott magyarul beszélni, a magyar nyelvet pedig német rövid időn elsajátítani nem tudja; a köznép 48. előtt sem beszélt magyarul, ezt azonban rosszalni nem is lehet, mer oláhok környezik, a szász köznép a magyarokkal keveset érintkezik. A szászok századok óta szigeteket képeznek, ér-

dekeiket a szabadságnál minden időben .többre becsültek, a bécsi kormány okét mindenkor az osztrák absolutismus természetes előőrseinek tekintette, autonómiájuakat lehetőleg kímélte, a hatalom árnyékában tehát magukat jól érezték. Az erdélyi német, a magyarországi németektől mindég különbözött, mert az erdélyi német minden időben szász maradt, Magyarország fénykorában a legnagyobb, legigazságosabb király, a hatalmas, a lovaglás I. Lajos ellen is feltámadt, ellenben a magyarországi német a magyar nemzetbe szellemileg csakhamar beolvadt, a szabadságharcokban mindég az önállás, a jog, a szabadság mellett harczolt.

Az ország közerkölcsisége 1861-től 18GG-ig is sok tekintetben sülyedt. Magyarország a proletariátust 1849-ig nem ismerte, a bírói osztály kizárólag a földbirtokos nemesebbül alakult; az ügyvédség nem volt elszaporodva, ügyvéd többnyire a vagyonos ügyvédek, papok, kisbirtokosok fiaiból lett, a teljesen vagyontalan mindaddig segédkedett, míg vagy vagyont, vagy biztos állást szerzett, vagy házasság által vagyont nyert; a fényelgést nem ismerték. A falusi jegyzőket kis fizetéssel, alacsony állású egyénekből választották, kézműves kevés volt. A nép városokba keveset járt, 19 éves korában családot alapított, a középrend falun lakott, a nép vallásához ragaszkodott; mindezt az absolutizmus, az uralgó korszellem részben meg változtatta. Az absolut kormány Magyarországon 19,000 egyént alkalmazott államszolgálatban, a jegyzők, ügyvédek tettek 18,000-ct, ezen 37,000 egyén közül alig volt 2000 egyén, mely saját vagyonnal bírt, 35,000 tehát értelmes proletár volt; ezen urak a társa-

dalomban kisebb-nagyobb mértékben szerepelni óhajtottak, élvezni kívántak, fizetésük-, törvényes keresetökből csakis szerényen élhettek, mellékes, tiltott módokon szerezték meg tehát a fényelgés, kényelem, vágyónk épzés eszközeit, vagyis az erkölcs rögös, de tisztos ösvényérül letértek, a hatalomnak mindenben hódoltak, politikai véleményük megszűnt, rángatható fabábokká aljasultak. A rossz példa ragályosabb a jónál, a tömeg boldogulásukat látva, vágyott mindenáron vagyonát szaporítani és fényclegni. Mindez hatott a társadalom egy részére, csak a bírói ítélet által sújtott tényt kezdték becstelenségnek tartani; legalább 100,000 ember vágyott a kiváltságos 36,000-nek helyét minden áron elfoglalni. A birtokos nemességnek valódi fényt az absolutismus előtt az országos és megyei politikai befolyás adott, ezt az absolutismus megszüntette, sokan ezt vagyonukat haladó társadalmi fényüzéssel akarták megnyerni, adósságba keveredtek, az adósság pedig függés, ki másutól függ, kénytelen meghajolni és szemet hunyni sok oly cselekményekre, melyeket belsejében kárhoztat, sőt elitéi; a fényelgő adósnak nincs pénze a közczélokra, az egyensúlyt hivatal által vágyik helyreállítani. A főurak erkölcsi tekintetheti már rég XIV. Lajos divatjának hódoltak, e divat a többi osztályoknál is számos utánzókra talált. A katolikus papság főleg egyéni érdekeit gondozta, a közjóra, az irodalomra nem áldozott, csinos gazdasszonyokat és rokonokat tartott, ezért és a magas párbér ki mély telén követeléséért a népnél befolyásukat elvesztették. A népnél a vallási közöny elterjedt, a katonaköteles nem házasodhatott, az ifjúság erőteljesebb részét besorozták.

több volt a leány, mint a flu, a falusi népség is, mely vallásánál fogva is a fajtalanságot bűnnek tartotta, a tízparancsolatok egyik főpontját kezdte félre tépni és szabad életet folytatott. A fajtalanság a nép szaporodását akadályozta, mert sok fattyut elhajtottak, a törvénytelen gyermekeket nem gondozták, a megesettek közül a szülésben sok megromlott és midőn férjhez ment vagy magtalan maradt, vagy egészségtelen gyermekeket szült.

A politikai műveltség sok tekintetben megcsökkent; 48. előtt nem volt oly 200 holdas birtokos, kinek fia a jogot el nem végezte, a megye egy ülések politikai iskolául szolgáltak, az eszesebbek, vagyonosabbak a politikai reform szükségét belátták, a magyar törvénykönyvön kívül német és francia könyveket olvastak, a vagyonosabbak Európa műveltebb országait bejárták, intézményeiket, földmi velősöket tanulmányozták. A könyvekre kevés ember áldozott ugyan, de ingyen szívesen olvastak, egy munka száz ember kezén is megforgott; az ifjúság tömegesen ment Pozsonyba, szorgalmasan jártak az országgyűlésekbe, a megyei gyűléseken minden vagyonos ember megjelent, a korkérdéseket a megyei értekezleteken, kaszinóban, társaságokban megvitatták, a tudatlanokra is ragadt. A 48-iki események nagy változást idéztek elő; 48- és 49-ben a 18 éves fiatalember honvéd lett, az iskolai pálya megszakadt, 49-ben az iskolába csak az orvos-, papnövendékek egyrésze tért vissza, a hadnagy és kapitány urak resteltek tanulni és engedelmeskedni. A 48-iki törvényeket senki sem világitotta meg, a fiatalság ezeket a bölcsesség és jog tárházának, csalhatlan műnek tartotta, az osztrákokat mindenki gyű-

lölte, a változást, a jog diadalát évről-évre várta, ennél fogva az új nemzedék kevés kivétellel 1830—1850-ig semmit sem tanult, sem nem olvasott, legfeljebb az újságokból a külföldi híreket; 1861. után a híreket és vezércikkeket olvasta és ez a nemzet közértelmiségére nagy veszteség volt, mert 61- és 66-ban a nemzet legtevékenyebb, ruganyosabb része tudatlan maradt; a 61- és 66-iki országgyűlés a kopaszok és öszek országgyűlése volt, a fiatalságot csakis a nagytehetségű Tisza Kálmán, Tisza Lajos, gróf Ráday László képviselték.

A hírlapirodalmat a közönség legjobban kedvelte, a közönség azomban annak daczára, hogy az országban 12,000 nagyobb birtokos család, 5000 gazdag és vagyoni pap, néhány ezer ügyvéd, sok százra menő kaszinó γ(t, nem pártolták, az összes politikai magyar lapok el izetője alig haladta meg a 6000-et, csak a „Pesti N oló⁴⁴ élt meg maga emberségéből, a többi folytonos hLnynyal küzdött, a pártfők zsebéből élt, pedig az országos kérdéseket a kényszer daczára komolyabban megvitatták, mint ma. A politikai hírlapirodalmat a „Pesti Napló⁴⁴, „Magyarországé, a „Hon⁴⁴ napilapok, a „Jövő⁴⁴ hetilap, majd a „Magyar Újság⁴⁴ napilap, a német zsidó lap: a „Pester Lloyd⁴⁴ képviselték. A politikai lapok, még a német „Lloyd⁴⁴ is, 48-at követelték. A „Pesti Napló“-t báró Kemény Zsigmond, „Magyarország⁴⁴-ot Pompéry János, a „Hon⁴⁴-t Jókai Mór, a „Jövő⁴⁴-t Máriássy Béla, végperceiben Szelestey László, a „Magyar Újság“-ot Böszörményi László vezette. A „Napló⁴⁴ volt a legolvasottabb lap, szerkesztője doctrinair szabadelvű irányban irt, báró Keményre az események

nagyon hatottak, a 48—49-iki békepárt reszkető oszlopát, ki Pesten 48-ban minden suhanczban veres republikánust látott, az osztrák doktorok annyira megbokrosították, hogy Schweizbul egy tudós pap barátjával a félelmes Kossuthot is felkereste, 48-nak határozott hive volt már 1860-ban is, ezen szellemben működött egész 65. végéig; a conservativ szellemet 48. megölte. A hatvanas években tehát már minden lap a szabadelvüséget negélyezte. A békepárthoz tartozott Pompéryt leginkább Lónyay Menyhért befolyásolta. Jókai már ekkor genialis regényeivel a közönséget elbűvölte, szóvirágaival mint újságszerkesztő megnyerte, helyzete politikájának kedvezett, pártja két különböző árnyalatbul állt, lengő fantasiáját követhette, egy nap lehetett forradalmár, másnap királypárti. A „Jövő⁴⁴ 48-as lap volt 49-es színezettel; 1864-ben nagyon is Cousa-szagu czikket irt bele Kállay Ödön, miért én kiléptem és közönségünk is elhagyott. Böszörményi az általam jelzett szellemben irt; azt azomban, mit akarunk, nem irhattunk, mert a censura kihúzta, sokszor egy hasábot irtunk egy eszme megemlítéséért, a gonosz censor néha észre vette, a velőt kifújta, a csontot meghagyta. Egyénileg a szerkesztőket és írókat nem üldözték, sőt néha a kormányzó gróf Pálffy Mórícz kegyes is volt. A „Jövő⁴⁴ cautiója nem volt rendben, a kormány a rendezést követelte, én már a „Jövő⁴⁴ szerkesztésével felhagytam, Kállay Ödön barátom rám erőszakolta a gróf Pálffyhozi menetelt, bár én személyesen nem ösmerem. Tisztességesen fogadott, germánul és magyarul társalogtunk vegyesen; beös mertem, hogy szénánk nincs rendiben, de időt és elnézést kértem, ő excellentiája haj-

lőtt, de a democratiát gyűlölve, e térre ment és németül ezt mondá: „Azt értem, hogy valaki magyar alkotmányt akar, de hogy az ország ügyeibe minden szabó és csizmadia az orrát beüsse, az nem megy, nem értem, hogy egy Máriássy vagy Kállay hogy lehet democrata.“ A szabad eszmék terjedésére mutatott már az is, hogy az a gróf Pálffy Móricz, ki 49-ben Miskolczon azzal lépett be 5000 osztrák élén: „En vagyok a hazaáruló gróf Pálffy Móricz (a kormány hazaárulónak nyilatkoztatta), Kossuth-kutyák fogjatok el ki a kényuralmat képviselte a budai várban, 1864-ben már az alkotmány jogsultságát elösmerte; politikai értekezletet nem kezdhettem, azt mondám váljon helyes volt-e vagy nem a jogoknak ily nagy mérvű kiterjesztése, nem vitatom, de törvény; a választási rendet ő felsége is elfogadá és miután ennek kell lenni, sokkal jobb, ha a democratia élén ős magyar vagyonos urak állanak, mint én és Kállay, mert mi a féktelenséget családi hagyományaink- és érdekeinknél fogva soha túrni nem fogjuk; ez hatott, erre kijelenté, legyünk nyugodtan, az újságot nem zaklatja, a rendezésre kívánságunk szerint időt ád; szívélyesen váltunk el, szavát meg is tartotta, nem is felejtett el, megemlékezett rólam az Almásy-ügyben, midőn személyem azonosságát a főispán kétségbe vonta, ezt mondá: „Ja den von „Jövő“, den muss man einkasteln.“^a Az írók közt csak gróf Zichy Nándort büntették meg, egy a „Hon“-ban kiadott cikkeért néhány heti fogságra, rangja, czime elvesztésére ítélték; a nagyon gazdag gróf elitélése által reá akartak ijeszteni a valódi írókra, az ijesztőtől azonban már akkor senki sem félt, mert a haza-

fias érzelmek minden kebelben lángolt, az önérdék fölül helyezték az ország érdekeit, a kényuralom hatalmas szemmel láthatólag gyengült, a kényuralom közeli bukását biztosnak tartottuk, az országgyűlés összehívását minden évben vártuk.

A közszellem kedvezően alakult, 48-ban az országgyűlés kimondta ugyan a democratia uralmát, e nyilatkozat azonban főleg a pillanatnyi lelkesedés, a politikai szükség műve volt, tényezők nagyrésze sokalta a jogokat, a népet és polgárságot a jogok nagymérvű gyakorlatára éretlennek tartotta, nem bízott hazafisága-, áldozatkészségéhez, féltek, hogy a nép meg fogja torolni eddigi alárendeltségét és az izgatók vad eszközévé süllyed. Az események ezen balhítet megczáfolták, a nép 48-ban híven csatlakozott régi uraihoz, harczolt és fizetett, csakis a nemzetiségek egyrésze követte az aljas izgatók sugallatát, ezt is azonban részben a magyar kormány tapintatlansága, ügyetlensége, közönye, lomhasága idézte elő; 49. óta a nép határozottan az urak-, az értelmiséghez csatlakozott, ez a kételkedőket tévedésükrül meggyőzte, a democratia erkölcsi uralmát megalapította, a régi válfal a szabadelvűek és conservativek közt összeomlott, mindenki szabadelvűnek vallotta magát. A társadalom is, melyben az előítéletek legtovább uralkodnak, lassankint simult; a főurak belátták, hogy az oligarchia uralma lejárt, nagy vagyonuk daczára politikai befolyásuk megszűnik, ha a nemességhez nem közelednek, ha a közügyekben tevékeny részt nem vesznek; érdekből tehát a nemesség vagyonosabb részét magukhoz vonták, a közügyekben tevékeny részt vettek, a jogegyenlőség elvét

hirdették, a képviselőségre áhítoztak, sőt képviselőségi hadjárataikban a néphez is leereszkedtek. A nemesség és polgárság közti idegenkedés megszűnt, a jogegyenlőség eszméje tehát diadalt aratott. A 48-iki törvények helyreállítását, a vallásegyenlőséget, az önálló nemzeti bankot, az eskütszékeket, egyrésze a felsőház reformját, sokan teljes eltörlését kívánták. A városi polgárság 48-hoz híven ragaszkodott, politikai érzék- és műveltséggel azomban nem bírt, az országos kereskedelem érdekeivel nem foglalkozott, nem igyekezett az osztrák kereskedelmi függésből kibontakozni, a magyar kereskedelem hiányait, szükségleteit nem mutatta ki, a nemzeti önálló bankért nem lelkesedett, nem izgatott; nem gondolkozott a közlekedés célszerűsítése- és olcsósága-, a külfölddeli célszerű érintkezéstről, képviselőkül ügyvédek, grófokat választott. Csakis a pesti zsidók érdekelték magukat a kereskedelmi érdekekért, ezek a „Pester Lloyd”ban többször felszóllaltak a kereskedelmi érdekek mellett. Ezen szenvedőleges és közönyös állás oka főleg a tudatlanságban rejlett, a magyar kereskedő 15 éves korában boltoslegény lett, az iskolában fiatalsága miatt nem tanulhatott, mint legény egész nap dolgozott, midőn maga ura lett, üzletét vezette, a kávéházban újságot olvasott vagy tekézett, a nemes becsvágy hiányozván, csakis pénz és vagyon után sóvárgott. A kereskedő-osztály közönye és tudatlansága károsan hatott a kiegyezésnél a kereskedelmi ügyekre, mert a törvényhozás a helyzetet biztosan nem ismerte és róla hiteles tudomást szakemberek hiányában nem szerezhetett.

IV. FEJEZET.

Austria külviszonyai. — A német uralom utáni vágy. — Schleswig-Holsteini hadjárat.— Poroszország készül. — A gasteini egyesség. — Aldunai viszonyok. — Olasz ellenszenv. — Bismarck Napóleonnál. — A kis császár nagy követelményei. — Nyomorult pénzügyek. — Folytonos deficit. — Hitelhiány. — Szentelen kezelés. — A Deák-, a határozati párt politikája. — Almásy-mozgalom. — Elfogatások. — A közegek tisztos eljárása. — IV. Endre trónkövetelő. — A kaland vége. — Ki indította az Almásy-mozgalmat. — Majlát Gryörgy kancellár lesz. — A pártok kívánalmái. — Választások. — Országgyűlés.

Austria külviszonyai.

Magyarország helyzetére a külpolitika minden időben döntő befolyást gyakorolt · a Habsburg-ház L Ferdinánd és V. Károlyiul kezdve az alkotmányosság megszüntetését és Németország uralmát tűzte ki végcélul, a korlátlan uralom csakis akkor lehetett biztos, ha Magyarország, a szabadság vára lerontatik, mert Magyarország a többi tartományok ügyeibe ugyan tényleg nem avatkozott, de a szabadságérzet minden faj- és népben megvan, a szolgaság kétszeresen keserű, ha az államtestnek egy része szabad, tehát a Habsburg- és a Lothringen -ház politikája Magyarország megsemmisítését elvi tekintetből óhajtotta, Magyarország megsemmisítése azom ban csak úgy volt elérhető, ha Magyarország a birodalomba tényleg beolvad. Austria császárja 1860-ban, midőn az októberi diplomával a félalkotmányosság terére lépett, nem akart magyar király lenni, de a czimet meghagyva, Magyarországot tényleg Austriába akarta bekebelezni, a régi hagyományos alkotmányellenes politikán kívül a beolvasztás mellett harczolt az osztrákok által képzelt politikai helyzet is, Austria magában kevéssel volt nagyobb Poroszországnál, ennélfogva Poroszország a protestantismus- és családi összeköttetéseire támaszkodva, Austria hatalmát Németországban ellensúlyozhatta, ellenben ha Austria 40 millió lakosságával a német szövetségbe be-

lép, Poroszországot elnyomta volna. A német császári korona utáni vágy a bécsi várban még teljes erővel kísértett, Schmerlinget és társait a német egység eszméje elkábitotta, Magyarországot mint akadályt, mint ellenséget tekintették.

A külviszonyok a bécsi minister! szemüvegen nézve, kedvező színben tűntek fel, az alduinai tartományok rendezése, Olaszország egyesítése után, a politika ege tisztának látszott, volt ugyan egy foltocska, a kis Schleswig-Holstein, de e kis felhő fontosságát a bécsi minister urak nem fedezték fel, sőt inkább részben könnyű zsákmány-, részben Poroszország jutalmának tarták. Velenczét már nem nagyon féltették, mert Olaszország még a hódításra gyenge volt, Napoleon pedig Olaszországot nevelni nem akarta, Poroszországot nagy becsvágya, de középszerű hatalomnak tartotta, ennél fogva 61, 62, 63-ban nyugodt és boldognak érezték magukat, a német császári korona- és Magyarország beolvasztásául álmodoztak. Poroszország jeles királya Vilmos és hatalmas ministere Bismarck, az ország anyagi jólétét fejlesztették, takarékosan gazdálkodtak, a sereget begyakorolták s a legczélszerűbben felszerelték, a szerény patriarchára játszották magukat, kit az egyszerű családi boldogság kielégít és semmi kitüntetések, kalandok után nem vágyik, a buta osztrák diplomaták mindezt elhitték, a császárt a fenyegető veszélyre nem figyelmeztették. A dán király meghalt, a Holstein! és Schleswigi herczegségek a meghalt király magántulajdonát képezték, sajátlag tehát a dán királysághoz nem tartoztak, az örökség ezen herczegségekben az Augus-

tenburgi herceget illette, az angolok azonban 1852-ben Londonban egy egyességet hoztak létre, 'melyben a dán király a Schleswig és Holsteini herczegségekben a Sonderburg-Glücksburgi herceget örökösének fogadta, a dánok pedig a herceget jövendő királyuknak választották, az angol ministerek és a dánok e szerint az örökösödési ügyet befejezettnek tekintették és Dánia eddigi területi épsége megmaradt volna. Ezen szerződés azonban a herczegségek ügyét a legtávolabbrul sem oldotta meg; mert az örökség az Augustenburgi herceget illette, az örökség tehát idegenre csak azon esetben szállhatott volna, ha róla az Augustenburgi hercz^g és családja lemond, a herczegségek még ezen Jetben is csak akkor csatoltathattak volna Dániához, ha a német birodalmi szövetség, melyhez a herczegségek tartoztak, szövetségi határozattal a német szövetségből kibocsájtja, az Augustenburgi herczeg ugyan az örökségrül lemondott, de fia a lemondást nem írta alá, sőt későbbben tiltakozott. A német szövetség a dánok eljárásában a német terület megtámadását látva, seregeit Dánia ellen küldte, a dánok Holsteinbul kivonultak, Austria- és Poroszországnak az örökösödési ügy békés kiegyenlítése nem tetszett, foglalni akartak, 1864-ben tehát háborút indítottak Dánia ellen, a derék kis Dánia két nagy hatalom ellen 6 hónapig védte magát és csakis erős küzdelem után mondott le Schleswig-Holsteinrul Austria és Poroszország részére, ezen 6 hónap alatt a poroszok megösmerték az osztrák tisztikar és fegyverzet gyengéit. A hódítás nem tetszett sem Napóleonnak, sem Angliának, sem a német fejedelmeknek,

Anglia, Franciaország és a német fejedelmek tehát a hercezségek rögtöni kiűrését sürgették, Anglia azonban a szárazon keveset nyomott, Napóleonról tudták, hogy a két német nagyhatalmasságot nem meri megtámadni, a német fejedelmek közt nem volt kitűnő egyéniség, ki alatt sorakozhattak volna, de magukban a két nagy hatalommal sikerrel nem is küzdhettek volna meg, csakis Napoleon segélye és védnöksége alatt reménylhettek sikert, a nemetek azonban általában, de különösen a fejedelmek, kiknek egy részét Napoleon nagybátyja elkergette, a francziákat gyűlölték. A két nagy német hatalom tehát csak nevette a francziák és angolok sürgetéseit, mert Anglia nem volt száraz tényező, az angol régi nagyszabású politika egyszerű kalmárpolitikává silányult, pénzzel seregeket vásárolni többé nem lehetett. Anglia mérsékelt haderejét maga India igénybe vette. Napoleon a poroszok komoly intésére Villafrancánál megállt, nagybátyjának csak nevét örökölte, hadvezér! tehetségei nélkül, nem tarthattak tehát attul, hogy a két szövetséges nagyhatalmat, miután a forradalommal szövetkezni nem mert, megtámadja; a német kis fejedelmek berzenkedéseit még mosolyra sem méltatták, mert tehetetlenségüket ösmerték, tudták, hogy fejedelemségeikben csakis hivatalnokaikra számíthatnak. Poroszország hódítási pályáját tényleg meg akarta kezdeni, 1865. augusztusban Gasteinban a két hódító a hódítmányra kiegyezett, az egyesség csak ideiglenes jelleggel bírt, e szerint Holstein Austria, Schleswig Poroszország kormánya alatt maradt. Luxemburgot a Kiéli kikötővel 2¹/₂ millió dán

tallérért Poroszország vette át, az építendő csatorna Poroszország felügyelete alatt lesz. Rendszorgban egyenlő számú feles őrséget tartanak. Salzburgban az egyesség augusztus 19-én megerősített. Már ezen egyességnél Poroszország szarvait jelezte, a barátság rövid tartamának előjelei mutatkoztak. Az aldunai tartományokból Oroszország Austriát teljesen kiszorította, az olasz kormány nyíltan izgatott mindenütt Austria ellen.

Bismarck, e század legnagyobb államférfia, a nagy tervek végrehajtására az időt alkalmasnak tartva, a salzburgi egyesség daczára, Austria ellen szövetségeseket keresett, Biarritzban tisztelgett Napóleonnál, Napoleon örült a két német nagyhatalom veszekedésének, Poroszországot gyengébbnek hitte, szövetségéért jutalmul német területet kért a Rajnánál, Vilmos király már ekkor Németországot magáénak nézte, elég erősnek hitte magát, a császár kívánatát tehát ridegen visszautasította, kijelentve, hogy idegennek Németországbul egy rongyos falut sem ad. Poroszország kezdetben Németország kétfelé osztásával is megelégedett volna, magának követelte Észak-Németországot a Majnáig, természetesen a Schleswigi és Holsteini herczegségek birtoklását is, Austriának felajánlotta a Dél-Németország vezetését, az ajánlat nem volt szerénytelen. Austria azomban egész Németország uralmára vágyott, végre Poroszország valódi céljárui meggyőződött és belátta, hogy ez csak kiindulási pont egész Németország elfoglalására, minthogy valósággal az is volt, azt hitte hogy Dél-Németország vezetését még kis vereség esetében is megnyerheti, Francia- és Oroszországba! nem folt, Po-

roszországot kicsinylette, a német fejedelmekben és se-regében bízott, a magyar országgyűlést összehívta, hogy ha győz, a beolvasztást elrendelje, ha vészit, a magya-rokkal kibéküljön, mindezekben bízva tehát Poroszország ajánlatát visszautasította.

A poroszokon kívül Austriának volt még egy ha-talmas ellensége: nyomorult pénzügyei. Austria az adók különböző nemei feltalálásában első helyet vívott ki magának, V. Károly óta a levegő kivételével mindent megadóztatott, a kiadásokat soha sem alkalmaztatta a bevételekhez, soha sem igyekezett államai termelőké-pességét emelni, de merítette a forrásokat kíméletlenül, nagyszámú hivatalnoki kart alakított, hivatalnokait ugyan rosszul fizette, de sok haszontalan egyént tartott, a kezelés a jövedelmek nagy részét felemészítette, a rosszul fizetett hivatalnokok magukat egyesek zsarolása, az állam megcsalása által kárpótolták. A győzelmes Napóleoni háború, a devalvatio az osztrák pénzügyeket helyreállították. Metternich államkancellársága alatt nagyobb szerű lopásokat nem követtek el, a pénzérték helyreállt, az állambevételek a kiadásokat fedezték, az egyensúlyt azonban a 48. és 49. háborúk felbillen-tették, megkezdődött és megörökölt a deficit, mert az állm a bel- és külviszonyok következtében folytonosan fegyverben állt, az osztrák bankjegy teljes értékkel nem bírt, a kamatok ezüstben fizettetvén, a kamatmeny-nyiséget 20, néha 30 százalékkal is kellett pótolni, 17 év alatt az adósság megkétszereződött, a hitel megdrá-gult, mindezen bajokon a kedvező időszakokban könnyen lehetett volna segíteni, ha Austriának eszes pénzügy-

ministere és becsületes kormánya van, mert az adósság az értékhez arányitva túlságos nem volt, ma már Magyarország adóssága annyi, a mennyi 56-ban Austria és Magyarorszáé volt. A deficzitek fő okát a drága hadi felszerelések, az élelmezési csalások, a drága kölcsönök, a rossz adókezelés, a zsidók nyomása képezték. A forradalom után a pénztőke Austriába is főleg a zsidók kezébe került, az európai pénzpiacot br. Rothschild fő zsidó család uralta, a zsidók Austriában tömör testté alakultak, a kormányban a hatalom a renegát ügyvédek, pénzüérek kezébe került, ezek a zsidókkal már 50-ben benső baráti viszonyba léptek, a zsidók tehát minden hasznos vállalatról jó előre értesültek, megszerezték tehát nagy haszonnal, a szállítási ár ugyan nem látszott túlzottnak, de azért mégis drága volt, mert a lisztet kőporral keverték, a bort vízzel szaporították, a posztó állott és rossz volt, a szénához csátét keverték, a kiszállításoknál a bizottságokat megnyerték, gyenge, hibás lovakat adtak, egyesek nem versenyezhettek, gyakran megtörtént, hogy egyesek legjobb lovait visszautasították, Áron vagy Ábrahám a visszautasított lovat a tulajdonostul olcsón megvette és a két órával előbb visszautasított lovat ugyanazon küldöttség jó drágán elfogadta, a zsidók rossz dohányját első osztályba sorozták; a szeszfőzdeknél föld alatti csatornákat készítették, a mértékeket meghamisították, az utakat rossz anyagbul készítették, a vasutakat drága államgarantia mellett kerítették meg; egyes panaszok elhangzottak, mert a kormány és főbb emberei az üzerekkel egyetértettek, a német lapokban nem lehetett

felszólalni, mert a lapokat a zsidók megvették. A tozsérek az állam pénzügyi zavarát és gyengeségét túlzottan festették, az államkölsönök árfolyamát mestersegesen leverték, a kormány a kölcsön-közvetítés nagy számláit elfogadta; a közönség nem versenyezhetett, mert midőn az olcsóra levert kölcsönökből venni akart, a kölcsönt már a nagy tőzsének aláírták, a közönségnek már csak a morzsák jutottak. Az állam a kölcsönöket nem merte megadóztatni, mi által 10 perzent adó mellett is, az agiót ide számítva, évenként 13 milliót nyert volna meg. A bankjegy értékének helyreállítását az ezüstben! beváltás eltiltása által megakadályozták, mi által az állam ismét évenként 21 millió forintot vesztett. Mindezek következtében Austria pénzügye vonaglott, évről-évre drága adósságokbul elősködött; háborút csakis idegen kölcsönökből viselt, pénzhiány miatt sem idejében, sem teljesen soha sem tudott felkészülni. Az osztrák alkotmányosság mindezen semmit sem segített, mert az októberi alkotmány az alkotmánynak csak torzképe volt, a bécsi birodalmi gyűlés magas feladatának sem öntudatával, sem erkölcsi önérettel nem bírt, mert ha politikai fogalommal bír, be kellett volna látnia, hogy alkotmányosság egy oly birodalomban, melynek fele kényurilag kormányoztatik, csak játék, mert a szolgák erejével az alkotmány uralma bármikor megsemmisíthető, be kellett volna látni, hogy amely birodalom fele a másikat gyűlöli, csakis nemleges hatalom; a birodalmi gyűlésnek tehát fel kellett volna szollal ni Magyarország mellett, ha önérettel bír, követelni kellett volna az osztrák mi-

Díszterek felelősségét, az adóügyekben! korlátlan rendelkezést. Pénzügyekben a fél alkotmányosság rosszabb a kényuralomnál, mert a miniszter a képviselők közt társakat szerez, ezek műveleteit fedezik; az uralkodót a képviselő czinkostársak paizsa elvakítja, ellenben az absolut uralkodó, ha a mesterséges felhőket a szerencse vagy véletlen eltávolítja, ha gyanúja támad, fésztelenül megkísértheti a bűnös leálczázását és megbüntetését. Bonyolódott pénzügyeknél még valódi alkotmány sem általános csalhatatlan orvosság, mert nagy betegségeket rögtön megszüntetni nem lehet, az orvosságot nemcsak a betegséghez, de a beteg szervezetéhez is kell alkalmazni, nemcsak a lázt kell megszüntetni, de a testet is meg kell erősíteni. A pénzügyek tehát csakis eszélyes, merész, becsületes, tevékeny minister által rendezhetők, ilyen egyén pedig még eddig Austriában nem termett; miután tehát sem alkotmány, sem jó pénzügy minister nem volt, Austria a pénzügyi bukás örvényéhez gőzerővel közeledett, hitele fagypontra állt.

A politikai hangulat Magyarországon 1861—65-ig lényegileg nem változott; részben azomban 1865-ben már megszelídült. A 48-iki törvények, Magyarország függetlensége volt és maradt a jelszó, csakis ezen feltételek alatt akartunk egyezkedni. A kivételre azonban két különböző nézet uralkodott; Deák Ferencz és pártja határozottan az osztrák szövetség mellett volt, forradalomra semmi eshetőségre nem gondolt, a pártnak több jelentékeny aristocrata tagja Kossuthot felkereste, mint Kossuth iratai jól látszik, a látogatók for-

radalmárra játszák magukat, ezen urak azonban távolról sem gondoltak a forradalomra, de az emigrációt Austria ijesztőjéül akarták felhasználni, ezért tisztelgettek és Kossuthot valósággal tévútra is vezették. A balközép Alraásy Pál-féle része megunta a várakozást, papíroson szervezte a forradalmat; Komáromy, Klapka megbízottja, biztatta Klapkát, nagyra felfújta a semmit; az olasz kormány az emigratio terveit folytonosan támogatta, pénzt és fegyvert adott. A forradalomnak 1864-ben kellett volna kiútni; vezérekül Ivánka Imre és Asboth Lajos voltak kiszemelve. Almásy Pál és pártja azt hitte, hogy a szélsőbal Kossuthtal egyenes összeköttetésben áll és a forradalmi babérokat mi akarjuk megszerezni, ezt kikerülendő, felszólított bennünket a közös cselekvésre. Közlönyünk a „Jövő^{ft} 1863. végén megbukott, én 1863-ban a lap vezetéséről határozottan lemondtam, miután tudtom és akaratom ellen Kállay Ödön barátom túlságos nemzetiségi cikkeket adott ki, a lemondásom esetében szükségelt intézkedések megtételére barátaimat összehívtam Pestre, a párt általában szervezve nem lévén, arrul is kellett gondoskodni, hogy ha az országgyűlést össze találják hívni, legyen valaki, aki a pártot az alkotmányos helyzetről kellő időben figyelmeztesse, szervezze; a „Jövődnek terhei is voltak, minek rendezésére sem Kállay, sem Szelestey az új lapvezér vállalkozni nem akart, barátaim mindkét teendővel engemet bíztak meg; 1864. januárban az országgyűlés híre kísértett, a „Jövő“ hitelzői zaklattak, összehívtam tehát barátaimat pestmegyei bényei házamba. Többen megjelentek, össze-

esküvésre, belforradalomra egyikünk sem gondolt, egyszerre csak Szelestey László előáll, hogy őt Almásy Pál megbízta, hogy szólítson fel bennünket az általa kitűzendő magyar forradalomban! részvétre; fegyver és pénz van, a siker biztos, Kállayval összenéztünk, a forradalmat az akkori viszonyok közt hóbortos kalandnak tartottuk, meg akartuk barátainkat a biztos veszélytől kímélni, ha egyenesen ellenezzük, átrohannak a veres táborba, Kállay emelt tehát szót: Magyarországnak fejének ő Kossuthot tartja, azt ajánlja tehát, küldjünk Kossuth-hoz, kérdezzük meg, mit akar, mit ajánl és addig várjunk; én támogattam, Szelestey magában maradt. Böszörményi Lászlót Kossuth-hoz küldtük, Szelesteyt határozatunknak Almásy Pállal! közlésével megbíztuk, a „Jövő” ügyét rendeztük, országgyűlés esetére teendőinket megbeszéltük és egy napi mulatás után barátaim elutaztak. Örültem, hogy barátaimat a bajbul kimentettem, a végzet azonban rólam másképpen intézkedett. Almásy Pál néhány nap múlva magához kéretett, ha meg nem jelenek, gyávának tartott volna, kénytelen voltam azért is meglátogatni, hogy pártunk állásáról felvilágosítsam; Almásy elmondta szándékát, mire azt felelém: Mind igen szép édes Bá-lom, de hát hány ezer a fegyver, hány millió a scudi, mert fegyver és pénz nélkül háborúskodni nem lehet! Almásy mosolyogva: Fegyver lesz vagy 80,000, a scudi azonban mennél kevesebb. Nyilatkozata még jobban meggyőzött ezen kaland hóbortosságáról; én jeleztem határozatunkat, miután mindketten rendőri felügyelet alatt voltunk és összejöveteleket nem titkolhattuk cl,

elhatároztuk, hogy elfogatásunk esetére miként adjuk elő összejövetelünket. A magyar ember mindenre képes, de legügyetlenebb összeesküvő; harmadnapra már a bényei értekezletről a kávéházakban a legbadarabb hírek keringettek; az Almásy-párt részéről névsorok forogtak kézről-kézre, melyben a forradalmi ministerek, tábornokok, ezredesek, őrnagyok meg voltak nevezve; Benyiczky Lajos, kinek magának semmije sem volt, pezsgőzött, szórta a pénzt, fenyegetődött, általában többen az olasz és Almásy pénzébül nagy zajt csaptak, a kitörendő forradalomról nyíltan beszéltek a casinóban, vendéglők- és kávéházakban. Az osztrák rendőrség ugyan a legbutább rendőrség, de a gyermekek is csa-csován róla, végre a süket rendőrségnek is értesülni kellett, az első fegyverküldeményt Klapka schweizi kereskedőkkel csempésztette be, egy küldeményt egy vasi földesurnak kellett volna elfogadni, ez azonban megijedt, visszautasította, a fuvarosok az országút árkába hányták és itt a csendőrök felfedezték; ez figyelmet gerjesztett, egy másik küldemény Vácra volt címezve Zambelli 49-i.ki volt ezredes és váczi vasúti raktárnokhoz, ezt a raktárban ösmerték fel. Megkezdődtek az elfogatások, márczius 13-án Pesten elfogták Almásy Pált, Benyiczky Lajost, Horváth János volt ezredest, Nedeczky Istvánt, Szelestey Lászlót, Sebes Emilt, Zambellit Vácson és elrendelték az elfogatást falun is; elfogták még Német Albertét, Nedeczky Jenőt, Lejárt, Máriássy Bélát, Sponer Gusztávot, egy honvéd ezredest, Salamon Lajost, Asboth Lajos tábornokot, az Almásy Pál inasát, mindössze 85 elfogatást rendeltek

el, márczius 18-án azomban Rajner herczeg elnöklete alatt egy minister! tanácsot tartottak, melyben a további elfogatásokat felfüggesztették és így csak 15-en kaptunk ingyen szállást a Károly-kaszárnyában. Az elfogatásoknál most már a megyei hatóságok is közreműködtek és igen becsületesen viselték magukat, elfogatási rendeletemet Kapi Eduard főispányhoz elküldték 15-én. A rendeletben ez volt: „Albert Máriássy, gebürtig aus Sáros, wohnhaft in pusztá Bény“; nem hittak Albertnek, Gömörben születtem, nem Bény pusztán, de Bénye faluban laktam; a becsületes főispány tudta, hogy cngcmet akarnak elfogni, a tévedéseket felhasználta, felirt a helytartóhoz, hogy az említett okoknál fogva talán nem én vagyok az elfogandó és orvosának, kivel gyermekkorom óta jó viszonyban voltam, megmondta, hogy el akarnak fogni, ki egy félórányira lakó rokonomat az értesítéssel megbízott (de a gyáva nem mert értesíteni), ez által 3 napot nyertem volna; rendkívüli előny, ha összeesküvő vagyok. Szerdán végre a szolgabíró Pesko Medárdnak, Laczkovics esküit társával, egy főhadnagy- és 6 katonával meg kellett indulni, de későn indult, Monoron megállót, azt mondván: én tudom, hogy annál az urnái semmit sem találunk, de pusztán lakik, dühös ember, sok cselédje van, tanácsosabb reggel menni; Monortul félórányira laktam, a boltba és postára naponta küldöttem, ezt tehát azért tette, hogy talán értesülni fogok szándékukrul; másnap reggel 7 órakor megérkeztek, nagyon jól ösmerte házamat, mert mint tagosítás! bíró többször nálam szállt; hogy figyelmessé tegyen,

bekopogtatott a vendégszobákba, a nevelő szobájába, mely más szárnyon volt és végre egy félórái zaj után jött háló-lakosztályomba. A zaj által figyelmeztetni akart. Almásy elfogatását kedden olvastam, megéreztem, hogy rám kerül a sor; nem lévén tényleges társ, nem tartottam a következményektül; volt azonban egy barátomtól egy ártatlan levelem, mely a jelen körülmények közt mindkettőnk nyakát szeghette volna, felelt a „Jövő⁴¹ és országgyűlési ügyben: En határozatokat mindenben elfogadom, tetre kész barátod Vályi János. Ezen készség pedig jelezte a fizetéshez! járu-
lást, hadbíró és hadi törvényszék előtt azonban forradalmi készséget jelentett volna, midőn e levelet kaptam, semmi fontosságot sem helyeztem reá, olhánytam; Almásy elfogatásáról értesülve, 24 óráig kerestem, nem tudtam megtalálni; végre is arra határoztam el magamat, hogy ha kutatnak, az iratokat magam adom egyenkint át és eltüntettem. így is történt, a hadnagy nem tudott magyarul, csak nézte, végre rátaláltam a levélre, a szolgabírónak egyet kacsintottam: ezen levél gazdasági levél, a becsületes szolgabíró megértett, elolvasta, megmagyarázta a hadnagynak, hogy ez gazdasági és visszaadta, én pedig még házamban megsemmisítettem; volt 2000 darab könyvem, megkínáltam őket a kutatással, ehhez azonban már hadnagy urnák sem volt kedve; a hadnagy keresett azonban a padláson és pinezében ágyút, szuronyos puskát, puskaport, megengedték, hogy saját fogatomon vitessem Pestre, a szolgabíró köre a kutatással megszűnt, a hadnagy mel-
lém ült, szemben 2, a bakon 1 katona foglalt helyet;

bezártak egy kis piszkos szobáskába, megengedték, bogy karszéket, szekrényt, könyveket, ezüst órát hozathassak be, megengedték a városbui élvezést, a hadnagy jelenlétében megengedték az idegenekkel! beszélgetést, csak a feleségemmel nem beszélhettem és újságot sem engedtek; mindennap a kaszárnya udvarán 1 órát megsétáltattak, a profószhoz naponta kétszer volt szerencsém, mindnyájunkra egy alhadnagy ügyelt, ki az ajándékokat nagyon kedvelte, néha a sétán társalgásával szerencsétetett, szivart és dohányt is hozhattunk, a lámpának egész éjjel az ablakban levő asztalon égni kellett, a csizmát és ruhát azomban magunknak kellett tisztogatni, sőt a szobát is, mert a katona csak nyirfaseprűvel separt, az ablak igen nagy volt, az ór mindent láthatott. A parancsnok Neuwirt tábornok minden tőle függő szívességet megtett, általában igen udvariasan viselte magát. A küleseményekről is néha értesültünk; egy délután a második emeletről egy hang üté meg fületem: Jó estét! nem ösmer? — Nem. — Én Heimann vagyok Abonybul; nem szabad ugy-e újságot olvasni? — Nem bizony; mi már el vagyunk ítélve. — Majd le fogom kiabálni, tessék vigyázni! — és valóban pompásan is teljesítette ígéretét, ily módon értesített: Zichy kancler, Kossuth Fiume stb. Szerencsétlenségünkre egy társunk siket volt, ez az ablak alatt megállt és felbámult, az udvaron járó katonatisztek egyike észre vette, feladta, Helmannt és társait eltették más udvarba. Sponert egy egyszerű házi bálért fogták el.

Kívülünk még be volt zárva IV. Endre trónköve-

telő néhány hí veivel. Jámbor Endre szabó 49- és házjáért rajongott, a szerencsétlen ember eszét vesztette és azon rögeszméje támadt, hogy Árpád-vér és III. Endrétől származik, több selionnai a szerencsétlen rögeszméjét kizsákmányolta, a Jámbor pénzén a falukra eljártak és a szabó urnák híveket toboroztak, némely buta ember elhitte, és Pestmegyében IV. Endrének együgyű parasztokbul pártja alakult, alkapitányai Jámbor Endre urat fényes magyar ruhába öltöztetve, egy pandúr lován a gubacsi pusztán hajnalban bemutatták; a trónkövetelő a haza megmentésére mint Endre herceg életét és vagyonát fölajánlotta, az együgyű nép nagy lelkesedéssel királynak kiáltá és akadály nélkül szétoszlott. A titok fátyola mindaddig tartott, míg a tébolyodott trónkövetelőt czimborái teljesen ki nem fosztották, ez azomban csakhamar bekövetkezett, a zászlós urak, a kincstár megüresülvén, híveikre adót vetettek készpénz- és terményekben; nem voltak kényesek, mert adóban burgonyát és babot is elfogadtak és híveiknél lakmároztak és korhelykedtek. A hívek a legszegényebb néposztályhoz tartoztak, megunták a zászlós urakat, másrésről a csendőrségnek feltűnt a pesti polgároknak a szegény pásztor-, zsellér-, fertályhelyes emberekkel! dorbézolása, tolvajbandát gyanítottak, elfogtak tehát néhányat és rablás miatt faggatták, a nép a lopást büntény- és gyalázatnak, a magyar király támogatását erénynek tartotta, büszkén kijelenték tehát, hogy ők nem tolvajok, de IV. Endre, a valódi magyar király hívei, így azután nagy kutatások után uri-utczai boltjában felfedezték a magyar trónkövetelőt.

A mi vizsgálatunk lassan haladt, a kormánynak a töltés árkába hányt ládák- és a Váczon Zambellinál lefoglalt fegyvereken kívül semmi bizonyítéka nem volt, egész tudomása kávéházi mendemondákon alapult, az árulást a magyar minden időben gyalázatnak tartotta, az osztrák rendőrség ostobább volt minden négy lábú állatnál. A vizsgálatot Freiburger becsületes hadbíró vezette, vádiratom állott 20 ivbül, a vád németül volt szerkesztve, nem tudtam, hogy a hadbíró magyarul tud; valószínűleg mert 55-ig Gömörben laktam, azzal vádoltak, hogy a gömöri forradalomnak én vagyok vezére, e vádat valószínűvé tette gyakori felföldi utazásom, azt tudták, hogy többször a kassai vasúton utaztam, ebből azt következtették, hogy Gomörbe jártam, pedig ha nem ügyetlenek, tudhatták volna, hogy Szepesbe utaztam, de a falusi jegyző roszul kémkedett; faggatott: ösmerem-e Almásyt, Benyiczkyt? — Igém, 20 éve. — Mit beszéltem Almásy val; az országgyűlésről. — Midőn semmit sem vehetett ki, előmutatott egy 85-bül álló névsort, melyben három minőség volt: kétkeresztes, egykeresztes és keresztnélküli; két kereszt hármunk nevét díszítette: az Almásy Pálét, Benyiczkyét és a Máriássy Béláét; ebből láttam, hogy egyik vezérnek tartanak. Semmit sem vehetvén ki belüliem, három hét múlva még egyszer kihallgatott, de már csak röviden. Almásy és a többiek szerencsétlenségére Zambelli és Benyiczky megijedtek, Zambelli vallott Benyiczkyre, Benyiczky Almásyra, így azután folytatólagosan az összeköttetést a beszédekkel meg lehetett állapítani. A be nem fogott Almásy sták ellen nyomozást nem indi-

tottak, a kísérlet meghiúsulván, a kormány — adatai nem lévén — tekintve a porosz bonyodalmakat, a bizonytalan nyomozások kiterjesztését feleslegesnek vélte, egyik fogolyt, Sebesy Emilt azonban az ítélet előtt agyonlőtték. A Ludovica-épületben a foglyok több szabadságot élveztek, a csüggedtek mind oda vágytak. Sebesy is ide tétette magát, itt tifosus hideglelésbe esett; már gyógyulófélben volt, de a kábultság uralta, pongyola-öltöny-, papucsban, kalap nélkül az őr mellett a kert kerítésén átugrott, az őr rákiáltott, mely kiáltástul megdöbbenve, szaladásnak indult, egy barom őrmester az őrral tüzeltetett, a szerencsétlen halva rogyott össze. Ezen gyilkosság a véletlen műve, az esetnél tiszt nem volt jelen, a barom őrmestert a szabályok vezették, nem tudta hogy a fogoly beteg, nem gondolta meg, hogy ép elméjű ember papucsban, hálóöltönyben, az őrség láttára, fényes nappal szökést nem kísérhet, különben is könnyen elfoghatták volna, mert a kert magas kerítéssel volt elkerítve, a szerencsétlen özvegyet és árvákat hagyott hátra. Végre 100 napi fogság után az ítéletet meghozták, Salamont már előbb elbocsájtották, Horváth Jánost, Németh Albertét, Nedeczky Jenőt és engemet bizonyítékok hiánya miatt elbocsájtották, a többieket 12—14 évre terjedő fogságra ítélték, a porosz háború után azonban mindenkit szabadon bocsájtottak. Komáromy forradalmi műveleteiről azonban semmit sem tudtak, mert benn volt ugyan a 85 közt, de róla nem tudakozódtak. Ezen mozgalmat csakis Klapka indította meg, Kossuth Lajos nem helyeselte és Böszörményi László által, ki a befogatások

után érkezett vissza, a mozgalomtuli tartózkodást ajánlotta; nagy szerencse volt az országra, hogy Almásy a zászlót ki nem tűzhetette, mert sok embert szerencsétlenségbe dönt és Magyarország ellentállását hitvány színben tünteti fel, mert a józan gondolkozásnak és a nép közül csak kevesen vettek volna részt a hóbortos kalandban.

65-ben Majláth Györgyöt kancellárnak, báró Sennyey Pált tárnoknak, Bartalt helytartósági alelnöknek nevezték. A nemzet nagy része a kiegyezés után vágyott, a békepártnak két táborhelye volt: Deák szobája az „Angol királynődben és a kaszinó; a főurak kis kivétellel gr. Andrássy Gyula körül csoportosultak, a régi megyei tényezők Ghiczy és NyáryPál kivételével Deákhhoz csatlakoztak, mindezek daczára Deák féltette a kiegyezést, husvétkor tehát a „Pesti Naplódban egy cikket bocsájtott közre, mely 48. mellett szólt ugyan, de a választandó követekre kijelentette, hogy a régiekhez nem kell feltétlenül ragaszkodni, ezzel hadat üzent az ellenzéknek, a korteskedést, itatást, vesztegetést néhol már júliusban megkezdték, a hely tartóság az ellenzék ellen foglalt állást, 61-ben a kiegyezéshez nem bíztak, 65-ben azomban bizonyosnak tartották, érdemes volt tehát a jövő jutalom reményében vesztegetni, a grófok és bárók a felsőház súlyát kicsinyéivé, képviselőjelöltekül léptek fel. Deák mindenestre nagy hibát követett el, midőn pártjának a vesztegetést, erkölcsi erőszakot megengedte, mert pártja e nélkül is többségben volt, sok nagy férfiú, ki Brutusra játszotta magát, csak a Deák hívását várta. A 48-iki

alappal csak a szélső bal nem elégedett meg, mi nagyobb biztosítékokat kívántunk, a párt különben a republikánus Madarász kivételével, sem a Lothringen-ház királyságát, sem az osztrákokkal! állami szövetséget nem ellenezte, ezen pártnak tehát parlamenti helyfoglalása a kiegyezést nemcsak nem veszélyeztető, de elősegíti, mert a békepárt Bécsben az egyezkedésnél fenyegető rémként használhatta volna fel, a nemzetiségek Deákhhoz csatlakoztak, az ellenzék tehát nagy vereséget szenvedett, a szélső balbul a balközéphez átment kettő, megbukott 18, az országgyűlésbe csak 14 jött be, a balközép sorai is megritkultak, balközépi képviselőket kizárólag a magyar területek és városok választottak. Deák Ferencz tehát az 1865. decemberben összehítt országgyűlést az erdélyi kivétel nélkül Deák-párti képviselők bejövetele előtt is teljesen uralta.

V. FEJEZET.

A király őszintén egyezkedni akar. — A porosz háború kétségkívül]. — A király az országgyűlést személyesen nyitja meg. — A külhelyzet. — A pártok. — A közhangulat. — Deák Ferencz, Tisz? Kálmán, Ghicz? Kálmán. — Porosz-olasz szövetség. — Szentiványi Károly, gróf Andrassy Gyula beszédek.

Az országgyűlés december 14-én nyílt meg. A császár érzelmei és politikai fogalmai 9 év alatt gyökeresen megváltoztak. A császár a kényuralom célszerűtlenségéről, Schmerling és társai léhasága-, ügyetlenségéről meggyőződött, belátta, hogy Magyarország önállásának eszméje nem egyesek ábrándja, de az egész nemzet kívánalma, belátta, hogy ezen eszméért a németek, szlávok, oláhok épen úgy lelkesednek mint a magyarok és Magyarországot semmi körülmények között rabbá tenni nem lehet, megsemmisítése-, erőszakos beolvasztására a birodalom elegendő erővel nem bír, a 17 évi tapasztalat meggyőzte, hogy Európában a valódi nagyhatalmi állást mindaddig el nem foglalhatja, míg birodalma fele urának nem ösmeri, míg birodalma felében seregei, politikája veréseit örömrivalgással fogadják, belátta, hogy az absolut kormányzat birodalmát pénzügyileg megsemmisíti, belátta, hogy ha Magyarországot jogilag el nem ösmeri, még osztrák tartományai egységét sem létesítheti, a szláv áramlat magában Austriában többségre emelkedik és a viszonyok kedvezőtlen fordultával az egész birodalom a belharczok következtében szétfoszlik. A császár uralmát 19 éves korában, általános forradalom közepette kezdte meg, Magyarország alkotmányát, sőt állami önállását is megsemmisítette, a nemzet az erőszak ezen ténye ellen férfiasán védte magát, a császár az önvédelmet főrra-

dalomnak tekintette, a császár ennélfogva azt hitte, hogy a Debreczenben Kossuth által kierőszakolt függetlenségi nyilatkozatot osztja, ennélfogva nem csak Magyarország önállását követeli, de őt és uralkodóját is a királyságtól meg akarja fosztani, pedig ha az alkotmányos kiegyezés terére lép, már 49-ben is meggyőződhetett volna, hogy a magyar nemzet csak jogait követeli és a szakadár rajongók az országban törpe kisebbséget képeznek. A császár tehát a magyarokat javithatlan konok forradalmároknak tartotta, min épen nem csodálkozhatunk, mert a császár 19 éves volt, Magyarországot nem ösmerte, a császári udvartól minden bec sületes hazafi visszavonok, még azok is, kik nemcsak 49-et, de 48-at is kárhoztatták, sőt Magyarország megsemmisítése kimondatván, hivatalaikat azok is elhagyták, kik előtt 47- és 48-ban első volt a király, második a haza, kik eddig a haza érdekeit a király és dinastia érdekeinek alá rendelték, magyarrá lettek a hajlongásban meggörnyedt gróf Cziráky János, a tót szolgalelkü vakbuzgó alázatos Scitovszky bibornok esztergomi érsek, kit nem tehetsége és érdemei, de a császári kegy emelt fel a porbul; a katonai környezet gyűlölte Magyarországot a szenvedett vereségekért, a demagóg barrikádhősökbül lett renegát ministerek gyűlölték a magyarokat alkotmányos érzelmeik-, büszke jellemükért, nem volt tehát senki, ki a fejedelmet Magyarország érzelmei-, jogos követelései-, a fejedelem és nemzet érdekeiről, az események valódi okairól felvilágosította volna. A király és nemzet közé sötét köd ereszkedett, a király a magyarokat forradalmároknak-, maga

és ('salad ja cngesz telítetlen ellenségeinek képzelte. Az 1861. országgyűlés nem a magyar alkotmány helyreállítására czéljából, de az önbeolvasztás eszközzésére hivatott össze s báró Vayt, ki hazájának buzgó hive volt, vak eszközül akarták felhasználni. Az 1861. országgyűlésnek azomban tiszteletteljes komoly tanácskozása, a remek felirat, Deák Ferencz jeles szónoklata, őszinte nyilatkozatai, az éles elméjű, jó akaratú királyt meggyőzték, hogy Magyarország csak jogait kívánja, a királyt és királyságot tiszteli, nem szakadár és nem forradalmár, de léteért, jogaiért kész az utolsó emberig harcolni. A helyzet megvilágításában becsületesen fáradozott Majláth György kancellár is, midőn tehát ő felsége az országgyűlést összehívta, az alkotmány visszaállítására komolyan elhatározta magát.

Az alkotmány azonnali visszaállítását a had- és közös pénzügyek mikénti kezelési módozatának megalkotása akadályozta, a király a hadsereg közösségét, a hadsereg feletti rendelkezést birodalma és uralma létfeltételének tekintette. Az 1861-iki felirat a közös ügyeket ugyan elismerte, de a közös védelem mikénti kezelését nem jelezte, sőt a 48-iki törvények helyreállítását erősen hangoztatta. 48-at eddig mind az udvar, mind a magyarországi közvélemény tévesen értelmezte, Bécsben a honvédelmi ministerium logikai következményének tartották az önálló magyar hadsereget, Magyarországon a király személye melletti minister hatáskörét a honvédelmi minister hatáskörével összetévesztették, valódi hadügyministernek tartották a honvédelmi ministert, k! sajátlag csakis a nemzetőrség ministere

volt. A felelős kormányzat és megyék rögtöni helyre nem állításának másik főokát képezték a külügyek; decemberben a porosz háborút kétségkívülinek tartották, a német ügyekbe való beleavatkozást Magyarország nem kedvelte, Austriának németországi uralmát nem kívánta, a király pedig győzelem esetében erre számított, nem akarta tehát magát politikájában a magyar országgyűlés által feszélyeztetni; vereség esetében pedig attul tarthatott, hogy a szervezett ország a hadsereg egységét határozottan meg fogja tagadni. A király szándokai őszintesége jeléül a magyar országgyűlést személyesen következő trónbeszéddel nyitotta meg:

December 14.

Királyi megnyitó beszéd.

Midőn kedvelt Magyarországunk országosan egybegyűlt főrendeit és képviselőit körülöttünk egybeseregelve Örömmel szemléljük, üdvözljük; egyúttal nyilvánítani kívánjuk szándékainkat, melyek körükbe vezérlettek és tenni ezt azon őszinte nyíltsággal, mely a fejedelmek és népek közötti bizodalomnak nélkülözhetlen föltétele.

Befejezni jövénk, mit uralkodói kötelességünk érzetétül áthatva, megkezdettünk; saját személyünkben, és így annál sikeresebben szándékunk eloszlatni azon aggodalmakat, elhárítani az akadályokat, amelyek eddig a függő közjogi kérdések elintézését gátolták.

Ez akadályok közt első vonalban áll azon ellentét, mely a kiindulási pontok közt létezik. *Jogvesztés* egyrésről, *merev jogfolytonosság* másrésről, kiegyenlítésre nem vezethetnének.

A fent érintett *akadályt mi magunk hártjuk el*, midőn a *sanctio pragmatikában*, egy kölcsönösen elismert *jogalapot* választunk kiindulási pontul.

Ez alaptörvény, midőn Magyarországnak és az ahhoz kapcsolt részeknek *közjogi és belkormányzati önállóságot* biztosította, egyúttal állandóan megalapította uralkodó házuk kormányzása alatti országaink és tartományaink feloszthatlan és elválhatlan együttmaradását és ezzel azok összegének nagyhatalmi állását. Es valamint mi ebben találjuk az önállóság törvényes és okoszerű korlátozását, ép úgy tartalék nélkül elősmerjük annak e korlátok közti jogosultságát.

Hasonlóképp érintetlenül kívánjuk fen tartan! a *sanctio pragmaticának* a magyar korona épségére vonatkozó határozmányait, s azért noha számításba kellett vennünk a múlt évtizedek lefolyása alatt közbe jött tényeket, mégis kiváló fejedelmi gondjaink közé sortuk annak eszközlését, hogy magyar koronánk országai már a jelen országgyűlésen képviselve lehessenek.

Egybehívtuk e czélbul erdélyi nagyfejedelemségünk országgyűlését, hogy az a Magyarország és Erdély egyesüléséről szóló 1848. évi 1. törvényczikkelyt komoly és beható megfontolásának tárgyává tegye és az 1848-iki magyar országgyűlés VII. törvényczikkét illetőleg hason eljárásra szólítjuk fel kedvelt Magyarországunk hű rendeit és képviselőit a végbül, hogy e kérdés ne a törvény holt betűje nyomán, szinleges és épen azért kétes eredményű, hanem minden életerős tényezők számba vételével s azok bizalmas csatlakozása alapján tartós és maradandó megoldást nyerjen.

Felszólítottuk továbbá Horvát-és Tótországok gyűlését, hogy eleve gondoskodják a felül, miszerint a jelen országgyűlésen kellőleg képviselve legyen és midőn a horvát országgyűlésnek az 1861. évben hozott s a közjogi viszonylatra vonatkozó határozatát közöljük, egyszersmind hiszszük és reméljük, hogy a századok során egyesült társnemzetek frigyeseülése kölcsönös engedékenység alapján és a méltányosság azon szellemében fog létre jönni, melynek kedvelt Magyarországnunk hű rendei és képviselői 1861. évi szent Jakabhava 6-án kelt felírásukban az ügyre nézve kétségtelen tanúságát adták.

Ez országgyűlés első feladatául kell, hogy birodalmunk egyéb országai- és tartományaival közös ügyek tárgyalásának és kezelésének elhatározását sorozzuk.

E közös ügyek létezése már a *sanctio pragmatica*-ban találja alapját, kezelésük módjára nézve mégis a lényegileg változott viszonyok lényeges változást igényelnek.

Ugyanis, tekintettel a politikai, nemzetgazdasági és társadalmi tényezők időközben helyt foglalt teljes átalakulására, fejedelmi hivatásunk tudatában *többi országainkat* és tartományainkat is alkotmányos jogokkal ruháztuk fel és ép azért a közös ügyek kezelésénél ezeknek alkotmányszerű befolyása immár nem mellőzhető.

Ez eszme vezérelt minket 1860. évi október 20-án kelt diplománk kiállításában és jelenleg is azon erős meggyőződésben elünk, miszerint az abban körvonalozott közös ügyek közös alkotmányszerű kezelése, *biro-*

dalműnk egységes létének és hatalmi állásának elutasíthatlan követelményévé vált, mely elől minden egyéb tekintetnek háttérbe kell vonulni.

A közös ügyek kezelésének módozatára nézve 1861. február 26-án egy nyílt parancsot bocsátottunk közre, mely azomban több oldalrul élénk aggodalmat költött fel; minthogy pedig ezen kérdést nem az *anyagi vagy erkölcsi kényszer* fegyvereivel, sőt inkább a kölcsönös értesülés és a szükségesség érzetébül folyó meggyőződés alapján hiszszük egyedül czélszerűen megoldhatónak, folyó évi szeptember 20-án kelt nyilatkozványunkban fentebbi nyílt parancsunk hatályát ideiglenesen beállítottuk, és jelenleg valamint ezt, úgy az 1860. évi október 20-án kelt diplománkat, kedvelt Magyarországunk Rendéivel és Képviselőivel, érett *megfontolás, beható tárgyalás és elfogadás* végett közöljük.

Nemcsak Magyarországunk helyesen felfogott érdekei, hanem a birodalom jólléte és biztossága parancsolólag követelik ez ügynek közegyetértésen alapuló mielőbbi elintézését, hogy ekként egyes országaink alkotmányos szabadsága, népeink benső szövetkezése által tartósan biztosítva, szilárd alapokon fejlődhessék és örvendetes virágzásnak indulhasson.

Elvárjuk tehát kedvelt Magyarországunk hű rendéitől és képviselőitől, hogy érintett határozmányainkat a méltányosság békülékeny szellemében tárgyalandják, és ha az e részben felmerült aggodalmak eloszlathatók nem lennének, egyedül oly módosítási javaslatot terjesztendnek élénkbe, a mely birodalmunk életfeltételeivel öszhangzásba leend hozható.

Szoros Összefüggésben, sőt elválhatlan kapcsolatban áll e kérdés elintézésével az 1848-iki törvények azon részének átvizsgálása, illetőleg módosítása, mely a fejedelmi jogok hatályára és a kormányzat hatáskörére vonatkozik, ami egybe függ, a minek egymásra kölcsönös hatása van, azt a gyakorlati elintézésben egymástól elválasztani nem lehet, birodalmunk hatalmi állására, fejedelmi jogaink épségére, a társországok méltó igényeire való tekintetek, ezen törvények változatlan életbeléptetésének lehetőségét kizárják. Bár *alaki törvény ességök kifogás alá nem esketik*, mégis uralkodói tisztünk és népeink valódi java iránti kötelességünk érzete egyaránt tiltják, hogy a kölcsönös jogok és kötelemlék viszonylatának egyidejű megoldása előtt, királyi hitlevelünkben azoknak változatlan megtartását és végrehajtását elfogadjuk és biztosítsuk.

Szükség tehát, hogy az érintett törvények azon határozmányai, a melyek fejedelmi jogainkba ütköznek, vagy az ország kormányzatának alakját változtatják anélkül, hogy azt a birodalom létével és az ország ősi intézményein alapuló belszerkezetével öszhangzásba helyezték volna, gondosan átvizsgálattanak és célra vezetőleg módosíttattanak, eszközölhető lesz ekképen, hogy mi is lelkiismeretünkben megnyugtatta, a kellőleg átídomitott és az utókor számára maradandólag biztosított magyar alkotmányt királyi eskünkkel szentesítvén, feltehelessük Szent István apostoli elődünk szent koronáját, melybe kedvelt Magyarországnak boldogságát és népeink törhetlen szeretetét legragyogóbb ékszerként óhajtuk beilleszthetni.

Mint Magyarország koronás királya nem késendünk azokon túl, miket már az 1861. ovi ápril 2-ára egybehívott országgyűlés elé terjesztettünk, az országos főrendek és képviselőkkel még számos egyéb tárgyra nézve királyi előadásainkat közölni. Oly tárgyak ezek, melyek a szellemi és anyagi érdekeket tág körben érintik s melyeknek czélszerű rendezése, az ország érzékeny hátránya nélkül továbbra alig halasztható.

Az isteni gondviselés akarata nagy és nehéz feladásokat tűzött élönkbe, komolyakat, és tekintettel az alkotmányos életnek birodalmunk nagy részében beállott szünetelésére, a felelősség súlyos terhével járókat az ország elébe is; hinni szeretjük, hogy fejedelmével egyetérve, az ösöktől öröklött áldozatkészséggel és öntagadással járuland e feladat megoldásához annál is inkább, miután azon helyzetben van, hogy midőn erőt és súlyt kölcsönöz, saját erejét és súlyát neveli, midőn emel, önmagát emeli, midőn az egész fennmaradását biztosítja, saját épségét tartja fenn. Es ha síkíkiül egy viszontagságos időszak után birodalmunkat a nehézségek legaggasztóbb fordulatain, ez ország támogatásával szerencsésen vezetni keresztül, áldani fogjuk azon perczet, mely abbéli elhatározásunkat szülte, hogy felkeltsük ujbul és megszilárdítsuk a fejedelem és ország közti bizalmat.

Biztos és szilárd remónnyel nézünk az országosan egybegyűlt főrendek és képviselők őszinte nyilatkozatai elébe és midőn a magyar országgyűlést ezennel ünnepélyesen megnyitottnak nyilvánítjuk, azon élénk óhajnak adunk kifejezést: vajha sikerülne a kiegyenli-

lésnek nagy művét Isten segélyével valamennyi népeink megelégedésére szerencsésen befejeznünk.

Ezen trónbeszédben már nem az osztrák császár, de a magyar király beszélt szívélyesen és világosan a magyar nemzethez. A király nyíltan és határozottan elutasította a jogvesztés, a hódítás elméletét, a *pragmatica sancti*ót kölcsönösen kötelező szerződésnek ösmerte el, és pedig az 1861-iki felirat magyarázata szerint, vagyis a *pragmatica sancti*ót nem csak örökösödési okmánynak nyilatkoztatta, de elösmerte, hogy ezen okmány a királyt Magyarország alkotmányos jogainak tiszteletére, államisága, területi épsége fenntartására kötelezi, és ezen kölcsönösen kötelező szerződés a magyar király uralmának mellőzhetlen, feltétlen jogalapját képezi; — elösméri továbbá az 1848-iki törvények jogérvényét. Az októberi diplomának elfogadását az országjul nem követeli, de azt csak mint a közös ügyek megoldása módozatát ajánlja az országgyűlés figyelmébe. Ezt a király jogosan tehetta, mert a magyar király mint a törvényhozás egyenjogú tényezője, az országgyűlés elé törvényjavaslatokat mindég jogosan terjeszthet elő, hogy azomban ez csak tisztességes visszavonulási mód volt és hogy az októberi diplomához nem ragaszkodik, már előlegesen bebizonyította Schmerling és társai, az októberi diploma fiskálisai elbocsajtása, az októberi diplomának Austriábani ideiglenes felüggesztése által.

Elméletileg tehát a király Magyarország jogait és

államiságát elősmerte, tényleg azonban még mindég önkényesen uralkodott, mert az országot kancellár által kormányozta, a kancelláriát és hatáskörét pedig a 48-iki törvények eltörölték; az országgyűlésre a Királyhágón túli részeket, Horvátországot nem hívta meg, az országgyűlés tehát csonka volt; a megyéket, a magyar állam ősi mentsvárai kapuit elzárva tartotta, az adót, katonát törvénytelen alapon vetette ki, törvénytelen közegekkel hajtatta be. Az önkényes kormányzat tehát a trónbeszéd kedvező hatását az országban egyrészt tetemesen lehűtötte, az emigratio, bízva a porosz és olasz segítségben, az országban a kiegyezés ellen izgatott; az ország nem ösmerte a királynak sem loyaltását, sem kitűnő elméjét, Ígéreteiben tehát sokan bizalmatlankodtak; e bizalmatlanságot táplálta az osztrák változékony kormányzat, hol a császár alkotmányt adott ugyan, de a 17 év alatt az alkotmányt kétszer függesztette fel és a 17 év alatt 8 évig önkényesen uralkodott.

Az 1865-iki törvényes helyzet az 1861-ikitől keveset különbözött, mert 61-ben ugyan nem ösmerte el a király az ország jogait, de az alkotmány mentsvárai, a megyék helyreállítottak, a megyékben a nemzet politikai központokkal birt, a külhelyzet az országra 65-ben kedvezőbb volt mint 61-ben. 61-ben Bécsben még a feltétlen hódolat-elmélet kontár doktorai uralkodtak, a szlávok Magyarország mellett röviden felszólaltak, de Magyarorszáért a ministeriumot nem támadták meg, megkísérlették az osztrák zagyvalék ministerium- és párttal! megélhetést; ezen politikai szemét gögje, szük-

keblúsége, erkölcstelensége 65-ben már a szlávokat teljesen kiábrándította, azon jogos reményt táplálva, hogy a felszabadult Magyarország önállása biztosítására a Lajtán túl is a valódi alkotmányosság felállítása és fenntartása mellett fog működni, Magyarország önállása mellett buzogtak; a szabadság érdekétül eltekintve, a cseheknek a magyar önállás tetszett, mert az Csehország államisága elösmerésére kedvező előzményes indokul szolgált, a lengyelek kívánták, mert a két nemzetet százados rokonszenv köté össze, az elnyomott Lengyelország mellett csak Magyarország szólalt fel, az orosz bitó, a császári 1 aranyos gyilkosok ellen Magyarország nyújtott az üldözött nemességnek menedéket. Maga az osztrák pártnak tekintélyes rugója, a zsidó töbzsérség is óhajtotta Magyarország visszaállítását; a szám emberei pénztáraiban az osztrák államkötvények nagy helyet foglaltak el, féltek, hogy a folytonos deficit az államtönköt fogja maga után vonni és papiroskáik 25 százalék-vagy kisebb értékre fognak leolvadni, ellenben Magyarország önállása által azt remélték elérni, hogy a belbéke helyreállván, a katonaság csendőri kötelessége megszűnván, a katonaság leszállítottatik, az egyensúly helyreáll, a papirosok tehát nemcsak jelenlegi értéküket megtartják, de emelkedni fognak. 1861-ben egész Európában békés hangulat uralkodott, ellenben a porosz háború 1866-ban már csak hetek kérdése és sokkal veszélyesebb volt az olasz-francia hadjáratnál, mert a francia hadjáratban Austriának csak egy területen, Olaszországban kellett magát védeni, mert a Magyarországon támadható mozgalom ellenében számít-

hatott még 1859-ben a poroszok segélye-, az oroszok barátságos semlegességére, ellenben a porosz háború nemcsak porosz, de olasz-porosz háború volt, ezen háborúban tehát Austriának seregeit meg kellett osztani; időközben a kis Piemont nagy Olaszországgá nőtte ki magát. A porosz Austriával határos volt, tehát a birodalom központját fenyegette, az osztrák-németek egy része nagy-német érzelmekkel bírt. Austria ha győz, diadala teljes kiaknázására nem számíthatott, mert Németország egysége ellenkezett Franciaország hagyományos és Napoleon családi politikájával. Győzelem esetére kétségkívül! volt az oroszok támadása, mert az orosz cárt benső családi kötelek fűzték a porosz királyhoz; mert ha Austria Németország ura lesz, Oroszország törökhódítási vágyait meggátolja és mint szláv hatalom, lengyel védnöki szerepre vállalkozhatott volna. Poroszország eddig még conservatív fejedelmi politikát folytatott, som királya, sem ministere a forradalommal nem kacérkodtak, ha azomban vereséget szenved, hatalma, önfentartása érdekében kényszerült volna hagyományos politikájával szakítani és a magyar forradalmárokkal szövetkezni; ezen szövetség pedig válságossá válhatott volna a birodalom- és a dinastiára, mert Magyarországot csak néhány mértföldnyi terület választván el Poroszországiul, a poroszok Magyarországot felfegyverezhették és seregeikkel tényleg támogathatták volna. Vereség esetében fenyegetve voltak Velencez és az osztrák-német tartományok, a külpolitikai helyzet tehát a dinastiára válságos, Magyar országra előnyös volt.

**Az országgyűlési pártok és hangulat.
Deák Ferencz és Tisza Kálmán.**

Mint már elébb előadtam, a törvényes tényleges helyzet 1861. óta nem változott, ennél fogva logice véve a pártok politikája sem lehetett volna más mint volt 61-ben. Deák Ferencz már 61-iki felirataiban a *pragmatica sancti*ót állította fel alapul, a közös ügyeket elfogadta, sőt azt is kijelentette, hogy az ország kész törvényeit módosítani; miután a király a Deák Ferencz, illetőleg az országgyűlés által kijelölt alapot elfogadta és az országgyűlést, a közös ügyek részletezésére és kezelése módozatának előterjesztésére szólítá fel, Deák Ferencz feladatát a közös ügyek módozatának kimunkálása képezte. A határozati párt ellenben 61-ben és számos program ínjában kijelenté, hogy forradalmat, szakadást ugyan nem akar, de az ország törvényeiből egy házszálat sem enged, e pártnak tehát egész erejével kötelessége lett volna első sorban a törvények és alkotmány teljes helyreállítását követelni, a közösügyi bizottság kiküldését szónoklataival akadályozni és eszméi diadala kivívására törekedni, talaja pedig kedvező is volt, mert az ország a felelős ministerium kinevezése-, az országgyűlés kiegészítéséig, a megyék helyreállításáig törvénytelenül kormányoztatok, az országgyűlés szorosán véve a kancellár által ellenjegyzett királyi leiratokat nem is fogadhatta volna el.

Az 1865-iki választások általában sokban különböztek a 61-ikiektől. 61-ben a kormány a választásokba nem avatkozott, a jelöltek nem itattak és nem vesz-

tegettek, a választások idejében külön pártok nem voltak, minden jelölt 48-at, az ország alkotmánya épségének helyreállítását tűzte zászlójára, a képviselőséget kötelességnek és nem a hatalom, a hiúság, anyagi érdekek, hivatal eszközének tekintették, a választásokat a megyei értelmiség, a tisztviselői kar vezették. Mindez 61. után lényegesen megváltozott, Deák a közös ügyek létezését, az alkotmány módosítását kimondta, Teleky és utóda Tisza Kálmán az alkotmány teljes, feltétlen helyreállítását követelték, a pártok tehát megalakultak, Deák Ferencz húsvéti nyilatkozatában kimondá, hogy a 61-iki képviselőkhez feltétlenül nem kell ragaszkodni, ez annyit jelentett, hogy a háttározat-pártiak megbuktatása helyes, a 65-iki választásoknál tehát nem azt tekinték, ki eszesebb, műveltebb, szilárdabb, de ki melyik párthoz tartozik. A Deák-párt Pesten szervezte magát, jelöltek állított; e párthoz csatlakoztak a főurak, a főpapság. A kormány maga jelöltek nem állított, de hivatalnokai által a Deák-párt jelöltjeit támogatta. A valószínűség szerint a magyar kormánynak a Deák-pártbul kellett alakulni, az érdek emberei tehát mind Deákhoz csatlakoztak; már a választások alatt gyanítani lehetett, kibül alakuland a magyar ministerium, ez a jelölteknek megyéjükben nimbust adott, a gyengék nem mertek a jövődi minister vagy pártoltjai ellen működni. A megyéket hajdan a középosztály vezette, ez osztály anyagi helyzete megromlott, némelyek tehát hivatal után kapkodtak, sokan visszavonultak; nagy rész tevékeny részt vett ugyan a választásokban, de anyagilag a jelöltet nem

támogatták. A birtokos-osztály bizalma a kill segélyben megingott, látták a lelkesedés hiányát, a lehető békét óhajtották, ennél fogva elv- és meggyőződésből Deákhoz csatlakoztak. A Deák-párt nagy tevékenységet fejtett ki, minden rugót megmozgatott. A határozati pártot Tisza Kálmán vezette; Tisza Kálmánt a protestánsügy, gróf Telekyveli rokonsága, megyéje szelleme, a határozati párt körébe sodorta, Teleky halálával e párt vezetése kezeibe hullott. 61-ben jeles beszédjében a hideg, komoly, nagy tehetségű ifjú jobban védelmezte, mint talán az elhunyt kitűnő, de ideges forradalmár védte volna. Tisza hazáját szerette, az alkotmányos szabadsághoz híven ragaszkodott, a kockázatos politikának azonban nem volt barátja, a szakadásért nem rajongott, az egyezkedés célszerűségét belátta, a feliratnak 61-ben Almásy a későbbi összeesküvő valószínűleg tudtával szerezte meg a többséget, pártja emberei megválasztása mellett ugyan serénykedett, de nem bánta a közös ügy diadalát, a határozati eszmék mellett táborát nem lelkesítő, később midőn Deák Ferencz javaslata elkészült, mint utóbb látni fogjuk, adott be ugyan egy ellenjavaslatot, ez azonban gyengébb volt Deák Ferencz javaslatánál, vezértársát Ghiczyt a sértett becsvágy tette ellenzékké, Ghiczy fiatalságától kezdve a hatalom előtt mindég meghajlott, királyi ügyész lett akkor, midőn a közönség a királyi ügyészetet megvetette, később királyi ügyészből Komárommegeye ellenzéki alispánja és követje, ellenzéki követből királyi táblai bíró lett, 48-ban elvállalta az államtitkárságot, 49-ben hátat fordított Debreczennek

és meghódolt herczeg Windischgratznek, pedig e hajlékony politikára nem kényszerítő anyagi viszonyai, mert vagyonos, rendezett viszonyú ur volt, ily hajlékony jellem Magyarország önállásáért nem rajonghatott, ellenzéki lett, mert bár mint elnök 61-ben kötelességét híven és ügyesen teljesítette, már az országgyűlést megelőzőleg a ház elnökségére Deák Szentiványi Károlyt jelölte ki. A szakadár eszmékért e pártban a határozati párt maradványai és az emigráció által befolyásolt néhány tag rajongott, ha Madarász és Kállay ezen eszmék mellett nyíltan, határozottan és okosan fellépnek, kis pártot alakíthattak volna, de egyik sem bírt elegendő politikai bátorsággal, csakis egyéni tüntetések, tiltakozások és csipkedésekre szorítkoztak, e töredék is tehát beolvadt ideiglenesen a Tisza-pártba és sem a felirati vitákban, sem a közös ügyek tárgyalásánál Magyarország önállása, korlátlan függetlensége mellett nem tudtak és nem mertek egy egyszerű indítványt benyújtani, e párt tehát mint párt az országgyűlésen nem létezett, miután tehát az ellenzék a választásoknál sem működött rendszeresen, miután vezérei a győzelmet maguk sem akarták, Deák Ferencz óriási többséggel rendelkezett.

1866. februárban Poroszország már Olaszországgal szövetkezett és Govone tábornok a berlini haditanácsban részt vett, Poroszország ezt megelőzőleg januárban Austriához egy nyers jegyzéket intézett, Austria látta, hogy a háborút el nem kerülheti, de időt akart nyerni, részben seregének olaszországbani összpontosítására, melylyel a rettentetlen Victor Emánuel akarta meg-

ijeszteni, részben a német fejedelmeket kívánta megnyerni, illetőleg szorosabban magához fűzni, ennél fogva a gögös jegyzékre kitérőleg felelt. Austria mérsékelt hangú válaszában Németország új szervezését ajánlotta, Schleswig-Holstein ügyét a német szövetségi gyűlés bírósága elé kívánta terjeszteni. Poroszországot lefegyverezésre hívta fel. Az ijesztés nem sikerült, Victor Emánuel akkor sem félt, midőn a kis Piemont királya volt, most tehát, midőn Olaszországot uralta, midőn Poroszországra támaszkodott, a magyar forradalmárookra számított, Austria fenyegetését lenézte; a német kis fejedelmeket azomban sikerült megnyerni, ezek régi hagyományaiknál fogva is ragaszkodtak Austriához, de ragaszkodtak főleg azért is, mert a Habsburg-Lotringen házat az absolutismus védnökének tekintették, tudták, hogy Austria a vezetéssel is beelégszik, ellenben Poroszország mohó étvágyaiul uralmukat, tartományaikat félték, és pedig mint a következés mutatja, félelmük alapos is volt, Poroszország minden áron terjeszkedni akart, kedvezőnek látta az alkalmat Austria megalázására, a herczegségek ügyében tett felhívást tehát mérgesen visszautasította.

A magyar képviselőház üléseit békés hangon Bernát Zsigmond korelnök nyitotta meg, a trónbeszédet felolvasták, mi tetszéssel fogadtatott. Elnöknek Szentiványi Károlyt, alelnöknek gróf Andrássy Gyulát választák, a többség hatalmával élt és az ellenzékét teljesen mellőzte; következő közös ügyi szellemű beszéddel köszönték meg megtiszteltetésüket:

Szentiványi Károly: T. Képviselőtestület! A

haza, melynek nevében és érdekében Összegyűltünk, a nemzet, mely képviselőivé választott, nem hosszú szónoklatot, hanem üdvös cselekvést vár tőlünk. En sem fogok tehát hosszas lenni, midőn e helyen, melyre a tisztelt ház nagybecsű bizalma emelt, a nemzet képviselőit szívből üdvözlöm, s a megtisztelő bizalomért hálas köszönetemet nyilvánítom.

A múlt idők szenvedéseit és fájdalmait nem akarom emlegetni; fordulok inkább a szebbreményű jövő felé. Sok év óta ez évnek nyara volt az, mely kölcsönös bizalmat kezdett ébreszteni, s ez által reményeink látkörét derültebbé tette. A rég óhajtott országgyűlés megnyitott, ő felsége őszinte bizalom szavával szólott hozzánk, bizalmat és őszinteséget várva tőlünk. A legmagasabb trónbeszéd ama veszélyes tant, mely annyi keserűséget okozott s minden őszinte közeledést lehetlenné tőn, a jogvesztés kárhozatos tanát végkép eltemette és egy kölcsönösen elismert jogalapot választott kiindulási pontul: a sanctio pragmaticát. Elismeri a trónbeszédben ő felsége Magyarországnak és a kapcsolt részeknek a sanctio pragmatica által biztosított közjogi és belkormányzati önállását, s épségben kívánja fenntartani a sanctio pragmaticának a magyar korona épségére vonatkozó határozmányait; e szilárd és biztos jogalapokon lehet és kell kiegyenlítenünk a fennforgó közjogi kérdéseket. S bár nem titkolhatjuk, hogy nehéz akadályokkal kell küzdenünk, reménylhetjük még is, hogy tiszta hazafiság, kölcsönös bizalom és tiszta jóakarát el fogják az akadályokat háritani s a fejedelem és ország közmegnyugvására

biztosítani fogják a haza szebb jövőjét. Nem sorolom elő azon fontos teendőket, melyeknek okvetlenül meg kell előzni azt, mit a nemzet szivből óhajt, az alkotmány megkíván: ő felségének dicső koronázását. Nem szólok azon számos törvényekről, melyeknek mielőbbi meghozását szellemi s anyagi közérdekeink parancsoló] ag megkívánják. Mindezekről annak idejében a tisztelt ház bölcsesége czélszerűen fog gondoskodni.

Engedje a tisztelt ház saját személyemet illetőleg, hogy szivből eredő s őszinte köszönetemet nyilvánítsam azon megtiszteltetésért, melyre engem szives bizalmuk érdemesített. Legyenek szives elnézéssel, ha erőm s tehetségem a legbuzgóbb szándék mellett sem lesz képes mindenben megfelelni állásom nehéz kötelességeinek, támogassanak bölcs tanácsaikkal s erősítsenek bizodalomukkal.

Kedves kötelességet teljesítek, s úgy hiszem közkívánatot jelentek ki, midőn szabadságunk hű bajnokának, a törvények védelmében megöszült veteránnak, Bernát Zsigmond képviselőnek korelnöki fáradozásaiért a ház nevében köszönetét mondok.

Nem zárhatom be szavamát anélkül, hogy ő felségének és a hazának üdvöt és boldogságot ne kívánjunk. S most Isten segítségével fogjunk a munkához.

G r ö f A n d r á s s y Gyula: Tisztelt képviselőház! Fogadják mindenek előtt tisztelt képviselőtársaim mélyen érzett hálámát azon nagybecsű bizalomért, melylyel választásuk által megtisztelni méltóztattak, de engedjék egyszersmind kifejeznem azt, hogy midőn ezen helyet, melyre egyéni hajlamaim vágyani nem

engedtek, habozás nélkül fogadom el, nem elismerést hanem parancsot gondolok elfogadni, mely elől annál kevésbbé szabad kitérnem, mentül terhesebbnek érzem azt.

Az 1861-iki országgyűlés működésének méltánylását bátran bizhatjuk az utókorra, mely nem az eredmény szerint ítél csupán, hanem az adott helyzet nehézségeit is tekintetbe veszi, mely nem csak a közvetlen sikeres alkotásnak, hanem a sikeres védelemnek is tart fenn helyet a történelem érdemlapjain, nem szándékom tehát nemzetünk jelen állását az 1861-iki országgyűlés működésével szorosabb kapcsolatba hozni, hanem csak egy pillanatot kívánok vetni múlt és jelen helyzetünkre.

Az 1861-iki országgyűlés az akkor fennállott jogeljárás rendszerével szemben megtette, mit tennie lehetett, midőn kijelölte azon alapot, melyen legbiztosabban nyugszik a fejedelem és népek közti bizalom: a jogfolytonosság alapját, de nem alkothatott, mert minden ereje a fentartásra, a védelemre volt szükséges.

Csak azon valódi fejedelmi kezdemény, mely napjaink nagy és reményiem szerencsés eseményei közé fog számíttatni, nemcsak hazánk, de a világ történetében is, mentett fel bennünket ezen kínos helyzet alól.

A szeptember 20-ikai nyilatkozmány s ennek nyomán a trónbeszéd, midőn jogunk alapját a sanctio practica nyomán elismeri, a közösöknek vélt kérdésekre nézve oly javaslatokat vár tőlünk, melyek végérvényességéhez a birodalom minden *népeinek szabad hozzá-*

javulása kívántatik; felette nagy és terhes feladat ez uraim, mely még terhesebb lesz az által, hogy midőn a kezdemény e kérdésben reánk bízatik, mi nem tudhatjuk kik azok, kik a közös fejedelmen kívül hivatva lesznek e kérdés végeldöntéséhez hozzájárulni, azomban csüggednünk nem kell; mert nem lehet, hogy azon jogállapot, mely annak kebelében és viszonyaihoz képest néha megszakasztatott, de következetes formációban fejlődött, melyen az századokon keresztül fennált, ellentétben legyen az összbirodalom életfeltételeivel.

Nem kell csüggednünk, mert nem először van a gondviselés akaratóbul hivatva a magyar nemzet, európai kérdések eldöntéséhez járulni, bízván tehát nemzetünk geniusában, remélhetjük, hogy az annyi megpróbáltatáson keresztül erejében mindég gyarapodott nemzet ez alkalommal sem fog hivatása alatt maradni. (Helyeslés).

De, hogy a *sikert* lehetőleg *biztosítsuk*, az országgyűlés egyik feladatának gondolnám, az 1861-iki országgyűlés működését mintegy kiegészítőleg bebizonyítani, hogy e nemzet joga egyszersmind a birodalom érdeke és ezért kívánatosnak tartom a birodalom népeit meggyőzni arról, hogy midőn a nemzet állami önállását feladni nem akarja, nem azért teszi ezt csupán, mert történeti joga, hanem azért mert *történeti hivatása* van, melyet teljesíteni csak így képes (helyeslés); hogy midőn e nemzet az 1848-iki *törvények lényegéhez* tántorithatlanul ragaszkodik, nem azért teszi ezt, mint elleneink állítják, hogy a birodalom másik felétül *elszakadni akarna*,

hanem azért, hogy azzal századokon keresztül becsületes, őszinte és tartós kapcsolatban maradnia lehessen. Azomban *államközi viszonyainkat illetőleg*, a kezdemény reánk van bízva ugyan, de a végmegállapodás, az alkotási téren *nem egyedül tőlünk függ*; hogy tehát szerencsés eredményre számíthassunk, szükség, hogy a birodalom másik felének népei átlássák, hogy midőn a közös fejedelem Magyarország integritását állítja vissza, az összbirodalom alapját erősíti, mert szent István koronája különböző népfajok érdekeit egyesíti egy ezredéves alkotmány jogai és szabadságai által és azok súlypontját a birodalom belsejébe helyezi, hogy midőn a közös fejedelem a *pragmatica sanctio* alapján a jogfolytonosság elvét ismeri el, épen úgy cselekszik az ő, mint a mi érdekünkben, mert jogfolytonosságot egy bizonyos naptul kezdeni nem lehet, azt csak folytatva lehet fenntartani, mielőtt tehát ezen elvet a birodalom két felében gyakorlatilag érvényesíteni lehetett, mind a két félnek vissza kelle adni, a mi kizárólag őt illette.

Kívánatos és szükséges, hogy akik hívatva vannak az örökös tartományok népeinek sorsát vezérelni, az osztrák birodalom alkatrészeinek természetét fontolóra vévén, átlássák, hogy ezen birodalom nem tartozik azon államok közé, melyek a törvényhozás központosítása által erőben és állandóságban gyarapodnak, hanem oly kivételes állapotban lévő állam, mely csak a *történeti szabadság* fenntartása által lehet nagy és hatalmas. Végre szükség, hogy a birodalom másik fele átértse érdekét és feladatát, mely nem az,

hogy Magyarországot hódítsa meg, hanem hogy általa azon állást szerezzé vissza, mely a közös fejedelmet és az összbirodalmat az európai hatalmak tanácsában megilleti.

Csak ha minderről meggyőződnek azok, kiket a fejedelmi szó a végleges közremunkálásra felszólít, várhatjuk azon eredményt, melyet mindnyájunknak egyaránt óhajtani kell: hogy a birodalom mindkét fele saját formái szerint, de egyaránt legyen szabad és alkotmányos.

Ily feladatokkal szemben, ha netalán az elnöki kötelesség terhe reám is háramlanék, lehetetlen teljes elégtelenségem érzetében a házat nem kérnem, hogy midőn parancsait elfogadni kötelességemnek tartottam, tegye bölcs tanácsa és szives támogatása által lehetővé, hogy annak megfelelhessenek.

De ha hivatalom terheire nézve még e remény sem tud megnyugtatni, teljes nyugalommal fogadom annak erkölcsi felelősségét, mert amint nem kétlem, hogy a nemzet képviselői örömmel fogják megadni azon biztosítékokat, melyeket a fejedelem jogai és a birodalom valódi érdekei követelnek, úgy erősen hiszem, hogy e ház rendeletéből annak egyik elnöke sem lesz hivatva oly feltételek elfogadását kimondani, melyek hazánk történeti függetlenségének közvetített vagy közvetlen feladása által csak egy újabb átmeneti állapotot idézhethnének elő, mely nélkülözvén minden egyesség első feltételét: a teljes és őszinte megnyugvást, sem a fejedelem, sem az összbirodalom, sem hazánk érdekeit állandólag biztosítani képes nem volna.

Ezek után engedje a tisztelt ház, hogy szavaimat úgy fejezhessem be, mint o ház tisztelt elnöke azt tevé és vele együtt ismétljem: éljen a király, éljen a haza!

A ház elnökének rendes viszonyok közt párton kívül, a pártokon felül kell állni, az uralgó többség politikáját a ministerium jelzi, a kormány a trónbeszédben jelöli ki a teendőket, az elnöki beszéd tehát főleg szertartásos köszönet és a pártatlanság többnyire meg nem tartott fogadalma. 1865-ben az ország összegyűlt, de még az absolutismus uralkodott, a többség tehát egyenesen nem nyilatkozhatott, ezt pótolták az elnöki nyilatkozatok, nagy fontossággal bírt különösen gróf Andrássy beszéde, mert Andrássyt miniszterelnöknek tekintették. Andrássy beszéde tehát a párt vezére nevében tett politikai program volt. Andrássy beszédében a király jóakarátául határozottan nyilatkozott, a kiegyezés akadályát, lehetőségét nem a király, de az osztrák tartományok-, az osztrák kormányban látta, — Andrássy jól ismerte az osztrák helyzetet, tudta, hogy a szlávok a kiegyezésnek örülnek, tudta azt, hogy Austria alkotmánya nem valódi, tudta azt, hogy az uralgó többség az osztrák országokat nem képviseli, tudta, hogy a legrosszabb esetben, ha a magyar vezérférfiak által titokban megállapított nagymérvű engedményekkel az osztrákok meg nem elégednének, az osztrák parlament feloszlatván, a legengedelmesebb többséget lehet alkotni, az osztrák ellentállás lehetősége tehát csakis a magyar képviselőház megpuhítására, a

magyar egyezkedési készség megerősítésére, az egyezkedőknek a nemzet előtti igazolására volt számítva. És ez nagyon szükséges is volt, mert igaz ugyan, hogy Tisza és Ghiczy és benső barátjaik a legszélsőbb engedmények megadására el voltak határozva, igaz, hogy a fátyol-politikát majdnem az egész nemzet elfogadta, igaz, hogy a kiegyezést a nemzet óhajtotta, az adósságok elvállalását a nagy többség elfogadta, de a közös ügyek alatt csak védelmi szövetséget értett, az adósságok felosztása- és különleges kezelésére számított, 48-at helytelenül magyarázva, önálló magyar hadseregről álmodozott, a feliratban jelzett nagymérvű engedményeket szóvirágoknak tekintette, vagyis a rideg jogfolytonosság-, a personal unióhoz ragaszkodott, a Deák-párti képviselők igen nagy része program mja alapjául a personal uniót jelenté ki. Fel kellett tehát ijesztőül az osztrákok ellenállása lehetőségét állítani, hogy a független kétkedőket elijesztsze, a personal uniót kikiáltották, hogy a kiegyezés veszélye által programjoktuli eltérésüket választóik és a közönség előtt kimenthessék. Deák, a párt vezére, ezt nem tehetette az országgyűlés kezdetén, mert ha Deák határozottan nyilatkozik, Tisza és Ghiczynek, az ellenzék vezéreinek határozottan ellene kellett volna nyilatkoznia, ha nyilatkoznak, a Deák-párti kétkedők közül sokan hozzájuk csatlakoznak, ha hallgatnak, pártjok mások alatt tömörül, erős ellenzék alakul és a kiegyezés erős hosszas küzdelmek mellett sikerülhetett volna.

Az országgyűlés február 14-éig az igazolásokkal foglalkozott, nem siettek, mert részben az erdélyi kép-

viselők megjelenését várták, részint sok választás megtámadtatván, ezek legombolyítása valósággal sok időt vett igénybe. A közjogi kérdésen kívül a pártok közt elvi különbség alig volt, a szabadelvűség divattá vált, a conservatívek nem bírtak politikai bátorsággal, a Horváth Boldizsár körül csoportosult kevés demagog ügyvéd a birtokos osztály elleni gyűlöletét nem merete nyíltan kifejezni, a birtokot csakis a közjogi viták után, a szabadelvűség zászlója alatt, mellékutakon, fedett sisakkal támadta meg. A 49-esek beolvadtak az ellenzékbe, mert kezdetben féltek színt vallani, egyes ízetlen csipkedések- és tüntetésekre szorítkoztak, az emigratio befolyását elvesztette, a Kossuth-cultus csakis a népnél maradt meg. Az emigratio némely megbízottjai, mint később látni fogjuk, a politikából szennyes üzletet csináltak. A felirati vita február 15-én kezdődött és csakis 9 napig tartott.

Deák Ferencz következő felirati javaslatot terjesztett a ház elé.

VI. FEJEZET.

Deák Ferencz felirata.

Hódoló tisztelettel mondunk őszinte köszönetét Felségednek azon atyai szavakért, melyekkel a jelen országgyűlést megnyitni kegyeskedett. Tanúsítják e szavak is Felséged alkotmányos hajlamát, melynél fogva nem saját hatalmával akar intézkedni népeinek sorsa felett, hanem országainak boldogítására intézett magas törekvéseibe magukat a népeket is meghívja — mint tényezőket — az együtt működésre.

Hálaérzettel ismerjük el Felséged fejedelmi bölcsességét, melylyel az évek óta ránk nehezedett zsibbasztó helyzetnek véget akar vetni. Felséged összehívta országgyűlésünket, hogy a nemzet ismét gyakorolhassa törvényhozási alkotmányos jogát s működhessék a király és haza közös érdekében. Felséged a jogvesztésnek bizalmat ölő, káros elméletét határozottan elvetette s azzal ellentétben a *pragmatica sancti*ót, mint közösen elismert jogalapot választotta kiindulási pontul. Felséged kegyelmesen biztosított minket az iránt is, hogy a magyar koronának teljes épségét fenn fogja sértetlenül tartani, így tette Felséged lehetővé azt, hogy menekülve legnyomasztóbb aggodalmainktul, nyugodtabb lélekkel s a kedvező siker reményével kezdhetünk súlyos bajaink orvoslásához.

Mélyen érezzük mi fontos feladatunk rendkívüli nehézségeit. Tudjuk, hogy vannak oly válságos időszakok a nemzetek életében, melyek nemcsak az egyes

honpolgárok sorsára, hanem a nemzet egész jövőjére, sőt létére is, végleges elhatározó befolyással bírnak. Lehet, hogy ily időszaknak küszöbén állunk jelenleg is.

Ama lényeges *átalakulás* után, melyen Magyarország alkotmánya *1848-ban* keresztül ment, nyugodtabb viszonyok közt is nehézségekkel járt volna az egy másutól eltérő érdekeknek méltányos kiegyenlítése. Csendes idők valának szükségesek az átalakulás megszilárdítására, *csendes idők folytán lehetett volna biztosan Ítélni az új rendszer minden részeinek életrevalóságáru*. De a rögtön bekövetkezett szomorú események igen korán megzavarták alkotmányos működésünket és lehetlenné tették az elkezdett munka befejezését, a hibák orvoslását, a hiányok czélszerű pótlását.

Elő törvény hiányait az élet mutatja ki. Csak az életből merített tapasztalás vezethet biztosan azon eszközökhöz, melyekkel a bajt orvosolni lehet. Nekünk erre a sors időt nem engedett, az átalakulás békés kifejlődése gátolva Ion s 17 év ki lett szakasztva a nemzet alkotmányos életéből, az idő haladott, a viszonyok bonyolódtak s mi tétlenségre valánk kárhozthatva, tétlenségre épen akkor, midőn az alkotmányos tevékenység leginkább szükséges volt. Amit e 17 év alatt fokonként pótolni és javítani könnyű lett volna, mindazt most egyszerre, kivált azok után, amik időközben történtek, helyrehozni — sokkal, igen sokkal nehezebb leend.

De a legmagasabb trónbeszéd sok akadályt elhárított s ez által visszaadta nekünk a bizalmat és azon reményt, hogy Felséged bölcsesége és alkotmányos érzelmei támogatni fognak minket a nehéz munkában.

Mi polgári kötelességünk érzetében igyekezni fogunk, hogy a király alkotmányos akarata s a nemzet jogos kívánatai teljes összhangzásban és egyesülten valósulhassanak.

Midőn Felséged legmagasabb trónbeszédében a *pragmatica sanctio*t, mint közösen elismert jogalapot választotta kiindulási pontul, annak nemcsak egy részére fordította legmagasabb figyelmét, hanem kegyelmesen elismerte egyszersmind azt is, hogy az említett alaptörvény Magyarországnak és az ahhoz kapcsolt részeknek közjogi és belkormányzati önállását biztosította. És ezen önállóságnak törvényes és okszerű korlátozását egyedül abban találja Felséged, „hogy ugyanazon *pragmatica sanctio* a Felséged uralkodó házának kormányzása alatti országok feloszthatlan és elválaszthatlan együttmaradását és ez által azok összességének nagyhatalmi állását állandóan megállapította ^w.

A *sanctio pragmatica* megkötésénél a fejedelem részéről egyik főczél az volt, hogy a fiág megszakadásának esetére biztosítsa a trónöröklést nőági utódainak is; a nemzet részéről pedig az volt, hogy ez esetre a kijelölt leányágban magának már előre új királyi házat válaszson és így a választásnak gyakran izgalmas mozgalmait elkerülje. De mind a fejedelemnek, mind a nemzetnek törekvése egyszersmind oda is volt irányozva, hogy a megállapított trónöröklés rendje szerint egy közös uralkodó alatt álló s feloszthatlanul és elválhatlanul együtt birtoklandó országok és tartományok együttes erővel, könnyebben és biztosabban ellenállhassanak minden külső és belső ellenségnek. Ezen közös biztosság volt tehát a *pragmatica sanctio*nak főczélja.

És az idő teljesen igazolta ez előrelátást, mert ha akkor a *pragmatica sanctio* meg nem alapították, ha Magyarország azt 1723-ban el nem fogadja: azon országok és tartományok, melyek azóta egy uralkodó alatt egymást védve, a legnagyobb veszélyek közt is fenn tudták magukat tartani, sőt növekedtek erőben és hatalomban, a Habsburg-ház fiágának 17 év múlva bekövetkezett magvaszakadtéval valószínűleg több fejedelem uralma alá kerülve, már régen szétbontottak volna.

Nekünk tehát, kik szorosan ragaszkodunk a *pragmatica sanctio* minden pontjaihoz, lehetetlen akarnunk, *hogy* annak egyik *főczélja*, *a közös biztosság elérhetlen legyen*, lehetetlen akarnunk, hogy azon támasz, melyet e biztosság érdekében egymásnak nyújtunk s egymástul várunk, megszűnjék erős lenni.

De van az említett főcélok mellett még egy alapeszme a *pragmatica sanctio*ban, mely hasonlóan fontos és lényeges, s amelyet mellőzni vagy amazoktól elválasztani nem lehet, és ez a *pragmatica sanctio* elfogadásához kötött azon feltétel: hogy Magyarország közjogi és beikor mányzati önállása sértetlenül fenntartassék. Miután tehát Felsőged trónbeszédében a *sanctio pragmaticának* ezen lényeges részét is kegyelmesen elismerte és így a *pragmatica sanctio*t egész terjedelmében és minden részében fenn akarja tartani: tisztelettel és a legnagyobb készséggel fogadjuk el mi is ezen közösen elismert jogalapot kiindulási pontul és minden javaslatainknál folytonos figyelemben tartandjuk az abban megállapított jogokat és kötelezettségeket.

Közel másfél század folyt le a *pragmatica sanctio*

megkötése óta és ez idő folytán a legveszélyesebb harczok közt is meg volt védve a birodalom anélkül, bogy e végett Magyarország önállóságát és törvényes függetlenségét meg kellett volna rontani. Tudjuk, hogy az európai államok hatalmi viszonyai sokat változtak azóta: de még e változások sem teszik lehetetlenné, *hogy egy részről a birodalom biztonsága, más részről alkotmányos önállásunk* egymás mellett fennállhassanak. Megvagyunk győződve, hogy e két eszme nem áll egymással ellentétben s nem leend szükséges azoknak egyikét a másikért feláldozni: feladatunk az, hogy mindkettőt összhangzásba hozva, mindkettőt együtt fenntartsuk. Mert a *pragmatica sanctio* közjogi viszonyainkra ünnepélyes alapszerződés, de egyszersmind a legerősebb kapocs, mely a Felséged uralkodása alatti összes országokat a közös uralkodónak személye és a közös védelem eszméje által összetartja. A *pragmatica sanctio*t tehát felbontani, vagy bármely részében megbontani jogilag helytelen volna, politikailag pedig veszélyes lehetne.

Felséged országgyűlésünk első feladatául tűzte ki a birodalom egyéb országaival közös ügyek tárgyalásának és kezelésének elhatározását, s kijelenti legmagasabb trónbeszédében, hogy a közös ügyek létezése már a *pragmatica sanctio*ban találja ugyan alapját, de azok kezelésének módjára nézve, a lényegileg változott viszonyok lényeges változást igényelnek, különösen annál fogva, mert Felséged alkotmányos jogokkal ruházta fel többi országait is; a közös ügyek kezelésénél tehát azoknak alkotmányos befolyása sem mellőzhető.

Elismerjük mi, hogy léteznek oly viszonyok, melyek

Magyarországot a Felséged uralkodása alatt álló többi országokkal *közösen érdekük* s igyekezetünk oda lesz irányozva, hogy a viszonyok megállapítására és *mikénti kezelésére* nézve oly határozatok jöjjenek létre, melyek alkotmányos önállásunk és törvényes függetlenségünk veszélye nélkül *a czélnak megfelelően*. Ugyanazért haladék nélkül is hozzáfogunk egy, e tárgyra vonatkozó javaslatnak kidolgozásához.

Legtisztább örömet és teljes megnyugvást szerez nekünk Felségednek azon bölcs és igazságos elhatározása, hogy minden országait és tartományait alkotmányos utón akarja kormányoztatni. A polgári szabadság oly kincs, mely nem gyengül az által, ha mások is polgári szabadságot nyernek, sőt a hasonló közjogi állapot gyakran közelebb hozza érzelmekben egymáshoz a népeket, elhárít sok idegenkedést, bizalmatlanságot és keserűséget. Mi Felséged minden országainak szabadságát saját szabadságunk támaszának tekintjük, mert nem hihetjük, hogy azon országok népei oly alkotmányt kívánjanak, mely a mi századok óta fennállott s a *pragmatica sanctio*-ban is biztosított alkotmányos önállásunk és törvényes függetlenségünk fenntartását lehetetlenné tegye.

Figyelembe veendjük tehát, hogy Felséged a magyar koronához nem tartozó országait is alkotmányos jogokkal ruházta fel; s valamint *1861-iki* alázatos feliratunkban kimondottuk, érintkezni akarunk velük, mint alkotmányos népekkel s mint önálló szabad nemzet, más önálló szabad nemzettel, a mi függetlenségünknek és az ő függetlenségüknek megóvása mellett.

Minők legyenek azon országok alkotmányos formái?

minő alapon rendeztessenek az ő egymás közti viszonyaik? ahhoz nekünk hozzászólni nem lehet, mert ezen ügy kizárólag őket és Felségedet illeti s mi abba joggal nem avatkozhatunk. Mi csak azon óhajtásunkat fejezhetjük ki, hogy a valóságos alkotmányosság hazánkban is, önálló is, minél előbb tetteleg életbe lépjen s ez esetben készek vagyunk, amint már 1861-iki alázatos feliratunkban kijelentettük, azt, amit tennünk szabad s mit önállásunk és alkotmányos jogaink sérelme nélkül tehetünk, *a törvény szabta kötelesség mértékén túl is, méltányosság alapján, politikai tekintetből megtenni*, hogy azon súlyos terhek alatt, miket az absolut rendszer eljárása összehalmozott, az ő jóllétük s azzal együtt a mienk is össze ne roskadjon s a lefolyt nehéz idők káros következtései rólok és rólunk elhárítsanak.

Méltóztatott Felséged az 1860, október 20-án kelt diplomát és az 1861. február 26-án kiadott nyílt parancsot hozzánk beküldeni s minket kegyelmesen felszólítani, hogy Felséged ezen határozni ányait a méltányosság békülékeny szellemében tárgyaljuk, és ha az e részben felmerült aggodalmak eloszlathatók nem lennének, egyedül oly módosítási javaslatot terjeszszünk fel, mely Felséged birodalmának életfeltételeivel összhangzásba hozható Jegyen. Kijelentette továbbá Felséged azon erős meggyőződését is, „miszerint az októberi diplomában körvonalazott közös ügyeknek közös alkotmányoszerű kezelése, a birodalom egységes létének és hatalmi állásának elutasíthatlan követelményévé vált, mely elől minden egyéb tekintetnek háttérbe kell vonulni“.

Igen is, Felséges Urunk, a méltányosság békülékeny

szellemében vettük fontolóra ezen két fejedelmi okiratot. Nem tagadjuk mi az októberi diplomának nagyszerű jelentőségét, amennyiben Felséged az által ünnepélyesen biztosította népeit az iránt, hogy jövőben alkotmányosan kíván felettük Felséged uralkodni. Ezen diploma alapköve lehet az általános alkotmányosságának Felséged mindazon országaira nézve, melyek nem a magyar koronához tartoznak.

De a mi alkotmányunk nem az októberi diplomában vette kezdetét; egykorú az országunk léteivel s a nemzet életéből fejlődött ki. Magyarországon a királyi hatalomnak mindig tiszteletben tartott jogai az alkotmányon alapulnak, az alkotmány fenntartásának biztosítása mellett választotta hajdan a magyar nemzet királyait; ily biztosítás mellett állapította meg önként és szabad akaratból a felséges austriai háznak trónöröklési jogát mind a fiágra, mind annak kihaltával a nőágra nézve s e biztosítást minden koronázás alkalmával megújították fejedelmeink királyi hitleveleikben.

Midőn Felséged 1860-ban magát kegyelmesen arra határozta, hogy a kormányzat abszolút rendszeréről jövődőre lemondjon, bizton reményiértük, hogy jogilag fennálló, de tetteleg felfüggesztett alkotmányunk ismét visszaállíttatik s annak alapján fogja Felséged a rendes törvényhozási utón eszközölni törvényeink egyik vagy másik részének netalán szükséges változtatását. Reményünk azonban nem valósult. Magyarországnak ünnepélyesen biztosított alkotmányos jogai mellőztettek s az októberi diploma mindenekelőtt az egész birodalomnak octroyált egy közös alkotmányt, mely miránk is kiter-

jesztetett. Ezen octroy ált közös alkotmányba lettek átté ve Magyarországnak azon lényeges jogai, melyeket a magyar nemzet ősi alkotmánya szerint, saját hazájára nézve, maga gyakorolt s melyek a birodalomnak teljes biztonságával soha ellentétben nem állottak, sőt annak fenn tartását mindig lényegesen előmozdították.

Miután azonban Felsőged ezen októberi diplomát nem octroyálás által akarja hazánkra érvényesíteni, hanem alkotmányos utón leendő „érett megfontolás, beható tárgyalás és elfogadás végett” közli azt országgyűlésünkkel: hallgatunk keletkezésének alkotmányunkkal ellenkező módjárul. De ami tartalmát illeti, azt érett megfontolás alá vettük s teljesen meggyőződünk, „hogy a közös ügyeknek azon körvonalazása⁴⁴, melyet e diploma kijelöl, terjedelmében sokban túlmegy a *pragmatica sanctio* határain, sokat elvon hazánk törvényhozásátul, aminek elvonását a *pragmatica sanctio*ban "kimondott céloknek teljes biztosítása épen nem igényli. Miután pedig a mi kiindulási pontunk is az, melyet Felsőged mint közösen elismert jogalapot kiindulási pontul kitűzött, őszinte bizalommal jelentjük ki Felsőged előtt, hogy mi azon diploma szabályainak és elveinek elfogadása által alkotmányunk s alkotmányos önállásunk és törvényes függetlenségünk megsemmisítését vonnánk magunkra. Bővebben és részletesen ki fogjuk fejteni okainkat és nézeteinket erre nézve azon javaslatban, melyet a közös viszonyok meghatározása és miként kezelése érdemében Felsőgednek felterj esztendők.

Az októberi diplomának alapján jött ugyan létre a február 26-iki pátens, de messze túlterjeszkedett még an-

nak határain is. Az egyes országoknak még azon jogait és külön érdekeit sem kímélte, melyek a közczélokkal s valóban közös érdekekkel nem állottak ellentétben. Inkább egybeolvasztásra, mint egyesítésre látszott irányozva s e miatt nem valósulhatott Felségednek azon atyai óhajtása, hogy „egyes országainak alkotmányos szabadsága, népeinek benső szövetkezése által tartósan biztosítva, szilárd alapokon fejlődhessék⁴. Nem valósulhatott, amit a *sanctio pragmatica* is kiemel, a kedélyek megnyugtatója és őszinte egyesülése. Négy évi tapasztalás végre tanúsította, hogy azén alkotmány, melyet a patens tartalmaz, a népek megnyugvását nem eszközölte s gyakorlatilag sem volt kivihető.

Irányunkban pedig ezen patens még határozottabb s élesebb kifejezése volt a jogvesztés elméletének, midőn Magyarország a *sanctio pragmatica* elfogadása által lehetővé tette, hogy a felséges uralkodóház alatt állott minden országok jövendőre is ugyanazon egy uralkodó alatt maradjanak, s egyesült erővel védjék meg és tartsák fenn közös biztonságukat; szándéka bizonyosan nem az volt, hogy ezen egyesülés valaha még beolvasztásra is vezethessen, sőt magában a *pragmatica sanctio*ban is határozottan kikötetett az ország alkotmányos önállásának és törvényes függetlenségének sérthetlensége, már pedig azon veszélyt, melyet az októberi diploma hozna ránk, a közös ügyeknek a jog és szükség határain túl térj esztett körvonalozásával, még súlyosabbá tenné a február 26-iki patens elfogadása.

E patens szerint számos közjogi tárgyak, minden megszorítás nélkül, egész terjedelmükben, oly közös tör-

vény hozó testület köréhez tartoztak, melyben Magyarország képviselői csekélyebb számuknál fogva, minden kérdésre nézve a többi országok képviselőinek nagy többségétől függtek volna s ekkép azon érdekeink, melyeket azelőtt hazánkra nézve saját törvényhozásunk intézett el, a többi országok érdekeinek lettek volna alárendelve, kitérjedett volna ezen alárendeltség gyakran oly érdekekre is, melyek nem közös szempontból, hanem a többségben levő országok javáért határozottak volna el, a mi jogtalan károsításunkkal. Sőt miután a közöseknek kijelölt nagy fontosságú tárgyak nagyobb vagy kisebb összeköttetésben állanak majd minden olyan törvényhozási tárgyakkal, melyek az egyes országok törvényhozásának voltak fenntartva: gyakran merülhettek volna fel oly eltérések, sőt nehézségek is, melyek okot vagy ürügyöt szolgáltatnak volna a tekintélyesebb közös törvényhozásnak arra, hogy hatalmát terjeszsze és idővel a törvényhozó hatalomnak legnagyobb részét magához vonja.

A kormányzatot illetőleg, annak legfontosabb ágait a februári patens Magyarországra nézve egy, a mi saját kormányunktól épen nem függő tisztviselői testület kezébe adta, mely mellett a közigazgatás többi részének vezetése a magyar kormányt illette, tehát ugyanazon területen, ugyanazon honpolgárok felett, két, egymástól mindenben különböző közigazgatási hatalmat állított fel. Lehet-e alkotmányos államban ily kétféle közigazgatást képzelni végtelen súrlódások és folytonos zavar nélkül, — s nem alapos-e azon aggodalom, hogy végre vagy megakadna a közigazgatás, vagy a gyengébbet az erősebb magába olvasztaná; alkotmányunknak és önálló

belkormányzatunknak ily megsemmisítését elfogadni, legszentebb polgári kötelességünk tiltja.

Meg vagyunk mi győződve, hogy Felsőgednek atyai szivén fcküsznck Magyarország érdekei, szivünkön hordjuk mi is az érdekeket, mert hiszen azokhoz van kötve hazánk boldogsága, de azon ingatlan hitben élünk, hogy Magyarországnak helyesen felfogott érdekei között egyik legfontosabb alkotmányos önállásunk megőrzése, melyet, mint 1861-iki alázatos feliratunkban is kifejtettük, szem elől téveszteniünk nem szabad.

Felsőged maga is azt óhajtja, hogy ez ügynek elintézése közegyetértésen alapuljon. De lehetne-e közegyetértést reményleni oly megállapodásban, mely a midőn egyik országnak alkotmányos szabadságot ad, a másik országot fosztja meg századok óta fennállott s annyiszor biztosított alkotmányától? tudná-e ez feledni a jogvesztést? s tudna-e jó lélekkel örülni amaz, ily módon nyert alkotmányának?

Engedje tehát Felsőged, hogy követhessük inkább a legmagasabb trónbeszédnek azon útmutatását, mely az októberi diplomára és februári pátensre vonatkozólag minket arra utasít, hogyha az e részben felmerülő aggodalmak eloszlathatók nem lennének, egyedül oly módosítási javaslatot térjesszünk Felsőged elébe, mely birodalmának életfeltételeivel összhangzásba leend hozható. Kimondottuk már 1861-iki feliratunkban is, hogy *a birodalom fennállását kockáztatni* nem akarjuk, most is távol van ily szándék tőlünk s miután meggyőződésünk szerint az októberi diplomát s februáriusi pátenszt a mi hazánk életfeltételeivel nem lehetne összhangzásba hozni, fogunk

igyekezni, hogy oly javaslatot terjeszszünk Felséged elé, mely alkotmányos önállásunkat is megóvjá s a birodalom életfeltételeinek is megfeleljen.

Méltóztatott Felséged kegyelmesen kijelenteni legmagasabb trónbeszédében, hogy a fentebbi kérdések elintézésével szoros összefüggésben, sőt válhatlan kapcsolatban áll az 1848. évi törvények azon részének átvizsgálása, illetőleg módosítása, mely a fejedelmi jogok hatályára és a kormányzat hatáskörére vonatkozik.

Előadtuk mi Felségednek már 1861-iki második aláztos feliratunkban is, hogy: vannak az 1848-iki törvényrendeletéi közt *egyes pontok*, melyeket a nép jogainak érintetlen fenntartása mellett, mi magunk is óhajtunk czélszerűbben átalakítani és határozottabban kifejteni, kijelentettük azt is, hogyha Felséged kívánja, a *törvények* bármi részben *megváltoztatását*, a kiegészített országgyűlés mindazon javaslatokat, miket erre vonatkozólag Felséged felelős magyar ministeriuma előadand, tüstént tanácskozás alá veendi s megállapodását Felséged elé fogja terjeszteni, készeknek nyilatkozunk tehát most is arra, hogy — amennyiben valamely törvénynek a törvényhozás rendes útján megváltoztatása szükséges leend — az iránt alkotmányunk alapelveivel összhangzó javaslatunkat fel fogjuk annak idején Felségednek terjeszteni.

Buzgó óhajtása a magyar nemzetnek, hogy szent István koronáját mielőbb örökös királyának fejére tesse s a mit 17 év folytán súlyos események gátoltak, az végre teljesedésbe mehessen; nem csupán ünnepélyes szertartás ez honunkban, hanem szükséges kiegészítése az alkotmánynak; legszebb, legszelídebb és mégis leg-

erősebb kapocs, mely a nemzetet királyához köti, mindaddig míg ez meg nem történik, minden megállapodásaink csak javaslatok maradnak, melyeket egyedül a koronás király szentesítése fog törvény erejére emelhetni, reményeink addig, bármily kecsegtetők legyenek is, bizonytalan remények, melyeket egyedül a koronázott király valósíthat; politikai életünk még jelenleg kétes és ingatag s annak ingatagságát csak Felséged szüntetheti meg alkotmányunk tetteles visszaállításával s azt befejező megkoronáztatásával. Hallgassa meg tehát Felséged e kérelmünket s tegye lehetővé buzgó óhajításunk minél előbbi teljesítését.

Tisztelettel fogjuk mi venni és tárgyalni mindazokat, miket Felséged mint koronás királyunk, az ország szellemi és anyagi érdekeit illetőleg velünk majd alkotmányos utón közölni méltóztatik.

Sőt amennyiben ez érdekekre nézve új törvények alkotását, vagy a már létezőknek módosítását sürgetőleg szükségesnek tartjuk, a több időt igénylő előmunkálatokhoz mielőbb hozzáfogunk s megállapodásainkat Felségednek annak idejében fel fogjuk alázatosan terjeszteni.

Mélyen érezzük mi, hogy szellemi érdekeink tekintetében is még sokat kell pótolni és javítani törvényhozásunknak, igyekezni fogunk, hogy e részben is teljesíthessük, a mit a haza közjava kivan és polgári kötelességünk parancsol. Működéseinkben az alkotmány alapelveiből kiindulva, irányadónak fogjuk mindenkor tekinteni az igazságot és méltányosságot a hon polgárainak minden osztályai iránt vallás- és nyelvkülömbőség nélkül, tekintetbe veendjük különösen azt is, mit már 1861-iki

alázatos feliratunkban kimondottunk, „hogy a mindinkább fejlődő nemzetiségi érzet figyelmet érdemel s nem lehet azt a múlt időknek és régibb törvényeknek mértékével mérni, nem fogjuk feledni, hogy Magyarország nem magyar ajkú lakosai szintűgy Magyarország polgárai s mi őszinte készséggel akarjuk mindazt, a mit e részben az ő érdekeik s a haza közérdeke megkíván, törvény által biztosítani^, mi a különböző nemzetiségek érdekeire vonatkozó törvények alkotásában is az igazság és testvériség elveit követendjük.

De különösen anyagi érdekeink azok, melyekre nézve a sok viszontagságos idők miatt aggasztókig elmaradtunk, nehéz munka leend leküzdeni ezen elmaradás aggasztó következményeit, de mi nem fogunk visszarettenni e nehéz munkáiu, mert életkérdés az nemzetünkre nézve; politikai helyzetünk javulása elő fogja segíteni anyagi érdekeinket is, valamint anyagi helyzetünk emelkedése lényeges támasza leend politikai állásunknak; szabad legyen reménylenünk, hogy Felséged bölcseségc és atyai gondoskodása, egyikben úgy, mint a másikban, elősegítendi ernyedetlen törekvéseinket. Szellemi fejlődésünk és anyagi haladásunk semmi tekintetben sem áll ellentétben a magyar koronához nem tartozó országok valódi és jogos érdekeivel, sőt midőn az nekünk erőt és súlyt kölcsönöz, neveli azoknak erejét és súlyát; midőn bennünket emel, emeli azokat.

Őszinte hálánkat nyilvánítjuk Felségednek azért is, hogy Horvát- és Tótország gyűlését kegyelmesen felszólítani méltóztatott, hogy eleve gondoskodjék a felül, miszerint jelen országgyűlésünkön kellőleg képviselve le-

gyen, úgy tekintjük mi ezt, mint a magyar korona épségének fenntartására s országgyűlésünk kiegészítésére irányzott legmagasabb fejedelmi szándék tanúságát; mi ezen országok, mint alkotmányos társaink irányában, most is azon nézetben vagyunk, melyeket már 1861-iki alázatos feliratunkban Felséged előtt kijelentettünk, újra ismételjük tehát, hogy: ha Horvátország mint *ország* akar részt venni törvényhozásunkban, ha előbb tisztába akar jönni velünk azon feltételekre nézve, melyek mellett közjogi állását Magyarországgal kész összekötni, ha ezek iránt úgy akar velünk érintkezni, mint nemzet nemzettel, mi azt nem fogjuk visszautasítani, őszinte bizalommal nyújtunk neki testvéri kezet, csak országunknak és a magyar koronának épsége és alkotmányos önállása fenntartassék.

De tiszteletteljes köszönetünk mellett azon aggodalmunkat sem hallgathatjuk el, hogy midőn a legmagasabb trónbeszéd Horvát- és Tótországrul szólt, Dalmáciát sehol meg sem említi; ezen ország Horvát- és Tótországgal együtt a magyar koronához tartozik s midőn Felséged kiindulási pontul tűzte ki a *pragmatica sanctiót*, mely határozottan kimondja: hogy a magyar korona országait nem lehet egymástul elválasztani; nem fogja bizonyosan akarni, hogy a magyar koronának annyiszor biztosított épsége még továbbra is csorbítva legyen.

A horvát országgyűlésnek 1861-iki határozatait; melyeket Felséged velünk közleni méltóztatott, akkor véljük legczélszerűbben tárgyalhatóknak, ha majd azon országoknak képviselőivel vagy a kiegyenlítés végett ki-

küldött megbízottjaival együtt tanácskozhatunk s e tárgyat az ő hozzájárulásukkal intézhetjük el.

Köszönetünket fejezzük ki Felségednek azon fejedelmi gondoskodásáért is, melyei a Magyar- és Erdélyországok egyesüléséből folyó viszonyoknak végleges elintézését szíven hordja, megvetették e viszonyoknak alapját azon törvények, melyek 1848-ban Magyar- és Erdélyország egyesítéséről, e két ország közös egyetértésével hozattak, a királyi jóváhagyás által ünnepélyesen szentesítettek, de sok van még e részben elintézendő' s mi nem hozzuk kétségbe, hogy minden részről megnyugtató, igazságos és méltányos megállapodás eszközzésére, komoly megfontolás és előrelátás leendő szükséges; minket az ezek feletti tanácskozásokban testvéri szeretet érzelmei fognak vezetni, alapja reményeinknek azon bizalom, hogy tőlünk senki sem kíván olyasmit, a mi veszélyeztetné alkotmányunk alapelveit. Horvátországnak és Erdélynek országgyűlésünkre lett meghívása elhárított egy súlyos akadályt, mely 1861-ben leginkább gátolta törvényhozási működésünket; engedje Felséged kérésünk és reménylenünk azt is, hogy országunk kiegészítő részének, Fiúménak, valamint azon testületeknek is, melyeket az 1847-48. Magyarország alkatrészeihez számít, országgyűlésünkön leendő képviseltetését, Felséged királyi hatalmával eszközzeni fogja.

Azon honfitársainkra nézve, kik politikai vádak folytán lettek elítélve, tisztelettel őszinte bizalommal ujjitjuk meg Felséged előtt már 1861-ben felterjesztett kérelmünket s kiterjesztjük azt a közelebb lefolyt évek alatt hasonlóan elítélt, vagy vád alatt lévő honfitársainkra is. *Hallgassa meg Felséged kérésünket és erősítse meg ez-*

által is a nemzet azon bizalmát, bogy az újabb korszak, melyet Felséged alkotmányos érzelmeitől oly bizton várunk, eltörli a múltnak szomorú maradványait s enyhíti a keblek vérző sebeit.

Tudjuk s őszinte hálaérzettel ismerjük el, hogy Felségednek atyai szándéka eloszlatni azon aggodalmakat, elhárítani azon akadályokat, melyek függő közjogi kérdéseink elintézését eddig gátolták, múltat és jelent összehasonlítva örömmel látjuk, hogy a kiindulási pont, cél és eszközök, e kettőben lényegesen különbözök, a múlt végtelen aggodalmakkal sújtott, a jelen egy szebb jövő reményével kecsegtet.

Megnyitotta Felséged működésünknek az alkotmányos tért s mi e téren örömmel teljesítendjük polgári kötelességünket, törekvéseinknek azomban csak úgy lehet sikere, ha törvényhozási működéseinkben azon erős hit kíséri lépteinket, hogy a mit a király és nemzet együtt megállapítottak, azt csak a király és nemzet egyesült akarata változtathatja meg, e hitnek pedig egyedül az elvileg is elismert, tetteleg is életbe léptetett jogfolytonosság lehet alapja.

Felséged nem akar absolut fejedelmi hatalommal nekünk új alkotmányt octroyálni, s mi, kiket a magyar alkotmánynak jogilag fennálló alaptörvényei kötnek, ily octroyált alkotmány szabad és önkéntes elfogadására nem is volnánk feljogosítva. Felséged a pragmatica sanctióbul kiindulva szólít fel bennünket, hogy alkotmányos utón módosítsuk a mi törvényeinkben hibás, pótoljuk a mi hiányos, de az ország most is folytonosan absolut kormányzat alatt áll, alkotmányunk, melynek alapján kel-

lene gyakorolnunk a törvényhozási jogot, lényeges részeiben még most is fel van függesztve. Szentesített törvényeink, melyekre nézve Felséged maga is kegyelmelesen elismeri, hogy alaki törvényességük kifogás alá nem esketik, tetteleg nem létezőknek tekintetnek; ellenben oly rendeletek, melyek alaptörvényeink mellőzésével, sőt azok ellenére adtak ki s a hon polgárainak legszentebb érdekeit sértik, sőt az egyes vallásfelekezetek benső nyugalma is folyvást zavarják, most is nagy részben fenn tartatnak, parlamenti kormányunk, felelős ministerium nincsenek, a köztörvényhatóságok, megyék, területek, városok alkotmányos állásukat még most sem nyerték vissza s a közigazgatás minden ágaiban absolut rendszer uralkodik. Két egymástul független tisztviselői testület viszi hazánk területén a közigazgatást, melyeknek egyike sem alkotmányos, sőt egyike még azon felül idegen is, a mennyiben a magyar kormányhatalomtul semmi függsben nincsen.

Jogfolytonosságot kérünk tehát Felségedtül törvényeink értelmében, különösen parlamenti kormányt, felelős ministeriumot és a köztörvényhatóságok alkotmányos helyreállítását. Mi csak a törvény teljesítését kívánjuk; mert a nem teljesített törvény holt betű, jogfolytonosság nélkül az alkotmány nem él; nem kérünk mi politikai lehetlenséget, nem szándékunk a birodalom biztonságát veszélyeztetni, vagy fejedelmünk törvényes jogait csorbítani s méltányolni fogjuk mindég a társországok jogos igényeit, nagy fontosságú közérdekeknek tekintjük mi is ezeket, de meg vagyunk győződve, hogy a felelős magyar ministerek kinevezése és

a köztörvényhatóságoknak alkotmányos helyreállítása, e nagyfontosságú közérdekekkel nincs ellentében.

Tudjuk, hogy azok után, mik 17 év óta befolyásunk nélkül történtek, az átmeneti korszaknak sok nehézségei lesznek, tudjuk, hogy a közigazgatás több ágainak tetteleges átvétele és rendezése hosszabb időt igényel s talán némi bonyodalmakkal is jár, melyek tisztába hozatala nagy óvatosságot fog kívánni. De még e tekintetek sem teszik mulhatlan szükségessé az abszolút rendszernek további fenntartását, nem zárják ki annak lehetőségét, hogy alkotmányunk tetteleg éljen az alatt is, míg az egyes törvények módosítása felett tanácskoznak.

Átmeneti korszakban a felelős ministeriumnak eljárása sem lehet mindenben oly szorosan szabályszerű, mint a soha meg nem zavart s félbe nem szakasztott alkotmányos élet rendes folyamában. Országgyűlésünk ezt mindig figyelembe veendi s a felelős magyar ministeriumnak mint parlamenti kormánynek eljárását mindazokra nézve, mik a kiegyenlítésnek alkotmányos utón eszközését, a közigazgatásnak átvételét és időközbeni vezetését illetik, szigorúság helyett méltányos elnézéssel fogja megítélni, sőt az e czélokra intézett őszinte törekvést lehetőleg is támogatni kész leend.

El lesznek ily módon háríthatok a netalán felmerülő nehézségek s el fognak bizonyosan háríttatni, ha e részben az országgyűlésnek buzgó igyekezetét Felségednek királyi hatalma is kegyesen támogatja. Alkotmányunk ily lényeges részének visszaállítása emelni fogja a nemzet bizalmát s megszünteti azon aggodalmat, mely az óhajtott sikert legjobban gátolhatná, a felelős ministerium

bírni fogja kineveztetésénél fogva Felséged bizalmát, bírni fogja mint parlamenti kormány az országét is. E kettős bizalom alapján tehát folytonosan érintkezve mindkét részzel, közreműködése által könnyíteni fogja az országgyűlési egyezkedések menetét, felvilágosításával sok kétséget előlegesen eloszlathat s az eltérő véleményékét közelebb hozhatja egymáshoz. Sőt hivatalos állásánál fogva gyakrabban érintkezvén Felséged többi országai államférfiaival, előmozdíthatja e részben is sok nehéz kérdésnek kiegyenlítését.

Ha ellenben Felséged e jogos és méltányos kérelmünket nem teljesítené s az absolut kormányzati rendszert ezentúl is fenntartva, megtagadná tőlünk a parlamenti kormány és felelős ministerinm visszaállítását, súlyos aggodalom fogná el ismét keblünket s ingatag reményünk nehezítené lelki nyugalmunk megőrzését, melyre pedig az élénkbe tűzött kérdések megoldásánál oly nagy szükségünk van. Jelen országgyűlésünk összehívatott a *pragmatica sanctio* által is biztosított alkotmány alapján. Feladata: módosítani törvényeink némely lényeges pontjait, megkoronázni Magyarország királyát, s a haza boldogabb jövőjét megalapítani. Vegye kegyelmesen Felséged tekintetbe, minő helyzet lenne az, ha az ország ugyanakkor, midőn képviselői által ezen alkotmányos jogot gyakorolja, minden egyebekben alkotmányon kívül állana.

A parlamenti kormány s felelős ministerinm mellett másik lényeges kelléke alkotmányunknak: a megyék, kerületek és városok hatósági törvényes önkormányzata. S e kettő válhatlan kapcsolatban áll egymással

Magyar ország minden institúcióit az önkormányzat eszméje lengi át, a közigazgatás támogatására ez egyesíti a legjobb erőket; ez nyújt nyilvánossága által a visszaélések ellen legbiztosabb ellenőrséget, ez korlátozza a tisztviselői hatalom jogtalan túlterjeszkedését. Alkotmányos életünk folytán ez óvta meg hazánkat a burocraticus rendszeriül, mely az ország institúcióival, nyilvános életével, szokásaival egyenes ellentétben áll.

Míg vissza nem állittatik a köztörvényhatóságoknak azon önkormányzata, melyet az alkotmány kijelelt: addig a nép alkotmányos működése nem lehet segélyére a közigazgatásnak, nyilvánosság hiányában az ellenörködés is hiányos lesz s ez alatt a tisztviselők iránti bizalom szenved leginkább, a közigazgatás pedig más utón annyi költségkíméléssel, czélszerűcn alig lesz rendezhető. A köztörvényhatóságok önkormányzata egyik fő része az ország belkormányzati önállóságának, melyet pedig Fel séged is méltóztatott legkegyelmesebben elismerni.

Őszintén óhajtja mindenki, hogy a fennforgó fontos kérdések közmegegyezéssel egyenlítettessenek ki. De közmegnyugvást czélszerű változtatásokra nézve is csak úgy lehet biztosan remény leni, ha a tárgy és helyzet ösmerete által érlelődnek az eszmék a nép körében is, ezt pedig semmi sem eszközli könnyebben s az elfogultságot és az ismeretlentüli alaptalan félelmet semmi sem győzi le hamarább, mint a nyilvános eszmezsere. Amit e részben a sajtó tehet, az inkább csak elméleti s mindenesetre kisebb körre van szorítva, midőn ellenben azon nyilvánosság, mely a köztörvényhatóságok alkotmányos életével párosul, gyakorlati téren hozza össze, különböző

vidékekről az embereket s az eszmecsere által tisztult fogalmak messze elágazva hatnak ki a népnek alsóbb rétegeire is. Meg vagyunk tehát győződve, hogy azon közmegnyugvást, mely nélkül a kiegyenlítés áldást hozó alig lehet, semmi jobban elősegíteni nem fogja, mint a köztörvényhatóságok alkotmányos önkormányzatának visszaállítása.

Nem is tartunk mi attul, hogy a köztörvényhatóságok ezen visszaállításából, habár ideiglenesen is, lényeges nehézségek származnának az állam kormányzatára, mert meg vagyunk győződve, hogy az országgyűlés időközben is kész leend megadni Felséged felelős magyar minisztériumának azon hatalmat és segédeszközöket, melyek ily nehézségek elhárítására szükségesek lesznek.

Bizton remény élj ük ezeknél fogva, hogy Felséged kegyelmesen teljesítendi e kérelmünket, melyet alaptörvényeink rendelete, a közigazgatás érdekei és politikai célszerűség egyaránt támogatnak.

Íme, feltártuk őszinte bizalommal érzelmeinket és óhajtásainkat Felséged előtt. Tiszteletünk, szeretetünk legszentebb tárgyai e földön: a Haza és Király s e kettőnek egyesült érdeke, főcélja törekvésünknek. Alkotmányunk alapja a törvény, zárköve a törvény, s e kettőnek hódolni legfőbb polgári kötelesség. Csak akkor volna e kötelesség nyomasztó, ha egyrészt a törvény, másrészt a király akarata, állandó és ki nem egyenlíthető ellentétbe jönnének egymással. De azon kegyesség, melyel Felséged hű magyar népéhez szólott s azon alkotmányos érzelmek, melyeket Felséged legmagasabb trónbeszédében ismételve kifejezett, biztos reményt nyújtanak,

hogy a néha felmerülő vélem énykülömbiségek mellett sem fogunk soha ily ki nem egyenlíthető kínos helyzetbe jutni. Felséged nem fog tőlünk oly áldozatot követelni, melyet a *pragmatica sanctió*ban kitűzött *közös cél* multhatlanul nem igényel, mi pedig e célnak biztosítására mindent híven teljesítendünk, amit kötelességünk parancsol és hazánk közjára kíván.

Felséged bölcsesége atyai kegyességgel fogja méltányolni szoros ragaszkodásunkat alkotmányunkhoz, mely a mi szabadságunknak is, Felséged trónjának is legerősebb támasza. Bizonyítják a történelem lapjai, hogy azon nemzeteknél volt mindig legbiztosabb a trón, melyek legszilárdabb hűséggel védték alkotmányos törvényeiket.

Legyen meggyőződve Felséged, hogy ragaszkodásunk ősi alkotmányunkhoz s ragaszkodásunk Felséged királyi házához, melyet nemzetünk az alkotmány alapján, önként és szabadon emelt Magyarország trónjára, ugyanazon egy forrásbul ered: a kegyeletnek legtisztább forrásából.

Pest, 1866. február 24.

Szentiványi Károly,
elnök.

Tóth Vilmos,
jegyző.

Ezen felirat nagyrészt ismétli az 1861-iki feliratot, az alkotmány, a felelős ministerium helyreállítását követeli, de kiválólág a *pragmatica sanctió*ra támaszkodik és mellőzi az 1741-, és 179 Liki törvényeket, melyek Magyarország függetlenségét és önállását határozottan biztosították és melyek közül az 1791-iki törvények mint utóla-

gosan keltek, az 17 23-ikiak módosítása- és magyarázatának tekinthetők, az osztrák tartományokkal! közösséget, függetlenséget teljesen kizárják. A felirat a közös ügyeket határozottan elismeri, jelzi a közös kezelést, az 1848-iki törvényeket, mint a magyar törvények kiegészítő részeinek visszaállítását követeli ugyan, de egyszersmind azok módosítására is ajánlkozik; Horvátország államiságát elismeri, a száműzettek- és foglyokra nem a törvénytelen ítéletek megsemmisítését, de kegyelmet kér, a kegyelmi kérvény pedig az ítélet jogosságának elismerése, mert a törvénytelen ítélet megsemmisítése a törvénytörő részéről nem kegy, de visszautasíthatlan kötelesség. A felirat igen ügyesen van szerkesztve, mert míg egyrészt benne a kiegyezés minden pontja bcnnfoglaltatik, a gyenge elméjű, rövidlátó, vagy ravasz politikusok a personal uniót is *kimagyar ázhat ák belőle, a felirat tehát mindenkit ki-elégített.*

VII. FEJEZET.

A feliratot mindenki elfogadja. — A különböző nézetek hangsúlyozása. — Bartal, Zsedényi, Ghiczy, Lónyay, Nyáry, gr. Apponyi György, Tisza Kálmán, gr. Andrássy Gyula, Vályi János. — Bartal módosítványai elvettettek. — A felsőház külön felirata. — Felsőházi ellenzék. — A király válasza. — A szélső bal indítványa. — Közösügyi bizottság választása.

A vitat, illetőleg tárgyalást (mert senki sem támadta meg) Bartal György tolnai képviselő, a helytartóság al-elnöke, a debreczeni reszkető párt vezére kezdte meg. Bartal hosszú, fényes beszédében az észpolitika főlényét hangoztató a szivpolitika felett, egész őszinteséggel megvilágítja a közös ügyeket és azok kezelési módozatát; a hangulatrul Deák és törzskara még nem vala tisztában, jégtörőnek, esetleg bűnbaknak Bartalt állíták fel. A kísérlet sikerült, Bartalt zajosan megéljenezték. Bartal után Madarász József, a democrata, az 1849-iki véres republikánus, olmücsi fogoly, a forradalmi mozgalmak 12 éves társa állt fel, a veterán forradalmártul a felirat és Bartal megtámadását várták, Madarász azonban a jelenlegi viszonyokat az 1861-ikeknél kedvezőbbeknek tartotta, azt vélte, hogy a felirat a personal uniót kívánja, a trónbeszédben csak három tétel tölté el aggodalommal, ki nyilatkoztatta, hogy óhajtja a kiegyenlítést, de csak Magyarország épsége és önállása alapján. Madarász ezen nyilatkozatával a Rákóczy-hagyományoknak, 1849-nek hátat fordított, a közösügyi zászló alatt haladó egyezkedési hajóba belépett, vagyis vagy nem látta a a közösügyi szándékot, mi eszes ember-, 30 éves politikusra! nem feltételezhető, vagy nem bírt politikai bátorsággal a képviselőház egyezkedési árja ellen úszni.

B. Eötvös József az örökös tartományok alkotmányosságát a kiegyezésre kedvezőnek tartja, súlyt fektet

az alakulandó birodalom európai tekintélyére, a törvényeket helyre kívánja állíttatni, reményű, hogy az ország a közös ügyek czélszerű kezelésének módját fel fogja találni. Mondja ki a nemzet ő Felségének, hogy 800 éves jogaibul nem enged, a változó viszonyok következtében beállt viszonyok rendezése és kezelése módozatárul azomban csakis az alkotmány helyreállítása után lehetend tanácskozni. Zsedényi a feliratot elfogadja, 48-rul kedvezőtlenül nyilatkozik, a feliratban kívánja kijelentetni, hogy az országgyűlés 48-at módosítani kívánja. Grhiczy Kálmán: A kiegyenlítés első sorban nem a *quid consilii*, de a *quid juris* alapján megkezdendő. Sajnálattal kénytelen megjegyezni, hogy a trónbeszéd még mindig az 1861-iki alapon áll, változtak az eszközök, de nem változott a cél. A *pragmatica sanctio*, a nagy hatalmi állás kötelezettségén felül Magyarországra különös kötelezettségeket nem rótt. Az osztrák tartományok alkotmányossága a magyar közjogi viszonyok megváltoztatását nem követelheti, mert egyenlők vagyunk, az osztrákokat urainknak nem fogadhatjuk; a feliratban a Barta által kifejezett közösügyi módozat nem foglaltatik; tiltakozik a birodalmi szó, eszme ellen, mert ennek elfogadása által Magyarország nem lenne egyenjogú társ, de a birodalomba mint rész beolvadna. A *sanctio pragmatica*ban az egységes birodalom kimondva nincs, csak a fejedelem személyének azonossága, a birodalom feloszthatlansága s csakis a „*sincera animarum unio*” emlittetik. Elősorolja azon számos törvényeket, melyek Magyarország önállását kétségkívül helyezik; a nemzetközi szerződésekben az osztrák császár és birodalom szerepel,

de megemlítették a magyar király és királyság is. Elfogadja a feliratot, mert ez a nemzet méltóságát képviseli, jogai visszaállítását tiszteletteljesen követeli. A dietalis tractatusok sikamlós terére, melyen a nemzet mindig elbukott, lépni nem akar, a törvények revisiója előtt az alkotmányt és törvényeket előlegesen helyre akarja állíttatni. (Viharos éljenzés.) Babarczy Antal: A feltétlen függetlenségi vágy a történelmi alapot épen úgy megtámadja, mint a hódítási vágy, a történelmi alap pedig a trónok-, birodalmak- és alkotmányoknak legbiztosabb alapja. Küzdöttünk férfiasán és végre győztünk, a trónbeszéd ő Felsége alkotmányos érzelmeinek záloga, a felirat a trónbeszéd visszhangja, teljes megnyugvást nyújt a törvények revisiója irányában kijelentett készség; a birodalom népeihez ragaszkodást szerettem volna ugyan melegebben megvilágíttatni, miután azomban a felirat közjogi nézeteimmel teljesen megegyezik, azt ezennel elfogadom. Gr. Keglevich Béla: Pártolom a 48-iki törvényeket, pártolom a jogfolytonosságot, pártolom Deák Ferencz elveit. Nyáry Pál pártolja a feliratot, tekintve a tárgy sürgősségét és fontosságát, kéri elfogadását egyhangúlag kimondatni. Folytonos: Szavazzunk! Ivánka Imre, Hunfalvy elfogadják. Lónyay Menyhért: Fontos nem csak nyilatkozatunk, de az alak is, melyben kifejezzük, a mielőbbi őszinte kiegyenlítést óhajtom a birodalom közös érdekei méltánylata mellett. A monarchia belügyi rendezése és külügyi tekintélye, becsületes, őszinte egyesség a paritáson alapuló duálismus által eszközölhető. Egy az uralkodónk, de a birodalom egyik fele a másikon nem uralkodhatok, ha a paritás elfogadtatik, adjuk meg mi

is, mit a közös védelem és bátorság követel. A paritást azon alapon ellenzik, hogy adónk és népességünk nem teszi felét az összbirodalmi adó-és népességnek, területünk azomban egyenlő, az adó és népesség a termelés kifejtésével szintén ezen magasságra fog emelkedni, védelmi erőben pedig egyenlők vagyunk. Mesterkéltné kiegyenlítés a nemzetet soha sem elégitené ki. Csak az egyenes út képes a *pragmatica sanctio* kapcsát megerősíteni. Meg kell szűnni a kölcsönös bizalmatlanság-, a beolvasztási, uralmi váagnak. A történelem bizonyítja, hogy a birodalom csak akkor volt erős, midőn Magyarország -jogai tisztelteitek. Legszentebb érdekünk kettő: Magyarország magyar államisága, az ország területi épsége. Ily Magyarországot kívánhat a közös uralkodó; ha a *pragmatica sanctio* nem léteznék, meg kellene azt kötni a szláv elem elleni védelem érdekében. De létezik az érdek-egység anyagi tekintetben is. A deficitet csak a Magyarországgal! kiegyezés szüntetheti meg. Elavult tan azon tétel, hogy szoros kapcsolatban álló nemzetek közt az egyik csak a másik szegényedése árán gazdagodhat, nekünk nyerstermelőknél érdekünk a lajtántúliak gazdagodása, mert mennél gazdagabbak, annál többet vesznek tőlünk; a lajtántúli iparos országok érdeke a mi gazdagodásunk, mert ha gazdagabbak leszünk, gyártmányaikat nagyobb á_ és mennyiségben vásárolhatjuk. Kívánja a békés kiegyenlítést a lajtántúliak alkotmányos érdeke is, mint azt báró Eötvös kifejté. Mindezeknél fogva pártolja a feliratot. Gróf Apponyi György: A feliratot elfogadom, a kiegyenlítést pártolom, azt azomban elvbarátaimmal együtt az ország államjogi önállása- és sarkalatos jogainak sérthet-

fel. Mind a magyar, mind a birodalom alkotmányosságára csak akkor leszek megnyugtatta, ha az alkotmányosság a többi országokban is létre jön. Ennélfogva a lajtántúliak alkotmányosságát éber figyelemmel kell kíséernünk, a békés kiegyenlítés érdekében részemről a lajtántúli alkotmányosságra nagy súlyt fektetek, mert e nélkül a közös ügyekrei megállapodást is kivihetlenek tartom. Szentkirályi Mór, Somsich Pál, Ragályi, Vélyi János hasonlólag pártolják. Tisza Kálmán: Elfogadom, mert a közvélemény óhajtja a kibontakozást, a felirat a közvéleménynek leghűbb kifejezése. O Felsége közeledvén, kötelességünk mindent megtenni, mit a helyzet enged, a haza iránti kötelességünk nem tilt, az engedményeknek is hatxrt szab azomban a szabadság, a függetlenség gyengítése, megcsonkítása; a kibontakozás üdvös, de hasznos csak akkor lehet, ha jogainkat nem gyengítjük, de felelevenítük a nemzet azon jogát, hogy sorsa felett királyával «gyütt önmaga határozhasson. Ezután polémiába ereszkedik Bartallal és társaival.

Gróf Andrassy Gyula fejezte be a szónoklatok hosszú sorát. Mindenek előtt a főkérdés az: mf akarunk; a nemzet a kétoldalú pragmatica szerződés dapján áll, mit a király is elfogadott; a trónbeszéd ketőt kíván tőlünk: a birodalom hatalmi állása fenntartásit, az alkotmányoknak a nagyhatalmi állással! összeegyeztetését; az a kérdés, hogy lehet ezt biztosabban elérni, az október-februári, vagy a magyar közjogi alapm; osztrák szempontból kétségkívül szebb a 36 millió lép egysége, ha tehát a birodalmat csakis theoretice kdlett volna megalapítani, nem csodálnám, hogy azt az államférfiak elfogad-

ták, ily kérdést azonban nem lehet theoretice eldönteni, mert nem az életerős viszonyokat lehet és kell egy elméleti formához, hanem a formát kell a jog és élet követelményeihez alkalmazni, a történet mutatja, mikor volt Austria erősebb, akkor-e, midőn Magyarország jogait tisztelte, vagy mikor megtámadta. I. Lipót XIV. Lajos ellen nem bírt győzni, mert Magyarország beolvasztása erejének nagy részét folytonosan igénybe vette. III. Károly ellenben a magyar *pragmatica sanctio* által biztosította birodalmát. Mária Terézia birodalmának sorsát a magyar nemzetre bízta és az összes európai coalitiót megdöndötte. II. József birodalmát németesíteni akarta, de megtörve a küzdelemben, rendeletét halála előtt visszavonta. II. Lipót alatt hozattak 1790-ben azon törvények, melyeket 1848. a kor szellemében formulázott. Ennek következtében a birodalom 1789-ben a forradalom nehéz korszakát megórázkodtatás nélkül élte át, és a monarchia ereje bizonyosan nagy lendületet nyert volna, ha a 90-iki törvények életbe léphetnek, nem állítom, hogy az eseményeket kizárólag a Magyarország elleni ferde politika idézte elő, de az tény, hogy midőn a birodalom tetteiben mint nemzet volt érdekelve, az mindig roppant erőt fejtett ki; mióta az osztrák monarchia jelenlegi újabb formájában áll, két nagy dolgot vitt ki: a török birodalom ellen Európa védelmét, és az osztrák birodalom fenntartását az¹ európai coalitio ellen. Hasonlót mutat az újabb történelem is * a török-háborúban, ha Magyarország érdekei által van a birodalomhoz csatolva, Austria vétője a háború megakadályozására elegendő lett volna. Az orosz czár azért kezdé meg a háborút, mert nem tarthatott attul,

hogy a birodalmában elfoglalt osztrák birodalom határozottan a nyugoti hatalmakhoz csatlakozhassák. Az osztrák birodalom csak háborús 'tüntetésekre 500 milliót költött, mely elég lett volna az összbirodalomnak vasutakkal! elárasztására. Es mi lett az eredmény? e harcban minden birodalom, még a vesztes is nyert. Austria ellenben csak adósságokat csinált, határai mellett minden hatalomnak van befolyása, csak Austriának nincs, és Miklós császár róla az angol követnek ezt mondható: „Midőn én önnek az én nevemben beszéltem, vegye azt úgy, mintha Austria nevében is szólottam volna.”

0Legújabb időben a lengyel nemzet, a szlávok elleni gát, Austria szcmeláltára és akarata ellen vérzett cl. Austria pedig megmenthette volna harc nélkül, erélyes fellépéssel, mert egész Európa Austria háta megett állt. Nem akarok én kalandos politikát, mert a birodalom egy része által a másik ellen folytatott hódítási kísérlet a birodalom anyagi állását megrontotta, békét óhajtok, de békés politikát csak bensőleg erős állam biztosíthat, hogy ezt tehesse, oly erős alapra kell a birodalomnak állíttatni, hogy a szükséges békét ne kelljen koldulnia, de parancsolnia lehessen, a békét fegyveres tüntetések által elérni nem lehet, sokba kerülnek, az ellenfél által gyakran belátja, hogy céljok nem egyéb, mint a háború lehetetlenségének eltakarása. Alig van állam, mely az európai politikai kérdésekben annyira érdekelve van, mint Austria, ha azomban befolyását csak se-regeinek folytonos mozgósítása által érheti el, anyagilag tönkre kell mennie.

Hol a belügyminister hódítani akar, a külügyminis-

térnék minden áron alkudni kell, a pénzügyminister állása pedig tökéletesen lehetetlen lesz, midőn mindkettő fenyeget, sőt hódítani akar. A békét csupán a seregek számával egy hatalom sem biztosítja, Austria hatalmi állásának támasza a két fél hazafisága és érdekeltsége.

Mondjuk ki őszintén: az osztrák, birodalom nem az, aminek lennie kellene.

Nem akarom a centralisták jóhiszeműségét kétségbe vonni, de államférfiul képességükről szomorú fogalmam van, hiszem, hogy ma sem tudják, mily erőktől akarták a birodalmat megfosztani, nem tudják, hogy szerencsétlen teoriájok által harmadrendű állammá tették azon birodalmat, melynek Európa ezen részében irányadónak kellene lenni. Nem tudják, hogy az összbirodalmat legerősebb támaszoktól fosztották meg, midőn a német-magyar elem egyetértését lehetetlenné tették. Az ily eljárást csak teljes tudatlanság mentheti fel a positiv bűn vádjá alul. En nem tagadom meg a felmentést, de ki kell jelentenem, hogy azok, kik a februári eszméket megújítani óhajtanák, még theoreticus értelemben sem lehetnének büszkék a conceptio nagyságára, mert nem magasrul, de a földről vennék fel, hova már annyi illetékes kezek elejtették. Ennyi tapasztalás után bátran mondhatni, hogy Magyarország beolvasztása nem eszmény, de szerencsétlen kísérlet, melynek Austria már annyiszor áldozta fel szabadságát, hatalmát és valódi hivatását. Ezen eszméknek nem fejedelmi parancs, de saját absurditásuk által kell elesni.

A közös érdekek kiegyenlítésére a *pragmatica sanctio* elismerése által a király bölcsesége az utat szabaddá

tette, de többet mint alkotmányos fejedelem nem tehetett, az eredmény a két féltől függ. Ha Austria fenállhatására kormányzati és törvényhozási egység szükséges, akár most, akár jövőben, az egy esség határozottan lehetetlen, ha azomban az világlik ki, hogy a birodalom szabadsága, ereje és nagyhatalmisága Magyarország állami önállása feláldozását nem kívánja, akkor a megoldás magától folyik és így formulázza magát: a történeti szövetség folytatása alkotmányos formákban, a közös uralkodó, közös szabadság, közös hatalom megvédésére.

Nekünk, kik nem adhatjuk fel önállásunkat, ennek bebizonyításánál nem lehet kívánatosabb feladatunk.

Vannak nemzetek, melyek fennállására elegendő fajuk és nyelvök érdeke, nekünk az emberiség érdekeiért is kell küzdenünk, Magyarország tehát Austria alkotmányosságát nem ellenezheti. Magyarország hivatása az alkotmányosság eszméjét határain túl is terjeszteni. Csak egy eset van tehát, melyben a közös ügyek tárgyalását meg kellene szakítani, ez pedig az, ha a birodalom másik fele oly formákhoz ragaszkodik, melyek Magyarország közjogi önállásával össze nem egyeztethetők, mert minden népnek, melynek önérzete és hivatása van, első kötelessége magát és intézményeit idegen befolyás alul megóvni.

A hollandiak, kiknek legfőbb erejük anyagi gazdagságukban állt, kik gazdaságukra, kertjeikre milliókat költöttek a spanyolok elleni szabadságharcban, ismételve a tenger árszámai alá helyezék gazdag országukat, mert érezték, hogy a tenger árszámai lefolynak, de az idegen uralom marad.

Összevonva a mondottakat: Austria a *pragmatica sanctio*n alapult és nagy európai hatalommá emelkedett, a *pragmatica sanctio* elleni minden kísérlet a birodalom erejét csökkenté, ennélfogva Austria kivételes állam, mely az egység által nem lehet erős, csak lehetetlen. Austriának választani kell érdek-egység és kormányzati egység közt, egység és egyesség közt.

Az egység nem magyar és nem osztrák érdek, mi oly alkotmányt akarunk, mely egymást támogassa, nem oly rendszert, mely egyik fél alkotmányát a másiknak feláldozza. Mi osztozunk terheiben, de osztozni akarunk dicsőségében is, és p[^]dig nem mint tartomány, de mint közbjogi önálló állam.

Ezt kívánja a méltányosság, a dinastia, a birodalom és Európa érdeke. Pártolja a feliratot.

Deák Ferencz kijelenti, hogy a felirat nem *compromissum* eredménye, de az ő műve, Bartal közelebb áll hozzá, mint az októberi diplomához, azon kormányférfi, ki a feliratot a kiegyenlítés valóságos akadályának tekinti, az komolyan a kiegyenlítést vagy nem akarja, vagy úgy akarja, amint az általunk el nem fogadható.

Ezután megkezdődött a részletes tárgyalás, több nemzetiségi képviselő nemzetiségi érdekekben szólalt fel, Bartal a 31., 32. szakaszokra maga és pártja nevében következő módosításokat adott be:

31. szám. Előadtuk mi már Felsőgednek 1861-iki második feliratunkban is: hogy vannak az 1848-iki törvények rendeletei közt egyes pontok, melyeket a nép jogainak sértetlen fenntartása mellett *mi* magunk is óhajtunk

czélszerubben átalakítani és határozottabban kifejteni. Hódoló tisztelettel vettük Felségednek beösmérését, „hogy a mondott törvények alaki érvénye kifogás alá nem eshetik“. S készeknek nyilatkozunk arra, hogy a törvények ama határozmányait, melyeket Felséged fejedelmi jogaiba ütközőknek vél, vagy a melyek az ország kormányának alakját változtatják anélkül, hogy azt a birodalom *létének* feltételeivel és az ország ősi intézményein alapuló belszerkezettel összliangzásba helyezték volna, gondosan átvizsgálni s ama módosításokat, melyeket az általunk is méltányolt fennebbi szempontokból szükségesnek és alkotmányunk alapelveivel összhangzásban lévőknek elismerendünk, annak idejében Felséged elé fogjuk terjeszteni. A megállapodások azomban, amelyekhez ily módon, kölcsönösen jutunk, csak javaslatok maradandnak mindaddig, míg azokat a koronás király nem szentesitendi.

32-höz: Politikai életünk jelenleg még kétes és ingatag, s annak ingatagságát csakis e remény teljesítésének feltevése s azon biztos kilátás szüntetheti meg, hogy Felséged alkotmányunk visszahelyezésével bennünket véglegesen megnyugtadni nem késend, amint viszont munkálkodásaink folyamából annak tettleges bizonyítékát meritendi, „hogy birodalmának hatalmi állása, fejedelmi jogainak épsége, a társországok méltó igényei“ oly tekintetek, melyeket mi az 1848-iki törvények átvizsgálásánál, önmagunk érdekében, ép oly kevéssé fogunk szem elől téveszteni, mint azokat, amelyek megtartását a *pragmatica sanctió*ban biztosított és Felséged által is kiemelt „közjogi és belkormányzati önállásunk sértetlen megóvása, legszorosabb kötelességeink közé soroz.

Beszédében tisztán megvilágítá szándékát, kijelenté, hogy a jelen kormánynak bizalmat kér, a közös ügyek a megye-rendszer rendezéséig a felelős kormányt és megyéket visszaállithatónak nem véli, 48-nak az országgyűlés esetleges fel nem oszlathatásáruhi, a nádorságra! szóló törvényeket tör ültetni kívánja, a közös ügyek szabályozásáig a pénzügyi, kereskedelmi és hadügyminister kinevezését nem akarja. A lappangó conservativ-párt, mely 48-at elősmerte, de Bécs felé kacsintgatott, azt hívén, hogy a szavazzunkat ordítózó országgyűlés megpuhult és esélyei lehetnek a kormányra és a gyenge országos kívánalmak megnyirásában, azomban nagyban csalatkozott, mert maga Deák Ferencz egyszerre elment az engedmények, az alázat legszelső határáig, tudta azt, hogy a további engedékenységnak még látszata is az egész országban óriási elégedetlenséget támasztana és az engedékeny képviselőket a kiegyezéstől elijesztené, de maga sem tartotta a nagyobb mérvű engedményeket az ország önállása- és méltóságával összeegyeztethetőknek, megtámadta tehát ezen indokokbul, elvetette továbbá azért is, mert ez a conservativ-pártnak az ország kormányát biztosítja és a Deák-pártot megbontja. — Deák maga nem akart minister lenni, fátyolt vetett az aulikusok múltjára, de az ország kormányát, a kiegyezés vezetését nem akarta azokra bizni, kik 48. előtt szolgák voltak, kiknek egy része 49-ben és után az absolutismust szolgált. Bartal az ideiglenes kormány tagja volt, mely az alkotmányosság hidjául szolgálhatott ugyan, de a nemzet bizalmát, miután még a megyéket sem állította helyre, általában nem bírta. Deák Ferencz tehát Bartal módosítását fény-

sen szétrombolta. Bartal módosítását visszavonta, a képviselőház tehát a feliratot egyhangúlag elfogadta.

A feliratokat 48. óta a két ház mindég közösen terjesztette a király elé, külön a felsőház sohasem tárgyalta, a trónbeszédi felirat különleges tárgyalása ellenkezett is a törvényhozás logikájával, mert a király az egész törvényhozáshoz, tehát mindkét házához beszélt, a válasznak is tehát az egész törvényhozás válaszánaak kellett lenni, ezt követelte a még mindég válságos helyzet is, mert a király elismerte ugyan a törvényeket elvileg, de törvénytelen közegekkel kormányzott, mint fennt, mint lennt, mert a törvények által eltörült kancellár által kormányzott, rendeleteit nem a törvényes municipiumok, de törvénytelen szolgák által hajtatta végre. Deák és a jövődő kormány azomban félt a hangulatiul, a múmiákat tehát a jövődő ministerek által megszóllaltatta, hogy az országra a felsőház merész békélő eljárása által hasson és ezen hadicselt egész titokban vitte és pedig annyira, hogy a legjobb felsőházi hazafiak ellenzették a külön feliratot, mit bizonyosan nem tesznek, ha tudják azt, hogy ezen bohózat ad terrorem populi hozatik színpadra és a második feliratot már a felsőház nem külön szándékozik gyártani, de az alsőházi mester művét feltétlenül elfogadja; a főrendek meglepő szép számmal gyűltek össze; ezen fontos kérdésben a felsőháznak majd negyede, 189 tag gyűlt össze, pedig Bécsbenmég a farsang tartott, nem is fogadták el egyhangúan, de tisztességes komoly vita fejlődött ki, a reactio, az októberi diploma mellett még e diploma ministere gróf Széchn Antal sem mert egyenesen nyilatkozni, a külön felirati indítványt a gazdag

de szerény gróf Festetich György főispán nyújtotta be, a felirat eszméjét támogatta báró Wenckheim Béla, a főurak egyik bálványa, a vita leginkább a külön vagy közös felirat körül forgott. A közös felirat mellett leginkább a hazafias gróf Nádasdy Lipót küzdött, Wenckheim 136 szavazattal győzött 55 ellen, többen a feliratot úgy magyarázták, hogy a felelős ministerium rögtöni helyreállítását égető szükségnek épen nem tartják.

A küldöttség által elkészített, a ház által 20-án elfogadott válaszfelirat következő eszméket tartalmazott:

1. Örvendenek, hogy ő Felsége a pragmatica sanctiót alapul elfogadja, mely az ő alapjok is.

2. Örömmel fogadják a terület épsége biztosítását, Erdély egyesítését.

3. Készek Horvátországgal kiegyezni.

4. Óhajtják Dalmácia visszacsatolását.

5. Elismerik a pragmatica sanctio alapján a közösséget, de ugyanezen kétoldalú szerződés egyszersmind az önállás biztosítéka is.

6. Az októberi diplomát el nem fogadhatják.

7. Kívánják 48. elfogadását, a 48-iki törvények elfogadása után azonban készek a 48-iki törvényeket újólal tárgyalni és a javítandókat kijavítani.

8. Kívánják a felelős kormány, a megyék helyreállítását.

Ezen felirat nem sziporkázott az érvektül, szóvirágai illata nem hódított, azonban tiszteletteljesen ugyan, de határozottan követelte az alkotmány helyreállítását, a felsőház 200 esztendő óta ily hazafiasán és okosan még nem nyilatkozott, akik ezt elfogadták, megvárhatták volna a képviselőház nyilatkozatát is, ez mutatja, hogy

ez csak a konokok megpuhítására készült, azt akarván jelezni, hogy már a felsőház is emanczipálni akarja magát Deáktul, tehát a hódolattal siessünk. A nyilatkozatok egyöntetűségét gróf Széchen Antal beszéde zavarta, az exminister csinos beszédben következő eszméket fejtegetett:

Ha az ország a régi válságos helyzetben volna, a feliratot elfogadná, de a helyzet változott, mert ő Felsége a törvényeket elismerte.

A politika az opportunitás tudománya, a viszonyokhoz kell alkalmazni, a viszonyok változtak, a birodalom egysége ma politikai szükség, az egységhez föltétlenül ragaszkodik. A birodalmi egység eszméje nem új. Ottokár, Corvin Mátyás, a Jagellók nagy birodalomra törekedtek, hatalmas birodalmat a törvényes tényezők mellőzésével alkotni nem lehet. 48. eredetét nem vizsgálja, de már a ministerium kinevezési módja sérti a királyi hatalmat. A pénzügy- és hadügyminis-terek köre a birodalommal közös, a felelős ministeriumért nem rajong, nem szabadsági intézmény ez, csak eszköz, a felelős ministeriumot a 48-iki alakban helyesnek nem tartja.

A Budán időző királynak a két válaszfeliratot a két ház küldöttsége rövid beszéddel átadta, melyre ő Felsége következőleg felelt:

„Az átnyújtott feliratot fontolóra veendem és választomat az országos főrendek- és képviselőkhöz intézendő királyi leiratomban mielőbb közölni fogom; teendem ezt azon tartaléktalan nyíltsággal, mely eddigi eljárásomat jellemzi.

Az ország fővárosában ez alkalommal hosszasan időztem, főleg az okbul, mert a belső érdekeltésnél fogva, melylyel kedvelt Magyarországom jóléte iránt viseltetem, személyes tapasztalataim alapján óhajtottam megismerkedni az ország valódi kívánalmaival és közvetlen kísérni az országgyűlési tárgyalások főbb mozzanatait.

Az irányomban! bizalomnak ismételt nyilvánítása ép oly kellemesen hatott reám, mint azon összhangzat, mely a kiindulási pont- és a végcélra nézve létesült.

Annál sajnosabban kellett azonban észlelnem a viták folytán felmerült azon aggodalmakat, melyek a kivitelnek általam kijelölt módozatára vonatkoznak.

Hinni szeretem, hogy azok a végcél felé irányzott közreműködési készségüket zsibbasztani nem fogják és azt annál inkább óhajtom, minél erősebben meg vagyok győződve, miszerint trónbeszédem alapelveihez e részben is, összes népeim érdekében, szilárd elhatározással kell hogy ragaszkodjam.

Vigyék meg önök küldőiknek királyi üdvözlétemet és biztosítsák őket változatlan atyai érzelmeimről.«

Ő Felsége a kiegyezkedést óhajtotta, az ügyeket maga vezette, Bartal kudarcza mindenkit meggyőzött, hogy az alkotmányos alakoskodás ideje lejárt, a porosz háború idő kérdése volt. Majlát hazáját szerette, a centralisták kegy vesztettek lettek, mindezeknél fogva a leirat márczius 3-án leküldetett.

Márczius 3-iki leirat.

Kedvelt híveink! Kegyesen fogadjuk az országosan egy begyült főrendek és képviselők hű ragaszkodásának f. év február 24-én kelt legalázatosabb felirataikban foglalt kifejezését és azt, valamint atyai szándokaink hálás elismerését, őszinte bizalmok kedves tanúságaként vesszük. E bizalom viszonzásául, mi is tartalék nélküli nyíltsággal közöljük válaszukat felirataikban foglalt azon kívánalmakra nézve, melyek iránt a fennforgó viszonyok fontossága fejedelmi szándékaink bővebb kifejtését sürgetőleg igényli.

Megnyugvással vettük azon egyetértést, mely az országgyűlési egyezményeknek a sanctio pragmaticában adott kiindulási pontjára nézve létesült. Az érdek- és védelmi közösség eszméje, mint azt az országos főrendek feliratában látjuk kiemelve, képezte a pragmatica sanctio keletkezése előtt majdnem két századdal, Magyarország és fenséges uralkodó házuk örökös tartományai közötti tartós csatlakozás főbb indokát és habár szívesen elősmerjük, hogy e közösségnek az érintett alaptörvényben foglalt szabatosabb körvonalozása által az örökös tartományok növekedtek erőben és hatalomban; viszont nem lehet félreösmerni, hogy az uralkodó házuk országglása alatti népek e frigyesülése, midőn Magyarország területi épségét és nemzeti önállását fönntartotta, egyúttal külbiztonságának leghatásosabb támaszává vált, a csatlakozás jótékonyságának e kölcsönösségénél fogva tehát legfőbb törekvésünknek oda kell irányulnia, hogy ennek áldásai tar-

tósan biztosítva legyenek és ezért a *pragmatica sanctio* alapelveinek sértetlen fenntartása mellett az érdek- és védelmi közösségből folyó viszonyok korszerűen rendeztessenek.

A magyar koronához tartozó országok birodalmunk összegének igen tekintélyes részét képezik, ennek erkölcsi és anyagi ereje, jóléte, belnyugalma és biztonsága feltételezve van amazok hasonló állapotától és kölcsönösen hatnak egymásra, fokozza e hatást a közbenső vámok megszüntetésén túl a közlekedési és forgalmi eszközök rendkívüli mérvben növekedett tökéletesítése, mely az érdekeket ezernyi szállal fűzi egybe, ez időközben bővebb kifejtést nyert állapotok annál szabatosb rendezést igényelnek, minél hiányosabbak e részben Magyarország azon legutóbbi törvényei, melyek annak belkormányzatát átalakították, de a birodalom egyéb országaival és tartományaival szükséges egybefüggésről vagy éppen nem, vagy nem kielégítőleg gondoskodtak.

A dolog természete és népeink legfontosabb érdekének összege azt igényelvén, hogy egyszerre és egyedül intéztessék el mindaz, mi egymással összefügg és minek egymásra befolyása van, uralkodói kötelemeink és népeink valódi java iránti gondoskodásunk egyaránt követelik, hogy a magyar alkotmányos állapotok általunk célba vett helyreállítására és hatályba léptetése mellett függőben maradni és bizonytalanságban hagyatni ne engedjük azon ügyeket, melyeknek célszerű és kölcsönösen kielégítő rendezésétül a birodalmunkat alkotó külön országoknak békés és jótékony

együttléte, valamint a birodalom biztonsága, tekintélye és hatalma egyképen föltételezve vannak.

Ez okbul kívántuk az országosan egybegyült főrendek és képviselők figyelmét első vonalban a közös ügyek tárgyalása- és kezelésének módozataira irányozni, s az országosan egybegyült főrendek és képviselők belátásába vetett bizodal munkban nem csalatkozánk, elismerik ugyanis, miszerint léteznek ily közös viszonyok és igyekezetüket oda kívánják irányozni, hogy e viszonyok megállapítására és mikénti kezelésére nézve oly határozatok jöjjenek létre, melyek alkotmányos önállásuk és törvényes függetlenségük veszélyeztetése nélkül a czélnak megfeleljenek. Miután birodalmunk azon országait is, melyek eddig alkotmányos jogokkal nem bírtak vala, ilyekkel ruháztuk fel, azt, hogy Magyarország alkotmányos Önállását és törvényes függetlenségét áldozatul hozza, nem követelhetjük, de azt várjuk és az ország belátásába és érdekei tiszta felfogásába helyezett atyai bizodalommal azt várhatjuk is, hogy alkotmányos önállóságát, melynek okszerű korlátait a sanctio pragmatica szellemében trónbeszédünk említi fel, nem önmaga elszigetelése s ez által okvetlen bekövetkező elgyengülésére, hanem valódi és maradandó érdekei érvényesítésére szolgáló eszköz gyanánt kívánandja és tudandja is gyakorolni.

A. közös ügyekre jogosult befolyásának e gyakorolhatása képezendi az önállás erős biztosítékát ugyanakkor, midőn annak jóléte, biztonsága és hatalmának emelésére is ki fog terjedni.

Megelégedéssel fogjak tehát szemlélni az erre vonatkozó tanácskozások megindulását és bizton hiszszük, hogy e kérdések beható tárgyalása fonalán önként fog az 1848-iki törvények utánvizsgálatának és czélszerű módosításának szüksége felmerülni.

A közös ügyek kérdésének megfejtése, nem egyedül azok megállapításában találja egyedül kielégítő megoldását, hanem szükségkép feltételezi azok egységes, minden fönnakadás ellen megóvott kezelését és ép úgy a törvényhozó, mint a végrehajtó hatalom összhangozó működésének biztosítását, az ezekre vonatkozó kormányzati ágaknak oly mérvbeni Önálló kezelése tehát, mint azt az 1848. III. törvény cikk a kellő szerves összefüggés mellőzésével megállapította, a közös ügyek sikeres kezelésének lehetőségét kizárja.

E törvények módosítása egyébiránt, mint ezt már trónbeszédünkben kijelentettük, ez okbul is szükséges, mert az 1848. II., III., IV. t.-cikkek némely rendeleti egyenesen királyi jogainkba ütköznek, a III.-ban felállított kormányalakzat gyakorlati alkalmazhatásának feltételét a II.-ik törvénycikkben érintett teljhatalmú fejedelmi helyettes képezi, a miben a monarchiái egységnek a sanctio pragmaticában gyökerező elve, az ebbül folyó uralkodói tisztünk és személyes érzelmeinknél fogva, melyekkel kedvelt Magyarországunk irányában viseltetünk s a melyektől indítatva, alkotmányos uralkodói tisztünket közvetlenül szándékunk gyakorolni — soha sem fognánk megnyugodhatni, ép oly kevésbé bírnánk megnyugodni a IV. törvénycikk azon határozmán yában, mely szerint az országgyűlés felosz-

latása a költségvetés megállapítása előtt nem volna foganatosítható.

Híszszük, hogy azon okoknál fogva, melyek az országnak alkotmányos jogai iránti ragaszkodását a kegyelet oly magas fokára emelik, az ország alkotmánya sarkkövét képező királyi jogainknak és tekintélyünknek épségét és sérthetlenségét is szentül fogja fönn tartani.

Mellőzhetlennek tartjuk továbbá az országosan egybegyült képviselők figyelmét azon nehézségekre irányozni, melyekbe a helyhatóságok rögtöni helyreállítása ütközik, már azért is, mert az 1848: XVI. és XVII. törvénycikkek ideiglenes és egyedül az akkori pillanat igényeihez mért szabványainak sikeresítése, — tekintettel a társas viszonyok közbejött átalakulására, — a beligazgatás követelményeinek legnagyobb veszélyeztetése nélkül lehetlenné vált, a megyei rendszer az ország első alapítójának uralkodásául kezdve folytonos gyakorlat által a nemzet életébe szövődött s az 1848-iki törvények midőn az ország közkormányzatának alakját megváltoztatták, a nélkül, hogy azt ezen ősi intézménnyel öszhangzásba helyezték volna, oly elvi ellentétet alapítottak meg, melynek megoldása csak a legbehatóbb tanulmányozás és komoly megvitatás alapján várható, óhajtjuk tehát, hogy az országosan egybegyült főrendek és képviselők, ez állapotok rendezését kiváló figyelmük tárgyává tevén, tanácskozásaik eredményét élénkbe terjeszteni sürgős feladataik közé sorolják.

Okvetlen szükséges továbbá, hogy a nemzetőrség-

rül szóló XXII. törvénycikk eltöröltessék, miután létezésének rövid időtartama alatt a nép fölösleges terheltetését s a békés foglalkozástul elvonatását okozta, célját pedig — a közbiztonság fenntartását — tévesztve, ép ellenkező irányban gyakorolta hatását.

Kívánatos ezenkívül, hogy az 1848-iki törvények mindazon határozmányai, melyek általunk eddig fogantatosítva nem lettek, annak idején gondosan átvizsgál-tassanak, miután azok világrendítő viszonyok nyomása alatt keletkezvén, a rögtönzés jellegét viselik magukon; mit az elmélet feltüntet és a gyakorlat még azoknál is megerősít, amelyek fogantatba vétele, mint p. o. a választási törvényé, két ízben lön megkísértve.

Ezekből Önként foly, hogy e törvényeknek a jogfolytonosság alapján igénybe vett tetteleges helyreállításába, azoknak szorgos átvizsgálása, a tényleges viszonyok igényeihez leendő idomitása, a tapasztalás tanúságához mért tökélesbitése előtt, fejedelmi hivatásunk érzetében nem egyezhetünk.

Nem pillanatnyi megnyugtatás, hanem állandó czélszerű intézkedések létrehozatala fekszik atyai szivünkön és a közszolgálat különböző ágai jövődjének megállapítása előtt a létező szerkezetet felbomlásnak indítani, az államgépezet kerekeit zavarba hozni, egy ideiglenes állapotot a másikkal felváltani és ezáltal a csillapodni indult kedélyek nyugalalmát szélesebb körben megingatni, uralkodói tisztünk és összes népeink irányában! kötelmei egy iránt tiltják. Az országosan egybegyült képviselők maguk is érzik ez átmenet nekézségeit s azok irányában a szigorú törvényesség

helyett a körülmények méltányos figyelembevételét helyezik kilátásba. Tőlük függ elősegíteni alkotmányuk helyreállítására irányzott atyai törekvésünket, ha e méltányosság fokozott mérvét a jelen állapotok bírálata körül is alkalmazni hajlandók.

Nálunk senki sem érezte inkább azon nehézségek és akadályok súlyát, melyek nem egy részről gördültek e kiegyenlítésnek általunk kezdeményezett műve elé; mégis önmegtágadással és szilárd eltökéléssel lépünk az ország bizalmának nyilvánulásai közt e térre, melyen — hinni szeretjük—az országos főrendekés képviselők szívélyes támogatásával találkozni fogunk, már azért is, mert a siker dicsősége, ép úgy mint a felelősség terhe, reánk és az országra egyaránt fog háramlani.

A jogfolytonosság gyakorlati alkalmazásának a jelen rendkívüli körülmények közt csakis abban látjuk lehetőségét, hogy a törvények változtatása egyedül a törvényhozást jogosult tényezői közreműködése mellett eszközendő országgyűlési megállapodások alapján történjék. Igazolja ezt a történelem, melynek lapjai nem egy példát hoznak fel afelül, hogy hason körülmények közt hasonló eljárás követetett, mely példák követése annál inkább ajánlható, minél áthatóbb volt a rázkódtatás, melynek sajnos következményeit elhárítani közös törekvéseink feladatát képezi.

Ekképon létre fog jöhetni az értesülés, ki fognak egyenlítettetni a nehézségek és rendeztethetni mindazon viszonyok, melyeknek, ha a jövő bonyodalmak forrását végkép el akarjuk rekeszteni, tisztába hozatni és elintéztetni szükséges.

Mélyen érezzük mi is a reánk háramló kötelmek súlyát, érezzük a királyi felavatásnak közjogi jelentőségét és a hitnek szentségét, melylyel a koronázott király fogadalmat tesz az alkotmány sértetlen megtartására. De épen azért, mert a koronázást nem tartjuk egyedül ünnepélyes szertartásnak, tartózkodunk oly határozmán yok helyreállításától, melyek sérthetlen fenntartását eskünkkel megerősíteni vallásos hitünk és lelkiismeretünk sugallata egyiránt tiltják, és úgy vagyunk meggyőződve, hogy az országosan egybegyült főrendek és képviselők e vallásos érzelmeinkben fogják az ország alkotmányos létének legbiztosabb zálogát felismerni.

Miután ez ünnepélyes cselekmény reménylhetőleg véget vetend a politikai élet ingatagságának, aggálytalanul fogjuk követhetni kegyelemre mindenkor kész atyai szivünk hajlamát s a közrend veszélyeztetése nélkül gyakorolhatni teljes mérvben királyi jogaink legnemesbikét.

Az országgyűlés kiegészítését tárgyzó, Dalmáciára, Fiúméra és azon területekre, melyeket az 1848-iki V. törvény országgyűlésre meghivatni rendel, vonatkozó kérelmeket illetőleg, miután ezen kérdések Horváti- és Tótország közjogi viszonylatának szerencsés megoldásával állanak azonos kapcsolatban, azok tüzetes tárgyalását akkorra véljük halasztandónak, midőn a folyó évi február 27-én Horvát- és Tótországok gyűléséhez intézett királyi leiratunk következtében megnyílandó országgyűlési tanácskozmányok során, erre vonatkozó javaslataik fognak élénkbe terjesztetni. Ked-

vesen vettük az országosan egybegyült főrendek és képviselők azon Ígéretét, miszerint a hon polgárainak minden osztályai iránt, vallás- és nyelvkülömbőség nélkül, az igazság és méltányosság elveit fogják mindenkor irányadóul tekinteni és hogy jelesül Magyarország nem magyar ajkú lakosai irányában mindazt, amit e részben az ő érdekeik és a haza közérdeke megkíván, törvény által óhajtják biztosítani. Uralkodói tisztünk teljesítésének sorában legkedvesebb teendőink közé fog tartozni mindaz, amivel az ország területi égségének fenntartása mellett az általunk buzgón óhajtott eredmény valósítását előmozdíthatjuk, mert az ország lakosainak békéjét, egyetértését és érdekekben egybeforrását mindenkor élénk örömmel fogjuk szemlélni és hathatósan gyámolítani.

Az országosan egybegyült főrendek és képviselők erélyes tevékenysége- és bölcs gondoskodásától függ immár siettetni azon időpontot, amelyben fejedelmi jogaink épsége, birodalmunk jogos követelményei és a társországok méltányos igényeivel összhangzó javaslataik élénkbe terjesztetni fognak és mi életünk legszébb pillanatai közé fogjuk sorolni azt, midőn megnyugtató Öntudattal mondhatjuk: miképen ezek szentesítésével kedvelt Magyarországunk és népeink öszszegének valódi javát mozdítottuk elő és talpkövért raktuk le birodalmunk ereje emelkedésének, jóléte gyarapodásának és biztonsága öregbedésének.

Buda, 1866. böjt más hava 3-ik napján.

*Majlát György·
Bartos János.*

Ferencz József.

A felirati viták befejezése után Deák Ferencz a közös ügyek tárgyalására egy 67, illetőleg az erdélyiek megérkeztéig 52 tagbul álló bizottság megválasztását indítványozta, a választás márczius 3-án, a leirat napján, megejtetett.

A felirati viták bevégeztével Madarász és Kállay és társai összeférhetlenségi törvényjavaslatot nyújtottak be, és pedig:

Képviselővé kormányhivatalnok nem választható.

A képviselő, képviselői állása elmúltátul számítható 3 évig nem választható.

Az ország nagy teendői közt ez nem volt egyéb gyermekes boszantásnál. A képviselőség és kormányhivatal kétségkívül két oknál fogva összeférhetlenek, és pedig nem, mert a képviselő a kormány ellenőre, az ellenőr tisztét csak akkor teljesítheti, ha független; a hivatal anyagi előnyöket nyújt, a miniszter a hivatalnok felett rendelkezik, elmozdíthatja, kiboszanthatja, előmenetelét meggátolhatja, mindezeknél fogva, bármily tiszta jellemű legyen is, sem nem Önálló, sem nem független. A három évi hivatal nem vállalás azomban már teljesen értelmetlen, mert a képviselőnek a megbízás mindennemű megszűntével megszűnik, czélszerűtlen azomban azért is, mert elméletileg a képviselői karnak a becsületesség, értelmiség javát kell képviselni, ezen javaslat tehát a hivatalbul a legalkalmasabbat akarta kizárni és pedig akkor, midőn a hivatalnoki sereget újbul szervezni, javítani kellett; tényleg tehát ez csak a Bach-huszárok- és Schmerling-labanczokat biztosította volna, mert a független értei-

miséget a törvény kizárván, a kormány a szolgálakat kényszerült volna alkalmazni. Boszantó volt ez azért is, mert Madarász és társai a feliratot és ezáltal a közös ügyeket elfogadták. 14-en nem voltak jogosultak a 400 képviselőt szoigasági hajlammal vádolni és a közönség előtt pelengérre állítani. Elveik- és állásuknak sokkal inkább megfelelnek, ha a kormányzat folytathatása feltételül a törvények rögtöni teljes mérvű helyreállítását tűzik ki, erre azonban ugylátszik hiányzott a politikai bátorság. Czélszerűtlen volt azért is, mert legalább 350 képviselő vágyott alkotmányos hivatal után, ezen berzenkedés tehát a vágyó sereget felbőszítette azok iránt, kik a feliratot elfogadva, nem konstatálták függetlenségüket és nem helyezték kétségen kívül hivatalvágyukat. Csonka, értéktelen volt ezen javaslat azért is, mert nem terjedt ki az állam-bérletek-, vállalatok- és üzletekre, melyek a hivataloknál még zsírosabb konezok.

Az országgyűlés sietett a válaszszal, 5-én a felirat-készítő bizottságot megválasztotta, mely is 14-én a választ beterjesztette. A válasz-feliratot az egész ház vita nélkül elfogadta, csak Bartalt háborgatta a párt, a szólás viszketege, beszélt pártja nevében, hazafias virágokkal feldíszített beszédében az alhelytartó kijelentette, hogy a főnöke által aláirt és valósággal is általa szerkesztett leiratot nem helyesli, mert a leirat ahelyett hogy 48. egyes részeit rosszalná, hogy ezeket megnevezné, a 48. roszalására általánosan kiterjeszkedik; nézete szerint az országgyűlésnek nem a felirat a feladata, de a közösügyi törvények tárgyalásának

rögtöni megkezdése, aggályai daczára azomban a feliratot elfogadja. Miután a felirat ellen senki sem adott be sem ellenindítványt, sem módosítást, de azt mindenki elfogadta, az elnöknek az elfogadó határozatot ki kellett volna mondani, a Deák-párt és baloldal nevétségessé akarván a conservativ-pártot tenni, azon ürügy alatt, hogy Bartal párt-, illetőleg elvbarátaira! beszélt, névszerinti szavazást kértek, hiába tiltakoztak Babarczy és Ürményi ez ellen, azt állítván, hogy hol ellenindítvány nincs, ott szavazásnak helye nincs, a többség kieroszakolta és szavazott mindenki a felíratra. Ezen erőszakoskodás farsangi bohózat volt és az országgyűlés méltóságához nem illet, a felíratot a felső-ház is elfogadta és április 23-án ő Felsege elé terjesztők.

VIII. FEJEZET.

A második felirat. — Porosz-olasz szövetség.

April 23-iki második felirat.

Felséges császár és király!

A legmagasabb királyi leiratot, melyet Felséged alázatos válaszfeliratunk folytán hozzánk intézni méltóztatott, mély tisztelettel vettük és egyiránt szem előtt tartva polgári kötelességünket és azon ingatlan hűséget, melylyel a királynak és hazának tartozunk, a helyzet fontosságához mért komolysággal tanácskoztunk annak tartalma felett.

E legmagasabb királyi leiratnak egy része a közös viszonyok iránt ezentúl hozandó határozatokra s az 1848-iki törvények némely részeinek átvizsgálására vonatkozik. Kapcsolatban állanak e tárgyak azon javaslattal, melyet, mint alázatos válaszfeliratunkban is kijelentettük, a közös viszonyok meghatározására és azok mikénti kezelésére nézve ki fogunk dolgozni, a legmagasabb királyi leirat ezen részét tehát említett javaslatunkkal együtt fogjuk tüzetesen tárgyalni s azzal együtt adandjuk elő annak idejében ezek iránt is nézeteinket és megállapodásunkat, alapunk és kiindulási pontunk a sanctio pragmatica leend, melyre nézve már a válaszfeliratban előadtuk nézeteinket; mellőzve a nézetek ismétlését, egyszerűen jelentjük ki újabban is hű ragaszkodásunkat mindazokhoz, a miket ott e részben elmondottunk.

De a mi a legmagasabb királyi leirat azon részét

illeti, mely a jogfolytonosság, a felelős ministerium kinevezése és a törvényhatóságok alkotmányos hatalmának visszaállítása iránti kérelmünkét megtagadja, erre nézve kötelességünk haladék nélkül felszólalni s tartózkodás nélkül feltárni Felséged előtt nézeteinket és fájdalmas érzelmeinket, teszszük ezt azon tiszteelteljes őszinteséggel, melyre a legmagasabb királyi leirat is hivatkozik.

Mi a legmagasabb trónbeszédre felterjesztett aláztos feliratunkban azt kértük Felségedtől, a mi kétségtelen alapelve és mellőzhetlen kelléke minden alkotmánynak, hogy a jogilag fennálló törvények hajtassanak végre, kértük ezt alkotmányunk alapján, világos törvények rendeleténél fogva, sőt czélszerűség tekintetéből is; alkotmányunk 17 év óta fel van függesztve, törvényeink félretétettek s octroyált rendeletekkel cseréltettek fel s még most is absolut hatalom alatt állunk. Összehivatott az országgyűlés, hogy alkosson új törvényt, holott az eddigi törvények sem tartatnak meg; módosítsa törvényeink lényeges részét, holott e törvények tetteg hatályon kívül tetettek, nem a törvényhozás, de a végrehajtó hatalom által.

Nemcsak az 1848-iki törvények vannak tetteg függesztve, nemcsak azon törvények, melyeknek átvizsgálása követeltetek, hanem mindazon korábbi alaptörvények is, melyek a végrehajtó hatalom körét és korlátait szabják meg s az alkotmány lényeges részét képezik.

Nem akarjuk mindezen törvényeket elsorolni, csak azt említjük meg, hogy még most is fel van függesztve

az 1791: X., mely azt mondja, hogy Magyarország független ország, saját önállással és alkotmánynyal bír, saját törvényei szerint kormányzandó és igazgatandó.

Föl van még most is függesztve a királyi hitlevelek azon ünnepélyes biztosítása, hogy a király az ország alkotmányos jogait, törvényeit megtartja és másokkal is megtartatja.

A *pragmatica sanctiót*, azon ünnepélyes alapszerződést, mely a trónnak szintúgy, mint a nemzet jogainak legszilárdabb alapja, elismerte ugyan a legmagasabb trónbeszéd, de fájdalom, ez elismerés még eddig csak elvileg történt, mert az alkotmánynak visszaállítása, melynek az elismerést nyomban kellett volna követnie, csak feltételesen ígértetett, azon időre és azon esetre, ha az 1848-iki törvények némely részét átalakítjuk. A *sanctio pragmaticának* azon része tehát, mely az 1715. III. törvénycikkre hivatkozva kimondotta, hogy „0 Felsége az ország karai és rétidéi felett nem akar másképp uralkodni és kormányozni, mint magának Magyarországnak eddig hozott vagy jövendőben országgyűlésileg hozandó saját törvényei megtartásával”, még most sincs tetteleg és valósággal életbe léptetve.

Ezek támasztották bennünk azon aggodalmat, melyet válaszfeliratunkban őszinte bizalommal elmondunk, midőn kijelentettük, hogy törekvéseinknek csak úgy lehet sikere, ha törvényhozási működéseinkben azon erős hit kíséri lépteinket, hogy a mit a király és nemzet együtt megalapítottak, azt csak a király és nemzet egyesült akaratja változtathatja meg. Ez volt egyik alapja buzgó kérésünknek, vigasztalást kerestünk

a trónnál, tetteges megnyugtatóst kértünk Felsőged királyi hatalmától.

Aggodalmunkat a legmagasabb királyi leirat sem oszlatja el, sőt neveli annak súlyát, midőn a jogfolytonosság gyakorlati alkalmazásának a jelen rendkívüli körülmények közt csakis abban látja lehetőségét, hogy a törvények változtatása egyedül a törvény hozás jogosult tényezői közreműködése mellett cszközlendő országgyűlési megállapodások alapján történik.

A törvényhozási jog legszebb alkotmányos joga a nemzetnek. Fontos és üdvös az országra nézve, ha nem létezhetik más törvény, mint amelynek alkotásába az ország is beleegyezett. De hogy e jog valóság legyen, mulhatlanul szükséges, hogy az ekkép alkotott törvények végrehajtsanak és megtartassanak mindaddig, míg azokat az alkotmányos törvényhozás a rendes utón el nem törli, vagy meg nem változtatja. Ha a végrehajtó hatalomnak joga volna a törvényhozás rendes útján alkotott törvényeket végre nem hajtani, azok erejét felfüggeszteni, rendeletekkel cserélni fel s a törvényt és alkotmányt mindaddig függőben tartani, míg a rendes törvényhozás azokat meg nem változtatja: akkor magát a törvényhozási jogot is valósággal a végrehajtó hatalom gyakorolná, vagyis a törvényhozás és végrehajtás tetteg ugyanazon hatalom kezében volna. Felsőged az absolutism üst, úgy hisszük, fenntartani nem akarja. Már pedig a törvényhozó és végrehajtó hatalomnak ily egyesítése, még ha ideiglenesen történik is, valóságos absolutismus.

Nem ily jogfolytonosság az, melyet az alkotmá-

nyos elv. a törvények, a királyi hitlevelek és fejedelmi eskük megállapítottak. A valóságos jogfolytonosság nemcsak a törvények alkotásának módjára, hanem azok megtartására és végrehajtására is egyaránt kiterjed.

Hivatkozik a legmagasabb leirat a történelemre is, állítva, hogy annak lapjai nem egy példát hoznak fel, hogy hason körülmények közt hasonló eljárás követetett s ajánlja nekünk e példát követésre.

Tudunk igenis példákat a történelemben, hogy Magyarország alkotmányának lényeges részei megsértettek, sőt az egész alkotmány is felfüggesztetett, de tudjuk azt is, hogy midőn a fejedelem abszolút hajlamú tanácsosai ellenére a törvényt és saját igazságérzetét követve, az alkotmányt ismét visszaállította, a visszaállítás nem volt azon feltételhez kötve, hogy az ország valamely, a törvényhozás rendes útján alkotott s királyi szentesítéssel megerősített törvényt, melyet a fejedelem talán károsnak vélt, előbb módosítson · nem mondatott, hogy míg a módosítás meg nem történik, addig sem a károsnak vélt törvények, sem az országnak egyéb lényeges törvényei, melyek a végrehajtó hatalom körére és korlátaira vonatkoznak, tetteleg visszaállíttatni nem fognak.

L Lipót, midőn a magyar alkotmánynak közel 10 évig tartott felfüggesztését 1681-ben megszüntette, azonnal teljesen visszaállította az alkotmányos törvényeket. Nem kötött a visszaállításhoz feltételeket, nem kívánta a törvények bármely részének előleges átalakítását, még az aranybullának az ellenállásról szóló záradékát sem jelölte ki, mint előlegesen eltörlendőt, pedig e

záradék csakugyan veszélyes volt, zsidbasztólag hatott a királyi hatalom erélyes használatára.

II. József uralkodása alatt is fel volt az alkotmány függesztve. S midőn ő rendeletét élte végnapjaiban visszavonta, s utána II. Lipót lépett a trónra, az alkotmány minden megszorítás, minden előleges feltétel nélkül, még koronázás előtt azonnal teljesen vissza lön állítva.

Ferencz császár és király ő felsége némely alkotmányos törvényeket mellőzött 1822-ben s midőn a törvény ellen kiadott rendeletét visszavonta, minden feltétel nélkül tette azt s visszaállítván ismét a törvényeket, az 1827-iki III. törvényczikkben kijelentette azon meggyőződését, hogy a király és ország boldogsága a törvények pontos megtartásán és épségén alapszik.

Hivatkozik Felsőged a legmagasabb királyi leiratban saját vallásos érzelmeire és azt mondja, hogy az országosan egybegyült főrendek és képviselők cvallásos érzelmeiben fogják az ország alkotmányos létének legbiztosabb zálogát felismerni.

Hódoló tisztelettel hajiunk meg e szent érzelmek előtt s ha feladatunk az volna, hogy csupán egy nemzedék életidejére biztosítsuk a nemzet jogait és alkotmányát, mint egyes polgárok megnyughatnánk Felsőged nyilatkozatában. De mi a magyar alkotmányt, mely fokonkint fejlődött a nemzet életéből, mint századok művét vettük át őseinktől s kötelességünk azt a lehetőleg állandóan biztosítva átadni utódainknak, kötelességünk oly biztosítékról gondoskodni, mely ne csak egyes halandónak életére legyen szorítva, hanem ki-

terjedjen s mint erős jögalap, ingatlanul átszálljon maradékról maradékra. Azon támasz, melyet Felséged vallásos érzelmei nyílnak, Felséged magas személyéhez és életéhez van kötve. Közvetlen utódjára nézve táplálhatjuk azon reményt, hogy szülőtől hasonló érzelmeket fog örökölni, de a későbbi kor bizonytalanságai ellen mindez még nem elegendő oltalom. Jöhet egykor a Trónnak oly örököse, ki az alkotmányt saját hatalmával felfüggeszti s annak visszaállítását megtagadja mindaddig, míg a nemzet meg nem változtatja leglényegesebb törvényeit. És akkor az ország sikertelenül hivatkozik a jogfolytonosság sérthetlen elvére. Hivatkozása ellenében felhozzák majd korunk példáját s el fogják mondani, hogy ime a XIX. század második felében is fel volt a magyar alkotmány függesztve s annak a végrehajtó hatalomra vonatkozó része mindaddig nem állíttatott vissza, míg a törvények lényeges részét a nemzet meg nem változtatta, felhozzák, hogy a nemzet képviselői megnyugodtak ebben s megnyugvásuk által tetteleg elösmerték a fejedelemnek ily messze terjedő hatalmát.

Meg lennének ily módon fosztva utódaink azon egyetlen békés fegyvertől, melyet a hatalom szava ellenében használni szabad és kell: a jognak és törvénynek szelíd, de erős fegyverétől. Ily súlyos felelősséggel lelkiismeretünket nem terhelhetjük.

Azt mondja a legmagasabb királyi leirat, hogy Felséged épen azért, mert a koronázást nem tartja egyedül ünnepélyes szertartásnak, tartózkodik oly törvényes határozmányok helyreállításátul, melyek sértet-

len fenntartását esküjével erősíteni vallásos hite és lelkiismeretének sugalata egyaránt tiltja.

De Magyarország alaptörvényei szerint nemcsak a koronázott király van kötelezve a törvények és az alkotmány megtartására, hanem minden uralkodó, ki az örökösödési törvény szerint trónra lép, már koronázás előtt is köteles arra. E kötelezettség nem egyedül a királyi hitleveleken és koronázási eskün alapszik, hanem össze van az kötve az öröklési joggal. Az 1791.

III. törvény azt mondja, hogy Magyarország örökös királyát a 6 hónap alatt teljesítendő koronázás előtt is illetik mindazon jogok, melyek az országnak alkotmány szerinti kormányzására vonatkoznak. A törvény tehát e jogokat egyenesen az alkotmány megtartásához kötötte. Maga a *sanctio pragmatica* pedig különösen a III. első szakaszában azt rendeli, hogy ő Felségének utódai, Magyarország s a hozzá kapcsolt részek törvényesen megkoronázandó királyai, az ország törvényeit sértetlenül meg fogják tartani.

Ha ez közjogilag nem így állana, ha a fejedelem csak a koronázási eskü letétele után tartoznék teljesíteni az elébb alkotott törvényeket, akkor minden trónváltásnál egy oly idő állana be, melyben a törvények ereje egyedül az uralkodó akaratától függne, minden trónváltásnál újra kellene szerződni az uralkodóval s egymást váltanák időnkint az alkotmányosság és absolut uralkodó. Amit mi Felségedtől kérünk, nem azon királyi eskünél fogva kérjük, melyet megkoronáztatásakor lotecnd, hanem kérjük azon ünnepélyes alapszerződésnél fogva, mely a trónöröklésnek

szakadatlan folytonosságát és alkotmányunk sértetlen fenntartását egyaránt biztosította; kérjük azon szent és sérthetlen eskünél fogva, melyet Felséged ősei és elődei ezen alkotmányra letettek.

A királyi hitlevélnek törvény szerint a koronázás 31őtt kell kiadatni s abban a fejedelem ünnepélyesen 4géri a már alkotott s az ezután országgyűlésileg alkotandó törvények megtartását. A magyar közjog szerint csak a koronázott király szentesíthet törvényeket; addig tehát, míg a koronázás meg nem történt, jogilag az eddigi törvények állnak fenn s a célba vett változtatások csak a koronázás után emelkednek törvény erejére. Ha tehát Felséged az eddigi törvényeket tetteleg el nem ösmerné, új törvények pedig koronázás előtt sem tetteleg, sem jogilag még nem léteznek, a a koronázás előtt már kiadandó hitlevélnek tárgya sem lenne.

Kimondottuk alázatos válaszfeliratunkban, hogy nem kérünk politikai lehetetlenséget, kimondottuk azt is, hogy átlátjuk a visszaállítás nehézségeit s készeknek nyilatkoztunk megtenni mindent, ami hatalmunkban áll a nehézségek elhárítására. Mert azt hittük, hogy midőn a nemzet politikai élete forog kérdésben, mikor az alkotmány jövőndő biztosságát kell a jogtalan előzmények egykor majd előfordulható káros következményekül megóvni, a legnagyobb nehézségektől sem szabad visszarettennünk.

Fájdalommal látjuk azonban a legmagasb királyi leiratbul, hogy Felségedhez felterjesztett kérelmünk sikertelen volt. Óhajtásaink semmi részben sem telje-

sittettek, a jogfolytonosság még azokra nézve is megtagadtatok, amiknek azonnali visszaállítása a jelen körülmények közt sem fekszik a lehetőség határain kívül; s még azon törvényeink sem állítottak vissza, melyekre a királyi leiratban felhozott ellenvetések épen nem alkalmazhatók. Egy szóval, megtagadtatok alkotmányunk helyreállítása s arra vagyunk utasítva, hogy az absolut kormányzat súlya alatt gyakoroljuk a törvényhozás alkotmányos jogát s változtassuk és módosítsuk alaptörvényeink lényeges részét azon remény mellett, hogy ha e módosításokat Felsőged legmagasb akarata szerint hozzuk javaslatba, akkor, de csakis akkor fog alkotmányunk ismét visszaállíttatni.

Felhossa a legmagasabb királyi leirat azt is, hogy az 1848. II., III., IV. törvényezikkek némely rendeletéi egyenesen a királyi jogokba ütköznek.

Kimondottuk alázatos válaszfeliratunkban, hogy Fejedelmünk törvényes jogait csorbítani nem akarjuk, s meg vagyunk győződve, hogy a törvények alkotásánál mindig komolyan megfontolandó, ha czélszerű-e valamely királyi jognak megszorítása. Do a végrehajtó hatalom körében maguk a törvények határozzák meg a királyi jogokat, s ezeket a törvényekkel ellentétbe állítani nem lehet, minden alkotmány első keletkezésekor, kifejlődésében is, korlátozza egyszer-más-szor az előbb gyakorlott fejedelmi jognak valamely részét; de azért az ily törvényt is meg kell tartani mindaddig, míg a törvény hozás meg nem változtatja. Magyarországon a királynak minden joga szintúgy a törvényen alapszik, mint a nemzet jogai s a legfőbb

hatalmat is a törvény adta a magyar királynak. — Elősmerte ezt azon fejedelem is, ki a dicsőségesen uralkodó házból első lépett a *pragmatica sanctio* alapján a magyar trónra, midőn az 1741: XI. 2. szakaszában e kifejezést használja: „azokban, melyek a neki engedett legfőbb hatalom túl függnék^.

Kétségtelen királyi jog a törvények szentesítése s e jogával él a fejedelem, ha valamely törvényjavaslattal, mely a királyi jogot korlátozná, a szentesítést megtagadja; de ha már szentesített a törvény, annak végrehajtását megtagadni nem tartoz hátik a királyi jogok közé. Ha tehát eddigi törvényeink módosítására), vagy újak alkotásául fogunk majd tanácskozni: figyelembe veendjük mindig a királyi jogokat is, s törvényjavaslatainkat aszerint készítendjük, amint a király és haza egyesült érdeke kívánja. De a legmagasb királyi leiratban felhozott ellenvetést nem lehet úgy értelmeznünk, hogy az a törvények végrehajtását is gátolná.

Azt mondja a legmagasabb királyi leirat, hogy a megyei rendszer az ország első alapítójának uralkodásától kezdve, folytonos gyakorlat által a nemzet életébe szövődött s az 1848-iki törvények, midéin az ország kormányzatának alakját megváltoztatták anélkül, hogy ezt ezen ősi intézménnyel összhangzásba helyezték volna, oly elvi ellentétet állapítottak meg, melynek megoldása csak a legbehatóbb tanulmányozás és komoly megvitatás alapján várható.

Igen is, Felséges Urunk, az 1848-iki törvények lényegesen megváltoztatták az ország kozkormányza-

tának alakját, meg változtattak több ősi intézményt is, mert átalakították Magyarország aristocraticus alkotmányát s azt a nép egyenjogúságának szélesebb alapjára fektették. Megértették az 1848-iki törvényhozók az igazság intő szavát s nem akartak ellentállni a haladó kor követeléseinek, nem várták be azon bizonyosan bekövetkező időpontot, midőn annak akarva sem tudtak volna ellentállani.

Sok baj és veszély követte határozataikat, de sokkal súlyosabbak azon veszélyek, melyeket előrelátásukkal e hazául elhárítottak.

Az alkotmánynak ezen átalakítása tette szükségessé azt is, hogy az előbb fennállott testületi kormányzat helyett, a kormányzatnak oly alak adatott, mely Európának más alkotmányos népeinél is az alkotmányos szabadság legnagyobb biztosítékának s a czélszerű közigazgatás legjobb eszközének tartatik.

Azon másfél század, mely alatt a kormányzések testületileg igazgatták Magyarországot, meggyőzte a 48-iki törvényhozókat, hogy nem volna czélszerű még továbbra is fenntartani oly kormányzatot, mely törvényszegései által az ország sérelmeit folyvást szaporodó halomra nevelte s hozzáférhetlen volt, mert a nemzet panaszai ellenében mindég a fejedelem magasztos nevét, szentséges személyét állította előtérbe, saját hibáit, sőt bűneit is a királyi paláستtal igyekezett takargatni.

Visszaemlékeztek a törvényhozók azon időre, midőn I. Ferencz királyunknak a magyar kormányzék férfiai törvénysértést tanácsoltak s az ő tanácsukra

kiadott rendeleteknek eszközlői voltak és e bűnükért feleletre nem vonathattak, mert védte őket a király neve s ámbár a jó és igazságos fejedelem, az ország rendei által felvilágosítva nemes őszinteséggel kijelentette, hogy fájnak a történetek atyai szívének, vétkes tanácsosai mégis hivatalban maradtak.

Λ testületi kormányzatnak-ezen hibáit s a káros következményeket, melyek e hibákból származtak, az alkotmányos felelősség hiánya okozta és e hiány a kormányzat testületi rendszerében feküdt, voltak ugyan a kormányzóknak tiszteletreméltó jeles tagjai, kik híven ragaszkodtak a törvényhez és alkotmányhoz, de még azok sem valának képesek elhárítani vagy orvosolni a hibákat, melyek a testületi rendszernek voltak következményei.

A 48-iki törvényhozás tehát midőn a népet fel-emelte s jogegyenlőség alapján szabaddá tette, biztosítani kívánta egyszersmind a néppel megosztott alkotmányos szabadságot s a közjogilag újjá született ország ezernyi fontos érdekeit s e biztosítás tekintetéből is felelős kormányról kellett gondoskodnia, nehogy a felelősség nélküli testületi kormány keze közt lassanként hanyatlásnak induljon, a mit nemzet és fejedelem egyesült akarata a hon javára megállapított.

Változott időnként hazánkban is, mint másutt, a kormányzat alakja, a testületi kormányzat nem a régiebb korból származott át mi reánk, hanem itt is, mint máshol, csak a közelmúlt lefolyt pár században fejlett ki, de majd mindenütt csak addig állott fenn, míg az aristocraticus intézményeknél fogva a rendi alkotmány

fennállott. A tapasztalás és történelem ezen tanúsága bizonyítja, hogy a nép egyenjogúságára alapított alkotmányos szabadságnak, a népképviselési rendszernek, mellőzhetlen követelménye a felelős minisztérium és parlamenti kormány; testületi kormányzat, mely mellett a felelősség kivihetetlen és a népképviselési rendszer együtt meg nem állhatnak, midőn tehát a 48-iki törvényhozás a népképviselést megalapította, a testületi kormányzat alakját fenn nem tarthatta.

Magyarország alkotmányának egyik legszebb gyöngye a megyei rendszer, ősi intézmény ez, valamint alkotmányunk is ősi, mindenik a nemzet életéből fejlődött ki és épen azért egyik úgy mint a másik időnkint a nemzet életének fejlődése szerint alakult. Szent István idejében valamint az alkotmány, úgy a megyei rendszer is, bizonyosan sokban különbözött a mostanitul; fejlődő nemzeti lételünk hozta létre azon átalakulást, mely 48-ban a nép jogegyenlőségére fektette alkotmányunkat, ez átalakulás után a megyei rendszer sem maradhatott többé aristocraticus s az Önkormányzat azon jogát, mely a megyei rendszerben fekszik, a kiváltságos osztály kizárólag többé nem gyakorolhatta, ki kellett azt terjeszteni a népre is, tehát ugyanazon ok, mely a közkormányzat alakját megváltoztatta, tette szükségessé azon változtatásokat is, melyeket a megyei rendszer alkatrészeire nézve tett az 1848: XVI., XVII. törvényczikk.

De meg vagyunk győződve, hogy a kormányzat alakjának megváltoztatása a megyei rendszerrel semmi elvi ellentétben nincs, sőt hitünk szerint e kettő egy-

mással összhangzásban van. Azon lényeges változtatást, ami a 48-iki törvények folytán a megyének követváltási s utasítási jogára közbejött, nem a törvényben felállított felelős miniszteri rendszer okozta, hanem az a democraticus alapra fektetett népképviselői rendszernek szükséges következménye.

Egyébiránt nem kívánunk jelenleg e tárgy felett bővebb elméleti fejtegetésekbe bocsájtkozni, csak a tapasztalásra hivatkozunk, a felelős ministerium s a 48-iki törvények szerint alakított megyék 5 hónapig állottak fenn együtt és ezen 5 hónap alatt a ministerium és megyék közt súrlódás nem volt, a kormányzat e miatt fenn nem akadt, elvi ellentét közöttük nem mutatkozott s a közigazgatás gyorsabb, olcsóbb s a népre is kielégítőbb volt, mint azon időnkint egy- mást váltó provisoriumok alatt, melyekkel azóta kísérletek tétettek.

Voltak azon idő alatt is bajok és súlyos nehézségek az országban, de azok nem is a felelős ministerium és a megyei rendszer közötti viszonybul származtak, hanem azon átkos belháborubul, melynek okai és okozóirul most hallgatni kívánunk. Azon rendetlenségek pedig, melyek az 1861-iki megyei élet ellen felhozatnak, egyenesen azon félszeg eljárásnak voltak következményei, mely a megyehatóságokat felelős ministerium nélkül állította vissza, megszorította azok alkotmányos hatáskörét s magában a megyében, a megyétől különálló s attul és a magyar kormánytul egészen független, idegen hivatalnoki testületet hagyott meg.

Bizonyítja e példa, hogy a felelős ministerium és

a megyei megyei rendszer nincsenek egymással ellentétben, megállhatnak együtt, de csakis együtt állhatnak meg czélszerűen. Ugyanez áll a kerületekre nézve is, melyekre maga a legmagasabb királyi leirat sem terjeszti ki fentebb érintett észrevételeit.

Azon ellenvetés, hogy a megyék rendezéséről szóló törvények hiányosak és ideiglenesek, csak arra szolgálhat ösztönül, hogy e törvények országgyűlésileg javíttassanak, de nem elegendő ok arra, hogy addig is, míg ki nem javíttatnak, meg ne tartassanak. Nincs emberi mű, melynél tökéletesebbet alkotni ne lehetne; nincs alkotmány, melynek hiányai ne legyenek. S ha emiatt alkotmányt és törvényt fel lehetne függeszteni, akkor lehetetlen volna minden alkotmányosság s bizonytalan és ingatag általában minden államgépezet. Ideiglenes igen is az említett két törvény, de ez ideiglenességnek értelme nem az, hogy a törvényt időközben is fel lehet függeszteni mindaddig, míg a törvényhozás újra nem készíti, hanem az, hogy a legközelebbi országgyűlésen teendő intézkedésig ezen törvényt kell megtartani.

Hivatkozva tehát mindazokra, miket válaszfeliratunkban a felelős ministerium kinevezéséről, a megyék, kerületek és városok alkotmányos hatóságának visszaállítását illetőleg elmondtunk, újabban is kérjük Felsőgedet, hogy ezek iránti kérelmeinket kegyelmesen teljesíteni méltóztassék.

Válaszfeliratunknak az országgyűlés kiegészítését tárgyazó részére a legmagasabb királyi leirat azt mondja, hogy miután az erre vonatkozó kérdések Horvát- és

Tótországok közjogi viszonylatának szerencsés megoldásával állnak kapcsolatban, azok e viszonylatokkal együtt lesznek tüzetesen tárgyalandók. De miután a mi kérelmünk nemcsak oly részekre és tartományokra vonatkozott, melyek közvetlen Horvátországhoz s azzal együtt a magyar koronához tartoznak, hanem olyanokra is, melyek közvetlen Magyarország területének részeit képezik; kénytelenek vagyunk e részben ismételni a válaszfeliratban foglalt kérelmünket.

Fájdalommal látjuk a legmagasabb királyi leiratóból, hogy azon kérelmünk, melyet politikai vádak folytán elitéit vagy száműzött honfitársaink érdekében Felsőgedhez alázatosan felterjesztettünk, ezúttal szintén sikereden volt s annak teljesítése a koronázás utáni időre halasztatott; vegye Felsőged kegyelmesen tekintetbe, hogy a szenvedők minden órája kínos, és engedje reménylenünk, hogy amit a mi kérő szavunk Felsőgedtől kieszközleni gyenge volt, azt saját atyai szívének sugallata mielőbb valósítani fogja.

Feladatunk, melynek szerencsés megoldásától függ a hazának boldogsága, rendkívül fontos és nehéz. Nyugodt kebel, csüggedést nem ismerő kitartás s a szebb jövőnek állandóságába vetett bizalom szükséges azon munkához, mely minden erönket és igyekezetünket igénybe veendi. De zavarja keblünk nyugalalmát, zsbabasztja erönket annak tudása, hogy alkotmányunk és törvényeink most is fel vannak függesztve s midőn a nehéz munkához fogunk, minden egyebekre nézve alkotmányon kívül állunk. Jogfolytonosságot kértünk s felfüggesztett törvényeink visszaállítását; kímöndot-

tűk, hogy nem kérünk és kérelmünk teljesen, kivétel nélkül minden részében meg tagadtatott; nehéz feladatunk sikeres megoldásáig ismét kérjük Felsőgedet, mentsen meg bennünket s az egész országot azon súlyos aggodalomtól, hogy a jogfolytonosság tetteles elosmerése nélkül mindaz, amiben komoly megfontolás után s talán áldozattal is megállapodnánk, oly alapra lenne építve, mely a jelen példa folytán egykor ingattaggá válhatik.

Bizalmunkat egyedül Felsőged atyai szívébe vetjük, egyedül Felsőged fejedelmi bölcsességétől reményünk alkotmányos életünk oly biztosítását, mely ismét visszaadja keblünkbe, azon hitet, hogy amit a király és nemzet egyesült akarata megalapított, fenn fog az állani a távol jövőben is jogilag és tetteleg mindaddig, míg a király és nemzet egyesült akarata ismét más-kepen nem intézkedik.

Pest, 1866. április 23.

Br. Sennyey Pál,
a főrendiház elnöke.

Szentiványi Károly,
az alsóház elnöke.

Ifj. br. Vay Miklós,
jegyző.

Tóth Vilmos,
jegyző.

A felirat átadásával az alsóház alelnöke gróf Andrassy Gyula és a felsőházi elnök báró Sennyey Pál bízáttak meg. ó felsége a küldöttséget április 26-án fogadta. Elnökök következő igen rövid beszéddel adták át:

Báró Sennyey: Magyarország hűséges főrendei és képviselői megbizásából vagyunk szerencsések cs. k.

Felséged legmagasabb színe előtt megjelenhetni azon célbul, hogy Felségednek a főrendek és képviselők legalázatosabb feliratát átnyújtsuk.

Gróf Andrássy Gyula: Magyarország országosan egybegyült főrendéinek és képviselőinek legalázatosabb föliratát van szerencsénk Felségednek hódolatteljes tisztelettel átnyújtani.

Fogadja Felséged kegyesen a nemzet kívánatát és kéréseit.

Teljes bizalommal reményük Magyarország főrendéi és képviselői, hogy kérelmük kegyes méltánylása által biztosítani és siettetni fogja Felséged azon időszak bekövetkezését, midőn az alkotmányos elvek tettleges életbeléptetése folytán egész erejét nyerendi vissza azon nemzet, mely mit sem óhajt inkább, mint azt, hogy Felséged trónjának mint hajdan, úgy jövőben is legerősebb támasza lehessen.

A király erre: A magyar országgyűlésnek imént átnyújtott legalázatosabb feliratát fontolóra veendőm és reményiem, hogy a országosan egybegyült főrendek és képviselők korszakot jelző feladatuk fontosságátul áthatva, siettetni fogják azon ügyek feletti megállapodásaik színem elébe terjesztését, amelynek teljesen kielégítő és maradandó hatású rendezésétül összbirodalmamnak ép úgy, mint kedvelt Magyarországomnak ereje és jóvolta egyképen vannak feltételezve.

Az országgyűlés bizottságokra oszlott fel, megkezdők a közösügyi, a horvát és nemzetiségi ügyek tárgyalását. Míg Pesten a nemzet és király elvben már majdnem kiegyeztek, a poroszok nagyban készültek,

Poroszország és Olaszország következő szövetségre léptek:

1. Poroszország Olaszországnak Velence megszerzését kötelezi.

2. Olaszország Poroszország német politikáját támogatni fogja.

3. A szövetségesek egymás nélkül békét nem kötnek.

Németországban Bismarck Austria fejedelmi politikája ellenében a német nemzetegységi politikát állítá fel, az egyenes választásokat ajánlotta.

IX. FEJEZET.

Austria a congressust visszautasítja. — Napoleon herceg az emigratiót Berlinbe utasítja. — Nemeskéri Kis Miklós ezredes Klapkát felkeresi. — Austria a herczegségek ügyét a német szövetség elé terjeszti. — Bisinarck és Klapka. — A német szövetség Austriához csatlakozik. — Poroszország a német szövetség új szervezését ajánlja. — Poroszország elfoglalja Hannovert, Hessent, Szászországot. — Napoleon közvetítő ajánlata. — Albrecht herceg custozzai kis győzelme. — Austria nagy veresége Königgrátnél. — Bismarck nyilatkozata Magyarországrul. — Forradalmi szédelgés. — Olaszország a külön békét visszautasítja. — A csehek és bécsiek porosz tüntetései. — A nikolsburgi fegyverszünet. — Austria a német szövetségből kilép, Velnczérül lemond. — Az uralkodó-ház válságos helyzete. — A magyar egyességet a politika ajánlja.

A porosz barátság. — Az osztrák birodalom új szervezése.

Orosz-, Franciaország és Anglia congressust ajánlottak, ezt azonban Austria nem fogadhatta el, mert a császár önérzetével ellenkezett tartományai felett másokat bíróul elősmerni, mert Franciaország a porosz szövetségről értesülve, Olaszország megnyerésére a congressus által Velenczét Olaszországnak akarta ajándékozottak Napoleon herczeg, a magyarok igazi barátja, figyelmeztette Klapkát az európai viszonyokra és ajánlotta a Bismarckkal! érintkezést, a tevékeny és ügyes buzgó Kis Miklósnak vasúti ügyei voltak Berlinben, felkereste tehát a hatalmas ministert hazája ügyében. Bismarck hajlamát kijelenté és Klapkát Berlinbe hívta. Austria 1866. június 1-én a herczegségek örökösödési ügyét a német birodalmi gyűlés elé terjesztette, Holsteinba június 11-ére gyűlést tűzött ki, Poroszország ellen 400,000 embert állított fel. Poroszország már rég készült Austria megalázására. Austria császárját sértette Bismarck durva modora, a német fejedelmekben is bízott, a háborút tehát már 65-ben mindkét hatalom elhatározta. 1866. június 1-én, midőn még Austria csak jegyzékezett, Manteuffel porosz tábornok Holsteinba bevonult, Gablenz Schleswig elfoglalására szólítá fel, Gablenz azonban seregével hazasietett. 1866. június 14-én Austria Poroszország eljárását a német szövetség megsértésének nyilatkoztatta és a szövetséges sereg hadi lábra állítását indítványozta. A szövetség ezen javaslatot elfogadta, a német fejedelmek

Poroszország féktelen hódítási vágyátul megrémültek, a jog osztrák részen volt, a fejedelmek Németország egyesítése után nem vágytak, az ős Habsburg-Lotringen-ház fölényét a német hercegek rég elismerték, a főbbeket a császári házhoz családi kötelékek fűzték, Austria alatt hűbér-urak maradhattak, míg ha Poroszország győz, fejedelemségeik elkobzását várhatták. A szövetség-gyűlés tehát Austria indítványát elfogadta, az osztrák-porosz háború osztrák-német-porosz-olasz háborúvá fejlődött. Poroszország erre kijelenté, hogy a szövetség határozata törvényellenes, e határozat a szövetség alapját széttépt¹, ennél fogva új alapot ajánl:

1. Austria a szövetségből zárassék ki.
2. A parlament egyenes választás útján alakuljon.
3. Északi és déli szövetség alakuljon, a délit Bajorország, az északit Poroszország vezérelje.

Az egyenes választás a német egység első fokát képezte, a bajoroknál a hiúságot ellensúlyozta az önfenntartás, a fejedelmek tehát kis kivétellel Austriához csatlakoztak, a clericalisok, reactionariusok, szolgák, hivatalnokok, udvari nemesek Austriáért rajongtak. A szabadelvűek és democraták kétfelé szakadtak, az eszélyesek belátták, hogy a németek szabadságának első és főfeltétele a német egység, egység nélkül a reactio legyőzhetlen, mert a fejedelmek az értelmiség többségét, a nemességet, a hivatalnokok nagy seregét az érdek kötelékeivel kötve tartják. Az egységes Németország császára, bármily hatalmas legyen, nem tarthat annyi élösdit mint a kis fejedelmek · a német császárságnak fővárosa lesz, melyben a szabadok, a jó hazafiak egyesülhetnek; a szenvedélyesek, az értelmctlc-

nek nem néztek a jövőre, gyűlölték a porosz aristocraticus uralmat, a többieket érdekeik hasonlóan Auszriához kötötték. Austria adósságai tekintélyes része Németországban volt elhelyezve, Austria pénzügyei rász hírből álltak, féltek, hogy Austria vereség esetében tönkre jut, az államadósságokat leszállítja, tőkéjük nagy részét vagy elvesztik, vagy a kamatokat nem fogja fizethetni; Poroszország tehát Németországban elszigetelve állt, Poroszország azonban ösmerte erejét, ellenei határozatlanságát, hádjáratát könnyíteni akarván, Hannover, Szászországot, Hessent semlegességre hívta fel; miután a semlegességet mindhárom megtagadta, Hannover, Hessent elfoglalta, Austria híveit el nem hagyhatván, hadat üzent. Napoleon a két hatalom közt közvetíteni akart, illetőleg az alkalmat fel akarta használni ingadozó olasz befolyása helyreállítására; következőt ajánlott:

1. A másodrangu német hatalmak szoros szövetségre lépjenek.
2. A porosz hatalom terjeszkedjék északon.
3. Austria németországi hatalma tartassák fenn.
4. Austria Velenczét az olaszoknak kárpótlás mellett adja át.

Austria ezen ajánlatot nem fogadhatta el, Holsteint, Schleswiget, miután a fejedelemségek ügyének megbírlását a német szövetségre bízta, megalázás, németországi fölénye elvesztése nélkül Poroszországnak nem ajándékozhatta; Velence eladása a császár büszkeségét sértette; végtére a német birodalmi harcznak meg kellett küzdeni, mert Poroszország most már leplezetlenül kimondá szándokát, már a dél vezérletét sem akarta átengedni, Velenczét

Olaszországnak odaígérte. A német fejedelmek ragaszkodását fel kellett használni, a császár a veszélyes háború által el lévén foglalva, az országgyűlés tanácskozását bizonytalan időre elhalasztotta. 1866. június 24-én Albrecht herczeg Custozánál az olaszokat erős csatában megverte, a győző azonban a veszteseket nem merte üldözni, az olaszok a Minción visszavonultak; a győzelem tehát az olasz sereget nem tette tönkre. Németországban a poroszok győzelmesen nyomultak előre, a bajor, hesseni, badeni seregeket a poroszok megverték, a hannovereket lefegyverezték, a szászok az osztrák hadsereggel egyesültek. A két német hatalom július 3-án és 4-én mérkőzött Königgratz- és Sadovánál, az osztrák hadsereget Benedek tábornagy vezérelte, jó hadtestparancsnok, de rossz hadvezér, a poroszokat a vitéz király és trónörökös, a nagy hadvezér Moltke vezérelték, kitűnő volt a hadvezér, jobb a fegyver, jelesebb a tisztikar, jobb a rendszer, a poroszok fényesen győztek, 174 ágyút vettek el és 18,000 sebesíttlen osztrákot fogtak el, e nagy csata a hadjárat sorsát eldöntötte. Bismarck Klapkát már Königgratz után fogadta. A porosz király Magyarország nélkül is uralta a helyzetet, Bismarck azonban a magyarokat jövődó politikájának meg akarta nyerni, a magyarok felhasználásával a békét siettetni kívánta. Őszintén, tartalék nélkül beszélt Klapkával, kijelentette, hogy Austriát megsemmisíteni nem akarja, mert Austria szükséges tényező Oroszország és mások ellen, ennél fogva Magyarországnak Ausztriatulit elszakítását nem akarja, kész azonban Magyarországot a 48-iki törvények visszaállításában segíteni és e célra a magyar

felkelésre pénzt ad, Klapka az alapot elfogadta. Bismarck 1 milliót haladó összeget azonnal utalványozott, Klapka ezen összeget a magyarországi vezetőknek átaladta. Komáromy György kimutatása szerint a felkelő seregnek 112,000 emberből kellett volna állani, csak a várakban maradt osztrák katona, a felkelő sereg, ha a kimutatás való, könnyen összegyűlhetett volna. Klapka hitte a kimutatást. Bismarckkal abban egyeztek ki, hogy a magyar foglyokból magyar légiót alakít, ezzel egy kitűzött napon Trencsénbe beüt és itt a magyar felkelő sereggel egyesül. Klapka valósággal be is tört, sem közel-, sem távolban azomban felkelőket nem látott, a felkelés vezérei kertjeik lombos fáin alatt hűsöltek, a porosz pénz a zöld asztalon, finom szivarokra, sürgős váltókra, dús lakomák- és más drága élvezetekre elpárolgott. A magyar forradalmak történetében ez volt az első nagyszerű erkölcstelenség, az egyedüli szédelgés. Klapka beütése alatt a porosz Pozsonyig előnyomult, a fegyvernyugvást megkötötte. Klapka ügyesen Morvában csatlakozott a porosz sereggel.

A königgratzi csata után a császár Napóleonnak Velenczét felajánlotta, Napóleon megkísérté Victor Emánuel királyt megszédíteni, a lovagias király azomban kijelenté, hogy Poroszország nélkül nem békül; a különleges béke Austrián sokat segített volna, mert ez esetben Olaszországba! seregeit kivonhatja és nagy serege romjaival egyesítheti; a poroszok csehországban bevonulása után a hivatalnokok megszöktek, a nép rakoncátlanokodott, a poroszok mellett Bécsben is tüntettek. A königgratzi vereség Austria legnagyobb veresége volt, mert a sereg egy

része vad futásnak indult, a csata után harmad napra Pesten is láttunk már szökevényeket, az osztrák hadsereg csak Komáromnál lett volna képes helyt állni. Július 20-án az osztrákok Tegethof vezénylete alatt az olasz hajós-sereget legyőzték, Poroszország kijelenté, hogy fegyvernyugvást csak azon esetre ad, ha a béke előfeltételei megáll apittatnak, végre július 22-én a fegyvernyugvás Nicolsburgban megkötetett, ezen kis városka tehát már másodszer szerepelt Magyarország történetében, mert a poroszszali békében ugyan Magyarország nem szerepelt, de e szerződés a császári ház politikai irányát megváltoztatta és csak ezen változás tette lehetővé a valódi kibékülést. A poroszok gyengéden bántak el Austriával, Austria a velnczei tartományra!, a hercegségekről lemondott, a német szövetségből véglegesen kilépett, csekély hadiköltséget fizetett, Poroszország a gyengék területéből kárpótolta magát, Schleswiget, Holsteint, a hannoveri királyságot, Hessent kekeblezte. Austria a német szövetségből kilépve, német jellegét és befolyását elvesztette, a császári korona reménye letűnt; Németországból kiszorítottván, a belbéke, az állam megszilárdítására! kellett gondolkozni, nehogy az új német nagyhatalom, mely Austria hadseregét oly gyorsan elmorzsolta, az elégtelenség ürügye alatt az osztrák német tartományokra igényekkel álljon elő és az olasz kérdés megszűnván, az európai politika zöld asztalán a magyar kérdés ne tűzessék napirendre.

Az uralkodóház II. Ferdinand óta hasonló veszélyben nem forgott, a hátultöltő puskák, a kitűnő tisztek, a jeles vezénylet ellenében az osztrák sereg hónapokig sem

védhette volna meg a császárságot, Magyarországon ha a poroszok az ország önállóságát, alkotmányát biztosítják, Deák béke-érzelmei dacára minden magyar katona megszökik, a csehek, bárkit ajánljának cseh királynak, elfogadják, mert már a poroszok bevonulásánál is tüntettek, a bécsieket, általában a németeket a poroszok nagy győzelme elbűvölte, Olaszország Magyarországot Dalmácia felül megtámadhatta volna, Franciaország Austria iránt jó hajlammal viseltetett, de Franciaország távol és készületlen volt, mikor megindul, Auszriából a komáromi vár- és a tiroli havasoknál egyéb nem maradt volna, de az is kérdés: váljon a francia támadás esetében az oroszok nem támadják-e meg Auszriát; mindezt nem számítva, Austria pénzügyei a legnyomorultabb helyzetben voltak, ha a győzelmes Poroszország csak két milliárd hadi kárpótlást követel is, Austria az adósságok terhe alatt összerogyik, az eszély tehát a német ábrándokkal! határozott szakítást, a birodalom új alapon! felépítését, mindenek előtt Magyarország megnyerését parancsolta, mert Németországnak porosz fensőség alatti egysége után a németeknek az uralkodóházhoz ragaszkodása megintgott, a szlávokat az uralkodóházhoz csakis kínos emlékek kötötték, Csehország önálló szláv állam volt, eltiporták függetlenségét, megtámadták nemzetiségét. Lengyelországban Austria is osztozott, a német beamterek uralták, a lengyel nemzetet elnémiták, az urak véres fejét Ferdinánd alatt a parasztoktól 1 arannyal vásárolták, a németek a porosz-, a szlávok az oroszhoz vonzódtak, csak Magyarország állott magában, Magyarország a birodalom felét tette, a legérettebb, a legerélyesebb

nemzet volt, tehát a dinastia hatalma ujjonni felépítésére a legbiztosabb alapul szolgált, Magyarország önállása ezenfelül a porosz udvarnál a baráti politika kezességét is képezte, mert Magyarország érdekével az osztrák-német fensőség és uralom ellenkezett. Magyarország érdeke a viharos politikátuli tartózkodást ajánlotta, mert a birodalom a terhek súlya alatt roskadozott, Magyarország mezőgazdasága, ipara, kereskedelme nem volt kifejlődve és ez csak békés viszonyok közt volt elérhető. A nagy Poroszországgal! őszinte szövetség Magyarországot az oroszok támadása ellen biztosította, Magyarország érdeke főleg keletre terjedt, a románok, szerbek, Montenegro Oroszország felé hajlottak, a románok, Erdély-, Szerbia-, Bánát-, Montenegro Horvátországul álmodoztak, Magyarország érdeke tehát azt követelte, hogy Törökország felosztásánál Magyarország ellenségei ne erősödjenek, sőt ha Törökország felosztása megakadályozható nem lesz, a magyar-osztrák birodalom a török örökségben részesüljön, a porosz-osztrák szövetség ezt biztosította. Poroszország az egész Németországot egyszerre nem nyelhetette el, mert a katolikus németek Poroszországgal ellenszenveztek, Napoleon a német császárságot rossz szemmel nézte, a porosz király és nagy minisztere a délnémeteket nem akarták a hosszas háború nyomora által elkeseríteni, óvatosan óhajtották Németország politikai majd területi egyesítését létesíteni, ezt csak Austria akadályozhatta meg vagy tarthatta volna fel, a poroszoknak tehát érdekükben állt, hogy Magyarország a birodalom ügyeibe a kellő befolyást megnyerje és a porosz-ellenes áramlatot megakadályozza, Poroszország érdeke

a keleten is találkozott Magyarország érdekével, Austria keleti terjeszkedése az európai egyensúlyt nem veszélyeztette, ellenben az oroszok hódítása az egyensúlyt fellökte volna, Poroszország tehát Austria keleti nagyobbodását nem csak nem gátolta, de hatalmi és területi kárpótlásul az Aldunát mutató ki, Bismarck az osztrák-magyar birodalom központjául Budát ajánlotta, a német és az osztrák - magyar birodalom a természettől is szövetségre van utalva, nagy területen határos, egymást tehát sikeresen védheti, 2 millió katonájával egész Európával sikerrel mérkőzhet, a sadovai csata, az augusztus 22-én megkötött prágai béke tehát Magyarország jogai elismerését nagyban elősegítette. Magyarország Austria politikai mérlegében mellőzhetlen súlylává vált, Magyarország nélkül szláv állam lesz és mint ilyen Oroszország ellen nem tarthatta volna fenn magát, kedvessé lettünk azomban az osztrák-szlávok előtt is, a hatalmat eddig a szláv tartományokban is kizárólag a németek kezelték, Csehországban a cseh nemzetiség érdekeit és egyéneit mellőzték, Galicziában a ruthénekkal és zsidókkal szövetkeztek a lengyelek ellen, az osztrák nemzetek java belátta, hogy az októberi diploma nem szabadság-biztosíték, de diplomaticus ámitás és az osztrák alkotmányosság valósággá csakis akkor válhat, ha Magyarország alkotmánya visszaállítatik, a sadovai csata után már a zsidó tőzsérek és újságírók is magyar alkotmánybarátok lettek, mert papirosaikat féltették, az adósságok egy részének Magyarország általi elvállalása által az államkötvények értéke emelkedését remény élték.

A porosz háború Bécsben és Pesten egyenlően megérelte a loyális egyesség eszméjét.

Az olasz-francia háború utáni helyzet nagyban különbözött a jelenlegitől. Velence elvesztése kétségkívül tekintélyes vereség volt, mert Austriát egy szép tartománytul fosztotta meg, de e békére Austriát nem a kényszer szorította és nem idézett elő nyomasztó politikai viszonyokat, nem ingatta meg Austria tekintélyét, nagyhatalmi állását, a vereség nem volt hadi kudarc, mert mikor a császár ezen békét elfogadta, nagy, tekintélyes hadseregről rendelkezett, ha seregeit a hatalmas várnégyszögbe elhelyezi, a háborút Olaszországban folytathatta volna seregei egy részével, többi tartományai megtámadása esetében Poroszország és a német kis fejedelmek segélyére számíthatott; az olasz vereség után tehát még Austria erős tekintélyvel bírt, Európa politikai mérlegében számított s hadserege vereségét rövid idő alatt helyreállította; két nagy csatát veszített, ellene a győzelmet érzékeny áldozatokkal vivta ki. Napoleon csak Olaszországban ismételhette volna támadását, mert részint azért, mert Franciaország a többi tartomány ok túl több száz mértföldre fekszik, részint mert a tengeren a szállítás nehézkes és a dalmát partok erős védelmi pontok; Oroszországiul nem félhetett, mert a nagy Oroszország terjeszkedését egész Európa ellenezte, Austriát az európai egyensúly szükséges tényezőjének tartották. Franciaország elvett annyit, amennyit elvehetett, a béke tehát kényszer-béke nem lévén, Franciaországot kifizette, nem maradt tehát lekötözöttje. 1859-ben is már ugyan 10 év óta hitelből élt, de még nem merítette ki. Törökország még élt, felbomlása még nem volt rövid évek kérdése. Austria tehát még ekkor ingott, de nem bomladozott. Magyarország beol-

vasalásában még reménykedtek; az osztrák parlamentarismus tehetetlensége még nem bizonyult be, a hibákat egyes absolut államférfiakra lehetett hárítani.

A sadowai vereség ellenben nemcsak veszített csata, de valóságos hadi kudarcz volt, mert nemcsak a csata veszett el, de a sereg tökéletesen felbomlott, egy része vad futásban keresett menedéket, bebizonyult, hogy a nemzetek vérével táplált sereg, az országok millióit felfaló moloch sem fegyverzet, sem szerelvények, sem vezetés tekintetében a kor magaslatán nem állt és hogy a poroszokkal teljesen megmérkőzhessék, a sereget újonnan kell szervezni és ez maga még békelábon is több száz milliót igényel, a sikerre nemcsak a tudomány és szorgalom, de a corruptio megszüntetése is kívántatik. A porosz béke már nem önkéntes, de kényszer-béke volt, mert a nagy birodalom, a számos hadsereg ellenállási képességgel nem birt, összerogyott, és pedig rövid hat hét alatt. Austria politikájának egyik hatalmas súlypontját a németországi fölény képezte, a német fejedelmek Austria császáriját a porosz győzelemig, habár névleg német császár megszűnt lenni, Németország védnökének tekintették, a német hercegek- és kis királyoknál Austria tudta és akarata nélkül egy falevél sem zörrent meg, most Austriát Németországba] kizárták, Németország ura Poroszország lett, leghívebb szövetségeseit, a hannoveri, hesseni fejedelmeket kényszerült önfenntartása érdekében feláldozni, a hű szász király csak kegyelemből maradhatott még, a viszonyok megváltozására észszerűleg számítani nem lehetett, mert a hatalmas ellenség Austria szomszédja volt, és ha Austria szavát be nem váltja, vagy

csalfa politikát követ, Austriát a 66-iki viszonyok közt bármikor összetörhette volna. A német egység eszméje Austriában erősen visszhangzott, ez azonban a porosz háború után, miután Németország feje a Hohenzollern-ház lett, a Habsburg-házat veszélyeztette, mert ha Austria német állam lesz, a 10 millió osztrák-német, mint a nagy-német elemnél gyengébb, a porosz által uralt nagy Németország-, illetőleg Poroszországba olvadt volna be, a germanisatio tehát, a Habsburg-ház e háromszázados hagyományos politikája, 1866-ban már az uralkodóház uralmát fenyegette.

Poroszország Austriát jogtalanul támadta meg, mert Austria nem akart hódítani, Schleswig-Holstein felosztásán megegyeztek, de nagy győzelme után Austriával kíméletesen, lovagiasan bánt el, tartományait nem bántotta, csekély hadi kárpótlást követelt, ennél fogva erkölcsileg lekötölte. Abdul Mcdsid nyomorult utódai alatt Törökország teljesen elgyengiült, Oroszország hódítási vágyait nyíltan kimutatta, a keleti válság rövid időni bekövetkezését naponta lehetett várni. A török válság Austriának nemcsak nagy hatalmi állását, de léteit is fenyegette, mert a török birodalom nagy része szlávokból állt, ezek fajuk- és vallásuknál fogva az orosz cárt tartották fejüknek, Szerbia és Montenegro nem elégték szűk határaikat, az oláhok is nagyobbodásról álmodoztak. Anglia Törökország érdekeit feladta, de különben is a krími háború megmutatta, hogy Anglia és Franciaország egyesített erővel sem képesek Oroszországot megtörni. Poroszországra csak azon esetben lehetett az egyensúly barátainak számítani, ha Franciaország a német egységet elősmeri, Austria az egységet őszintén támogatja.

Franciaországtul ezt várni nem lehetett, mert Napoleon a német egység elleni ellenszenvét többször nyíltan kijelentette, Austriában Poroszország mindaddig nem bizhatott, míg a birodalmat germanizálni akarta, míg a birodalom külpolitikáját a régi buta, erőszakos, vak államrontó férfiak vezették, mert ezekről feltételezni lehetett, sőt kellett, hogy a birodalom keleti valóságos érdekeit a német ábrándokért feláldozzák és a francia- vagy oroszszál Poroszország ellen fognak szövetkezni. A török válság, ha Austria folytonosan inog, ha a porosz által nem támogatatok, kétségkívül osztrák válsággá nőtte volna ki magát. Tekintve a 66-iki helyzetet, a válság lefolyása csak kétféleképen volt képzelhető: vagy elfoglalja Oroszország egész európai Törökországot és nagy birodalmába bekeblezi, vagy egy részét magának megtartva, a nagyobb részt hűbéri kötelezettség mellett Montenegro és Szerbia közt felosztja. Első esetben Oroszország félelmesen nagyobbodik, az osztrák szlávokon kívül minden szláv fajt jogarja alatt egyesít, Austria és Magyarország összes szláv lakosainak közvetlen szomszédja lesz, ennek természetes következése lett volna a belküzdelmek által meggyengült és pénzügyileg rokkant Austriának feldarabolása, — ha Oroszország az egész elnyelésére magát elég erősnek nem érzi és hűbéri államokat alakít, ez nem kevésbé veszélyeztette volna Austriát, mert a nagy-ság hóbortja, a fajeszmetül ingerelve, Montenegro Dalmáciát, Horvátországot, Szlavóniát, Krajnát, Karinthiát, Stiriát, Szerbia a határvidéket és Bánátot, Bácsmegyét, Oláhország Erdélyt, Bukovinát, Oroszország első sorban Galicziát, Morvát igyekeztek volna megszerezni, az osz-

tráknak nevezett birodalom tehát folytonos izgatásoknak lett volna kitéve, a német elem Poroszország karjaiba repül, az osztrák birodalom kedvezőtlen európai viszonyok közt talán egy évtized alatt feloszlik és megsemmisül. Lehet, hogy a felozlás! művelet egy évtizednél tovább is elhúzódik, mert a nagy testek vergődése mindig soká tart, a politikai halál, a felozlás azomban a 17 évi rendszer mellett semmiesetre sem marad el, mert ha ellenünk a germán kény uralmi rendszert folytatják, a magyarok önfenntartás! érdekében szívesen szövetkeztek volna még az oroszszal is, a lengyelek épen úgy nem akartak osztrákok lenni mint oroszok, a szerbek, oláhok, horvátok Austriát gyűlölték és ha a kényuralmi rendszer magyar polgári jogaik élvezetétől megfosztja, kezét fognak a muszka cászár által támogatott testvéreikkel, a fiatal csehekben, a megcsehesedett német-cseh aristocratiában a háromszázados nyomás, a régi függetlenség emléke feltámadt, bármely hatalom karjaiba tehát örömmel rohantak volna, mely őket az osztrák-zsidók és doktorok lába alul kiemeli. Az osztrák-németeknek hizelgett kétségkívül az osztrák uralom, de a német egység csábított, az ifjúság a nagy német birodalomban többre becsülte a második, mint a vergődő harmadrendű osztrák birodalomban az első szerepet, a tömeg, amely a hatalomnak csak terheit, a súlyos adót élvezte, a birodalom ábrándjáért nem lelkesedett, a folytonos hadi vereségek önérzetét lehangolták, nem volt oka a roskatag birodalomért harcolni, mert ha a birodalom feloszlik, ő német marad, a nagy, hatalmas, gazdag birodalom tagja lesz, melyben kevesebb adót fizet, pontosabb és czélszerűbb igazságszolgáltatást élvezend.

Az avas kormányzatot szurony nyal és kötéllel még ideiglenesen fenn lehetett volna tartani, de csak rövid ideig, mert a kezdetben használt nemzetiségi fegyver eltompult, ütött, de nem sebzett, Magyarországon a szerbek, oláhok, horvátok belátták 48/49-iki bűneiket, a 61. és 66. országgyűlés loyális nyilatkozatai bizalmukat megszerezték, a nemzetiségeket tehát egymás ellen többé feluszítani nem lehetett, a csehek, lengyelek az osztrák önkény ellen el voltak keseredve és a szlovéneket is felizgatták, ha Magyarországnak a császár az alkotmányt vissza nem adja, Magyarország bárhonnan jövő izgatást tárt karokkal fogad, a dinasticus érzelmek gyenge szikrája elhamvad, megtagadjuk az adót, demoralisáljuk az ujonczokat, hitelét rontjuk az állampapirosoknak, nyíltan és titokban a császárság ellen elkövettünk volna mindent. A szolgálókat a katonaság százezreivel évekig fenn lehetett volna tartani, de a hitelt nem, mert ez a szuronyoknak nem engedelmeskedik, roskatag állam előtt a belföldi tózsér is idegen országokban rejti el kincseit. Az előszámolt döntő okokon kívül, a rendszer nem volt fenntartható Poroszország miatt, Poroszország nemcsak ideiglenesen zárta ki Austriát Németországból, de azt követelte, hogy német államisága-, jellegéről mondjon le, ha tehát azt látja, hogy Austria ennek daczára az absolut politikát, mely azonos volt a német ábrándokkal, továbbra is konokul folytatja, ha biztosítékot nem talál a magyar kormányzatra, nem várva azt, míg Austria valamely véletlen által megerősödik, bármi képzelt vagy csinált ürügy alatt megtámadja és megsemmisítette volna még talán orosz engedmények árán is.

A régi rendszer, a régi osztrák birodalom Sadová-nál meghalt, a birodalmat tehát új alapon kellett szervezni, új külpolitikát kellett kezdeni, Austria lakosai közt a német elem 8, a magyar a politikailag magyar-német elemmel 8, a szláv 16, a szerb, horvát, oláh 4 milliót tett; egységes állam nem lehetett, mert Magyarország semmi feltétel alatt beolvadni nem akart, német nem maradhatott, mert ez ellen 28 millió tiltakozott, szláv nem lehetett, mert ez a magyarok jogai- és érzelmei-, a németek büszkesége- és hagyományaival ellenkezett, magyar nem lehetett, mert ezt az osztrákok és szlávok ellenezték volna, maga Magyarország a jog tiszteletétül áthatva, hódítani nem vágyott, Austriát tehát csakis a szövetségi, történelmi, közjogi alapon lehetett újólag szervezni, ez a népeknek sem jogait, sem érzületét nem sértette, a nemzeteket eziránt megkérdezni nem kellett, mert jogilag és történelmileg a magyar királyság és az osztrák császárság két különálló, az uralkodó személye és a védelmi kötezettség által összekötött szövetséges államot képeztek. Austriát ketté vágni és általa hármast alapot felállítani nem lehetett, mert Magyarország csak Austriát ösmert, csak feltétlen jogi és hatalmi egyenlőség! alapon volt kész egyezkedni, de nem lehetett azért sem, mert Galiczia és Alsó-Austria kivételével, a német és szláv lakosság mindenütt vegyesen együtt lakott, a szlávok a vegyes tartományokban mindenütt többségben voltak, a német népességet uralták volna. A hármast alap által a szunyadó nemzetiségi viták megújulnak, a német lakosság panaszai a poroszoknak, a szlávoké az orosz czárnak adtak volna ürügyöt a szövetséges birodalom ügyeibe való beavatko-

zásra, de ezeken kívül a hármias alapot nem lehetett elfogadni azért sem, mert miután az osztrák császárságban a szlávok mindenütt többségben voltak, a németek befolyásukat elvesztik, vagyis a szlávok a kétharmad felett rendelkezve, majorisálják a németeket és magyarokat, a szövetség szláv jelleget ölt, mi Magyarország, az uralkodóház, a németek, Poroszország, sőt az egész művelt Európa érdekeivel ellenkezett, mindezt belátták az eszes császár, a hatalmat a szlávok túl féltő osztrák politikusok és tőzserék, Magyarország államisága ellen Bécsben az ellenkezés megszűnt és az osztrákok hatalmi reményeiket a magyar szövetségre alapították, a szlávok hasonlóan szívesen elfogadják ezt, mert Galiczia a pánszlávizmusban orosz zászlót látva, az ábrándos újú csehek kívánságát nem osztotta, Magyarország önállása biztosította az osztrák alkotmányosságot, a valódi alkotmányosság uralma alatt. A kiegyezés esélyeit a porosz háború és fejleményei Pesten is erősen növelték. A Magyarország önállása elleni fondorlatok, erőszakos támadások alapját Bécsben főleg a németországi uralom képezte. Austria minden áron német állam akart lenni és ezért Magyarországot is germanizálni akarta, az alkotmányt, önállást el akarták törölni, mert Magyarország, miután a német birodalmi eszme érdekével ellenkezett, ezt minden időben ellenezte, Austria Németországból kizáratván, a Magyarországgellenes fondorlatok egyik főrugója eltört, sőt miután Austria Németországra többé nem számíthatott, miután az osztrákok nemzetiségüket és vezetési követelményeiket a magyarok nélkül a szlávok ellen fenn nem tarthatták, jogosan lehetett reményleni, hogy Magyarország alkotmá-

nyos önállását is tisztelni fogják, a magyar politikusok a hatalmi egyenlőség (paritás) által vélték Magyarország önállását főleg biztosítani, a hatalmi egyenlőséget tárták a kalandos külpolitika legbiztosabb garanciájának, ennek megnyerését a porosz fejlemények biztosították, mert ez által az osztrák érdekeknek a magyarokkal! ellentéte megszűnt és Austria magát a nagy német és szláv áramlat nyomása ellen csak Magyarország segítségével védhette meg, mint megvédte és megalkotta az utolsó Habsburg Mária Terézia trónját, a paritás biztos indokolt reménye tehát az egyezkedőket kedvezően hangolta, a kiegyezés esélyeit megerősítették a török bonyodalmak, Austria gyámoltalansága; a török birodalom felosztását minden a falu határán túlnéző politikus látta, az orosz nagy hatalom óriási növekedése Magyarországot és a dinastiát egyiránt fenyegette, ezt csakis egy erős Osztrák-Magyarország akadályozhatta meg, Austriának a porosz diadal idejében nem volt egy számba vehető államférfi, hitellel nem birt, seregét újonnan kellett szervezni, élő halotthoz hasonlított, hatalmi állását csak a magyarországgali kiegyezés, a magyar államférfiak döntő befolyása által nyerhette vissza, vagyis a keleti ügyekben szilárd befolyást csak a kiegyezés által nyerhetett, és ha a birodalom egyik fele a másikkal erkölcsi harezban áll, a beharczok alatt magátul összeroskad és mi józanon felfogva nemcsak elvesztjük természetes szövetségesünket, de attul is tarthattunk, hogy ha a politikai viszonyok kedvezőtlenül alakulnak, a nagy test roncsai bennünket vagy elbontanak, vagy kedvező esetben érzékenyen megsértenek. A szakadárok Klapka és Bismarck értekezleté-

bill meggyőződtek, hogy egyetlen európai hatalom sem akarja Magyarország önállását, a támadás lefolyásából kiviláglott, hogy az emigráció megbízottjai az emigráció bizalmával csuful visszaéltek, a forradalomért a nemzet nem lelkesedik, kizárólag csakis önmagunkra számíthatunk, a nemzet csakis az erkölcsi ellenállásra hajlandó.

A király és kormánya a kiegyezésre el voltak határozva, a vereség által előidézett rendezés időt kívánt, a reményeiben csalódott, a vereség által megalázott király a háború bevégezte után az országgyűlést nem hívhatta rögtön össze, az országgyűlés egybehívása tehát november 17-ére elhaladt, mikor a király következő leirattal hívta össze.

X. FEJEZET.

Az országgyűlés folytatása. — Királyi leirat. — Az országgyűlés felirata. — Tisza Kálmán erős határozati javaslata. — Megbukik. — Ujonczozási patens. — A király visszavonja. — A király a felelős kormányt kinevezi.

November 17-iki leirat.

Az isteni gondviselés és népeink hű ragaszkodása iránt meg nem ingatott bizalommal vesszük fel az országgyűlési értekezések fonalát, melyeknek kiindulási pontját trónbeszédünkben körvonalasztuk s melyeknek magasztos és előttünk változatlan célját a birodalom egyes részei közötti kapcsolatnak alkotmányos rendezése és kedvelt Magyarországunk közjogi önállásának mielőbbi helyreállítása képezi. «

A hadjáratnak déli seregünk és hajóhadunk fényes diadalai által ki nem egyenlíthetett kedvezőtlen fordulata meghiusítá azon reményeket, melyeket az ellenünk szövethetzett hatalmak túlnyomó erejének ellenére is ügyünk szentségébe és hősies kitartásban törhetlen hadseregünk vitézségébe fektettünk.

A balsors csapásaival szemben, miknek helyreütése egyedül népeink feláldozó készségének, szellemi és anyagi erejének végső megfeszítésével lett volna eszközölhető, nem késtünk, habár súlyos feltételek alatt, visszaadni nekik a béke áldásait, miket számukra biztosítani atyai szívünk leggyengédebb, uralkodói tisztünk legfőbb kötelmeihez soroztunk mindenkor.

A múltnak viszontagságai s a változott nemzetközi viszonyok iránti tekintetek immár még inkább és valóban elutasíthatlanul követelik, hogy a birodalom bel-

szervezésének függőben levő ügyét azon alapon, melyet népeink alkotmányos jogai és érületének általunk őszintén óhajtott kielégítése céljából kijelöltünk, tőlünk lehetőleg sietessék.

Már a folyó évi Szentiván hava 24-én kelt királyi leiratunkban méltányoltuk volt azon munkásságot, melylyel kedvelt Magyarországunk országosan egybegyült főrendei és képviselői fejedelmi célzatainkat elsajátítva, a közös feladat rájuk eső részének megoldásához járulni indultak.

Annál inkább kelle sajnálnunk, hogy ép azon időpontban valánk kényszerülve elnapolni a magyar országgyűlést, midőn e munkásság, a képviselők közösuigy bizottságának előkészítő tárgyalásai folytán oly javaslatot eredményezett, melynek kiindulása és végirányzata felett mi, — daczára annak, hogy az még a nyilvános megvitatás és országgyűlési megállapodás törvényes fokozatain át nem haladt, — elismerésünket ezúttal már előlegeesen kijelenteni nem tartózkodunk, mert hivatásunkban fekvőnek hiszszük éber figyelemmel kísérni az ellentétes irányzatok kiegyeztetése körüli mindazon mozzanatokot, miknek fejlesztése a végfeladat mielőbbi jogos és méltányos megoldásához vezethet.

Megnyugvással látjuk mi e javaslatban kifejezve országaink együvé tartozásának élénk öntudatát és vezérelvül felkarolva ama legfőbb tekintetet, hogy a monarchia fennállása legalfontosabb érdekeiben biztosittassék.

Amiért is viszonzandók az őszinte nyíltságot és bizalmat, mit az országosan egybegyült főrendek és képviselők hozzánk intézett legalázatosabb felirataikban írá-

nyunkban kifejeztek, eleve biztosakká tenni kívántuk, hogy az érintett javaslatnak a közös ügyek tárgyalására és kezelésére vonatkozó módozatait olyaknak tekintjük, melyek az alkotmányos kiegyezés létesítésére alkalmas csatlakozási pontul szolgálhatnak.

Hogy az e részbeli tárgyalások gyors és kedvező eredményét mindinkább biztosítsuk, célravezetőnek véljük kijelelni ama főbb szempontokat, mikre nézve szükséges, hogy az országosan egybegyült főrendek és képviselők a közös ügyek meghatározása körül kiváló figyelmet fordítsanak.

Mit múlhatlanul megóvni tartozunk, az a hadsereg egysége, mihez a vezénylet és szakszerű belszervezet egységén túl, még a szolgálati időnek meghatározására s a hadsereg kiegészítésére vonatkozó elvek összhangzása okvetlenül megkivántatik.

Szintúgy elkerülhetlenül igénylik a nemzetközi forgalomnak ez idő szerinti fejlettsége és az iparnak létfeltételei, hogy a vámügy s ezzel kapcsolatban az iparos termelésre lényeges behatással bíró közvetett adók s az állami egyedáruság ügye előleges kiegyezés útján kijelelendő azonos elvek alapján rendeztessék.

Es végre szükséges, hogy az ál lám adósságok és az ezekkel oly szoros kapcsolatban lévő államhitel ügye belső lényegénél fogva egységesen kezeltessék, hogy a pénzforgalom érdekei, melyek a birodalom minden részeiben egyiránt életbe vágók, az e téren oly válságos ingatagságtul megóva legyenek.

Óhajtjuk, miszerint ez alapokon megindult tanácskozásaik eredménye minket mielőbb ama helyzetbe jut-

tasson, hogy a nehézségeket, melyek a birodalmi kapcsolatnak magából a *pragmatica sanctio*ból folyó s általunk bármely körülmények közt fel nem adható biztosítékaira nézve fennforognak, elvben megoldottakul tekinthessük, és viszont mi is az országosan egybegyűlt főrendek és képviselők legalázatosabb felirataiban előtérbe állított kívánalmak teljesítéséhez járulva, a felelős ministerium kinevezésével s a helyhatósági önkormányzat helyreállításával kedvelt Magyarországnak népeinek alkotmányos igényeit kielégíthessük.

Minthogy pedig el vagyunk határozva a felelős kormányzati rendszert nem egyedül Magyarországnak, hanem általánosan érvényre emelni, fenntartjuk magunknak, hogy a közös ügyekre nézve megállapított elvek részletes kivitelét és foganatosítását, úgy az 1848-iki törvények ama szabványainak módosítását, amelyek iránt folyó évi bőjtmas hava 3-ik napján kelt királyi leiratunkban elősoroltuk, kinevezendő felelős ministeriumunk utján, az országosan egybegyűlt főrendek- és képviselőkkel egyetértőleg eszközölhessük.

Reményijük, hogy kedvelt Magyarországnak országosan egybegyűlt főrendei és képviselői minden elfogultságiul ment érzéssel fogadandják atyai szándékunk im ez őszinte nyilvánítását, s az általunk kiemelt szempontokat szintoly beható, mint az időnek intő szavára ügyelő tanácskozásaik tárgyává teendik, miáltal birodalmunk alkotmányos belserveszetének életbe léptetésére irányult legbensőbb vágyaink valósulását részökrül siettetni fogják.

Küszöbén áll immár az ország óhajai teljesülésének. Érzelmünk, melyek által indíttatva eszközölni ki-

vántuk, hogy helyesen felfogott önérdékeiben határozhas-
son saját jövője felett, nem változtak.

Hinni szeretjük, hogy a jóakaratnak üdvös találko-
zása képes leend a jövőt oly alapokra fektetni, melyek
a múltnak kegyeletes hagyományait a jelen helyzet
követelményeihez idomítva, azoknak újabb felvirágzását
biztosítandják.

Bécs, 1866. november 17.

Ferencz József.

Midőn ezen leirat leérkezett, a közösügyi törvény-
javaslatot a bizottság elkészítette és a királylyal közölte,
a király azonban az összes közös ügyeket, sőt a katon-
megszavazási törvényt is látni akarta, és addig úgy a
felelős kormány kinevezését, mint a megyék helyreállí-
tását elhalasztotta. A közösügyi törvénynek a tárgyalás
előtti helyeslése illetéktelen nyomás volt annak elfoga-
dására, mi, ha az országgyűlés valódi önérzettel bir,
képes lett volna vihart idézni elő, a 66-iki országgyűlés
azonban lényegesen különbözött az 1790- és 1861-iki
országgyűlésektől, mert mint látni fogjuk, a jogfeladó
ujjonczozási törvényt is elfogadta.

Az országgyűlés felirata.

Felséges császár és király!

Midőn a jelen országgyűlés megnyitásakor Felséged
a királyi székről ünnepélyesen kijelentette élénk óhaj-
tását, vajha sikerülne a kiegyezés nagy művét szeren-

esésén befejeznünk, mi bizton reményiettük, hogy a fenn forgó súlyos nehézségek megnyugtató, tartós és maradandó megoldását rövid idő'n elérhetjük.

Reményiettük ezt, mert a legmagasabb trónbeszéd-ben Felséged maga is a pragmatíca sanctiót mint kölcsönösen elismert jogalapot választotta kiindulási pontul.

Meg valánk győződve, hogy miután Felséged oly kiegyenlítést óhajt, mely tartós és maradandó legyen, azt a jogalapot, melyet Felséged maga is elismert és kiindulási pontul választott, azonnal és mindenekelőtt teljesen ismét vissza fogja állítani.

De fájdalom, e reményünk mindenkiéig nem teljesült, a pragmatíca sanctip, melynek a nemzet jogait és alkotmányát biztosító része egyoldalú hatalomszóval fölfüggesztetett, tetteleg még mindig fel van függesztve; alkotmányunk nem állíttatott vissza s a jogfolytonosság-nak általunk ismételve kért és sürgetett életbe léptetése nincs teljesítve.

Minő alapra építsük tehát a kiegyenlítés művét, midőn az egyetlen biztos alap még most is hatályon kívül van? Mely utón törekedjünk a kitűzött cél felé, ha az egyetlen ut, melyet nekünk követnünk szabad, az alkotmányosság útja el van előttünk zárva.

Kifejtettük ezen országgyűlésrül Felségedhez alázatosan felterjesztett feliratainkban mindazon fontos okokat, melyeknél fogva joggal sürgettük alkotmányunk haladéktalan visszaállítását. Elmondottuk, hogy az alkotott törvényeket, míg a törvényszabta utón el nem töröltetnek, sértetlenül fenn kell tartani és tetteleg végre kell hajtani. Életfeltétele ez az állam léteiének, mely nélkül

se az egész, se az egyesek a törvényben biztos támaszt nem találhatnak. A törvények elismerése s azok tettleges teljesítésének megtagadása jogilag egymás mellett meg nem állhatnak.

Aggódva látjuk, hogy felhozott okaink és ismételt kérelmeink sem valának eddig képesek Felségedet arra bírni, hogy teljesítse a nemzetnek azon jogos kívánatát, amelynek megtagadása egyszersmind megtagadása a *pragmatica sanctio* által biztosított jogoknak s mellőzése a *sanctio pragmatica* lényeges feltételének.

A kegyelmes királyi leirat, melyet Felséged második feliratunkra válaszul hozzánk legközelebb küldeni méltóztatott, az abban foglalt legmagasabb Ígéreték és elismerés által sem képes ez aggodalmunkat megszüntetni, mert mi az alkotmánynak s a teljes jogfolytonosságnak azonnali tettleges visszaállítását kértük, s e kérelmünk a királyi leirat által nem teljesített. Időköz-és feltételekhez van abban az is kötve, ami határozottan meg nem tagadtatott; pedig a jogilag fennálló törvények fenntartását és teljesítését más időre halasztani, vagy ezután teljesítendő feltételekhez kötni, nem csak a mi alkotmányunkkal, hanem általában a törvényesség és alkotmányosság alapelveivel ellenkezik.

Hódoló tisztelettel kérjük Felségedet, ne tegye alkotmányunk visszaállításának s a jogfolytonosság életbe léptetésének halasztásával lehetlenné a megnyugtató kiegyenlítés nagy művét. Míg alkotmányon kívül állunk, a törvény hozásnak alkotmányos jogát nem gyakorolhatjuk. Célra vezetők csak oly egyezkedések lehetnek, melyek a nemzet és fejedelem közt az alkotmány alapján

történnék, abszolút hatalom egy résztül, alkotmányos . szabadságától megfosztott nemzet másrésztől, megnyugtató, tartós és maradandó megoldáshoz jutni soha sem fognak. Nekünk azt a jogot, hogy a trón és haza érdekében a fejedelemmel mint a törvényhozás másik részével egyezkedjünk, az alkotmány adja, és alkotmány nélkül e jognak gyakorlása nem nyugszik biztos alapon.

Vannak helyzetek az államok életében, amelyeket hosszasan fenntartani lehetetlen anélkül, hogy veszélyt hozók ne legyenek. Vannak helyzetek, melyek újabb bonyodalmak nélkül is megmérgezik, felemésztik az állam erejét s képtelenné teszik azt, hogy erősebb rázkódásoknak ellenálljon vagy ily rázkódások után magát sokáig fenntarthassa. Ilyen állapot az, ha valamely államnak bel viszonyai sokáig ziláltak, rendezetlenek, ha az egésznek mint egyeseknek anyagi ereje ki van mérítve, hite és bizalma meg van ingatva. Hol találjon biztos támaszt a trón és állam, ha saját népei nem bírnak támaszul szolgálni. Minden időben veszélyes ily állapot, de veszélyes kivált korunkban, midőn elintézetlen nagy kérdések, felizgatott érdekek és kedélyek, minden oldalról végtelen bonyodalmakkal fenyegetik Európa népeit.

Bel viszonyaink, sőt Felsőged egész birodalmának viszonyai sincsenek oly szilárd és rendezett állapotban, hogy teljes biztosság érzetében nyugodtan nézhessenek azon eshetőségek elé, melyeket a külbonyodalmak s a ki nem számítható véletlen hozhatnak reánk. Sok, igen sok, ami múlhatlanul és gyorsan teendő s aminek elhalasztására talán már nincs idő. Ne engedje Felsőged,

hogy a bekövetkező események ily állapotban találjanak bennünket; nyújtson módot és alkalmat a megnyugtató kiegyenlítés eszközzésére, saját belviszonyainknak oly rendezésére, mely az egésznek úgy, mint már egyeseknek kimerült anyagi erejét és jólétét a végsülyedéstől megmentse, sőt a lehetőségig emelje és kifejtse, s hazánk minden nemzetiségű és vallásu polgárainak igazságos, méltányos és megnyugtató kielégítése által az országot ismét erőssé tegye, hogy ingatlan támasza legyen a trónnak és államnak.

E cél elérésére mindenekelőtt mulhatlanul szükséges, mint eddigi feliratainkban is kifejtettük, alkotmányunknak azonnali teljes visszaállítása és a jogfolytonosság tcttlcg életbe léptetése. Midőn tehát ezt kérj ük és ismételve sürgetjük: saját hazánknak, Felségednek, uralkodó házának és egész birodalmának érdekében teszszük azt. Kivánatunk jogossága törvényeken alapszik és azon alapszerződésen, mely Felséged uralmának is alapja; alapszik az alkotmányosság általános elvén s alapszik a célszerűségen is, melyet a jelen politikai helyzet s a könnyen bekövetkehető események óvatos figyelembe vétele igazol.

A legmagasabb királyi leirat azon részét, mely a közös érdekekből eredő viszonyokra s a 15 tagú albizottság javaslatára tesz észrevételeket, jelenleg nem vehetjük tárgyalás alá. A képviselőház folyó évi márczius 1-én 67 tagbul álló bizottságot bízott meg e tárgyban. E küldöttség saját kebelébül nevezte ki az albizottságot, melynek munkája ez okbul a hatvanhctes bizottság által lesz előbb tárgyalandó s mihozzánk ennek véleménye

fog beadatni. Ennélfogva mi a legmagasabb királyi leirat említett észrevételei iránt is csak akkor adhatjuk elő nézeteinket, ha majd azon helyzetben leszünk, hogy az egész javaslat felett országgyűlésileg tanácskozhatunk és határozhatunk.

Ismételve terjesztettünk fel kérelmet Felségedhez, politikai vádak folytán elitét vagy száműzött honfitársaink érdekében, s fájdalom, még e kérelmünk is teljesületlen maradt. Megújítjuk e kérelmet s hódoló tisztelettel kérjük Felségedet, adja vissza honfitársainkat hazájoknak és családjaiknak. A kiegyenlítésnek megnyugtató hatálya csak engesztelődés által reménylhető s ez annál könnyebb és valószínűbb, minél kevesebb honpolgár kebelében marad fenn fájdalom és keserűség.

Ezek azok, amiket Felségednek legközelebb hozzánk küldött kegyelmes királyi rendeletére őszinte bizalommal előadni kötelességünknek tartottunk. Ragaszkodunk e részben mindazokhoz, amiket alkotmányunk visszaállítására, a jogfolytonosság teljes életbeléptetésére nézve eddigi feliratainkban előadtunk. Csak e kérelmek teljesítése nyugtathatja meg a nemzetet, csak az tesz minket képesekké a törvényhozás terén ránk várakozó legszentebb kötelességünk teljesítésére, csak az nyújthat reményt a kiegyezés áldást hozó sikeréhez. Ugyanazért e jogos kívánatainktul semmi részben nem állhatunk el: mert azt törvényhozói állásunk, a törvény, az alkotmányosság, hazánknak és a birodalomnak érdeke egyiránt tiltják.

Ne tagadja meg Felséged a nemzet kívánatát, ne kösse alkotmányunk visszaállítását föltételekhez, amelyek felett az alkotmány visszaállítása nélkül úgy sem vol-

nánk jcyositva a törvényhozás terén határozni! Vegye kegyelmesen fontolóra, hogy a *pragmatica sanctió*ban a nemzet jogainak, alkotmányának fenntartása a trónörök-lés megállapításával viszonos és semmi egyéb feltételhez nincsen kötve! Ne halaszsa kérelmünk teljesítését, melyet nemcsak a jog és törvény követel, hanem a trón és haza érdeke s a válságos idők intő szózata cgyiránt sürget.

Örömmel üdvözlöttük mi Felségednek azon legmagasabb fejedelmi elhatározását, hogy egész birodalmán alkotmányosan akar kormányozni, örömmel látjuk hozzánk legközelébb bocsátott királyi leiratában is, hogy az alkotmányosság egyik alapfeltételét, a felelős ministeriumot többi országai- és tartományaiba is be akarja vinni. Meg vagyunk győződve, hogy egyedül ezen ut lehet az, melyen Felséged a trón biztosságát s az állam erejét és hatalmát megszilárdíthatja. Mert csak így lesz elérhető, hogy minden egyes ország, midőn külveszélyek ellen áldozatkészséggel védi az államot, egyszersmind saját jogait és alkotmányát védje s egyik országnak szabadsága a többiek szabadságának is támaszul szolgáljon.

Nem lehet, hogy midőn Felséged a magas cél elérésére törekszik, a századok óta fennállott s ünnepélyes alapszerződés által biztosított magyar alkotmány visszaállítását megtagadja. Nem lehet, hogy Felséged figyelembe ne vegye azon közjogi alapelvet, mely szerint jogilag fennálló törvényeket, míg a törvényhozás rendes útján el nem töröltetnek, sértetlenül fenntartani s végrehajtani a hatalomnak első és legszentebb teendője. Nem lehet, hogy Felséged ezen elv mellőzésével megingassa népeinek hitét és bizalmát alkotmányos szabadságuk biztos jövője iránt.

Adja vissza tehát Felséged mindenekelőtt alkotmányos szabadságát a magyar nemzetnek, hogy az jogaiban biztosítva, egyetértésben megszilárdulhasson, anyagi erejében gyarapodhassék s biztos támasza lehessen Felséged trónjának is, minden veszélyek közt.

Pest, 1866. december 20.

Gr, Cziráky János,
f. h. másodelnök.

Szlávy József,
jegyző-

Szentiványi Károly,
k. elnök.

Tóth Vilmos,
jegyző-

Ezen felirat elfogadását erős viták előzték meg. Tisza Kálmán is adott be egy javaslatot, mely a törvények tényleges helyreállításáig minden további munkálkodást beszüntetni javasloít. Úgy látszik az ellenzékét a választóikkal! érintkezés szilárdabb fellépésre hangolta, felhasználta tehát a kedvező tüntetési alkalmat. A két javaslat lényegileg alig különbözött, mert a Deák felirata is kijelenté, hogy a törvényes állapot helyre nem állításáig a közös ügyek tárgyában törvényjavaslatot nem készít, a közös ügyi javaslatot már az albizottság elkészítette, tehát a Tisza javaslata csakis a nagybizottság munkálkodását akadályozta volna meg; tehát a munkálalatot csak néhány hétig tartóztatja fel. Szigorú közjogi szempontbul tekintve, az ellenzéknek ezt nem most a folyamatban levő egyezkedés, az egy évi törvénytelen kormányzat után, de a közösügyi bizottság kiküldésekor kellett volna indítványozni, most már ez csakis párttüntetés, népszerűség, vadászat színében tűnt fel. A

49-es színezetű képviselők ezen kérdésben Tisza Kálmán uszályvivőiként szerepeltek, mi ezen eszmék hívei tömörülését lehetetlenné tette, mert miután a közös ügyek ellen az ország önállása mellett határozati javaslattal nem léptek fel, a közös ügyeket hangoztató feliratokat elfogadták, a nemzetfelség eszméjét jogalapul egyik sem merte felállítani, sőt meg sem említette, de csakis az absolutismust, illetőleg az absolut kormányokat szidta, mint a Kálmánok, sőt a Deák-párt is, az ország nem láthatott köztök és a Kálmánok pártja közt a kiegyezés befejezéséig semmi különbséget. Ezen vita némileg erőmérkőzés volt, mi Deákra kedvezőleg ütött ki, mert mellette 227, ellene 107 szavazott, távol volt 50, ezek közül az ellenzékhez csak 10 tartozott, tehát a Deák-párt állt 267-, az ellenzék 117-bül.

A feliratot a két ház elnökei, gróf Cziráky és gróf Andrássy Gyula, Budán a királynak átadták.

1867.

A hadsereg kiegészítése tárgyában ő Felsége deczember 28-án nyílt parancsot adott ki, ezen törvénytelen rendelet nem volt új alkotmányellenes merénylet, csak folytatása a magyar kancellárral díszített kényuralomnak; az országgyűlés felirataiban ezen hatalmi visszaélés ellen ismételve tiltakozott, Deák és Tisza az újonczozásra a kiegyezés küszöbén szemet hunynak, Madarász azonban a vezetők nyugalját megzavarta. Január 10-én indítványt jelentett be, 12-én Deák feliratot ajánlott, az alkalmatlan ellenzéki magyar lecsépelésére az ellenzék

vezére, Tisza Kálmán vállalkozott. Madarász határozatban akarta kimondatni:

1. A patens törvénytelen, nem foganatosítható.

2. A haza elvárja, hogy polgárai a pátensnek nem engedelmeskednek, a patens-végrehajtók az 1504. I. és 1507. törvényben jelzett bünt követvén el, e törvény szerint lesznek büntetendők.

Madarász ezen indítványa is félúton állt meg, mert sem a királynak, ki ezen rendeletet kiadta, sem a hadparancsnokságnak, mely ezt az országban kihirdette, kereset alá vételét nem indítványozta. Az egyezkedők az ujonczozási jog megsértéséért, mely a törvénytelenések bokkrétájában csak egy tövisvirágot képezett, különlegesen nem kívántak szakítani, alkotniányhúségek bebizonyítása és Madarász elhomályosítására felírtak a királyhoz és követelők nemcsak ezen, de a többi törvénytelenések megszüntetését és kifejezék hajlamukat a védrendszer megváltoztatására. Tisza Kálmán beösméri a rendelet törvénytelenességét, korbácsolja az absolut kormányt, kételkedik a kormány jóakarátában, nevetségesnek tartja a helyzetet, mert az országgyűlés együttléte alatt tiltakozásai, feliratai daczára folytonos törvénytelenések követtetnek el. De kötelesnek érzi magát a polgároknak az ujonczozás nagy súlyátlni megmentésére, ez csak felirat által eszközölhető; Madarász indítványa időszerűtlen. Ha azomban ezen felirat is sikertelen marad, akkor ki kell mondani, hogy a kormány az ábsolutismushoz görcsösen ragaszkodván, a ház további működését megszünteti, ki kell ez esetben a felelősséget terjeszteni a korona azon taná-

csosaira, kik a törvényteleniséget az uralkodónak tanácsolták. A nagy szavak tetszetek, a tettektől féltek, a felirat tehát igen kevesek ellenére elfogadtatott.

A király a rendeletet visszavonta és február 17-iki leiratában egyszersmind gróf Andrássy miniszterelnöki kinevezését tudatta.

Királyi leirat.

Az országosan egy begy ült főrendek és képviselők folyó év boldogasszony 17-én kelt legalázatosabb feliratukban foglalt azon kérését, hogy a védrendszer törvényhozói befolyásukkal állapíttassák meg, annál szívesebben teljesítjük, minthogy az e részbeni javaslatot már múlt évi karácsony hó 28-án hadügyminiszterünkhöz bocsájtott kéziratunkkal alkotmányszerű tárgyalásra utaltuk és a felmerült aggályok eloszlatásául ezennel is nyilvánítjuk, hogy az érintett javaslat tárgyalását és törvényerejű végelhatározását az országos főrendek és képviselők közreműködésével kívánjuk eszközöltetni.

De a birodalom biztonsága okvetlenül igényli az utóbbi hadjárat által derék hadseregünk soraiban támadt hézagok betöltését, épen úgy mint az eddigi védrendszer gyökeres átalakítását. Az európai hatalmak részint már eszközzésbe vett, részint közel álló hasonnemű intézkedései mellözhetlenné teszik saját védrendszerünk oly módosítását, mely az állam pénzerejének kellő kímélete mellett a véderő fokozott mérvbeni kifejtését lehetővé tege.

Összes népeink biztonsága iránti atyai gondoskodás vezérelt tehát, midőn múlt évi december 28-án közzé-

tett rendeletünkben a hadkiegészítési oly módon czéloztuk foganatba vétetni, mely az eddig kiállott rendszerből az átmenetet könnyíteni és a megállapítandó új rendszer életbe léptetését előkészíteni képes legyen.

Midőn az országos főrendek és képviselők e rendelet felfüggesztését kérték, a történet példaira utalva fel-
említik, miszerint Magyarország e téren mindig kész vala a kor igényeinek megfelelő változásokat eszközölni és királyi trónunkat minden fenyegető vész ellen megtartalmazni.

Méltányló kegyelettel ösmerjük el mi is azon hazafiúi készséget, melylyel őseik a veszély fenyegető per-
ceiben mindig tántoríthatom hűséggel siettek a fenyegetett trón és birodalom védelmére. Annál inkább készek vagyunk tehát felirataikban foglalt kérelmüket teljesíteni, mert a múltak lelkesítő emlékeiből lehetetlen azon reményt nem merítenünk, hogy az ősök utánzásra méltó erényei a jelen nemzedékre is átszállottak, s mert ennél fogva meg vagyunk győződve, hogy az országos főrendek és képviselők, számba véve a helyzetnek saját érdekeiket is kiválóig érintő komolyságát, atyai szándékainkat egész őszinteséggel támogatni s amit a trón és birodalom biztonsága igényel, önként teljesíteni fogják.

Az országos főrendek és képviselők fennérintett legalázatosabb feliratukban megújítják az alkotmány tetteges helyreállítása iránt ismételve előterjesztett kérelmüket és azt ezúttal a sürgető szükség elutasíthatlan követelményeivel is indokolják.

Tudjuk és érezzük mi is, hogy az általunk megkezdett kiegyenlítési és békítési mű befejezésre vár, érez-

zük, hogy a kölcsönös jogalapon, melyen az e részbeni tárgyalások megindultak, elméletileg megállapodnunk nem szabad, hanem azon a gyakorlati alkalmazásban is egyetértőig tovább haladnunk szükséges.

E kölcsönös jogalap kifolyásaként pedig egyrészt a birodalom fennmaradásának biztosítását és az erre vonatkozó viszonyok rendezését, másrészt a magyar alkotmány helyreállítását tekintjük.

Trónbeszédünkben szintűgy mint későbbi leiratainkban teljes őszinteséggel feltártuk atyai keblünket, nyíltan kijelöltük azon kételyeket és nehézségeket, melyek a kölcsönös kiegyezést eddig késlelteték.

Az országosan cgybegyült főrendek és képviselők legalázatosabb felirataikban méltánylandó készséggel tűzték feladatul e kételyek elosztatását.

Ismételve kijelenték, hogy a birodalom biztonságát veszélyeztetni, fennállását kockáztatni nem akarják, sőt lehetetlen akarniok, hogy azon támasz, melyet a közös biztonság érdekében kölcsönösen nyújtanak és várnak, erős lenni megszűnjék.

Ismételve biztosítottak arról, hogy a közös ügyekre s azok mikénti kezelésére nézve oly javaslatot fognak elének terjeszteni, mely a birodalom életfeltételeinek megfelelően, hogy az 1848-iki törvények némely szabványainak általunk kívánt s felelős magyar ministeriumunk útján előterjesztendő módosítását haladéktalanul tanácskozás alá veendik: hogy a társországok jogosult igényei iránt méltányos figyelemmel lesznek s hogy az átmeneti nehézségek elhárítására szükséges intézkedésekrül gondoskodni fognak.

A magyar országgyűlésnek e komoly, higgadt és ünnepélyes kijelentéseivel szemben kell, hogy aggodalmaink megszűnjenek, minél fogva Örömmel ragadjuk meg az alkalmat, hogy Magyarország alkotmányát helyreállítsuk és e célbul a magyar felelős miniszter! kormányt megalakítsuk.

E szilárd eltökélésünk zálogául kedvelt hívünket, nagyságos és tekintetes Csikszentkirályi és Krasznahorkai gróf Andrássy Gyulát egyúttal miniszterelnökül ki-neveztük, megbízván őt, hogy a kormány alakítása iránti javaslatát hozzánk haladéktalanul felterjessze.

Amidőn ezáltal elhárítjuk azon akadályt, mely az országos főrendek és képviselők törvényhozási működésének eddig útjában állt, másrészt politikai bölcseségbe fektetett őszinte bizalmunknál fogva elvárjuk, hogy készséggel és tetteleg is teljesítendik mindazt, amit felirataikban a kiegyenlítésnek olyképeni eszköz-lésére felajánlottak, miszerint az a *pragmatica sanctio* céljainak biztosítása s a kölcsönös érdekek kiegyen-lítése által tartós és maradandó mű legyen.

Elvárjuk ezt annál inkább, mert felirataikban is-mételve kijelentették, hogy nem fognak politikai lehe-tetlenséget kívánni s magyar felelős kormányunknak a közigazgatás mindazon ágaiban, melyek tetteleg átvétele s rendezése több időt s nagy óvatosságot igényel, megadandjuk azon kivételes felhatalmazást és segédeszközöket, melyek nélkül a kibontakozás számos és komoly akadályainak elhárítása a lehetetlenségek közé tartoznék.

Elvárjuk végre, hogy valamint mi szilárdul el

vagyunk határozva az ország alkotmányát minden megtámadás ellen oltalmazni és sértetlenül fenntartani, úgy Magyarország hű népei ezentúl is erős támaszai lesznek királyi székünknek, vész idején elszánt védői mind a magyar szent korona országai-, mind pedig a birodalom területi épségének.

Bécs, 1867. böjtelő hó 17-én.

Ferencz József,

Károlyi László.

Barthos János.

A ház a miniszerelnök kinevezése-, az alkotmány helyreállításáért a királyhoz köszönő küldöttséget küldött. Február 19-én a miniszerelnök előterjesztésére kinevezettek:

A király személye mellé
Belügyminiszernek
Pénzügyérnek
Vallás- és közokt. miniszernek
Igazságügyi
Közmunka- és köziek.
Földmiv. és keresk.

gróf Festetich György,
gróf Wenkheim Béla.
Lónyay Menyhért,
báró Eötvös József.
Horváth Boldizsár,
gróf Mikó Imre.
Gorove István.

XI. FEJEZET.

A kormány tagjainak jellemzése. — A szélső bal az országgyűlés felosztatását indítványozza. — Gróf Andrássy Gyula a kormányt bemutatja. — Javaslati: az újonczokrul, az adókrul

Az első felelős ministerium az urak és szónokok ministeriuma volt, általában sok előnyökkel bírt. Az ország képviselésére senki sem volt annyira alkalmas, mint gróf Andrássy Gyula, eszes, elmés, a külviszonyokban teljesen otthonos gazdag főúr, — sima, kellemes modorával megszerezte a király és képviselők, rangtársai bizalmát. Andrássy már fiatal korában magyarul érzett és gondolkozott, a szabadelvűség eszméit mint ifjoncz felkarolta és elveihez folytonosan hű maradt. Már 24 éves korában esze, ismeretei és jelleme által feltűnt, a 47/48. országgyűlésen 25 éves korában Zemplénmegyét képviselte, a Batthyány-kormány Zemplén főispánjának nevezte. 48. ősszel, midőn a félénk Batthyány-kormány leköszönt, a magyar ügyet felkarolt kevés főurak nagy része visszavonult, Andrássy hazájának híve maradt; októberben Kossuth konstantinápolyi követnek nevezte, midőn az ügyek kedvezőtlen fordultával a konstantinápolyi állás feleslegessé vált, a londoni követséggel bízta meg. 49-ben büntetése jeleül arczképét felakasztották, a külföldön hazája ügyében működött mindaddig, míg Magyarországnak Napóleont megnyerni reményiette. A zürichi béke meggyőzván, hogy Napoleon Magyarország függetlenségére nem gondol és Magyarországot segíteni nem fogja, haza jött; főrendit társaiban igyekezett a valódi magyar érzelmeket feltámasztani és megszilárdítani. 1861-ben

az ábránd-politikával szakítva, a reál-politikát karolta fel, Deák Ferenczhez csatlakozott, kit őszintén tisztelt és szeretett; a delegationalis intézményt Andrássy javasolta. A kormányban nemcsak a becsvágy, mely minden tehetséges és önérzetes emberben megvan, de hazája valódi érdeke vezette, Andrássy belátta, hogy az európai újabb politikai és területi alakulások következtében a másodrendű államok magukat fenn nem tartathatják, Magyarországnak tehát, ha a nagyhatalmak lapdája, a recompensationalis nagyhatalmi politika tárgya lenni nem akar, más nemzettel kell szövetkezni, melynek érdekei hasonlóak, mely Magyarország magyar államiságát nem veszélyezteti. Magyarországot a lotringeni uralkodó-házhoz a 49-ben nagyon megingatott, de tényleg fennálló jog kötelékei is fűzték, az osztrák államok érdekei a porosz háború után Magyarország érdekeivel azonosultak, mert Austria egymaga gyenge volt a német egység, a pánszlávizmus falánk vágyai ellen, a keleti ügyek Austriát épen úgy érdekelték mint Magyarországot, mert ha közvetlen szomszédjaiban erős szláv államok alakulnak, a Metternich által botorul megteremtett pánszláv érzelmeket Önmaga képtelen lett volna megfékezni. Austria gyáros, Magyarország nyerstermelő ország volt, érdekeik tehát e téren is találkoztak. Az uralkodó-házzal i köteléket csak véres, bizonytalan forradalommal lehetett volna szétépíteni, mi valószínűleg a harczoló felek teljes kimerülését eredményezte volna. Andrássy a királylyal 66-ban többször személyesen érintkezett, ezen bizalmas érintkezésekben meggyőződött a király éles elméje, jóakarata

és loyaltásáru, mindezen okoknál fogva a forradalmár dinasticus, az osztrákház őszinte híve lett, a minsterelnökségét nem csak becsvágy-, de valódi hazafiságbul vállalta el. Meggyőződését, véleményét a királynak minster korában is nyíltan megmondta, mint minster is megtartó önértetét és nem aljasodott bókoló udvaronczzá, szónoklataiban sokat kellett küzdenie akadémós nyelvével, de minden tárgyhoz világosan, eszesen és élelésén szólt, beszéde a hallgatóságot megnyerte; a minster külmegjelenésén is meglátszott; hatalmát, fölényét senkivel sem éreztette, barátjait, híveit mindig pártolta, szavával nem játszott és nem ámitott, ennélfogva azon egyedüli magyar kormány férfi, kinek az egész országban egyetlen ellensége sincs. 1867-ben majdnem az egyedüli alkalmas minsterelnök volt, mert a nemzetben maga az uralkodó-ház teljesen nem bízott, az osztrák kormányférfiak sajnálták a kezökbül kiesett hatalmat, a simaság és valódi nagyúri udvariasság tehát a minsterelnök egyik fő kellékét képezte, az önértettel párosult simasággal pedig ez időben Magyarorszáiban csakis az udvarias, kellemes gróf Andrassy Gyula bírt. Andrissynak csakis egy hibája volt: az ország pénzügyi és anyagi érdekeivel nem foglalkozott, ennélfogva az anyagi osztrák egyességnél Lónyayt nem támogatta, az ország anyagi erejét túlbecsülte, mert maga tiszta volt, mások szennyesére nem figyelt, ennélfogva sok oly üzletek örökölték meg, melyek az ország miilcít elnyelték és az államdeficizitet megalapították.

Az első minsteriumban második helyet foglalt el

Lónyay Menyhért pénzügyminister. A magyar politikus Magyarország köz- és magánjogát, az ország- és világtörténelmet, a magyarországi és a világstatisztikát, az idegen alkotmányokat ismerte, foglalkozott az észtan, számtan és természettudományokkal, a száraz pénzügyeket, a nemzetgazdaságot az egész országban alig tanulmányozta egy pár politikai egyéniség, ez tehát nálunk teljesen ösmeretlen birodalom volt, a pénzügyi kérdéseknél a buffet és folyosók teljesen megteltek. Lónyay'már 18 éves korában ezen szakmával foglalkozott, sokat olvasott, sőt tudott is, éles elmével, erős Ítéző tehetséggel bírt, a munkáért rajongott, mint minister, 16 órát foglalkozott szakmája- vagy politikával, éles elme-, szilárd ítélőtehetséggel bírt, a legszövevényesebb tárgyakat gyorsan átlátta, ösraerte Európa minden állama pénzügyeit, a nemzetgaadászatot, hitelügyeket 26 év óta tanulmányozta, nem volt a pénzügy, nemzetgazdászat, hitel-ügyek terén oly számba vehető munka, melyet figyelmesen el nem olvasott volna, mint magánember közölőbb állott a fösvénység-, mint pazarláshoz, mint minister a takarékoságért rajongott, az ország pénz- és hitelugyeit, a magyar gazdaság, ipar kedvezőtlen helyzetét Ösmerte, nem bírt azonban a kezdeményezés bátorsága-, a kitartás szívósságával, magára hagyatva visszavonult; szerette a járt utat, neki ment minden akadálnak, midőn azonban a siker nehézségeit látta, vagy visszavonult, vagy megkerülte az akadályokat, ezalatt versenytársai czélt érték. Határozatlansága károsan hatott az osztrákokkal! anyagi egyezkedésnél, járt utak iránti haj-

lam-, az akdályok iránti féltékenységül meghagyta, sőt megalapította a régi nyomorult adórendszert, mely főleg a direct adókra támaszkodott, a földbirtokot sajátolta, a földbirtokkal összekötött adónemeket emelte, a bel- és idegen tőkét méltánytalanul kímélte; ennél fogva a termelés különböző ágai közt az aránytalanságot fenntartotta, miniszteriumában fenntartotta a régi hivatalnoki kart, ennek következtében fennmaradt a kincstári szellem, mely a földbirtokot (.Kaliforniának tartotta és nyomását államérdek-, hivatalos kötelességnek képzelte, az adófizetőt sarczra méltó egyéniségnek tartotta. Rendes viszonyok közt, jó hitelű gazdag országban ragyogó pénzügyminiszter lesz, válságos, szervezeti viszonyaink közt teljes jóakarata és szándékai tisztasága daczára sok rosznak megvetette alapját, mint szónok, a számok csoportosítása vakító mesterségét értette, helyesen érvelt, hangja azonban gyenge és ércztelen volt, a hallgatóra nem hatott; nem győzte meg és nem lelkesítő, mi különben a számok és számítások rideg terén általában ritkán is sikerül. Lónyay a veterán politikusokhoz tartozott, 23 éves korában, 1844-ben Szabolcs-, 48-ban Beregmegye ellenzéki követe volt, 48-ban a pénzügyi, államtitkárságot viselte, családja az ország legrégebbi családjai közé tartozott, miniszter! kinevezésekor 50,000 holdat bírt, a miniszter! hivatalnak tehát minden minősítvényével bírt.

A miniszterium legragyogóbb szónoka báró Eötvös József volt, az ország ügyeivel már 1840-ben foglalkozott, Kossuthnak a szerkesztőségügyi árnányos eltávolítása után nagy részt vett a Pesti Hírlap szerkesztésé-

ben, Szalay László, Csengery Antal és Trefort barátjaival a központosító iskolát alapította meg, mely a főszólyt a felelős kormányba helyezte, a megyéket Koszuthal ellentétesen a felelős kormánynak készek voltak feláldozni, a nemességgel ellenszenvezett, a főrendek és polgárság politikai szövetségét óhajtotta megalkotni; egyéni és hazafiul' jellemét az irigység sem merte megtámadni, midőn atyja a bukás szélen állt, uzsorás hitellezői mellőzésével József fia részére szép vagyont akart biztosítani, mit annál inkább elfogadhatott volna, mert a vagyon nagyrésze eredetileg anyai volt s az uzsorásoktól zaklatott atya gyermekei vagyonát sajátjával összekeverte, a jellemes ifjú azomban a kedvezel ajánlatot visszautasította; az irodalommal folytonosan foglalkozott, mint költő és regényíró a magyar irodalomban kitűnő helyet vívott ki, az ellenzék rendíthetlen híve volt 48-ig, 48-ban tagja lett a felelős kormánynak, melyről már régen álmodozott, a miniszteriumban feltétlenül Batthyányhoz csatlakozott, a békeről ábrándozott, midőn a hatalom már kéz alatt a háborút megindította s nem békét de alázatos hódolatot követelt, lágy kedélye nem tudott megbarátkozni a harc szonyoival, családját bálványozta, Batthyányval leköszönt és Schweízba menekült. A forradalom lezajlása után hazájába visszatért, a viszonyok kedvező alakulása után az ország ügyeit hön karolta fel, az értelmiségre nagy súlyt fektetett, esze- és nagy műveltségénél fogva az ország értelmisége között az első köze tartozott, a ministerséget nemcsak méltóság-, de kötelességnek tartotta, a közoktatási tárczára tehát leg-

alkalmasabb volt és azt tökéletesen betöltötte, körében sokat megtett mit tenni kellett és lehetett.

Báró Weukheim Béla belügmínister mindég az alkotmányos ellenzékhez tartozott, 48. előtt Békés megye követének és alispánjának választotta, a megye életét tehát ösmerte, az alkotmányosság rendithetlen híve volt, a megye-rendszert becsülte és tisztelte, már kora fiatalságában, midőn főrendi társai a magyart kocsi-snyelvnek tekinték, magyarul beszélt, érzett és gondolkozott, kedves modorával általános népszerűséget szerzett, főrendi társai a lovagiasság mintájának tartották és szívesen követték; az átmeneti korszakot tekintve, a lehető legalkalmasabb belügmínister volt, mert a centralisatio divatja nem ragadta el, Ösmerve a magyarok jellemét, a kedélyes tüntetéseket szándékos konok ellenállásnak nem tekintette, a megyékkel nem erőszakoskodott, de kötelességeik teljesítésére felhívta, a németek alatt meggyengült közbiztonságot takarékosan igyekezett helyreállítani. Az alföldi rablások fékezésére kormánybiztost alkalmazott, az országban a közbiztonságot paragrafusok nélkül, nagyhatalmú megyékkel, szervezetien tisztviselői karral, pazarlás nélkül helyreállította, a jóakarata, tapintatos, gyakorlati minister tehát bebizonyította, hogy a felelős ministeriummal az önálló helyhatósági rendszer ellentétben nincs, az országot bureaucraticus sereg, hatalmi erőszak és nagyhangú szónoklatok nélkül is lehet czélszerűen kormányozni.

Gróf Mikó Imre közlekedési minister gazdag, művelt főúr volt, de sem szakösmerettel nem bírt, sem

embereit nem tudta megválasztani, sem a közlekedés közgazdaszat! fontosságát nem fogta fel, sem az egyesek és vidékek önző követeléseinek nem tudott ellenállani. A vasutak drágán, rendszer nélkül épültek, a magánérdekek túlságos követelése folytán parallel vasutak keletkeztek, egyesek kedvéért nagy kanyarulatokat csináltak, mindezek következtében a vasúti fuvarbér megrágult, a nagyrészt biztosított vasutak kamathányát évenként milliókkal kellett pótolni; az országutaknál a régi rendszert követték, az államutakat nem alkalmazták a vasutakhoz, a minister a vasúti láztul elragadtatva, a viziutakra általában nem gondolt, a közlekedésnél tehát a corruptió a legnagyobb mértékben befészkelte magát, a becsületes minister sejtelemmel sem bírt a körében történekrül, mik egy év múlva már piaczi beszéd tárgyai voltak.

Gorove István eszes, művelt, gazdag ember volt, azon álhitben élt azomban, hogy neki egyedüli feladata a szakmája körébe tartozó ügyek kezelése, hogy neki az ország gazdasági érdekei, kereskedelme emelésére gondolni nem kell, a földművelés és kereskedelem tárczáját tehát kezelte mint egy egyszerű osztályfőnök.

Gróf Festetich György gazdag four, állását tökéletesen betöltötte, állása ez időben a legkellemesebb méltóságos időtöltés volt, mert a ministerelnök maga végzett a királynál, a rendjel-örület nem dühöngött, a zsidók rendjelek és nemesség után még nem csengtek, ezen ministerség tehát csak fényt, udvari gyakorlatot igényelt, gróf Festetich ezen tulajdonokkal bírt, nemcsak nagy birtok felett rendelkezett, de viszonyai rendezet-

tek is voltak, anyja után a Hohenzollern-háznak rokona, az udvarnál otthonos volt, a politikával azelőtt nem bíbelődött, a bécsi körök ennél fogva vele nem ellenszenveztek, családja az osztrák ház kegyeiből emelkedett, tehát még családi múltja is az udvarhoz fűzte.

A nagyúri ministeriumban a democratiát Horváth Boldizsár igazságügyminister képviselte. Horváth apja Szombathelyen a csizmadia-mesterséget űzte, Boldizsár ur tehát saját szorgalmával művelte ki magát, a forradalomban a fiatal ügyvédség kardot fogott, mert az ügyvédség szünetelt, a katonai pálya a gyors emelkedéssel kecsegtette, a forradalom bukása után az ügyvédséget folytatta, mint minden ügyvéd, esküt tett a császár iránti hűségre, az osztrák birodalom fenntartására, 61-ben Vas megyében már tekintélyes urodalmi ügyvéd volt és képviselőnek választották, szabatosan és virágosan beszélt, az osztrák törvényeket ösmerte, a szabadelvűséget folytonosan hangoztatta, tudományát ügyesen tudta érvényesíteni, kartársai nagysággá fűjték fel. Horváth azonban nem democrata, de demagóg volt, a nemesség 48-ban minden előjogairul lemondott, a népet magához emelte, a nép azonban, mert a nemesség iránt hálás volt, mert értelmi fölényét, tiszta hazafiságát belátta, az urakra bizta vezetését. Horváth és társai irigylették a nemesség fölényét, a szellemi proletároknak kövelték a hatalmat s mert ezt csakis a nemesség anyagi bukásával lehetett elérni, a középosztály ellen a törvény álczája alatt valóságos irtó háborút kezdett, az ügyvédségnek kedvező anyagi állást

biztosított, egyetlen alkotása sem eredeti, de vagy fordítása vagy majmolása az osztrák törvényeknek; ha az osztrákok az igazságszolgáltatás terén valamit eltöröltek, annak eltörlését Horváth azonnal indítványozta; ha újat hoztak be, azonnal javasolta. Eltörölte az uzsora-törvényeket, megszüntette a jogos szőlődézsma-szerződéseket, a birtokot a perrend által az ügyvédeknek és uzsorásoknak zsákmányul dobta, a nemzetiségi ürügy alatt az esküdszékek behozatalát megakadályozta, nem mondotta ki a halálos ítéletek eltörlését, de minden nagy gonosztevőnek kegyelmet eszközölt, mi a népnél a bűnmerészséget megszilárdította, a rabokat munkára nem kényszerítette, a rabok élelmezőire szigorúan nem ügyelt fel, ezen gondatlanság, a rabok általa védelmezett tunyasága az ország millióit emésztette fel. Folytonosan szónokolt a szabadság, jogegyenlőség, népjogok mellett, Austria és a hatalom előtt mindég meghajolt; a bíróságokba ügyvédeket hozott be, kik a bíróságokat megméltelyezték; a zsidók- és ügyvédekkel szövetekezett; és valóban a birtokos osztálynak és általában az országnak ezen egy alkotmányos democrata minis-ter többet ártott, mint a kényuralom összes német igazságügyminis-terei.

Az országra hátrányos volt tehát Horváth Boldizsár, gr. Mikó Imre, Gorove István kinevezése, és pedig annyival, mert ezen három helyet teljesen be lehetett volna tölteni Tisza Kálmán, Ghiczzy Kálmán és Nyáry Pál által. Tisza Kálmán társai közül már ekkor éles elméje, hatalmas ítélőtehetsége, gyors felfogása, tudománya, olvasottsága, szívóssága által kimagaslott.

Nyáry Pál becsületes jellemű, eszes, világos fej volt, mint bíró több ideig működött, a kor kívánalmait felfogta, az ország törvényeit és viszonyait ösmerte. Ghiczy Kálmán kétkedő természetű, eszes, tudományos, szorgalmas egyén volt. Mindhárom a valódi szabadelvűekhez tartozott, egyik sem lovagolt azomban az ábrándok paripáján, szabadelvűségnek a jogok valódi egyenlőségét és nem az egyes osztályok üldözését tartotta, mindhárom tiszta, puritán jellemmel bírt, melyhez szenny és piszok nem ragadt. Ha Deák Tiszát a közlekedés élére állítja, Tiszát nem vezeti a könnyűvérű államtitkár és mielőtt, a gombamódra szaporodó vasúti vállalatokat az országgyűlés elé terjeszti, számot vetett volna az ország ereje, szükséglete, termelési és forgalmi képességével, rendszeres munkával áll elő, a vesztegető tőzsénéket kikergeti, a nagy pofája érdekvádász képviselő és főrendi urakat visszatartja és az országot idegenek és belföldi csatlósai által nem engedi kizsákmányoltatni. Ha Nyáry igazságügyminister lesz, nem szövetezik az uzsorások- és ügyvédekkel, nem másolja az osztrák törvényeket, nem teremt demagógiát, de a jogot a helyzettel összhangzásba hozza, alkot igazságos és célszerű, a nemzet jellege, szokásai, anyagi érdekeinek megfelelő törvényeket, nem jutalmazza a bűnt, nem hagyja kicsúszni a bűnöst, nem hoz különleges törvényeket egyes osztályok jogtalan hizlalására, bírák- és hivatalnokoknak nem az okleveles semmiket, a haszonvadászokat, de az érdemes független hazafiakat nevezi ki, nem elégzik meg a kifestett, torz intézményekkel, de a kor kívánat-

mait lépteti életbe, vasmarkával megfojtja a törvény-nyel üzérkedőket. Ghiczzy szervező és alkotó tehetséggel nem bírt, csodákat tehát a földművelés és kereskedelem terén nem tett volna, de kételkedő természetétül vezetve, bizonyosan minden zavaros, kétes üzlet ellen foglalt volna állást a ministeriumban. Kétségkívül e három férfinézete a közös ügyek tárgyában eltért, de ezek, mint látni fogjuk, lényegtelen különbségek voltak, melyek őket a ministerium elfogadásául már ekkor sem tartóztatták volna vissza.

A ministerium kinevezése után 4 nappal 13 képviselő: Böszörményi László, László Imre, Csanády Sándor, Vidats János, Patay István, Markos István, Vályi János, Kállay Ódon, Madarász József, Almásy Sándor, Bobory Károly, Csiky Sándor, Oláh Miklós az országgyűlés felosztatását következőleg indítványozták:

(Kivonat.)

A ház nevezzen ki 7 tagú bizottságot, következő felirat elkészítésére:

A képviselőház a jogfolytonossággal ellenkezőnek tartja azon elvet, hogy a felelős ministerium kinevezése által az országgyűlés megnyerte volna a törvényhozási képességet.

Nem elegendő erre még sem a koronázás, sem az országgyűlés kiegészítése.

Hanem az képezi a képesség hiányát, hogy az ostromállapot a választások alatt csak névleg szüntettetett meg, tényleg azomban ma is fennáll, bécsi ministerek kormányoztak, zárva voltak a törvényhatóságok tanácsstermei, a választási törvények önkényesen

módosítottak, a felsőházba törvénytelen méltóságok hívtak meg.

Gátolva volt tehát a valódi közvélemény, a szabad választás.

Ezért az országgyűlés törvényes alappal nem bír és ezt az alkotmány teljes helyreállítása sem pótolhatja.

Ezért a jelen országgyűlés csak az alkotmány helyreállításának sürgetésére volt jogosítva.

Ennélfogva a jelen feloszlatandó és új országgyűlés Összehívandó.

Mert a király közjogi módosításokat kíván, miről a népnek a választások előtt sejtelme sem volt, kell tehát, hogy ezekről a köztörvényhatóságok és szabad-sajtó által magát a választások előtt tájékozhassa.

Ezen okoknál fogva ő felsége feliratban kéressék fel a jelen feloszlatása- és új országgyűlés Összehívására.

A jövő csütörtök tanácskozási napul kitűzetett.

Ezen indítvány komoly, nagy eszméket képviselő párthoz nem ülő gyermekes boszantás és ingerkedés volt, mert az országgyűlési képviselők a 48-iki törvényes alapon választottak, a kormány a választásokra semminemű erőszakos nyomást nem gyakorolt, a feliratokban alapul a *pragmatica sanctio*t fogadták el, ezen alap ellen a párt tiltakozó határozati javaslatot nem adott be, sőt inkább azokat az egész ház egyhangúlag elfogadta; Madarász és társainak akkor kellett volna nyilatkozni, midőn a közösügyi bizottság megválasztott, mert észszerűleg, midőn a megválasztott bizottság munkálatát

beadta, már azt nem lehetett állítani, hogy az országgyűlés a törvények hozatalára képesítve nincs, de célszerűtlen volt azért is, mert vagy valószínű volt az, hogy a többség a közösügyi munkálatot elfogadja, vagy nem, ha az el nem fogadás valószínű volt, akkor a célszerűség azt parancsolta, hogy a kedvező hangulatot használják fel, a munkálatot tárgyalják, vessék el, a királytul a többségből alakítandó új kormányt követeljének; ha azt hitték, hogy a többség a közös ügyet akarja, akkor feltételezniük kellett, hogy indítványukat nem fogja tárgyalni, de célszerűtlen volt azért is, mert a királytul kérték a felosztatást, már pedig a király a felosztatás indokát el nem ismerhette, mert valótlan volt, de fel nem oszlatta volna az országgyűlést, mert a közös ügyeket és később azok szabályozását ő indítványozta, az indítvány tehát csak egyéni fitogtatás, népszerűség-hajhászat volt. A tárgyalásnál a párt előadóját Böszörményit czáfolatra sem méltatták de leszavazták, elannyira, hogy az indítvány mellett csakis az aláírók álltak fel.

Ezen ülés elején Andrassy ministeriumát bemutatá és beterjesztette az adó-, ujonczok-, megyék- és sajtóruól szóló törvényjavaslatokat, az adók minden nemeire 67-re felhatalmazást, a sereg kiegészítésére 48 ezer ujonczot kért, vagyis a magyar ministerium ezen két főtárgynál, melyek ellen minden tagja évek óta szenvedélyesen szónokolt, teljesen az ostromolt absolutismus ösvényére lépett, a közönség mindkettőt a szükség által parancsolt ideiglenes rendszabálynak tartotta és azt hívé, hogy a pénzügyminister az adóban, a

ministerium a katonauigyben az év leteltével nagyszerű reformokkal fogják az országot meglepni, pedig erre távolról sem gondoltak, csakis kormányozni akartak, eszme és önérzet hiányában simultak az osztrák eszmékhez, az adót beszüntetni kétségkívül nem lehetett, de a pénzügyi terv kidolgozása nem kívánt 9 hónapot, három is elég lett volna erre, de még a kiegyezés elfogadva nem volt, és ha ennek elfogadása előtt a pénzügyminister a nagyszerű pénzügyi, kereskedelmi hitelengedmények természetes kifolyását a közönség elé terjeszti, a kiegyezést vagy elvetik, vagy az osztrákoknak szánt nagyszerű engedményeket leszállították volna. Madarász és 14-es csoportja fejfel ment a falnak, az adófelhatalmazást megtagadta, a szükséglet fedezetére kölcsönt ajánlott. Ezen indítvány elfogadható nem volt, mert miután adósságot csak az csinál, ki szükséglete fedezésére képtelen, a pénzvilággal azt hitette volna el, hogy Magyarország kimerült, bukott állam, hitelünket tehát az európai pénzpiaczon azonnal megrontja; veszélyes volt ez erkölcsi tekintetben is, mert ha a nép kézzelfogható ok nélkül egy évre adót nem fizet, az adó nem fizetést a szabadság kellékének tartja és az adót a szervezés után is megtagadja, nem lehetett a közvetlen adók fizetését sem beszüntetni, mert ezek a legigazságosabb, de legellenszenvesebb adónemek, ezeket jelenlegi viszonyaink közt még a köztársasági, a legrendezettebb viszonyú államok sem nélkülözhetik; ha tehát 67-ben fölfüggesztetnek, 68-ban már behozataluk zendülést támasztott volna. A kölcsön el nem fogadható volt azért sem, mert az államadósságok

a közönség előtt óriási színben tűntek fel, a közönség tehát a magyar kormányzatnak adóssággal! megkezdését vét-kes könnyelműségnek tekintette. Nem a kölcsönt, de a három hónapi felhatalmazást ajánlotta tehát az 'ész, a tudomány, a politikai ildom. A szélső bal ezen indítványával a higgadt és értelmes közönségnél sokat veszített, tudatlan, szédelgő anarchisták hírébe jöttek s mert eszélyes indítvánnyal senki sem lépett fel, a kormány javaslata a 14 kivételével elfogadtatott. Az ujonczmegszavazás már nagyobb mozgalmat idézett elő, de miután ezt a kiegyezés előföltételének tekintették, az ellenzék ezen kérdésben Ghiczy vezérlete alatt 56-ra törpült. A sajtó-eljárás helyreállított, 48. szerint minden megyében sajtóbíróság lett volna alakítandó, a nagyszájú igazságügyminister azonban a nemzetiségek iránt indokolatlan ellenszenvvel viseltetett s mert a demagog a sajtószabadságot valódi- lág nem szerette, ideiglenesen a sajtóbíróságokat Pest-, Debreczon-, Eperjes-, Nagyszombat-, Kőszegre szállította le, a feljebbvitelt Pesten a királyi táblához, egyebütt a kerületi táblákhoz indítványozta, mi is elfogadtatott. A megyék- és városokra a kormány a törvények nek ideiglenes következő módosítását ajánlotta:

1. A törvénytől eltérőleg, az 1861-iki bizottságok tagjai hivassanak össze és képviseljék a megyét.

2. A bizottmányok a tisztkart főispáni kijelölés mellett választják.

3. A főispán alkalmas egyéneket, bírának törvénytudókat jeleljen.

4. A megyetörvényszékek elnökei az alispánok.

5. A telekkönyvi személynévmaradvány marad.
6. A törvényszékek folytonosan ülésezzenek.
7. A bizottmány és tisztikar a megyék végleges rendezéséig marad.

8. Az 1848: 15. e) pontja, amennyiben a magyar nyelvet kizárólagos tanácskozási nyelvnek rendeli, felfüggesztetik. Általában a megyénél felmerülő nemzetiségi kérdéseknél a ministerium az országgyűlési feliratok szellemében intézkedésre felhatalmaztatik.

A szabad királyi városok, szepesi városok és hajdú-kerületekben a bécsi bizottságok a kormány rendelkezésére a jelenlegi polgármesterek, városi bírák, illetőleg kapitányok által összehívottak és választanak.

Az erdélyi viszonyokra felhatalmaztatik a ministerium, tekintettel az 1848: 7. szakra, saját belátása és felelősség mellett intézkedni. A nemzetiségi ponthoz Justh József jelentéktelen módosítást adott be, mi elfogadtatott.

Ezen módosításokat és felfüggesztéseket a túlságosan szűkeket nemzetiségi aggályok parancsolták. A 2., 3. felesleges volt, mert a 48-iki törvénynek azon tétele: a bizottmány a tisztviselőket a főispánnal egyetértőleg választja, határozottan azt értelmezi, hogy a főispán jelöl, a bizottság a jelöltekből választ. A harmadik felesleges volt, mert a főispánok feltétlenül a ministeriumtól függtek, ha tehát őket a főispán ez irányban utasítja, ezen utasításnak törvény nélkül is kötelesek lettek volna engedelmessé válni. A nyelvi törvény felfüggesztése is méltányos volt, mert a magyar nyelv diplomáciai fontosságát semmi áron, semmi fel-

tételek alatt feláldozni nem lehetett, mert Magyarország nem a különböző nemzetek szövetsége, de Magyarország, magyar állam volt, amint ezen alapot maga alul kilöki és a nemzetiségeket egyenjogú nemzeteknek ösmeri el, ezen nemzetek kedvező alkalommal szétválhatnak, a szlávok a csehekkel, a határos németek az osztrákokkal, az oláhok a románokkal szövetkezhetnek volna, addig is követelheték volna, hogy minden nemzetnek külön ministere legyen, vagyis a kormányzat nevétségessé, lehetetlenné lett volna. Ha tehát 48-ig Magyarországnak egységes, diplomaticus nyelve nem lett volna, azt 67-ben az ország új szervezésekor meg kellett volna alapítani. A diplomaticus nyelv azonban csak a magyar lehetett, mert a magyar nyelvet minden értelmes ember beszélte, a magyarok a lakosság felét tették, a terület nagy részét magyarok bírták. De a magyar nyelv diplomaticai , fensőségét fenntartva, miután az idegen fajok Magyarország polgárai voltak, azt követelni nem lehetett, hogy a megyei, városi municipiumokban csak magyarul lehessen beszélni, mert ezáltal a vegyes helyhatóságokban csak a magyarok határoztak volna, hol az egész lakosság szláv vagy oláh volt, a gyűlések nem tanácskozhatnak saját ügyeik felett és határozott volna egymaga a főispán, és esetleg a közönség által megválasztott királyi hivatalnokok. Ez nemcsak igazságtalan, de a legnagyobb mértékben méltánytalan volt, megváltoztatását, illetőleg ideiglenes, a viszonyokhoz mért helyi felfüggesztését, az igazság, célszerűség, méltányosság egy iránt követelték.

Az országgyűlés a halaszthatlanokat bevégezve, a kiegyenlítés művéhez fogott; az országgyűlés elé három indítvány terjesztett: a bizottság többségéé, vagyis Deák Ferenczé, mely XII. törvényczikké vált, a kisebbségé, és Madarász és társai határozati javaslata.

XII. FEJEZET.

A közös ügyekről törvényjavaslat. — A balközép különvéleménye. — A szélső bal határozati javaslata. — A többség javaslatának a balközép különvéleményéveli összehasonlítása.

XII. törvénczikk.

A magyar korona országai és az ő Felsege uralkodása alatt álló többi országok között fennforgó közös érdekű viszonyokról és azok elintézése módjáról.

Ő császári s apostoli királyi Felsege, miután többi országait és tartományait alkotmányos jogokkal ruházta fel legmagasabb trónbeszédében, melylyel megnyitni a jelen országgyűlést méltóztatott,

felszólítja az országgyűlést, hogy a pragmatica sanctiónak mint kölcsönösen elismert jogalapnak elveiből kiindulva gondoskodnék oly módokrol, melynél fogva mind Magyarország és társországainak a pragmatica sanctio által is biztosított közjogi és belkormányzati önállósága, mind a birodalom biztosságának és együttmaradásának életfeltételei sértetlenül megóvassanak, egyszersmind a fennérintett közös ügyek alkotmányos elintézésénél, egyrészről a magyar korona országai, másrészről ő Felsege többi országai és tartományai alkotmányos befolyása biztosittassék.

Őszinte örömmel üdvözölte az országgyűlés ő császári s apostoli királyi Felsegének azon legmagasabb elhatározását, mely szerint az alkotmányos kormányzat rendszerét az egész birodalomban megalapítani óhajtván, ezáltal trónjának fényét s a birodalom erejét és hatalmát minden népeinek a közügyek iránti érdekelt-

ségére, mint természetszerű s ennélfogva legszilárdabb alapra kívánta fektetni.

Ez okbul Magyarország főrendei és képviselői nem mulaszthaták el gondoskodni oly módokrul, amelyek lehetővé tegyék, hogy azon alapszerződés, amely az 1723: 1., 2., 3. törvénycikkek által a felséges uralkodóház és Magyarország közt létre-jött, amely egyrésről a birodalmi kapcsolathoz tartozó országok- és tartományoknak az 1723: 1., 2. törvénycikkek értelmében együttes és elválaszthatlan birtoklását, másrésről pedig Magyarországnak Önálló törvényhozási és kormányzati függetlenségét biztosította, lényegében jövőre is sértetlenül fenntartassék. Ennélfogva szükségessé válván, hogy a magyar korona országai és az ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fennforgó közös érdekű viszonyok pontosan és határozottan kijelöltessenek s hogy a két egymástól független, alkotmányos képviselőt közti érintkezés módja eme közös viszonyok elintézése körül szabatosan megállapítassék: az országgyűlés erre vonatkozólag a következőkben állapodott meg:

1. Azon kapcsolat, mely egyrésről a magyar korona országai, másrésről ő Felségének többi orsz ágai és tartományai között jogilag fennáll, az 1723: 1., 2., 3. törvénycikkek által elfogadott pragmatics sanctión alapszik.

2. Megalapítván ez ünnepélyes alapszerződés a Habsburg-ház nőágának trónöröklési jogát, kimondotta egyszersmind, hogy azon országok és tartományok, melyek a megállapított öröklési rend szerint egy közös

uralkodó alatt állanak, feloszthatlanul és elválhatlanul együtt birtoklandók. E határozottan kimondott elv folytán a közös biztosság együttes erővel leendő védelme és fenntartása oly közös és viszonyos kötelesség, mely egyenesen a *pragmatica sanctio*-ból származik,

3. De ezen megállapított kötelezettség mellett határozottan kikötötte a *pragmatica sanctio* azon feltételt is, hogy Magyarország alkotmányos, közjogi és belkormányzati önállása sértetlenül fenntartassék,

4. E két alapeszmét tartotta szem előtt a magyar országgyűlés azon viszonyok meghatározásánál, melyek Magyarországot a közös fejedelem uralkodása alatt álló többi országokkal közösen érdeklik. S valamint egyrésztől kész volt Magyarország a múltban, kész leendő jövőben is teljesíteni mindazt, amit a *pragmatica sanctio* szerint a közös biztosságnak együttes erővel védelme és fenntartása multhatlanul megkíván; úgy másrésztől oly kötelezettségeket, melyek e célon túl terjednek s annak elérésére nem elkerülhetlen szükségesekek, magára nem vállalhat.

5. Ezelőtt Magyarországot illetőleg mindazokra nézve, mik az érintett viszonyokra vonatkoznak, a magyar országgyűlés s a magyar király közegyetértéssel intézkedtek s ez intézkedések megállapításánál más ország befolyással nem bírt, mert a magyar király mint az uralkodása alatt álló többi országok abszolút fejedelme, azon országoknak érdekeiről és teendőiről abszolút hatalommal rendelkezett, most azonban a legmagasabb trónbeszéd szerint lényegesen változott a helyzet azáltal, hogy ő Felsége alkotmányos jogokkal ru-

háza fel többi országait, azokat tehát abszolút hatalommal ezentúl nem képviselheti s azok alkotmányos befolyását nem mellőzheti.

6. Irányadóknak tekinti az országgyűlés c szempontokat, midőn kijelöli a főelveket, melyek a közös viszonyok megállapításánál alapul szolgálnak, kiindulási pontja e részben a *pragmatica sanctio*, melyet mind ő Felsége, mind az országgyűlés közösen elismert kiindulási pontul tűztek ki.

7. A *pragmatica sanctio* szerint közös ugyan az uralkodó, amennyiben Magyarország koronája is ugyanazon fejedelmet illeti, a ki a többi országokban is uralkodik, de még ez nem teszi szükségessé, hogy a fejedelem udvartartásának költségei közösen állapitassanak meg, oly közös megállapodást a *pragmatica sanctió*ban kitűzött cél nem igényel, Magyarország s a magyar király fejedelmi magas tekintélyével sokkal inkább megegyez, hogy a magyar országgyűlés, a felelős magyar minisztérium előterjesztésére, külön szavazza meg a magyar király udvartartása költségeit. Az udvartartás költségeinek megszavazása és kiszolgáltatása tehát közös ügynek nem tekintetik.

8. A *pragmatica sanctió*bul folyó közös együttes védelemnek egyik eszköze a külügyek czélszerű vezetése. E czélszerű vezetés közösséget igényel azon külügyekre nézve, melyek az ő Felsége uralkodása alatt álló összes országokat együtt illetik. Ennélfogva a birodalom diplomatai és kereskedelmi képviseltetése a külföld irányában és a nemzetközi szerződések tekintetében felmerülhető intézkedések, mindkét fél minis-

tóriumával egyetértésben és azok beleegyezése mellett, a közös külügyminister teendői közé tartoznak. A nemzetközi szerződéseket mindenik ministerium saját törvényhozásával közli. Ezen külügyeket tehát Magyarország is közöseknek tekinti s kész azoknak közösen meghatározandó költségeihez azon arány szerint járulni, mely az alábbi 18., 19., 20 , 21., 22. pontokban körülírt módon fog megállapíttatni.

9. A közös védelemnek másik eszköze a hadsereg s az arra vonatkozó intézkedések, egy szóval: a hadügy.

10. Tekintetbe véve mindazt, ami fentebb, különösen az 5. pont alatt elmondott, a hadügynek közösségére nézve következő elvek állapíttatnak meg.

11. 0 Felségének a hadügy körébe tartozó alkotmányos fejedelmi jogai folytán mindaz, ami a hadseregnek és így *a magyar hadseregnek* is, mint az összes hadsereg *kiegészítő részének, egységes* vezérletére, vezényletére és belső szervezetére vonatkozik, ő Felsége által intézendőnek ismertetik el.

12. De a magyar hadseregnek időnkénti kiegészítését s az ujonczok megajánlásának jogát, a megajánlás föltételeinek és a szolgálati időnek meghatározását, ugyszinte a katonaság elhelyezését, élelmezését illető intézkedéseket, az eddigi törvények alapján mind a törvényhozás, mind a kormányzat körében, az ország magának tartja fenn.

13. Kijelenti továbbá az ország, hogy a védelmi rendszernek megállapítása vagy átalakítása Magyarországra nézve mindenkor csak a magyar törvényhozás beleegyezésével történhetik. Miután azonban az ily

megállapítás épen úgy, mint a későbbi átalakítás is, csak egyenlő elvek szerint eszközölhető czélszerűen; ennél fogva minden ily esetben, a két ministerium előleges megállapodása után, egyenlő elvekből kiinduló javaslat fog terjesztetni mindkét törvényhozás elé. A törvényhozások nézeteiben netalán felmerülhető különbségek kiegyenlítése végett a két törvényhozás egymással küldöttségek által érintkeznek.

14. A magyar hadsereg egyes tagjainak mindazon magyarországi polgári viszonyai, jogai, kötelezettségei felett, melyek nem a katonai szolgálatra vonatkoznak, a magyar törvényhozás és illetőleg a magyar kormányzat fognak intézkedni.

15. A hadügyek összes költségei oly módon közösek, hogy azon arány, mely szerint ezen költségekhez járulni fog, az alábbi 18., 19., 20., 21. és 22. pontokban körülírt előleges értekezés után kölcsönös egyezkedés által állapittatik meg.

16. A pénzügyet annyiban ösmeri a magyar országgyűlés közösnek, amennyiben közösek lesznek azon költségek, melyek a fentebbiekben közöseknek elősmert tárgyakra fordítandók; ez azonban úgy értelmezendő, hogy az említett tárgyakra megkíván tató összes költségek közösen határozottassanak meg azon módon, mely a kezelésről szóló előbbi szakaszokban előadatik; de azon Összegnek, mely a költségekből az alábbi 18., 19., 20., 21. és 22. pontokban körülírt módon megállapítandó arány szerint Magyarországra esik, kivetéséről, beszédéséről s az illető helyre leendő átételéről Magyarország országgyűlése és felelős minis-

teriuma fognak intézkedni oly módon, amint a kezelésiül szóló alábbi pontok megállapítják.

17. Magyarország minden egyéb államköltségét a magyar felelős ministerium előterjesztésére az országgyűlés alkotmányos utón fogja elhatározni; azokat, mint általában minden adót, a magyar ministerium minden idegen befolyás teljes kizártával, saját felelőssége alatt veti ki, szedi be és kezeli.

18. Ezek azon tárgyak, melyeknek a fentirt módon közössége a *pragmatica sancti*óbul folyónak tekintetik. Ha ezekre nézve, mindkét fél egyetértésével, megtörténik a megállapodás, kölcsönös alku által előre kell meghatározni azon arányt, mely szerint a magyar korona országai a *sanctio pragmatica* folytán közöseknek elismert ügyek terheit és költségeit viselendik.

19. Ezen alku és megállapítás oly módon történik, hogy egyrészt a magyar korona országainak országgyűlése, másrésztől ő Felsége többi országainak országgyűlése, mindenik a maga részéről egy hasonló számn küldöttséget választ ki. E két küldöttség az illető felelős ministeriumok befolyásával részletes adatokkal támogatott javaslatot fog kidolgozni az említett arányra nézve.

20. E javaslatot mindenik ministerium az illető országgyűlés elé terjesztendő hol az rendesen tárgyalásidé. Mindenik országgyűlés az illető ministeriumok útján közlendi határozatait a másik országgyűléssel és a két félnek ily módon eszkozlendő megállapodásai szentesítés végett ő Felsége elé fognak terjesztetni.

21. Ha a két küldöttség a javaslatra nézve nem

tudna egymással megegyezni: mindenik félnek véleménye mind a két országgyűlésnek elébe terjesztetik, ha pedig a két országgyűlés nem tudna egymással kiegyezni: akkor a kérdést az előterjesztett adatok alapján ő Felsége fogja eldönteni.

22. Az arányra nézve kötendő egyezkedés csak határozott időre terjedhet, annak eltöltével ugyanazon módon új egyezkedésnek leendő helye.

23. Ami a fentebb körülírt tárgyak. kezelését illeti, az e részben azelőtt törvényesen fennállott módnak megváltoztatása szorosan véve nem a *pragmatica sanctionis* meghatározott kötelezettségből foly, hanem a helyzetnek azon változása, mely a fentebbi 5. pont alatt elmondott, teszi czélszerűvé. Kimondja az országgyűlés, hogy ő Felsége többi országaival érintkezni akar, mint alkotmányos népekkel, mindkét fél függetlenségének megóvása mellett.

24. Ez lévén a közös ügyekre és azok kezelési módjára vonatkozó jelen határozat indoka és célja: önként következik, hogy annak egyik alapfeltételét Magyarország alkotmányának helyreállítása képezi.

25. A másik alapfeltétel az, hogy a teljes alkotmányosság ő Felsége többi országaiban és tartományaiban életbe lépjen: mert Magyarország azon országoknak csak alkotmányos kormányával léphet bármi közös viszonyokra nézve érintkezésbe. S ő Felsége maga is azért kívánta ez ügyek tárgyalási módját megváltoztatni, mert alkotmányos jogokkal ruházta fel többi országait is s a közös Ügyek kezelésénél ezek alkotmányszerű befolyását nem tartja mellőzhetőnek.

26. Ezen két alapfeltétel mellett a közös ügyek kezelési módja a következő lenne.

27. Egy közös ministeriumot kell felállítani azon tárgyakra nézve, melyek mint valósággal közösek, se a magyar korona országainak, se ő Felsége többi országainak külön kormányzata alá nem tartoznak. E ministerium a közös ügyek mellett se egyik, se másik résznek külön kormányzata ügyeit nem viheti, azokra befolyást nem gyakorolhat. Felelős lesz a ministerium minden tagja mindazokra nézve, amik köréhez tartoznak, felelős lesz az egész ministerium is együtt, oly hivatalos intézkedéseire nézve, melyeket együtt alapított meg.

28. A közös ügyek azon részére nézve, mely nem tisztán a kormányzat köréhez tartozik, Magyarország se teljes birodalmi tanácsot, se bármi néven nevezhető közös vagy középponti parlamentet czélszerűnek nem tart, és ezeknek egyikét sem fogadja el, hanem ahhoz ragaszkodik, hogy miután ő Felsége legmagasabb trón - beszéde szerint is, közös kiindulási pont a *pragmatica sanctio*, egyrészt a magyar korona országai együtt, másrészt ő Felsége többi országai és tartományai ügy tekintessenek, mint két külön s teljesen egyenjogú fél. Következve: a két fél között a közös ügyek kezelésére nézve mellőzhetlen feltétel a teljes paritás.

29. Ezen paritás elvénél fogva Magyarország részéről a magyar országgyűlés saját kebléből egy meghatározott számú bizottságot (*delegatio*) választ, és pedig az országgyűlés mindenik házábul. Választanak ő Felsége többi országai és tartományai is hasonlóul alkotmányos

módon egy épen annyi tagbul álló bizottságot a maguk részéről. Ezen bizottságok tagjainak száma a két fél egyetértésével fog meghatározottni. Ezen szám egy részről 60-at meg nem haladhat.

30. E bizottságok egy évre, vagyis az országgyűlésnek egy ülészakára választandók s az év leteltével, vagyis az új ülészak kezdetével, azoknak minden hatásköre teljesen megszűnik. Tagjaik azomban ismét meg választható k.

31. A bizottságok mindenike külön, saját kebeléből, szabadon választja elnökét, tollvivőjét s amennyiben szüksége lesz más hivatalos személyzetre is, annak minden tagját, s maga állapítja meg ügyrendét.

32. A bizottságokat mindenkor ő Felsége fogja összehívni bizonyos határnapra és azon helyre, hol ő Felsége azon időben tartózkodik. Óhajtja azomban a magyar törvényhozás, hogy az ülészakok felváltva, egyik évben Pesten, másik évben Bécsben, vagy ha többi országainak gyűlése és ő *Felsége úgy* akarná, azon országok más valamely fővárosában tartassanak.

33. Mindenik bizottság külön tart üléseket s azokban fejenkénti szavazással s a bizottsági összes tagok absolut többségével határoz, s amit a többség elhatározott, az egész bizottság határozatának tekintendő. Külön véleményt az egyes tagok saját igazolásuk végett iktathatnak be ugyan a jegyzőkönyvbe, de az a határozat erejét nem gyengíti.

34. A két bizottság egymással együttes ülésben nem tanácskozhatnak, hanem mindenik írásban közli nézeteit és határozatait a másikkal s írott üzenetek által igye-

keznek véleménykülömbőség esetében egymást felvilágosítani. Ezen üzeneteket mindenik bizottság saját nyelvén készítendő el és oda melléklí a hiteles fordítást is.

35. Ha ezen írásbeli üzenetek által nem sikerülne a két bizottságnak véleményét egyesíteni, akkor a két bizottság együttes ülést tartand, de egyedül csak egyszerű szavazás végett. Ez együttes ülésben a két bizottság elnökei felváltva, egyszer az egyik, másszor a másik fognak elnökölni. Határozat csak úgy hozatbatik, ha mindenik delegatio tagjainak legalább kétharmada jelen van. A határozat mindenkör absolut többséggel hozandó. Mivel pedig a paritás elvének gyakorlati alkalmazása mindkét félnek érdekében épen a szavazásnál legfontosabb; az esetben, ha az egyik vagy másik fél delegatiójából, bármely okból, egy vagy több tag hiányzik, a másik fél delegatiója is tartozik tagjainak számát leszállítani olyképen, hogy mindkét fél delegatiója tagjainak számára nézve teljesen egyenlő legyen. A leszállítást a többségben levő delegatio a maga kebelében sorshúzás útján eszközli. A jegyzőkönyv mindenik nyelvén fog vezetetni a két fél tollvivői által s közösen hitelesíttetik.

36. Ha három üzenetváltás sikereden maradt, joga van van mindenik félnek a másik részt felszólítani, hogy a kérdés közös szavazás által döntessék el, mely esetben a két fél elnökei együtt állapítják meg a szavazási ülés helyét, napját és óráját s arra mindenik elnök meghívja a maga bizottsági tagjait.

37. E bizottságok hatáskörébe csak azon tárgyak

tartozhatnak, melyek a jelen határozatban mint közösök, határozottan e bizottsághoz vannak utasítva. Ezeken túl a bizottságok intézkedéseikben nem terjeszkedhetnek s a magyar országgyűlés és magyar kormányzat részére fenntartott ügyekbe nem avatkozhatnak.

38. A közös ügyek tárgyalására kiküldött bizottság az országgyűlés által szabadon választva, a jelen határozatban kijelölt és körvonalazott ügyekben és módon, az országgyűlést 6 Felsége többi országainak irányában képviseli. E bizottság előleges utasítások által meg nem köthető.

39. Az eljárás módjára megállapíttatik, hogy azon tárgyat, mely a jelen határozat szerint a bizottságok elé tartozik, a közös ministerium mindenik bizottságnak külön adja elő, mindenik bizottságnak joga lesz kérdéseket intézni a közös ministeriumhoz, vagy a szakok szerint annak illető tagjához, kérhet azoktól feleletet s felvilágosításokat; ugyanazért a közös ministeriumnak jogában álland s midőn arra felszólítatik, köteles is leend egyik bizottságnál úgy mint a másiknál, megjelenni, felelni, és szóval vagy írásban, s ha az kár nélkül történhetik, a szükséges iratok előterjesztése mellett is, felvilágosításokat adni.

40. A közös költségvetések megállapítása leend e bizottságok feladatának évenként előforduló legfontosabb része. E költségvetést, mely egyedül azon költségekre terjedhet, amelyek a jelen határozatban közösöknek vannak kijelölve, a közös ministerium mind a két külön felelős ministerium befolyásával fogja készíteni s úgy adja azt át mindenik bizottságnak külön.

A bizottságok a fentebb körülírt módon fogják azt külön tárgyalni és észrevételeiket egymással írásban közlik, s amely pontra nézve nézeteik meg nem egyeznének, azt együttes ülésben szavazattal határozzák el.

41. Az ily módon megállapított költségvetés többé az egyes országok által tárgyalás alá nem vétethetik, hanem köteles mindenik azon arány szerint, mely (a jelen határozat 18., 19., 20., 21. és 22. pontjaiban körülírt módon) előre megalapított, a közös költségvetésből reá eső részt viselni. De mivel ezen közös költségekre nézve a kivetés-, beszédés- s az adórendszernek megállapítása Magyar országra nézve a magyar országgyűlés és a magyar felelős ministerium köréhez tartozik: a magyar ministerium a magyar országgyűléshez terjesztendő költségvetésében is felveendi mindig azon összegeket, melyek a már megállapított közös költségvetésiül Magyarországra esnek az említett arány szerint, csaklogy ezen rovatok a mennyiségre nézve vitatás alá többé nem vehetők. Beszedetvén az ekként megállapított közös költségekre szükséges összeg a magyar felelőt ministerium által a havonkint befolyt államjövdelmtkbül, a közös költségek fedezésére szolgáló rész a magyar pénzügyminister által havonkint a közös pénzügyn misterhez áttétetik, azon arány szerint, amely arányban áll a közös költségek összege az országos költségek összegéhez. A közös pénzügyminister felelős lesz az átalvett összegnek a kitűzött czélokra leendő fordításáéit, magában értetödvén, hogy az, aki az összegeket kezdi, szoros számadással fog tartozni.

42. Az efféle támadások megvizsgálása hasonlóan

az említett bizottságokat illeti; azok e számadásokra nézve is a fentebb körülírt módon fognak eljárni.

43. Hasonló eljárás követendő minden egyéb tárgyakban is, melyek mint közös ügyek az érintett bizottságok köréhez tartoznak. Ezeket is a közös ministerium mindenik bizottságnak külön adja be, a bizottságok külön tárgyalják, nézeteiket egymással írásban közük s ha ily módon egymással meg nem egyezhetnének, akkor, mint fentebb mondatott, szavazó, együttes ülésben határoznak. Magában értetődik, hogy határozataik, amennyiben fejedelmi jóváhagyás alá tartoznak, ő Felségének felterjesztendők; s ha ő Fehége által megerősítetnek, kötelező erővel birandnal. Az ily fejedelmi jóváhagyással megerősített határozatokat azomban ő Felsége mindenik országgyűlésiek az illető külön felelős ministerium által adja tultára. Azon határozatokat, melyek a delegatiókban a fentírt módon hozattak s ő Felsége által szentesítetttel, miután a magyar országgyűlésnek tudtára adattal, Magyarországnban ő Felsége csak a magyar ministerium által hajtathatja végre. Ugyanazért mindazon költségeket is, melyek a bizottság ily módon hozott és szentesített határozatának folytán Magyarországra háramlanak, a magyar felelős ministerium fogja az országgyűlésileg megállapított magyarországi budgettel együtt kivetni és beszedni.

44. Azokon kívül, amiket a közcs felelős ministerium terjeszt elő a közösügyi bizottságoknak, e bizottságok mindegyike bir kezdeményezési joggal, de csak oly tárgyakra vonatkozólag, melyek mint közös

ügyek, a jelen határozat szerint szorosan e bizottságok köréhez tartoznak. Mindegyik bizottság tehet ilyenmű javaslatot s azt a másik bizottsággal írásban közölheti. Az ekkép indítványozott javaslat pedig szintúgy lesz tárgyalandó, mint egyéb, a bizottságok köréhez tartozó kérdésekre nézve már elmondott.

45. A bizottságok ülései rendszeren nyilvánosak lesznek, a kivételi szabályok e részben az ügyrend által fognak megállapítani. Határozat azomban csak nyílt ülésben hozhatók.

46. Az esetben, ha ő Felsője valamelyik országgyűlést feloszlatná, a feloszlatott országgyűlésnek delegációja is megszűnik s az újabb országgyűlés új bizottságot választ.

47. A bizottságok tagjai a jelen határozat szerint közöskül kijelölt ügyeknek tárgyalása közben tett nyilatkozataikért feleletre soha sem vonathatnak; sőt megbízásuk megszűntéig oly kereset miatt, mely személyes letartóztathatást vonhat maga után, se büntény vagy vétség miatt, a tettenérés esetét kivéve, az illető országgyűlésnek, ennek együtt nem léte esetében pedig azon bizottságnak, melynek tagjai, előleges jóváhagyása nélkül se le nem tartóztathatnak, sem közkereset alá nem vonathatnak. Tagjai tettenérés esetében történt letartóztatásának folytathatása vagy megszüntetése iránt, az illető országgyűlés együtt nem létében hasonlókép maga a bizottság rendelkezik. Egyébiránt a tanácskozások alkalmával netalán történhető rendtelenségek megelőzése végett az ügyrendszabályzat által fognak intézkedések tétetni.

48. Ha az egyik vagy másik bizottságnak valamely tagja időközben meghalna, vagy törvényes ítélet által fosztatnék meg szabadságátul, úgyszintén, ha állásáru alapos oknál fogva lemondana, az ekkép megüresedett állás az illető országgyűlés részéru azonnal betöltendő. Ennek eszközlése végett az országgyűlés, midőn a bizottságot megválasztja, a kitűzött számon felül egyszersmind póttagokat is választ, meghatározván egyúttal azon sort, mely szerint a póttagok a megüruült állásra az illető bizottság elnöke által meghívandók.

49. Lemondás esetében a lemondás okainak alaposágáru s a lemondás elfogadásáru az illető országgyűlés vagy annak együtt nem létében az illető bizottság fog ítélni.

50. Ami a közös ministerium felelősségét és annak módját illeti: mindenik bizottságnak joga leend, oly esetekben, midőn az alkotmányos törvényeknek megsértése miatt szükségesnek látja, a közös ministeriumnak vagy a ministerium egyes tagjának perbefogását indítványozni, s ezen indítványát írásban a másik bizottsággal is közölni. Ha a perbefogást mindenik bizottság elhatározza., vagy ha az, az eltérő vélemények miatt a fentebbiek szerint szavazó ülésben többséggel elhatározatik, e határozat azonnal jogérvényesnek tekintendő.

51. Az ily módon elhatározott pernek bírósága következő módon lesz alakítandó: mindenik bizottság nem ugyan saját kebeléből, hanem azon országoknak, melyet képvisel, független állású törvénytudó polgáraiba! különkülön 42 tagot hoz javaslatba. Mindenik bizottság bírni fog azon joggal, hogy a másik bizottság által javaslott

24 tag közül 12-öt okadás nélkül kitörülhet. A vádlot-taknak szintén joguk van együtt és összesen 12 tag ki-törültetését követelni, úgy mindazonáltal, hogy a meg-maradt tagok számában mindenik bizottság választott bíráinak száma egyenlő legyen. S az így fennmaradt tagok lesznek a pörnek birái.

52. Azon fenntebb körülirt közös tárgyakon kívül, melyek a *pragmatica sancti*óbul kiindulva tekinthetők közösen elintézendőknek, vannak még más nagyfontos-ságu közügyek, melyeknek közössége nem foly ugyan a *pragmatica sancti*óbul, de amelyek részint a helyzetnél fogva politikai tekintetből, részint a két fél érdekeinek találkozásánál fogva czélszerűbben intéztethetnek cl közös egyetértéssel, mint szorosan elkülönözve.

53. Az államadósságokat illetőleg, Magyarországot alkotmányos állásánál fogva oly adósságok, melyek az ország törvényszerű beleegyezése nélkül tétettek, szoro-san jogilag nem terhelhetik.

54. De kijelentette már ezen országgyűlés, hogy „ha a valóságos alkotmányosság hazánkban is, ő Felsége többi országaiban is minél előbb tetteg életbe lép, kész azt, amit tennie szabad s mit az ország önállása és alkotmányos jogainak sérelme nélkül tehet, a törvény-szabta kötelesség mértékén tail is, méltányosság alapján, politikai tekintetéből megtenni, hogy azon súlyos terhek alatt, miket az absolut rendszer eljárása összehalmozott, ő Felsége többi országainak jólléte s azzal együtt Ma-gyarországé is össze ne roskadjon, s a lefolyt nehéz idők-nek káros következési elháríttassanak“.

55. E tekintetknél fogva tehát, s egyedül ezen ala-

pon kész az ország az államadósságok terhének egy részét elvállalni, s az iránt előleges értekezés folytán ő Felségének többi országaival is, mint szabad nemzet szabad nemzettel, egyezkedésbe bocsátkozni.

56. Jövendőre nézve pedig közös lesz a hitel-ügy oly esetekben, midőn mind Magyarország, mind ő Felségének többi országai a fennforgó körülmények közt saját érdekükben czélszerűnek látandják valamely új kölcsönt együtt s közösen venni fel. Ily kölcsönöknél mindaz, ami a szerződés megkötésére s a felvett pénznek mikénti használására és visszafizetésére vonatkozik, közösen fog elintéztetni. De annak előleges elhatározása, hogy valamely kölcsön közösen vétessék-e fel. Magyar orszagra nézve minden egyes esetnél a magyar országgyűlést illeti.

57. Egyébiránt ünnepélyesen kijelenti az ország jelen határozata által is, hogy a valóságos alkotmányosság azon alapelvénél fogva, miszerint az országot saját beleegyezése nélkül adóssággal terhelni nem lehet, Magyarország jövendőre sem fog semmi oly államadósságot magára nézve kötelezőnek elismerni, melynek felvételéhez az országnak törvényszerűen s határozottan kijelentett beleegyezése hozzá nem járult.

58. A kereskedelmi ügyek közössége sem foly a *pragmatica sancti*óbul: mert annak értelmében a magyar korona országai, mint a fejedelem többi országaitul jogilag külön álló országok, saját törvényhozásuk és kormányuk által intézkedhetnének s vámvonalak által szabályozhatnák kereskedelmi ügyeiket.

59. Miután azoinban Magyarország és ő Felsége többi országai között az érdekeknek kölcsönös érintke-

zései fontosak és számosak: kész az országgyűlés arra, hogy n kereskedelmi ügyekre nézve egyrészt a magyar korona országai, másrészt ő Felségének többi országai közt időnkint vám- és kereskedelmi szövetség kötéssék.

60. E szövetség állapítaná meg azon kérdéseket, melyek a kereskedelemre vonatkoznak, s meghatározná az egész kereskedelmi ügy kezelési módját.

61. A szövetség megkötése kölcsönös alku által történék, oly módon, mint két egymástul jogilag független ország hasonló egyezkedései történnek. A két fél felelős ministeriumai közös egyetértéssel készítsék meg a szövetségi részletes javaslatot, s terjessze azt mindenik az illető országgyűlés elé s a két országgyűlésnek megállapodásai lesznek ő Felsége szentesítése alá terjesztőn dők.

62. Ugyanazért, midőn a közös költségek aránya a fentebbi 18., 19., 20., 21., 22. szakaszokban körülírt módon meghatározatik, azzal egyidejűleg a fentebbi 59., 61. szakasz által megállapított mód szerint egyrészt a magyar korona országai, másrészt ő Felsége többi országai között vám- és kereskedelmi szerződés lesz kötendő, melyben kimondatik egyszersmind az is, hogy a külfölddel eddig kötött kereskedelmi szerződések érvénye Magyarországra is kiterjed.

63. Ez alkalommal szintén a fentebbi 59. és 61. §. szerinti egyezkedés által határozatnak meg az ipartermeléssel szoros kapcsolatban lévő közvetett adók nemeire, egyforma arányára és azok kezelésére nézve oly szabályok, melyek kizárják annak lehetőségét, hogy egyik törvényhozásnak vagy felelős kormányának e részbeli intézke-

dései a másik fél jövedelmeinek csonkítását vonhassák maguk után; megállapíthatik egyszersmind azon módzat jövedőre, mely szerint az ezen adóknál behozandó reformok a két törvényhozás által egyetértőleg fognának eldöntetni.

64. Meghatározatnék az is, hogy az összes vámvonalak egyforma kezelése felett, ki által és mikép kezeltessek a felügyelet, s kimondatnék, hogy a vámokból befolyó jövedelmek a közös költségekre fordítadók; e jövedelmi összeg tehát mindenek előtt le fog vonatni a közös költségek összegébül.

65. A kereskedelem előmozdításának egyik leglényesebb eszköze lévén a vasutak; ugyanakkor, midőn a vám- és kereskedelmi szövetség megkötötték, a fenttebbi 59. és 61. §-ok értelmében létesítendő egység által határozthatatik el, hogy melyek azon vasútvonalak, melyekre nézve mindkét fél érdekében közös intézkedések szükségesek, és hogy ezen intézkedések mennyire terjedjenek minden egyéb vasútvonalak fölött, kizárólag azon ministeriumot és országgyűlést illeti az intézkedés, melynek területén ezek keresztül mennek.

66. A kereskedelemmel szoros kapcsolatban áll a pénzrendszernek (Münzwesen) és általános pénzlábnak is megállapítása. Nemcsak kívánatos tehát, hanem mindenik fél érdekében szükséges az, hogy mind a pénzrendszer, mind a pénzláb a kötendő vámszövetséghez tartozó országokban egyenlő legyen. Ugyanazért a vám- és kereskedelmi szövetség megkötése alkalmával a pénzrendszer és pénzláb fölött is szükséges leend az 59. és 61. §. értelmében egyezkedés útján intézkedni. Ha pedig az így

megállapított intézkedések megváltoztatása vagy új pénzrendszernek és pénzlábnak megállapítása utóbb szükségesnek vagy czélszerűnek mutatkoznék, az a két ministerium kölcsönös egyetértésével s a két országgyűlés helybenhagyásával fog történni. Magában értetődik, hogy a pénzverésre és kibocsájtásra nézve a magyar király fejedelmi jogai teljes épségben maradnak.

67. A quota meghatározásával s a vámszövetség megkötésével egyidejűleg lesz egyszersmind az államadósságok után Magyarország által elvállalendő évi járulékok az 55. és 61. szakaszokban kijelölt módon, szabad egyezkedés által megállapítandó.

68. Magában értetődik, hogy ha és amennyiben a fentebbi 58—67. §-ban elősorolt tárgyak felett az egyezkedés nem sikerülne: az ország önálló törvényes intézkedési jogát magának fenntartja s minden jogai e részben is sértetlenül maradnak.

69. Azon mód és arány, mely szerint a magyar korona országai részéről, ezen határozat folytán kiküldendő bizottságban (delegatio) a társországok részt veendnek, később fognak megállapítani.

Ezen a fentebbiekben elősorolt megállapodás ő Felségének királyi jóváhagyásával szentesítettven, törvénybe iktattatik.

E törvényeziknek azon rendeletéi azomban, melyek a közös ügyek kezelésének módjára vonatkoznak, tetteleg csak akkor fognak hatályba lépni, midőn azok tartalmához ő Felségének a magyar koronához nem tartozó országai részökről is alkotmányos utón hozzá járultak.

Mi tehát kegyelmesen meghallgatván és elfogadván említett híveinknek, az országos főrendeknek és képviselőknek alázatos esedezését, a fentérintett módon Felségünk elé terjesztett törvényczikkeket ezen levelünkbe szorul szóra beigtatni rendeltük s azokat összesen és egyenkint helyeseknek, kedveseknek és elfogadottaknak vallván, hozzájok királyi megegyezésünket, jóváhagyásunkat adtuk s azokat királyi hatalmunknál fogva helybenhagytuk, megerősítettük és szentesítettük, biztosítván híveinket, az országos főrendeket és képviselőket az iránt, hogy minden a fent beiktatott törvényczikkelyekben foglaltakat mind magunk megtartjuk, mind más híveink által is megtartatjuk, miként is azokat jelen levelünk ereje és bizonyosága szerint elfogadjuk, helybenhagyjuk és királyi aláírásunkkal megerősítjük.

Kelt a mi őszinte kedvelt hívünk tekintetes és nagyságos Csikszentkirályi és Krasznahorkai gróf Andrássy Gyula magyarországi miniszerelnökünk kezébül.

Buda, 1867. június 12.

Ferencz József s. k.

Gróf Andrássy Gyula s. k.

A balközép különvéleménye.

Mindenekelőtt megjegyezzük, hogy amennyiben ezen vélemény folytán a pragmática sanctióbul reánk háramló kötelességekrül lesz szó, mi ezen kötelességeket egyedül azon esetben tartjuk létezőknek, ha Magyarország irányában is teljesítve lesz mindaz, aminek a pragmática sanctio, illetőleg az 1723: 1., 2. t.-cz. értelmében, amely

képezi minket illetőleg a *pragmatica sancti*ót, — teljesíttetnie keik

Megjegyezzük továbbá, hogy mindaz, mi a közös viszonyok tárgyában, e vélemény értelmében megállapítandó lenne, tetteleg életbe nem léphet mindaddig, míg:

a) Magyarország alkotmánya egész terjedelmében visszaállítva nem lesz.

b) Míg a valódi teljes alkotmányos élet ő Felsége többi tartományaiban is életbe nem lépett.

A *pragmatica sancti*óban a trónöröklés rendjének s a feloszthatlan és elválfiatlan birtoklásnak meghatározásán kívül két főszme van kimondva, az egyik a közbiztonság s ebből folyólag a kölcsönös védelem; a másik Magyarország közjogi és beikor mányzati önállásának, mint az egész elfogadása feltételének sértetlen fenntartása.

Mindkettőnek egyformán figyelembe vételével állapítottuk meg jelen véleményünket.

A kölcsönös védelem tekintetében vannak kötelezettségeink; Magyarország mindenkor eleget tett azoknak, most is eleget tenni szándékozunk.

Eddig Magyarország ezekre nézve is egyedül saját országgyűlése és törvényes fejedelme által intézkedett, ki mint többi országai és tartományai abszolút fejedelme, azokat ezen viszonyra nézve is önmaga telj fiatal mulag képviselte. Miután azomban ő Felsége legmagasabb trónbeszéde értelmében ezen országait is alkotmányos jogokkal ruházta fel, nem ugyan kötelességszcrűleg, de a kötelesség szempontjába! készek vagyunk arra, hogy önállásunk teljes megóvása mellett velük egyetértőleg in-

tézkedjünk mindazokra nézve, melyek a közbiztonság való-
sítására okvetlenül szükségesek.

Ilyenek:

a) A külügy.

b) A hadügynek némely részei.

c) A fentemlitett két tárgyra szükséges költségek.
Egyetértőleg intézendők ezek szerint:

I. Azon külügyek, melyek a magyar korona orszá-
gait és ő Felsége többi országait és tartományait egy-
formán illetik.

Ezekre való alkotmányos befolyását Magyarország
a IV. szakaszban megállapítandó módon gyakorolja.

II. A hadügy annyiban, amennyiben mindaz, mi ő
Felsége egész hadseregének, és így a magyar hadsereg-
nek is vezérletére, vezényletére és belső szervezetére vonat-
kozik, ő Felsége, mint legfőbb hadparancsnok által a
IV. pontban előadandó módon fog intéztetni.

Ellenben magának tartja fenn az ország az intéz-
kedést a hadügyre vonatkozólag minden egyebekben,
jelesen:

a) A magyar hadseregnek időnkénti kiegészítését, az
ujjonczok megajánlásának jogát, a megajánlás föltételei-
nek s a szolgálati időnek meghatározását, úgyszintén a
katonaság élelmezését, elhelyezését illető intézkedéseket
eddig-i törvényeink alapján mind a törvényhozás, mind
a kormányzat körében.

b) A védelmi rendszernek megállapítását, melynek
újabb szabályozása vagy átalakítása Magyarországra nézve
azontúl is mindenkor csak a magyar törvényhozás bele-
egyezésével fog megtörténhetni. Végre

c) Saját törvényhozása, illetőleg kormányzata útján az intézkedést a magyar hadsereg egyes tagjainak mindazon magyarországi polgári viszonyai, jogai és kötelességei felett, melyek nem a katonai szolgálatra vonatkoznak.

III. A fentebbiekre szükséges költségek megállapítása.

Mire nézve meghatározatván időnkint az V. szakaszban leírandó módon az arány vagy hányad, amelyben ezen költségekhez Magyarország járulni fog, az évenként szükséges összegek meghatározása a IV. szakasz értelmében egyetértőleg fog eszközöltetni.

Ezen összegnek miként kezeléséről is a IV. szakasz határoz, de az iránt, hogy mi módon vettessenek ki és hajtassanak be, Magyarországra nézve egyedül a magyar törvényhozás, illetőleg a magyar felelős ministerium fog intézkedni.

Magyarországot sem a külügy-, sem a hadügynek olyan költségei, melyeket ő Felségének többi országai és tartományai mint a német szövetség tagjai tartoznak viselni, nem illetik.

Magyarországnak minden egyéb államköltségeit a magyar felelős ministerium előterjesztésére a magyar törvényhozás teljesen függetlenül fogja elhatározni, s azokat, valamint minden egyéb adókat is, a magyar ministerium saját felelőssége mellett hajtja be és kezeli.

IV. Az 1861-ik évi első feliratunkban kimondottuk, hogy az örökös tartományok alkotmányos népeivel csak úgy, mint önálló szabad nemzet más önálló szabad nemzettel, függetlenségünk teljes megóvása mellett vagyunk hajlandók esetenként érintkezni.

Ezen elv meghatározása mellett a külügy s a hadügy meghatározott részeire és az ezekre szükséges költségekre nézve az egyetértő intézkedés következőleg lesz eszközzendő:

A törvényhozásra teendőket illetőleg a magyar korona országainak és ő Felsége többi országai- és tartományainak ministeriumai kölcsönös egyetértés folytán elkészítik az egyértelmű javaslatokat és az azokra vonatkozó észrevételeket és ellenészrevételeket mindenik az illető törvényhozás elé terjeszti.

A törvényhozások önállólag tanácskoznak felettök; meghatározatván, hogy egy és ugyanazon országgyűlés két háza között, nehogy túlságos üzenetváltások által az idő elpazaroltassék, minden egyes esetben csupán két üzenetváltásnak van helye.

Ha ily utón nem jött a két ház között egyetértés létre, a kettőnek tagjaibul szabad választás útján a törvény által meghatározandó arány szerint egy országos küldöttség alakittatik, mely a kérdéses pontok felett — ha egyetértés létre jönni nem tudott — tagjai abszolút többségének szavazatával határoz és így létre jött határozata az őt kiküldött országgyűlésnek bejelentvén, annak megállapodásává válik.

Határozatait a két törvényhozó testület az illető ministeriumok által közli egymással.

Ha Magyarország gyűlése és ő Felsége többi országai és tartományai ezen ügyekre nézve jogosult, teljesen alkotmányos törvényhozó testületében létre jött megállapodás eltér egymástul, mindenik választ a paritás elve alapján saját kebeléből egy javaslatkészítő kül-

döttséget, mely küldöttség az egy esség létrehozatalát megkísérli, s a javaslatot, vagy ha egyező értelemre nem juthatott, az eltérő javaslatokat további tárgyalás és megállapodás végett az őt kiküldött testülethez beadja.

E küldöttség felváltva Pesten vagy ő Felsege többi országai- és tartományainak önmaguk által ő Felsege beleegyezésével kijelelt valamely városában jön össze.

Ezen küldöttség javaslata felett ugyanazon országgyűlés két háza már csak egy javaslatot válthat, s ha egyetértés nem jött létre, a nevében határozó országos küldöttség megválasztatásának kell bekövetkezni.

Így kelt újabb határozatait a két törvényhozó testület ismét illető ministeriuma által közli egymással. Az országos küldöttség, mint a javaslatkészítő küldöttség önmaga választja elnökét, tollvivőjét stb. és mindeniknek ülései nyilvánosak.

Megjegyezzük végül, hogy ha mind a magyar korona országaiban, mind ő Felsege többi országai- és tartományaiban érvényre jut amaz Angolhonban gyakorlatban lévő alkotmányos elv, hogy a felsőház a budgetet egészben elvetheti ugyan, de egyes tételeiben nem módosíthatja azt: az előadott eljárás épen azon tárgyra, a költségekre, mely minden évben rendszeresen elő kell hogy forduljon, jórészt sohasem lévén az országgyűlés két házábul választandó országos küldöttségre szükség, sokkal egyszerűbb- és rövidebbé válik.

Ha ily módon egyértelmű határozat jött létre, az mindenik törvényhozó-testület által ő Felsege elé terjesztetvén, ha a sanctiót megnyeri, törvénynyé lesz.

Azon rendkívüli esetben pedig, ha a magyar ország-

gyűlés és ő Felsége többi országai és tartományai erre jogosított törvényhozó testületé között egyetértés ily módon sem jött volna létre, mindenik felterjeszti megállapodását a közös fejedelem elé, ki is mindkét ministerium meghallgatása után, az egyiket vagy másikat az eltérő pontokra nézve is szentesítheti, mely esetben az általánosan kötelező erejűvé válik.

B) A végrehajtást illetőleg.

a) A külügyekre nézve a közös fejedelem az oldala mellé rendelt magyar minister és többi országai és tartományai hasonló ministereinek tanácsával él.

Jogában áll a közös fejedelemnek magát ez ügyekben az uralkodó-ház ministere által helyettesíttetni, ki sem Magyarországnak, sem ő Felsége többi országainak és tartományainak külön ministere nem lehet. A magyarországot és ő Felsége többi tartományait egyformán illető okmányoknál mindkét kijelölt minister ellenjegyzése szükséges, míg az egyiket vagy másikat külön érdeklőnél, a körülményekhez képest, egyiké vagy másiké kívántatik csupán.

b) A hadügyet illetőleg a közös fejedelem mint legfőbb hadparancsnok, egy *főhadparancsnokság* útján, az országok erre megbízott ministereinek ellenjegyzése mellett, intézkedik mindazokban, mik a hadügy körében a közbiztonság szempontjába! törvény által egyetértőleg kezelendők ül kijelöltek. Magyarországon csak az oly rendeletek lévén végrehaj tandók, melyek saját ministereinek ellenjegyzésével ellátva vannak.

c) A szükséges költségek a fentebb leírt módon megállapittatván, azok illető részét mindegyik ministe-

rium behajtja a kormányzata alá tartozó országokban és beszolgáltatja rendeltetésükhez képest a külügyek és a *Jöhadparancsnokság pénztárába*.

Ezen pénztárak felett az ellenörködést mind a magyar korona országainak, mind ő Felsége többi országainak és tartományainak illető ministere gyakorolja. Az azokrul szóló számadások a törvényhozó testület elé terjesztés végett mindeniknek átadatnak és a jövő budget megállapítására szükséges adatok kiszolgáltatnak.

V. Ha az elől kijelölt feltételek teljesedésbe menetele után a fentebbiek szerint meg lesz állapítva, hogy mik azon ügyek, amelyek a közbiztonság érdekében, czél-szerűség szempontjából egyetértőleg intézendők, és hogy mi legyen azoknak elintézési módja, szükséges lesz kölcsönös alku útján meghatározni azon hányadot, mely szerint azon ügyek terheit és költségeit a magyar korona országai viselendik.

Ezen alkumegállapítás oly módon történhetik, hogy a magyar korona országainak és ő Felsége többi országai- és tartományainak felelős ministeriumai kölcsönös értekezés folytán, részletes adatokkal támogatott javaslatot fognak az említett arányra kidolgozni.

E javaslatot mindenik ministerium az illető országgyűlés elé terjesztendi, hol az rendesen tárgyalandó, mindenik országgyűlés az illető ministeriumok útján közlendí határozatait a másik országgyűléssel, és mindkettőnek ily módon eszközlendő megállapodásai szentesítés végett ő Felsége elé fognak terjesztetni.

Ha a két ministerium a javaslatra nézve nem tudna megegyezni, mindeniknek véleménye mindkét ország-

gyűlésnek elébe terjesztetik, ha pedig a két országgyűlés nem tudna egymással kiegyezni, *akkor a kérdést az előterjesztett adatok alapján ö Felsége fogja eldönteni.*

Az arányra nézve kötendő egyezkedés csak határozott időre terjedhet, annak elteltével ugyanazon módon új egyezkedésnek leendő helye.

A fentebbi 5 szakaszban elő van sorolva, hogy minő tárgyakat és minő terjedelemben vagyunk készek a közbiztonság érdekében és czélszerűség szempontjából egyetértőleg intézendőknek tekinteni; meghatároztuk azoknak kezelése módját, meg azt, mi után lesz a terhek- és költségeid) ül a Magyarországot illető hányad megállapítandó.

Vannak ezenkívül még oly ügyek, melyekre nézve az országot semminemű kötelezettség nem terheli, de melyekre nézve politikai tekintetből, érdekek találkozásánál fogva czélszerűbb egyetértőleg, mint szorosán elkülönítve intézkednünk. Ilyen:

VI. Az államadóságok ügye.

Ezeket illetőleg Magyarországot alkotmányos állásánál fogva oly adóságok, melyek az ország törvényszerű beleegyezése nélkül tétettek, jogilag nem terhelik.

De kijelentettük már ezen az országgyűlésen is a legmagasabb trónbeszédre felküldött válaszukban, hogy ha a valóságos alkotmányosság és ö Felsége többi országaiban is minél előbb tetteg életbe lép, készek vagyunk, mint már 1861-iki feliratunkban is nyilvánítottuk, azt amit tennünk szabad s önállásunk és alkotmányos jogaink sérelme nélkül tehetünk, a törvényszabta mértéken túl is, méltányosság alapján, politikai tekintetből megtenni, hogy azon súlyos terhek alatt, miket az abso-

lut rendszer eljárása összehalmozott, ő Felsége többi országainak jólléte s vele a mienk is össze neroskadjon s a lefolyt nehéz idők káros következései róluk és rólunk elháríttassanak.

E tekintetegnél fogva tehát s egyedül azon alapon, kész most is az ország az államadósságok terhének egy részét elvállalni s eziránt előleges értekezés folytán ő Felségének többi országaival, mint szabad nemzet szabad nemzettel, felelős ministeriumának közbenj ötté vei egyezkedésbe bocsájtkozni. Ezen egyezkedés által lesz az is meghatározandó, hogy azon rész, melyet Magyarország az államadósságbul elvállal, miként kezeltessék.

Jövöre lehetnek esetek, midőn czélszerű leend, hogy valamely új kölcsön felvételére nézve Magyarország ő Felsége többi tartományaival és országaival együtt intézkedjék. Az ily eset jelenlétének meghatározása, valamint az egyetértő intézkedés mikénti eszközlésének megállapítása Magyarországra nézve minden egyes alkalomra a törvényhozást fogja illetni.

Egyébiránt ünnepélyesen kijelentjük e helyen is, hogy miután a valóságos alkotmányosság alapelvénél fogva az országot saját beleegyezése nélkül adóssággal terhelni nem lehet, jövendőre sem fogunk semmi oly államadósságot Magyarországra nézve kötelezőnek elismerni, melynek felvételéhez az országnak törvényszerűen és határozottan kijelentett beleegyezése hozzá nem járul.

Ilyen továbbá a kereskedelmi ügy.

VII. A kereskedelmi ügyekben a *pragmatica sanctio*, valamint számos egyéb törvényeink szerint is a magyar korona országai, mint a fejedelem többi országaitul jogi-

lag külön álló, azoktól független országok, saját felelős kormányuk és törvényhozásuk által intézkedni, s azokat vámvonallal szabályozni teljes joggal bírnak.

Miután azonban közöttünk és ő Felségének többi országai között az érdekeknek kölcsönös érintkezései számossak, s a kereskedés szabadsága minden tekintetben jótékony, kész az országgyűlés arra, hogy egyrészt a magyar korona országai, másrészt ő Felségének többi országai között, más vámevkeletke alapelveinek figyelembe vételével, bizonyos számossabb évekre tartamára köteendő és időnként megújítandó vámszövevény köteendő, melyben egyszersmind annak kezelési módja is meghatározottassék.

Ezen szövevény megkötése kölcsönös alku által történnék oly módon, mint két, egy mástól jogilag független országok hasonló egyezkedései történnék, a két félnek felelős miniszteriumai közös egyetértéssel készítsék meg a szövevényi részletes javaslatot s terjeszse azt mindenik az illető országgyűlés elé, s a két országgyűlésnek megállapodásai lesznek ő Felségének szentesítése alá térj esztendők.

Minthogy azonban vannak még a kereskedelmi ügyei kapcsolatban levő más fontos tárgyak is, melyeknek egyetértve leendő elintévése célszerűbb lehet, szükséges, hogy az országgyűlés saját törvényhozási jogát, a kereskedelmi ügyet illetőleg, minden egyebekre nézve is fenntartván, nevezet szerint jelölje ki azon illetén tárgyakat, melyeket a megállapítandó módon és határok közt ő Felsége többi országaival kölcsönös egyezmény tárgyaivá tenni hajlandó, s mivel mindezen tárgyaknak részletes megvitátása és kijelölése több időt igényel, mint amennyivel az alválasztmány a fennforgó körülmények

között rendelkezhetett, azért azok iránti észrevételeinket mi is a tárgyalások folyamára fenntartjuk. Ezen egyezkedések esetenként oly módon, létesüljenek, mint feljebb a vámkötések módjára nézve előadatott.

Magában értetődvén: hogy ha ez egyezkedések nem sikerülnének, az ország törvényes intézkedési jogát magának minden tekintetben fenntartja. Ilyen végül: .

VIII. A közvetett adók ügye.

Magyarországnak joga: ezekre nézve saját törvényhozása és saját kormánya által intézkedni, — kétségbevonhatlan és jövőre is sértetlenül fenntartandó.

Kész azomban az országgyűlés arra, hogy ezekre vonatkozólag kölcsönös egyezkedés útján, időről időre oly elvek állapíttassanak meg, melyek lehetővé tegyék a közbenső vámsorompók vissza nem állítását anélkül, hogy a magyar korona országai és ő Felsége többi országai és tartományai a közvetett adók iránt hozott határozataik által egymásnak azokból eredő jövedelmeit megsemmisíthessék.

Mely utóbbi eshetőségnek elkerülésére, ha az elvekben! egyetértés bármikor nem sikerülne, nem maradna más mód fenn, mint a jogilag ügyis soha meg nem szűnt közbenső vámvonalnak úgymint zárvonálnak visszaállítása.

Az ennek elkerülése céljából szükséges elvek megállapítása feletti alkudozások ugyanazon módon lesznek vezetendők, mely a kereskedelmi ügyekre vonatkozólag a VII. szakaszban megállapított.

*Tisza Kálmán,
Ghiczy Kálmán,*

*Nyáry Pál,
Ivánka Imre.*

A szélsőbal indítványa.

Tekintve azt, hogy Magyarország s hozzá kapcsolt részei és az osztrák örökös tartományok közt az egyetlen törvényes kapocs a fejedelem ugyanazonossága, vagyis hogy a törvényes feltételek teljesítésével ugyanaz Magyarország királya, aki az osztrák örökös tartományok császára.

Tekintve azt, hogy az 1723:1., 2., 3. törvénycikkekbi.il, vagyis úgy elnevezett sanctio pragmaticából, nem hogy az következnek, hogy Magyarország köteles az osztrák örökös tartományokat kül- és bellellenség ellen védelmezni, de sőt mind az 1741: I., mind a későbbi védelem eseteiben, törvénybe iktatván a nemzet azt, hogy a védelmet csakis Magyarország és királya jogaiért és szabad ajánlatként teljesíti és kikötvén azt is, hogy e szabad ajánlatokból utóbbra semmi kötelezettségi következtetés ne vonassék, a védelmi kötelezettség ellen mindenkor és már eleve is tiltakozott.

Tekintve azt, hogy Magyarország, melynek az 1723-iki törvényekben is biztosítják nemcsak bel-, de nemzetközi (jura diplomatica) közjoga is, és önkormányzata, mint független birodalom biztosítva van, úgy bel-, mint kül-, tehát egész hadi, pénz-, oktatási, kereskedelmi, közlekedési, államhiteli s általában mindazon ügyeit, mik független államot megilletnek, önállóan intézni és fejleszteni és a magyar király jogait a törvények értelmében gyakorolhatja csak és csakis a magyar független ministerium által.

Tekintve azt, hogy Magyarország véréről és vagyonáról jogosan más senki nem rendelkezhetik, mint tör-

vényes országgyűlése, tehát másokkal bárkikkel együtt és bármi módon közös és nem ezentúl is önrendelkezése, mint minővel ezideig bírt, Magyarország független állami önéletének legfőbb biztosítékait törné meg és megsemmítené az 1848-iki, 1791. s több ide vonatkozó törvény-czikkokkal az 1827: 4. törvényczikkelyt is, amely azt rendeli: az adónak és minden egyéb segélyezéseknek minden nemei, pénzben vagy termékekben ugy, mint katonaaállításban országgyűlési tárgyalás alá tartoznak, attól semmi szín alatt, sőt még rendkívüli esetekben sem vonathatnak el, az országgyűlés által megajánlott adót országgyűlésen kívül felemelni, vagy újabb adót kívánni, vagy katonaaállítást követelni nem szabad.

Tekintve azt, hogy Magyarország államhitele nem azt követeli, hogy az osztrák örökös tartományok császárjának kormánya által tett adósságait közösen vállalja el azért, hogy általa Magyarország is tönkre jusson, de követeli azt, hogy miután az osztrák adósságok tételéhez soha sem járult, így azokbul Magyarországot jogilag nem is terheli semmi, leszámítván az országnak jogos visszaköveteléseit, térítsen meg minden kimutatható befektetéseket és amit ezen kívül tenne, azt csakis vagyonnosságához mért szabad ajánlat- és segélyezésképen tehetné.

Tekintve azt, hogy a fennjelölt bizottsági többség véleményében foglaltakbul bebizonyult tény az, miként szavakban hangoz tátik ugyan az ország ön állása, függetlensége, de közös ügyek teremtésével a magyar birodalom önálló állami élete, közös delegatiók által az országgyűlés önrendelkezése, közös birodalmi ministerek

által az ország önkormányzata, az osztrák állam adóságainak közös elvállalásával a nemzet anyagi jóléte megsemmisítettén, ezeknek következtében az eddigi egyetlen törvényes kapcsolat, a personal-unio helyett, szorosabb, valóságos törvényeinkkel ellenkező real-unio kapcsolata teremtetvén: a bizottsági többség munkálataiban foglalt elvek elfogadása által nemcsak önálló állami létünk adatnék fel, de az ország szelleme is democrat szellemű alkotmányosság helyett az aristocratia és absolutismus elvei felé irányoztatnék, és a mily ellentétes volna ezen irányzat Magyarország 1848-iki törvényeivel, ép oly károsan hatna az örökös tartományok szabad szellemű alkotmányos fejlődésére és önállására is.

Tekintve az 1791: 12. törvénycikkely e rendeletét: „törvényeket hozni, eltörlni és magyarázni, a törvényesen koronázott király és törvényes országgyűlés jogosítván közösen^, Magyarországnak pedig jelenleg törvényesen koronázott királya és törvényesen kiegészített országgyűlése nincs; így ez alkotmány döntő kérdésekben, csakis az alkotmány visszaállítása után, annak teljes élvezetében lesz jogos, az 1848. törvények értelmében kiegészítve választott képviselőház tanácskozása és a törvényesen koronázandott királylyal létező törvényeket törlni s újakat alkotni, a jelen képviselőház kötelessége az alkotmány nem névleges, de valóságos és teljes visszaállításának szorgolása lévén.

Mindezen indokoknál fogva határozza el a ház:

A fennjelölt bizottsági többség munkálatának, mint amelynek elvei törvényeinkkel és alkotmányunkkal ellenkeznek, elutasítását, annyival inkább, mert mindazon

viszonyokra nézve, amelyek Magyarországot és az örökös tartományokat közösen érdeklik, az 1848. III. 13. törvényszerűen rendelkezett.

Határozza el ezt a ház azért is, mert rendelkezett azon törvény az alkotmányosság elvi követelése szerint, mint önálló állam kormánya intézkedvén más államok kormányaival, és azért is, mert az alkotmányos fejlődés nem a függetlenség biztosítékainak, a nemzet vére és vagyona feletti kizárólagos önrendelkezésének feladását, de sőt az ország ön állására nézve netán hiányzó biztosítékoknak, tehát k ül ügy minister és küludvaroknál az ország érdekeinek Magyarország követői által képvisel-tetése létesítését is követeli.

△

Es ha mégis az absolut hatalom minden maradványainak teljes megszüntetése, az alkotmányosságnak az 1848-iki törvények szerint teljes visszaállítása, ha az 1791. 3., 10., 12. törvénycikkelyek rendeletéinek teljesítése előtt a fennjelölt bizottság munkálata tanácskozásba vétetnék, alulírtak csak azért veendnek részt a tárgy megvitatásában, hogy a bizottság többsége munkálatának alkotmányunkat megrontó jellegét kimutatva, ellene szavazzanak, Isten és világ, választóik és Magyarország előtt, úgy az utókornál ezáltal igazolván azt, hogy a sok jelesek vérével szerzett s eddig szeplőtlenül megvédett független Magyarország állami életével és az 1848-iki törvények rendelte alkotmányával, önállásával ellenkező nyilatkozatoknak ellene nyilatkoznak.

Pest, márczius 9-én.

A három javaslat közül kétségkívül a legkomolyabb, legjobban kifejtett, indokolt és fogalmazott mű, a bizottság többségének, illetőleg Deák Ferencznek javaslata. A Deák javaslata és a különvélemény közt, valódi megvilágítva, csakis kisszerű, erőszakos eltérés, de lényeges különbség nincs.

A Deák Ferencz és a Tisza-Ghiczy javaslatnak alapja és célja ugyanegy; alapja ugyanegy, mert mindkettő a sanctio pragmaticának keresztelt 1723-iki törvényeket mint közjogi alapot, mint kölcsönös, nemzet és király közti szerződést tünteti fel; célja egy, mert mindkettő osztrák-magyar szövetséget javasol; a különvélemény épen úgy mint Deák, elismeri az 1. pontban a külügy, hadügy és ezek költségei közösségét.

A második pontban a magyar önálló hadsereg eszméjéről lemond, mert határozottan kiveszi a magyai* honvédelmi, illetőleg 48. szerint az ő Felsége személye melletti minister rendelkezése alul, e helyett a hadsereget feltétlenül ő Felsége alá helyezi. Ezen pont bekezdésében ő Felsége egész hadseregéről szól; a magyar zászlót, a különleges magyar esküt, magyar ezredeket, magyar tiszteket, magyar vezényletet, az idegen csapatoknak Magyarországbuli kivitelét teljesen mellőzi, a két javaslat közt tehát csak azon kis, de lényeges eltérés van, hogy Deák szerint a közös hadügyminister felelős, Tisza szerint pedig a rendelkező főhadparancsnok a király lévén, senki feleletre nem vonható.

A 10. B) pontja b) c) szakaszaiban országos főhadparancsnokságot tervez, kinevezéseinél azonban nem rendel el a minister! ellenjegyzést, felelőssé csakis pénztári kezelésre teszi.

A közös ügyek kezelése módjára lényegesen eltér ugyan a kisebbségi vélemény, javaslata jogosabbnak látszik, mert a közös ügyek tárgyalását az országos küldöttségek- és ministeriumokra, a végérvényes elhatározást azomban az országgyűlésre bizza, mit azomban az országnak rendes viszonyok közt megmenteni látszik, azt eldobja és feláldozza az V. pont negyedik szakasza ezen szavai által: „ha pedig a két országgyűlés egymással kiegyezni nem tudna, akkor a kérdést az előterjesztett adatok alapján ő Felsége fogja eldönteni Ez a visszaéléseknek tág tért nyit és a koronának, ha hatalmával vissza akar élni, a hatalmat teljesen kezébe adja, mert ha a császár vagy önkényesen akart volna intézkedni, a korona hatalmában álló nyomás, vesztegetés és az országok féltékenysége, büszkesége, hiúsága felébresztése által egy kérdésben Austriában, a másikban Magyarországon támaszt konok ellenzékét, mindkét esetben tehát a király-császár döntött volna. A helyzet urai tehát valósággal nem a nemzetek, de a császár-király lett volna, ha esetleg a közös uralkodó államai egyike iránt nagyobb előszeretettel viseltetik, ezt a kedvelt állam a mellőzött állam hátrányára felhasználta volna, örök béke, loyális egyezség helyett a szövetséges államok közt gyűlöletet, örökös ellenségeskedést teremt, vagyis a kiegyezés íóczélját már csirájában elfojtja. A valódi ellenzék, a szélsőbal, tekintve az államok új alakulását, a nemzetiségi követeléseket, a külpolitikai helyzetet, az ország bágyadt hangulatát, tényleges sikerre nem számíthatott, a szélsőbal azomban magasztos eszmét: Magyarország önállásának, függetlenségének eszméjét képviselte. Magyarországiak

önállása a történelmi és természetes államjogon, szerződéseken alapult, Magyarország nagy és szabad csakis önállása korában volt, Magyarország a hódítás jogát soha, semmi viszonyok közt el nem ösmerte, harczolt ellene hősiezen, és midőn kardja eltört, a hódítás megbuktatására az erkölcsi fegyverek egész fegyvertárát felhasználta. II. Rákóczy Ferencz bukásáig a nemesség, mely a magyar nemzetet ez időben képviselte, a függetlenség eszméjét politikai hitelvének tartotta, a nagy nemzeti bukás után az elcsüggedtek többségre emelkedtek, midőn azomban a hatalom napja borult, őseink ezen zászlót mindig lengették; az 1741-, 1791-, 1848-iki törvények ezen eszme harczosainak vívmányai voltak, II. Lipót trónraléptekor a merészebbek már az örökösödés szálainak elszakadását hangoztaták. Kossuth Lajos ezen eszmét képviselte, a 48- és 49-iki küzdelem nemcsak önvédelem, de ezen eszmék kifolyása, álcázott önállási szakadár-harcz volt. Az ellenzéki töredéknek tehát meg kellett volna világítani a történelmi jogot, a nemzetfelség eszméjét, s miután a nemesek nemzete megszűnt, utóda a nép nevében az eszméhez! hű ragaszkodást kellett volna hangoztatni. Az országgyűlés két pártja hangoztatta ugyan Magyarország önállását, de alapul az 1723-iki törvényeket fogadta el, mely ezen önállást megtörte, a szélsőknek ennek ellenében be kellett volna bizonyítani, hogy ezen törvényeket nem a nemzet valódi többsége fogadta el, mert törvényeink a nemesség egyenlőségéről! törvényt nem törülték el, ezen országgyűlésre pedig a nemesség nem személyesen, de követei által jelent meg, a törvény vegyes ülésen fogadtatott el, ezen vegyes ülésen pedig a

főrendek és egyháziak sokkal számosabban voltak mint a nemesség és városok követei, az 1723. törvények tehát nem a nemzet akaratának, de a hatalmi nyomás eredményei voltak. Be kellett volna bizonyítani, hogy ezen törvényeket az 1741., 1791., 1848-iki törvények nagy részben módosították, hogy későbbi törvény az előbbi hatályát módosítja, ennél fogva Magyarország alaptörvényét nem az 1723-iki zavaros, de az 1791-iki és 1848-iki világos, határozott törvények képezik, az 1791. pedig Magyarország önállását, függetlenségét határozottan kimondván, sem közös hadsereg, sem közös adósság, sem közös külpolitika nem létezik, mert mindezek az önállás és függetlenség eszméjével ellenkeznek s minden eddig történt ilyenmű intézkedések bitorlásnak tekintendők, ki kellett volna fejteni, hogy Magyarország katonasága költségeit fedezte mindazon háborúkban, melyek Magyarország ellen viseltek, ki kellett volna fejteni, hogy a várak erősítése, a hadi szerelvények növelése költségeiből Magyarországra eső részt a francziák által fizetett rész bőven fedezte, ki kellett volna végre jelenteni, hogy a szabadság és önállás nemzeti elvitázhatlan alapjog, minden politikai és államjognak valódi tulajdonosa a nép, mely az államot karjával védi, pénzével fenntartja, ennél fogva az alkotmányos jogok főleg és első sorban a népek természeti jogán és nem szerződéses-, hitleveleken alapulnak, a természeti jogok a hatalom által fölfüggesztethetnek, megszoríthatók, de mert elévülhetlenek, megszorításuk, fölfüggesztésük mindég jogtalan erőszak.

A szélső bal ezen magasztos elvek, a történelmi jogok megvilágítása helyett az 1723. törvényekre nagy

súlyt fektetett és az Önállást ezekből is ki akarja magyarázni. A 4-ik kikezdésben az osztrák államadósság részének ajándékképeni elvállalását sejteti és végre ki mondja az országgyűlés törvénytelenységét, melynek tanácskozásásaiban már teljes 9 hónapig részt vett, sőt első feliratait ellentmondás nélkül elfogadta. Ugylátszik ezen urak azt hívék, hogy tiltakozásuk által az ország kedveltjei lesznek, nevüket a történelemben megörökítik, mindkettőben csalódtak, a történelem a gyenge mű után ítélendi meg őket, kortársaik az indokolatlan tiltakozást egyéni hiú tüntetésnek tekintették.

A kiegyezési viták márczius 20-án kezdődtek, a kiegyezés nagy esélyekkel birt, a siker azomban nem volt kétségkívül!, mert a kormány az érdek embereit megnyerte ugyan, az ellenzék vezérei titokban a kiegyezést kívánták, de a többség nagyobb része független hazafiakból áll, kik sokalták az áldozatokat, a balközép a vezérek kivételével ellenszenvezett a kiegyezéssel, sokat a jobboldalbul programja és kerületének hangulata feszélyezett, a szélsőbal ellenezte, a nemzetiségek várakozó állást foglaltak el, az adórendszer folytatása, az ujonczozás azomban sokat lehangolt, — Deák becsületességében, politikai bölcsességében és feddhetlen hazafiságában azomban az egész jobboldal bízott; e népszerűség valóságos szerencse volt az országra, mert Deák korának legnagyobb államférfim közé tartozott, hazájának, nemzetének leghűbb, legokosabb, legbecsületesebb fia volt. Deák imádta Magyarországot, a jogot, a szabadságot, a királyságot tisztelte hajlam- és meggyőződésből, a királyt a hazátul sem külön

nem választotta, sem érdekeit a haza fölé nem helyezte, a nagy férfit egy perezre sem tántorította meg sem a királyság fénye, sem a király bizalma, a királysághoz nem az istenkegyelmi elmélet alapján ragaszkodott, de támogatta, mert Magyarországra legalkalmasabb kormányformának tartotta, a kiegyenlítést óhajtotta, mert belátta, hogy Magyarország csakis úgy erősödhetik meg, ha a viszály megszűnván, a nemzet és király közösen karolják fel a haza, az ingadozó trón érdekeit. Elveit, meggyőződését sem a népszerűségnek, sem a hatalomnak soha fel nem áldozta, a boszuvágyat nem ösmerte, a mellőzés nem sértette, ennélfogva a kiegyezés szükségét belátva, a kiegyezés hive lett volna akkor is, ha börtönbüi vagy száműzetésből szabadulva kínálják is meg az ország vezetésével. A hatalmasak szokásos gyengéit, a hiúságot, önzést, uralomvágyat, fényelgési viszketeget nem ismerte. Szabadelvű volt, mert szerette az emberiséget, esze a polgári egyenlőség jogosultságát belátta, az állam alapjának és biztonságának a milliók érdekelttségét tartotta, pályája kezdetén ellenzéki lett, mert a kormány és aristocratia az ország és egyén jogait tiporta, Magyarország államisága ellen harczolt. 32 éves korában lett követ, mert a közbizalom felkérte, a 32/36. országgyűlésen az ellenzék a követtársai közül eszélye, tudománya, higgadsága által kimagasló ifjút vezérének választotta, és pedig ez időben a hazát az ellenzék képviselte, a kevés aulikus (udvari érzelmű) követ, egyszerű szolga, a bécsi kormány megvetett szavazógepe volt. Deák mint vezér minden időben szigorúan ragaszkodott a törvényekhez, leikéből támogatta a kor követelményeit, a megye-rendszert, a felelős ministeriumot,

a politikai rajongás azonban természetével ellenkezett, és midőn a lehetetlenségről meggyőződött, megalkudott a helyzettel, és az alku hazájára veszedelmes, elveire és egyéniségére becsstelenítő soha nem volt. A 40-iki országgyűlést is Deák vezette, 43-ban a követséget nem fogadta el, mert esze és szive a köztehveriselést követelte, megyében ez elvet az aristocratia ledorongolta, bár más megyében a követséggel megkináltatott, nem akart oly országgyűlés tagja lenni, melynek alsóházánál ezen elvet csak nagy erőfeszítéssel lehetett volna keresztülvinni, a felsőház a legszentebb elveket kigunyolta, melynek tagjai császáriabbak, németebbek voltak a császárnál és szolgáinál. 48-ig részt vett némely bizottságokban, az ellenzék belügyeiben, követséget azonban nem vállalt. 48-ban elfogadta a Batthyány-ministeriumban az igazságügy érséget, pártolta az egyezkedési kísérleteket, szeptemberben Batthyányival együtt leköszönt, belátva azonban a kiegyezés lehetetlenségét, az önvédelmet helyeselte, a pesti országgyűlésben részt vett, a Windischgratz-eli egyezkedési kísérlet visszautasítása után visszavonult, mert belátta, hogy e küzdelemben csak a fegyver dönthet, a háború vezetése egységet kíván, a háború vezetésére a népszerűbb, koczkázóbb Kossuth Lajos nálánál alkalmasabb, a higgadtságot a szenvedélyek korszakában bűnnek tekintik. Mint ember, mint politikus, soha sem hazudott, nem ámitott, nem nagyított, a szerénységet nem negélyezte, a forradalom után az „Angol királynő” vendéglőben, két szerény másodemeleti szobában lakott, egylovas kocsin járt és ezen életmódját akkor is megtartotta, midőn a birodalom sorsát kezében tartotta és annyi nagyúr

felkereste mint magát az udvart, hatalma tetőpontján esze és állása fölényét a gyengébbekkel soha sem érezte, de szegényt és gazdagot, főurat és polgárt egyenlő szívéliesen fogadott, a politika béklyóitól menekülve, kedélyesen társalgóit, nemcsak okos volt, de kedves is tudott lenni. A czimet, rendjeleket és milliókat megvetette, pedig midőn az ország sorsa tőle függött, mellét rendjelekkel boríthatta volna, a miniszerelnökséggel megkínálták, a tőzsérek szívesen megosztják vele a milliókat, melyet a magyar vasutakon nyertek s melyeket a hatalmas vezér egy szavával elfújhatott volna. Kedvező alakkal nem bírt, a középstermetű, vaskos, husfejű egyéniség városi vargának, jómódú falusi táblabírónak nézett ki, külseje tehát nem vonzott, nem parancsolt, az esetlen alak a mindennapiságból csak akkor emelkedett ki, midőn a nagy ész a tárgyakat páratlan elmeéllel megvilágosi tóttá. Az ország leggazdagabb embere volt, mert csekély 500 arany évi járadéka- és követi fizetéséből nemcsak minden vágyait és igényeit fedezte, de minden szegényt és szerencsétlent segített, ajándékait szerényen és szívéliesen adta, gyakran engedőimet látszott kérni az adomány csekélységéért, pedig aránylag többet adott, mint a leghatalmasabb király, a leggazdagabb four vagy tőzsér, mert ezek csak jövedelmeik morzsáit ajándékozzák, míg ő a szerencsétlenekkel osztozott. Kortársai mindenikénél többet tudott, mert egész életében tanult és gondolkozott, Magyarország közjogát és történelmét senki sem ösmerte úgy mint ő, a szenvedélyeket, ennélfogva a tárgyakat, embereket és eseményeket pártatlanul bírálta meg. Szónoklata az érvek gyémántjaiul csillogott,

míg mások üres beszédeiket szóvirágokkal diszíték, ál-
okoskodásokkal tömték, a szenvedélyeket izgatták, színpadi
hanglejtéssel szavaltak, elleneiket ferdítések-, ráfogások-,
gúnyos élczekkel támadták, meggyőződésüket kétségbe
vonták, — a nagy férfiú csakis érvekkel küzdött, a vita
tárgyát teljesen megvilágította, komolyan megmérte az
eseményeket, a lehetőséget; az ország viszonyait, a poli-
tikai helyzetet, soha sem ferdített érveket, czáfolt, a sze-
mélyt sem meg nem támadta, sem nevetségessé nem
tette. Beszédei az ész remekei, a tudomány drágakövei,
míg a többi beszédek nagyrészt csak papirospánczélok,
melyek csakis a szenvedély világánál tetszettek, ma
csakis rongy ér fékkel bírnak, a Deák beszédei ma is nagy-
becsű művek. Hangja sem erős, sem csengő nem volt,
tisztá, logikai, tárgyilagos előadása azomban a közönség
figyelmét azonnal lekötötte, hatalmas érvelése minden
elfogulatlan gondolkozó főt meggyőzött, minden gyengét
magához vont, politikai ellenei eszét, becsületességét, jó
szándokát kétségbe soha sem vonták. E valóban nagy
férfi is azomban két gyengével birt: a pénzügyeket nem
ösmerte, az emberekben túlságosan bízott; mindkettő ká-
rosan hatott az ország ügyeire, mert a pénzügyekkel
nem foglalkozván, a pénzügyi egyességet a képzelt szak-
emberekre bizta, az ország belkormányzatát, a pénzügyek
kezelését, a vállalatokat szigorúan nem bírálta. Szabad-
elvűbb volt egész pártjánál, és pedig a szabadelvűség
zászlóját nem azért lobogtatta, mert a szabad elveket az
egész világ értelmisége politikai hitelnek tartotta és Ma-
gyarországban ezt mindenki negélyezte, — de szabadelvű
volt, mert szive az emberiségért lángolt, mert esze a

jogegyenlőséget jogosnak és méltányosnak tartotta, mert a jogegyenlőség a vér- és pénzádónak természetes követelménye, mert az érdekközösségnek legbiztosabb forrása, és eleven érdekközösség nélkül ma, midőn az állam fenntartása nagy teher, egy állam sem állhat fel, szabad-
elvése azomban ment vala minden túlzástul, nem kapkodott a röpke elméletek után, de a jogot és tulajdont tisztelte, a rend, a lehetőség határain túl nem repkedett, demokrata volt és nem demagog, a rombolást nem ösmerte, a múltat a jelennel, a tekintélyt a szabadsággal össze tudta egyeztetni, a meyerendszer, a nemesség iránt kegyelettel viseltetett és nem szégyenlé, hogy az ország összes megyéinek táblabirája volt. Az idegen fajok jogos igényeit méltányolta, Magyarország magyar államiságához azomban szilárdul, feltétlenül ragaszkodott. A királyságot tisztelte, mert a királyságot a rend biztosítékának, a széthúzó nemzetiségek természetes kapcsának tekintette, a nemzet jellemének leginkább megfelelő intézménynek tartotta, a forradalommal ellenszenvezett és lehető sikerében nem bízott. Az osztrák államszövetséget óhajtotta, mert ez Magyarország államiságát a dunai confederatió-nál kevésbé fenyegette, mert belátta, hogy Magyarország mint önálló állam a nagyhatalmak közt magát fenn nem tarthatja. Mindezen tulajdonainál fogva Pesten valóságos nagyhatalom volt és igen sokan az áldozatokat csakis a Deák iránti tiszteletből fogadták el.

XIII. FEJEZET.

Rövid viták. — Törvényjavaslatok: a nádorrul, a nemzetőrsegről, az országgyűlés feloszlatásáru, a csajkásokru, a bánáti határőrsegről, V. Ferdinánd és Ferencz Károly főherczeg lemondásáru, a ministerium kinevezéséről. — Királyi hitlevél és eskü.

A viták, tekintve a tárgy fontosságát, rövid ideig tartottak, az ellenzék kevés erélyt fejtett ki, a közös-ügyi javaslatot az összes ellenzék mint Magyarország Önállásával ellenkezőt tüntette fel. Szavaztak márczius 30-án; Deák 257-el győzött 117 ellenében, 22 lelkes hazafi távol maradt, ezek közül 14 nemzetiségi. — Jelesebb beszédeket tartottak: Deák Ferencz, báró Eötvös József, Ghiczy Kálmán, Tisza Kálmán, Ragályi Ferdinánd, Madarász József, Kállay Ödön. Mellőzve a másodrendű ügyeket, melyeket a XI. kötetben fogok előadni, át kell térnünk a később történt koronázás, koronázási oklevél, a hányad, az államadóssági ügyekre, a kereskedelmi szerződésre, melyek az új alakulás és államegyesség részletei és kifolyásai.

A elősorolt tárgyakra bizottságok küldettek, melyek „z egyességet a korona és osztrák állammal, és p/ »g az utolsóval a közös tárgyakra eszközölték.

A koronázást megelőzőleg a nádorság, nemzetőr-ség, ministerium alakítására következő javaslatok fogadtattak el mindkét ház által, és pedig a képviselőház által május 31-én.

A nádorságrul.

Miután ő cs. kir. apostoli Felesége a végrehajtó hatalmat a törvények és az alkotmány alapján, a magyar ministerium által személyesen gyakorolja, az

1848. III. pedig cs. k. apostoli Felsége távollétében a végrehajtó hatalmat egyenesen a nádorra ruházta, ezen 1848. HL 2., 3., 9., 11., 17., 19., 24., 38. szakaszainak intézkedései érvényen kívül helyeztetnek.

Mindaddig, míg a nádori méltóság hatásköre a felelős kormányzat elveivel megegyezőleg törvény által szabályozva nem lesz: a nádorválasztás elhalásztatok.

A ministerium alakításáról

Λ ministerelnök előterjesztésére annak ministerársait ő Felsége nevezi ki.

A nemzetőrségről.

Addig is, míg a törvényhozás a védelmi rendszer átalakítása és megállapítása iránt határozatid, a nemzetőrségrül szóló 1847/48. XXII. törvényzikk fölfüggesztetik.

Az országgyűlés felosztatásáról.

Az 1847/48. IV. következőleg módosittatik:

Minthogy az évi költségvetésnek országgyűlésileg történendő megállapítása mindig csak egy évre terjed, s újabb megállapítás nélkül adót kivetni és behajtani nem lehet oly esetben, midőn ő Felsége az országgyűlést előbb felosztatja, vagy annak ülését előbb elnapolja vagy berekeszti, mint a befejezett számadások beadása és a jövő évi költségvetésnek a ministerium általi előterjesztése teljesített s az országgyűlésen e tárgyak iránt határozat hozathatott volna; az országgyűlés még azon év folytán, éspedig oly időben össze-

hivandó, hogy mind a befejezett; számadások, mind a jövő évi költségvetés az évnek végéig országgyűlésileg tárgyalathassék.

A csajkások és bánati határvidék képviseltetéséről.

Addig, míg a határvidéken fennálló katonai szervezet törvényesen meg nem változtatik, az 1848. V. ezekre vonatkozó szakasza fölfüggesztetik.

V. Ferdinánd király és Ferencz Károly trónörökös trónruli lemondása.

1. V. Ferdinánd királynak és Ferencz Károly főherczegnek a magyar trón- és örökösödésruli 48-iki lemondásaik becikkelyeztetnek.

2. Minthogy ezen okiratok csak az osztrák császárságra!! lemondásról szólnak és Magyarország mint alkotmányánál fogva különálló ország abban külön megemlítve nincs, minthogy azon okiratok országgyűlési tárgyalás alá nem terjesztettek; az országgyűlés ünnepléses óvást tesz ezennel, minden ebből Magyarország önállására és függetlenségére vonható káros következtetések ellen.

3. Egyszersmind pedig az ország jogai biztosítása tekintetéből jövőre nézve megállapittatik, hogy minden ezentúl bekövetkehető trónlemondás Magyarország külön értesítettése mellett s alkotmányos hozzájárulásával történjék.

A nádori hatalom körét a törvények a minisztériumra ruházták, a nádorság tehát feleslegessé vált, a

királyi méltóságra árnyékot vetett a Mátyás törvényeinek azon pontja, mely a király hülyesége, tehetetlensége esetében a külügyek vezetésével a nádort bízta meg, ellenkezett ez általában az új szervezettel, nem lehetett a nádor a király távollétében helytartó, mert a magyar király az ország által király-császárnak Ösmertetvén el, az ország nem kívánhatta, hogy királya folytonosan Magyarországon lakjék, tehát a helytartóság csak azon esetben lett volna indokolt, ha Magyarországon általában nem lakik, de még ez esetben sem lett volna alkalmazható, mert míg Magyarország külön nemzeti hadsereggel bírt, melyet a király távollétében a nádor vezérelt, ez zavart nem idézhetett volna elő, ellenben miután a magyar hadsereg helyébe a császári-királyi hadsereg lépett, ezen hadseregről csakis a király-császár rendelkezhetett, nem tartathatott fenn a gyámsági hatalom sem, mert az új egyesség szerint Magyarország és Austria külügyei is közössé tétettek, Magyarország tehát külön a külügyeket nem vezethette, külön követeket nem tarthatott, mert ez esetben könnyen megtörténhetett volna, hogy a két gyám külön politikát követ, ennek folytán egyik követ a másikat leszavazza, vagyis a szövetséges államok valódi képvisellete, befolyása tényleg megszűnik, az új viszonyoknál fogva tehát más gyám nem volt lehető, csak a legközelebbi vérrokon herceg, a nádor gyámsága tehát csakis azon esetben lehetett volna alkalmazható, ha a trónörökösön kívül az egész uralkodó család kihal és a magyar nádor gyámságát az osztrák birodalom is elfogadja. A nádor hatalmi köré-

bill tehát, tekintve az új átalakulást, csakis a felsőház és legfőbb bíróság elnöksége maradhatott volna meg. A nádor koronázási teendőivel a miniszerelnököt bízta meg.

A nemzetőrség hadi tekintetben gyenge intézménynek bizonyult, a magyar-osztrák állam, tekintve az európai politikai viszonyokat, tekintve Törökország közeledő felbomlását, kénytelen volt nagy hadsereget tartani, a nemzetőrség kellemetlen terhet képezett, feleslegessé vált, kimúlását senki sem siratta meg, mert még a forradalmárok is belátták, hogy csakis akkor használható, ha a hadsereg közönyös.

Az 1848. IV. törvényben a király az országgyűlés feloszlatatlanságát vélte rejteni, a király aggodalmait eloszlatására módosított tehát e törvény, lényegileg azonban nem változott, mert a IV: 6. törvény célja az volt, hogy az országgyűlést a király kénye szerint ok nélkül fel ne oszlatassa, ezen célnak teljesen megfelel a módosítvány is, mert megengedi ugyan a feloszlatást, de csak azon feltétel alatt, hogy az országgyűlés még az évben és oly időben hívassék össze, hogy a számadások megvizsgáltathassanak és az új költségvetés előterjeszhető legyen; sajátlag tehát, tekintve a választásoknak meghatározott törvényes idejét, az alakulás alakosságait, az országgyűlés csakis augusztusban volt feloszlatható, midőn a törvény szerint az országgyűlésnek különben is szünetelni kell, elég tétetett tehát a király aggodalmainak az ország jogai megsértése nélkül.

A ministerium kinevezése szabályozására a következő törvény hozatott, és pedig:

„A miniszerelnök előterjesztésére annak miniszer-társait ő Felsége nevezi ki.“

Ezen módosítás semmiben sem különbözik a módosított 12. §-tul, mert ez következőleg rendelkezett: „Miniszer-társait legfelsőbb megerősítés végett az elnök teszi javaslatba.“

Az előterjesztés vagy javaslatba tétel ugyanegy, a javaslatba tétel nem ad és adott kinevezési jogot, sajátlag tehát ez csakis a 11. szakaszt törülte el, mely a király távollétében a nádor helytartót ruházta fel a miniszerelnök feltételes kinevezése jogával.

Az egyesség alapja elkészülvén, a király aggodalmai elhárítatván, a királyi hitlevél, a koronázási eskü minden vita és halasztás nélkül elkészült.

A koronázás előtt kiadott királyi hitlevél.

Mi I. Ferencz József, Austria császára, Magyarország királya sat., mint Magyarország és társországainak apostoli királya, adjuk emlékezetül jelen hitlevelünk rendében, hogy miután dicsőségesen uralkodott felséges I. Ferdinánd ur austriai császár, Magyarországnak e néven V-ik királya, a mi mélyen tisztelt és szeretett nagybátyánk, még 1848. december 2-án kelt lemondó levelénél fogva mind az austriai császári koronáru, mind pedig az uralkodása alatt állott többi országai koronáru ünnepélyesen lemondott; miután továbbá fenséges császári királyi főherczeg Ferencz Károly ur, a mi mélyen tisztelt és buzgón szeretett edesatyánk, akit az örökösödés rende szerint a trónörök-

lés illetett volna, errül lett lemondását ugyanazon alkalommal hasonló ünnepélyességgel nyilvánította, az 1723. évi 1., 2. törvényczikk által megállapított örökösödési rend szerint ránk, mint törvényesen jogosult örökösre szállott Magyarorszáiban és társországaiban a királyi trónöröklés. Mi tetteleg át is vettük az uralkodást, közbejött súlyos akadályok miatt azonban az 1791. 3. törvényczikk által kijelölt határidő alatt, mint Magyarország és társországai királya magunkat meg nem koronáztathattuk. Későbbben, 1861-ben, megkoronáztatásunk végett összehíván az országgyűlést, felséges Ferdinánd ur császárnak s királynak, mélyen tisztelt nagybátyánknak és fenséges császári királyi főhczeg Ferencz Károly urnak, fiúi tisztelettel szeretett édesatyánknak említett lemondási okiratait az országgyűlés elé terjesztettük, megkoronáztatásunk azonban a fennforgott viszonyok- és nehézségeknél fogva ekkor sem teljesülhetett.

Újabban összehívtuk tehát 1865. deczember 20-ik napjára Pest szabad királyi városunkba a jelen országgyűlést, királyi felavatásunk és koronáztatásunk végett, s ezen országgyűlést saját legmagasabb személyünkben mi magunk nyitottuk meg és vezéreltük folytonosan. Hosszasabb tanácskozások után, Isten kegyelméből végre sikerült atyai szívünk öröme, az alkotmány visszaállítása által elhárítani azon nehézségeket, amelyek miatt királyi felavatásunk és koronáztatásunk eddi géle elhaladt.

Azon aggodalmakat pedig, melyeket az 1861-iki országgyűlés felséges császár és király V. Ferdinánd

úr, mélyen tisztelt és szeretett nagybátyánk, és fenséges császári királyi főherczeg Ferencz Károly ur, fiúi tisztelettel szeretett édesatyánk lemondási okirataira nézve ismételt felirataiban élénk terjesztett, elosztatta felelős ministeriumunknak a jelen országgyűlés előtt tett nyilatkozata, melyben legmagasabb jóváhagyásunkat kijelenté arra nézve, hogy az említett lemondások formahlányaiból az ország törvényes önállására s függetlenségére nézve káros következesek ne vonathassanak s a trónlemondás ténye jövőre. Magyarország külön megemlézése, értesítése mellett és alkotmányos hozzájárulásával történjék s e részben az ország jogainak biztosítására, ünnepélyes megkoronázatásunk után azonnal külön törvény alkottassák.

Az ország főrendéi és képviselői tehát tekintetbe vévén a hazai törvények rendeletét, azok értelmében minket, mint Magyarország és társországi trónjának és koronájának törvényes és valóságos örökösét, mentül elébb megkoronáztatni óhajtván, jobbagyi hódolattal járultak élénk s alázattal kértek, hogy mi az ország sarkalatos törvénye szerint mindenesetre még szerencsés megkoronáztatásunk előtt kiadandó koronázási hitlevelünkben az ország jogai biztosítására az alábbirt czikkeket és minden azokban foglaltakat kegyelmesen elfogadni, királyi hatalmunkkal helybenhagyni, megerősíteni, s mind magunk kegyelmesen megtartani, mind mások által is megtartatni méltóztatnánk, mely czikkek tartalma következő:

1. Szentül és sértetlenül megtartandjuk s királyi hatalmunkkal mások által is meg fogjuk tartatni az

1723. 1., 2. törvénycikkekben megállapított királyi trónöröklést, az 1791. 3. értelmében teljesítendő koronázást. Magyarország s társországai jogait, alkotmányát, törvényes függetlenségét, szabadságát és területi épségét. Szentül és szigorúan megtartandjuk s királyi hatalmunkkal mások által is megtartatjuk Magyarország és társországai törvényesen fennálló szabadalmait, kiváltságait, törvényszerű szokásait és az eddigelé országgyűlésileg alkotott s dicső elődeink, Magyarország koronázott királyai által szentesített, valamint ezután országgyűlésileg alkotandó és általunk mint koronázott magyar király által szentesítendő törvényeit minden pontjaikban, cikkeikben és záradékaikban úgy, amint ezeknek értelme és gyakorlata a király és országgyűlés közös megegyezésével fog megállapíttatni, kivéon mindazonáltal dicsőült II. András 1222. évi törvényének azon megszüntetett záradékát, amely így kezdődik: „Quod sí veró nos“, ezen szavakig: „in perpetuum damns facultatem^{ft}. Mindezek biztosítására szolgáland azon királyi eskünk is, amelyet jelen királyi levelünk tartalmára, dicső elődünk I. Ferdinand koronázási esküje szövegének alapján koronázásunk alkalmával le fogunk tenni.

2. Az ország szent koronáját, az ország lakosainak régi, törvényes szokása s hazai törvények szerint az országban fogjuk mindenkor tartani s a kebelekből valláskülönbség nélkül választott és megbízott világi személyek által őriztetni.

3. Magyarország- és társországainak mindazon részeit és tartományait, amelyek már visszaszerezettek,

és azokat, amelyek Isten segedelmével ezután fognak visszaszereztetni, koronázási eskünk értelmében is a nevezett országhoz és társországaihoz visszakapcsolandjuk.

4. Abban az esetben, melyet Isten kegyelme megszerve távoztasson, ha az austriai főherczegek mindkét nemének inagvaszakadása, elsőben is a dicső emlékezetű VI. illetőleg III. Károly, utána dicsőült I. József, végre í. Lipót császárok és magyar királyok ágyékából leszármazó örökösök kihaltával bekövetkeznék: a királyválasztás és koronázás előjoga az 1723. évi 1., 2. rendelete szerint is visszazáll Magyarországra és társországaira, és ezen országoknál régi szokásaik szerint az sértetlenül megmarad hajdani érvényében és állapotában.

5. Amint fentebb az 1-ső pontban foglaltatik, valányszor jövendőben ilyen koronázás Magyarországbán országgyűlésileg teljesítendő, örököseink és utódaink, a koronázandó örökös királyok kötelesek lesznek mindannyiszor ezen hitlevélben! biztosítások elfogadását előrebocsájtani és arra az esküt letenni.

Mi tehát az országgyűlés főnnebbi kérését kegyelmesen fogadván, atyai szivünk kegyes hajlamánál fogva a fönne beigtatott összes cikkelyeket s mindazt, ami azokban foglaltatik, egyenkint és összesen helyeseknek és előttünk kedveseknek valljuk és azokhoz kegyelmes megegyezésünkkel hozzájárulunk, ígervén és királyi szavunkkal biztosítván Magyarországot és társországait, hogy mindezen előrebocsájtottakat magunk is megtartandjuk és bármely rendű és állású

alattvalóinkkal is megtartatjuk, amint azokat jelen hitlevelünkkel elfogadjuk, helybenhagyjuk és megerősítjük.

Aminek hitelére és bizonyosságára jelen levelet saját kezünkkel aláírtuk és királyi pecsétünk ráfüggesztésével megerősítettük.

Kelt Magyarországunk fővárosában, Budán, Szent-Iván hó 6-án, Urunk 1867-ik évében.

Ferencz József s. k.

Gr. Andrássy Gyula s. k.

Királyi eskü.

Mi I-ső Ferencz József, Isten kegyelmébül sat. mint Magyarország- és társországainak örökös és apostoli királya, esküszünk az élő Istenre, boldogságos szűz Máriára és Istennek minden szentéire, hogy az Isten egyházait, Magyarország és társországa törvényhatóságait, egyházi és világi minden rendű lakosait, jogaikban, kiváltságaikban, szabadságukban, szabadalmaikban, törvényeikben, régi, jó és helybenhagyott szokásaikban megtartandjuk; mindenkinek igazságot szolgáltatunk, Magyarország és társországi jogait, alkotmányát, törvényes függetlenségét és területi épségét sértetlenül fenntartandjuk; dicsőült III. András törvényeit (kivéven mindazonáltal azon törvények 31. cikkének záradékát, mely így kezdődik: „Quod si verò nos^a, egészen azon szavakig: „in perpetuum damus facultatem“) megtartandjuk, Magyarország és társországi határait és ami ezen országokhoz bármi jogon és

czimen tartozik, el nem idegenítjük, se meg nem csonkítjuk, sőt amennyire lehet, gyarapítjuk és kiterjesztjük s megteendjük mindazt, amit ezen országaink közjavára, dicsőségére és öregbítésére igazságosan megtehetünk. Isten minket úgy segélyjen s annak minden szentéi.

Λ királynak és királynénak tiszteletdíjat ajánlottak, mivel a király a honvéd-alapot alapította.

A koronázás lényeges kellékei elkészülvén, a koronázási dombot az akadémia előtti téren összehordták, a koronázás rendkívüli fény és pompa, a nép örömrí valgása között végrehajtatott, a koronázás leírását is a törvénykönyvbe iktatták, ezáltal sok százak neve megörökölt, kiknek személye kevesebbet ért köntösük-nél, a fény és pompa tetszett a nemzet hiúságának, és valóban az idegennek, ki a nagyszerű szertartást látta, a nagypipáju de kevés dohányu magyar nemzetet nagynak, vagy legalább gazdag nemzetnek kellett tekinteni, a koronázáshoz nemcsak a főurak, de a középosztályba! is csődülték. A királyi hitlevél és koronázási eskü által az alkotmány véglegesen biztosított. A magyar korona a Habsburg-Lotringen-házban a legloyalisabb főt diszité. Magyarország jeles királya e naptul kezdve hűségesen teljesíti kötelességét, az alkotmányt híven megőrizte, a nemzetnek és kötelességének élt és él.

Függelék.

Az országbírói értekezlet törvényei.

Ideiglenes törvénykezési szabályok.

Hogy a hazai törvények, a közhitei megrendítése, a magánjog-viszonyok sérelme s a törvénykezés fennakadása nélkül ismét életbe léphessenek s egyúttal a kor igényeinek s az átalakult viszonyok szükségének is megfeleljenek: addig is, amig az alkotmányos törvényhozás a codificatio rendszeres művét befejezhetné, az országbírói tanácskozmány által megállapított és a hazai bíróságok részére az átmeneti időszakban zsinórmértékül szolgálendő következő ideiglenes intézkedések hozatnak javaslatba.

I. Polgári magánjog.

A) Anyagi rész.

1. §. A magyar polgári anyagi magán-törvények visszaállítatnak, de a közhitei, a jogfolytonosság és a helyzet szükségéi által igényelt következő pótlásokkal.

Öröklési rend.

2. §. Az ősiség tárgyában 1852-iki november 29-én kibocsátott pátens mindazon rendeletéi, melyek az öröklésre vonatkoznak, megszüntetvén, ezek helyébe a magyar öröklési elvekkel megegyező, mindazonáltal az ősiség eltörléséről szóló 1848-iki 15-ik törvényczikkhez idomított alábbi szabályok léptetnek életbe.

3. §. A királyi adományos és nem-adományos, a

fi- és leányági javak, és az ezekből származható jogviszonyok közti különbség, úgy a leányi negyed- és hajadoni jog, mint a fiágóság kifolyása, az 1848. 15-ik törvénycikk szellemében megszüntéknek tekintendők.

A hitbizottmányi intéz vény azonban, a vele kapcsolatos hajadoni joggal együtt, érintetlenül hagyatik.

4. §. A javakra nézve élők közt tett szerződéseket az örökösök a javak természetéből vont keresettel meg nem támadhatják ugyan, de tékozlás eseteiben az egyenes leszármazó örökösök, ezek nem létében pedig az életben levő szülők, törvényes osztályrészüket (legitima) zárlat által biztosíthatják.

Az ajándékozási *jog* szintén a leszármazó egyenes örökösök, és ha ezek nem volnának, az életben levő szülők törvényes osztályrésze által van korlátolva.

A végrendelet külső kellékei.

5. §. A végrendelet és fiókvégrendelet külső kellékei tekintetében a magyar törvényben, statútumokban s törvényes gyakorlaton alapuló különböző szabályok, polgári állásra való tekintet nélkül egyforma hatálylyal bírnak s a nemesek végrendeletei azért, hogy a nem-nemesekre nézve fennállott szabályok szerint alkotvák, és viszont, külkellékek hiányából nem érvényteleníthetők.

6. §. Az oly végrendeletek, melyek a magyar törvény életbeléptétől számítandó fél év alatt elhaló örökhagyóktól származnak, külső kellékek szempontjából, az eddig fennállott osztrák törvények szabályai szerint is érvényesen alkothatok.

Végrendelkezési jog.

7. §. A végrendelkezési jog leszármazó egyenes örökös és szülők nem léteben, minden öröklött és szerzeményi vagyona kiterjed; ha azonban leszármazó egyenes örökösök, vagy életben levő szülők vannak, a végrendelet ezek törvényes osztályrészét nem érintheti.

E törvényes osztályrész felét teszi annak, amit a leszármazó örökösök az örökhagyó után ennek végrendelet nélküli halála esetén öröklének. A végrendelet tehát erre nézve semmis, s a leszármazó egyenes örökösök, ezek nem léteben pedig az életben levő szülők, ezen felerésznek kiegészítését követelhetik.

E szabály alól csak az I. R. 52. és 53-ik czimeiben foglalt esetek képeznek a ki tagad hatásra nézve kivételt.

8. §. A 7-ik §-ban érintett kiegészítésnek ajándékozás eseteiben is helye van (4. §.), ha a leszármazó egyenes örökösök, ezek nem léteben pedig az életben levő szülők bebizonyíthatják, hogy az örökhagyónak tiszta hagyatéka az ajándékozáskor volt érték felénél kevesebb, mely esetben e hiányt a megajándékozott pótolni tartozik.

Végrendelet nélküli öröklés.

9. §. Végrendelet nem léteben az örökhagyónak minden vagyona a tőle leszármazó törvényes gyermekekre száll, és ha ezek közül egyik vagy másik már nem élne, de törvényes maradékokat hagyott volna hátra, a reá jutandott osztályrészt ezek öröklik; vagyis

az első izén levők fejenkint, a többi izbeliek pedig törzsönként öröklenek.

10. §. Leszármazók hiányában az apa és anya hivatvák Öröklésre, mindenik azon érték erejéig, mely tőlük vagy águktól akár végrendelet folytán, akár anélkül, az örökhagyóra hárult; az apai ágról származott vagyon az apára, az anyai ágról eredt vagyon pedig az anyára szállván vissza.

Ha a hagyatékból azon vagyon, mely az örökhagyóra az apai és anyai ágról szállott, ki nem kerülne: az apa és anya a hagyatékon azon érték arányában osztoznak, amely tőlük vagy águktól az örökhagyóra származott.

Ellenben, ha a hagyaték túlhaladná azon értéket, amely az örökhagyóra az apai és anyai ágról került: ezen szerzemény a hitvestársra száll, ennek nem léteben pedig az apa és anya közt két 'egyenlő részre oszlik.

11. §. Ha az apa vagy anya, vagy közülök már egyik sem élne, a magyar törvények értelmében az apát az apai, és az anyát az anyai ágon leszármazott oldalrokonok képviselik.

12. §. Sem szülők, sem tőlük leszármazott oldalrokonok nem lévén, az öregapát és öreganyát, s illetőleg az ezektől leszármazott oldalrokonokat, és ha ezek sem volnának életben, az ősapát és ősanyát, s illetőleg a tőlük leszármazott oldalrokonokat, s így sorba a további felmenőket s illetőleg az ezektől leszármazott oldalrokonokat illeti az öröklés ugyanazon elvek szerint, melyek a 9., 10. és 11. §§-ban megállapítvák.

Közszerzeményi jog.

13. §. A házasság alatti közszerzeményekre nézve a korábbi magyar törvények határozatai változást nem szenvednek.

Hitvestársi öröklés (successio conjugalis).

14. §. Hitvestársi öröklésnek a magyar törvény szerint helye van:

a) a szerzemény! javakban, ha leszármazó egyenes örökösök nincsenek;

b) az öröklött javakra nézve, ha sem leszármazó, sem felmenő, sem oldalágos örökösök nem léteznek.

Özvegyi öröklés (successio vidualis).

15. §. Az Özvegyi öröklést szabályozó magyar törvények változtatlanul fennmaradnak.

Özvegyi jog (jus viduale).

16. §. Az özvegyi jog tekintetében a magyar törvények rendeletei újra hatályba lépnek; azonban e jog megszorítását csak a leszármazó egyenes örökösök követelhetik.

17. §. A 14., 15. és 16. §§-ban foglalt hitvestársi Öröklésre, özvegyi öröklésre s özvegyi jogra nézve — a jász-kun kerületekben fennállott szabályok ott jövőre is zsinórmértékül fognak szolgálni; egyéb tekintetben mindazonát az itt szabályzott öröklési rend a jász-kun kerületekre is kihat.

A szent korona öröklése.

18. §. A szent korona ügyvédének öröklése ott,

hol sem törvényes, sem végrendeleti örökösök nem léteznek, minden vagyona különbség nélkül kiterjed.

Vegyes intézkedések.

19. §. Az eddigi osztrák törvények vagy rendeletek alapján keletkezett vagy elenyészett öröklési vagy özvegyi jogok, úgyszintén az 1852. november 29-én kelt ősiségi pátens 5. és 6. §§. értelmében letett eddigi végrendeleteknek hatálya érintetlenül, hagyatván, a jelen intézkedéseknek visszaható erejük nincs. Egyébiránt a végrendelkezési és öröklési jog, a most érintett ősiségi pátens 5. és 6. §§-ban foglalt eseteket kivéve, az örökhagyó halálakor fennálló törvények szerint ítélandó meg.

20. §. Az 1852-iki november 29-iki pátens többi részei az országgyűlés intézkedéséig ideiglenesen fennmaradnak; azonban mindazon helyein, hol az 1852. szeptember 16-án kelt cs. kir. igazságügyi minister! rendelettel életbeléptetett polgári perrendtartásra, vagy más eljárási rendeletekre hivatkozás történik, az egyidejűleg visszaállított itt alább következő magyar alaki törvények értendők.

21. §. Szintúgy fenntartatnak ideiglenesen az országgyűlés intézkedéséig az ausztriai polgártörvénykönyv mindazon rendeletéi is, melyek az 1855. decz. 15-iki telekkönyvi rendelettel kapcsolatban állván, a telekkönyvek tárgyát képező valamely dolog szerzése vagy elidegenítése módjait meghatározzák.

22. §. A vallás külön féleségéből kifolyó, az ausz-

triai törvények uralma alatt bővített magánjogok jelen állapotukban meghagyatnak.

23. §. Végre kijelenté tik, miszerint az ész szüleményei is oly tulajdont képeznek, mely a törvény ótalma alatt áll.

B) Alaki rész.

I. Fejezet

A bíróságok szervezése.

A volt magyar bíróságok visszaállítatnak, nevezetesen:

24. §. A rendezett tanácssal nem bíró községekben a helybeli bírónak két előljáró közbenj Ötté vei az 18^{32/36}-iki 20-ik t. ez. értelmébcni bírósága.

25. §. Szabad királyi és rendezett tanácssal bíró városokban:

a) a bírónak két tanácsbeli közbenjöttéveli bírósága;

b) a városi tanács, illetőleg városi törvényszék.

26. §. A jászkun, a hajduvárosok és a 16 szepesi városok kerületeiben az 1848-ik évig fennállott bíróságok.

27. §. Megyékben:

a) a szolgabíró esküdt-társával;

b) az alispán, kihez a szolgabíró és esküdt mint bírótársak járulnak;

c) a megyei törvényszékek, melyekre nézve az állandóság eszméjét már az 1840. 22. t. czikk 6. §-a és az 1848. 11. t. ez. ki mondák, s amelyeknek állan-

dósítását jelenleg a telekkönyvi intézvény természete és a megváltozott viszonyokhoz idomított törvénykezési jendszer, mulhatlan szükséggé teszi. Noha ezeknél a bírói határozatok jogérvényességére megkíván tató tagok számának meghatározását már a törvényszékek egyenlősítése is kívánatossá tenné; de mivel az ilyszerű intézkedés a megyei autonómia jogköréhez tartozik, s ebben a megyék csak törvényhozás utján lennének korlátolhatók; ennélfogva a törvényszéki tagok számának maximuma nem állapíttatik meg ugyan, de az igazságkiszolgáltatás érdekében szükségesnek találtatik, miszerint a megyei törvényszékeknél, jogérvényes bírói határozat hozatalához, az illető alispán vagy helyettesének elnöklete alatt, legalább négy törvénytudó és állandó tag járuljon.

Hasonló okokból a városi tanácsoknál legalább három törvénytudó és állandó bírói tag közreműködése szükséges.

28. §. Az 1848-ig fennállott váltó törvényszékek és kerületi táblák törvényszerű helyeiken és területeikkel.

29. §. Végre a királyi kúria, — és pedig a királyi tábla egyúttal mint első folyamodása bíróság is mindazon perekben, a melyek a magyar törvények szerint korábban is ide tartoztak, amennyiben ezek későbbi törvények által meg nem szüntetvék.

A hétszemélyes tábla egyedül mint folebbviteli legfőbb bíróság, az ügyek szaporodása által igényelt azon módosítással: hogy mint eddig a váltó-, úgy ezen-túl a fenyítő és úrbéri ügyek is külön szakosztályokban legyenek elintézhetők; magában értetvén, hogy

mindegyik szakosztálynak a törvény által meghatározott számú tagokból kell állnia.

II. Fejezet.

Bírói illetőség.

a) Személyes keresetekben,

30. §. Személyes keresetekben a bíróság illetőségét, mennyire az adóslevélben vagy szerződésben a kötelezettség teljesítésére bizonyos hely, vagy az ügy eldöntésére bizonyos bíróság kikötve nincsen, a perben álló alperes rendes lakhelye vagy állandó szállása szabályozza.

31. §. Oly alperes, ki valamely ingatlan vagyonnal bir, habár rendes lakását másutt tartaná is, azon bíróság elé is megidézhető, melynek kerületében ezen ingatlan vagyon fekszik.

32. §. Ha ugyanazon perben több alperes áll, a felperesi keresetlevélben első helyen megnevezett alperesnek személyes bírósága a többi alperesre is kiterjed.

33. §. Megyékben a személyes keresetek fölött, ha ezek sommás szóbeli eljárás alá tartoznak, 12 és illetőleg 60 forint erejéig a községi bíró, azontúl a járásbeli szolgabíró, a rendes szóbeli és írásbeli perek felett pedig, amennyire azok törvény szerint a királyi vagy kerületi tábla elé nem tartoznak, a megyei állandó törvényszék ítél.

b) Birtok-perekben.

34. §. Ingatlan vagyonra irányzott keresetek azon

birtok bíróságához tartoznak, amelynek hatósága alatt a keresetbe vont ingatlan vagyon fekszik.

35. §. A birtok bíróságát a megyékben az 1848.

IX. és XL. törv.-cikk alapján, figyelmeztve különösen a telekkönyvi intézvényre is, a megyei állandó törvényszék gyakorolja.

c) Városi bíróság.

36. §. Szabad kir. városokban és rendezett tanácsú mezővárosokban a sommás szóbeli perek bírója a bíró, két tanácsos hozzájárulásával; — a rendes perekben pedig a városi törvényszék. A városi tanácsnak s illetőleg a városi bírónak illetősége kihat a város határában létező minden egyénre és javakra különbség nélkül; egyedüli kivétel alá csak a megyék székházai esnek.

d) A jáász és kun kerületek bíróságai.

37. §. Jáász és kun kerületekben, úgy nemkülönben a hajdú- s 16 szepesi város kerületeiben, mind a személyes, mind a birtok-bíróságot első folyamodásilag azon hatóságok veszik át, a melyek azt 1848-ig gyakorolták.

e) A kerületi táblák illetősége.

38. §. A kerületi táblák illetősége a csődperekre nézve a csődtörvények iránti intézkedések közt fordulván elő, egyéb keresetekre nézve az, az 1848-iki állapotba állittatik vissza, kivételével az ősiség eltörlése folytán megszűnt kereseteknek.

Ezen illetőség a jogegyenlőség elvéhez képest a

nem-nemesi személyekre és javakra is kiterjed; azonban a sz. kir. és rendezett tanácsú városok hatósága alá eső egyének és javak ide nem tartoznak.

f) Katonák fölötti bíraskodás.

39. §. Az itt megállapított bitói illetőség alól az 1848. XXIII. törv. czikk szellemében csak a valóságos hadi szolgálatban álló katonák, s ezek is egyedül csak a személyes keresetekre nézve alkotnak kivételt.

g) Alispáni illetőség.

40. §. Ámbár az alispánok, mint az állandó rendes törvényszékek elnökei, folytonos elfoglaltságuk miatt önálló bírói eljárásra alig lesznek képesek: mindemellett, a törvényhozás intézkedéséig, azoknak bírói illetősége az arányosítási és úrbéri perekben fölül, az 1802. 13. t. ez. által hozzájuk utasított határjárási, — és az 1802. 22. s 1807. 13. t. ez. által reájuk bízott rövid visszahelyezési keresetekre nézve, meghagyatik.

Ezen utóbbi visszahelyezési keresetek illetősége azonban, tekintve, hogy azok természetüknél fogva halasztást nem szenvedhetnek, a megyei két alispán pedig a törvényszékek állandósítása mellett azokat, mint gyakrabban előfordulókat, kellő gyorsasággal alig végezhetné, az 1848. IX. törv.-czikk útmutatásához képest a szolgabírói bíróságra is kiterjesztetik. Minélfogva felperes félnek a visszahelyezési keresetet akár az alispánok valamelyikénél, akár pedig a szolgabírónál benyújtania szabadságában álland. Szabad királyi és rendezett tanácsú városokban a visszahelyezési ügyek az 1848. előtti mód szerint intézendők el.

Főlebbviteli bíróságok.

41. §. Sommás szóbeli perekben a birtokon kívüli főlebbvitelre nézve az 1848-ig fennállóit törvények változatlanul hagyatnak.

Rendes szóbeli és rendes Írásbeli keresetekben a főlebbvitel a megyei és városi törvényszékektől a királyi táblához és innen a hétszemélyes táblához, — az alispáni bíróságtól a megyei törvényszékhez, innen a királyi és hétszemélyes táblához, a jász-kun, hajdú és 16 szepesi városi kerületek első folyamodása bíróságaitól a hármass kerületi, illetőleg kerületi törvényszékhez, s onnan a királyi s illetőleg a hétszemélyes táblához történik.

i) Bíróküldés (delegatio).

42. §. Minden olyan esetekben, melyekben az illetékes bíróság a bírói hivatal gyakorlatában bármi tekintetnél fogva gátolva van, vagy a bíróküldés bármi oknál fogva czélszerűnek vagy kívánatosnak mutatkozik, az illető felek s az illető bíróságoknak is meghallgatása mellett, a bíróküldés jogát a hétszemélyes tábla is gyakorlandja.

III. Fejezet.

Az eljárás nemei.

43. §. A polgári peres ügyekre nézve három különböző eljárás állapittatik meg:

a) *a sommás szóbeli eljárás* az 18^{32/36}-iki 20. és 1840. 11-ik törvényczikk alapján;

b) *a rendes szóbeli eljárás* az 1840. 15-ik törvényczikk II. részének 7-ik fejezete szerint;

c) kivételes esetekben *a rendes írásbeli eljárás az 1840. 22. törvényczikk által szabályzott csődperек alakjában.*

44. §. A sommás szóbeli eljárás jogkörét az 18^{32/36}. 20. és 1840. 11. törvényczikk szabályozzák.

45. §. Rendes szóbeli eljárás alá tartoznak szabály szerint minden egyéb ügyek, minden esetben pedig oly adóssági keresetek, melyek a követelés mennyiségénél fogva s az önkéntes alávetés hiánya miatt a sommás szóbeli eljárás jogkörét túlhaladják.

46. §. Kivételt ez általános szabály alól csak oly fontosabb esetek képeznek, melyek a tárgy érdekénél vagy a fennforgó körülményeknél fogva rendes szóbeli utón alaposan meg nem vitathatók.

E kérdést, ha iránta a felek az első tárgyaláskor meg nem egyeznének, a bíróság végzés által dönti el, mely ellen külön felfolyamodásnak nincs helye.

Az ily kivételes perek rendes írásbeli eljárás szerint kezeltetnek.

IV. Fejezet.

Sommás szóbeli perek.

47. §. Sommás szóbeli perekben az eljárás az 18^{32/36}. 20. és 1840. 11. törvényczikk szerint történik a következő pótlásokkal.

48. §. A bírói illetőség elleni kifogás a főkérdéssel együtt tárgyalandó, és ugyanazon ítéletben oldandó meg.

49. §. Az 1840. 15-ik t. ez. II. részének 143. §-a a sommás szóbeli eljárásra is kiterjesztetvén, bírói pa-

roncsoknak semmi esetben és semmi alakban hely nem adatik.

50. §. A fölebbvitelnek és semmiség! panasznak sommás szóbeli perekben csak birtokon kívül lévén helye, ez a végrehajtást s általában az odaítélt jogok birtokbavételének eszközlését, — kivéve az alábbi 117. §. eseteit, — nem gátolja.

51. §. A birtokon kívüli fölebbvitel vagy a semiségi panasz, az Ítélet kihirdetése után azonnal szóval kijelentendő, s három nap alatt írásban is benyújtható.

52. §. A végrehajtás sommás szóbeli perekben az 1832/30. 15-ik és az 1840. 15-ik törvényczikk szerint történik, azon módosításokkal mindazonáltal, amelyek a végrehajtásra nézve általában alább megállapítvák.

53. §. Sommás szóbeli eljárás tárgyát képezik a bérleti és haszonbérleti szerződések felmondásából származó kérdések is, mind a szerződés lejártának, mind pedig a bérlemény megrongálásának vagy a bérfizetés elmulasztásának indokából. A felmondás egyéb jogkövetkezményei azonban: mint a kártérítés, haszonbér stb. csak azon esetben tartoznak ezen eljárás alá, ha a követelés mennyisége és minősége, a sommás szóbeli eljárás körét, az 18^{32/30}. 20. és 1840. 11. törvényczikk értelmében, túl nem baladja.

V. Fejezet.

Rendes szóbeli perek.

54. §. Rendes szóbeli perekben az eljárás az 1840. 15. t. ez. II. részének 7-ik fejezete szerint szabályoztatik azon különbséggel, hogy alperesnek a megjele-

nésre 30 napon, vagy ha a megyén kívül laknék, 45 napon, azon esetben pedig, ha az országon kívül tartózkodnék, 60 napon túl nem terjedhető határidő szabandó; továbbá azon módosítással, hogy a felek vagy képviselőik szóváltásaikat sajátkezüleg is jegyzőkönyvbe igtathassák.

55. §. A bírói illetőség elleni kifogásnak csak az első tárgyaláskor van helye, s e kifogás a főkérdéssel egyúttal tárgyalandó s ugyanazon ítélet által dondó el.

56. §. A bizonyítás módja, a bírói határozatok, a perorvoslatok, perújítás, szünnapok és a kézbesítések iránti szabályok az alábbi 9. és 10. fejezetben foglalvák.

57. §. A végrehajtás úgy mint a sommás szóbeli perekben az 18^{32/36}. 15. és az 1840. 15. t. ez. nyomán, azonban az alábbi 11. fejezetben foglalt módosítások szerint eszközöltetik.

VI. Fejezet

Rendes írásbeli perek.

58. §. Ha felperes rendes szóbeli pert kezdett s alperes azt a rendes írásbeli újtára áttétetni kívánja, tartozik eme kérelmét az első tárgyaláskor kijelenteni. Későbbi kérelem tekintetbe nem jöhet.

59. §. A bíróság azon végzésében, mely által az ügyet rendes írásbeli eljárásra utalta, a felperesi keresetlevél első példányát csatol ványaival együtt a bírósági percsomóba tétetni rendeli, egyúttal pedig meghagyja alperesnek, hogy elleniratát a végzés vételétől számítandó 30 nap alatt a bíróságnak benyújtsa.

60. §. Ha felperes már eredetileg rendes írásbeli pert indított: a keresetlevelet a mellékletekkel együtt két példányban tartozik benyújtani, melyek egyike a bírósági percsomóhoz jő, másika pedig alperesnek kézbesítendő.

61. §. Ha több alperes van, a bírósági percsomóhoz tartozó első kereseti példányon kívül, felperes minden alperes számára egy teljes példányt, saját maga számára pedig felzetet tartozik benyújtani.

62. §. Az alperesi ellenirat csatolványaival együtt két példányban nyújtandó be, egy felzet kíséretében, melyen maga az alperes nyerend értesítést,

63. §. Ez elleniratban alperes tartozik egy, a bíróság székhelyén lakó megbízottat kijelölni, kinek a további periratok kézbesítendőök lesznek. Ha ezt elmulasztaná, részére s az ő költségére gondnok rendelendő.

64. §. Ha többen vannak alperesek, szabad választásuktól függ, az elleniratot közösen, vagy külön-külön beadni annyi példányban és felzettel, mint fennebb a 61. §-ban megállapított. De mindenik tartozik egy a bíróság székhelyén lakó megbízottat, további kézbesítések végett megnevezni, mit ha elmulasztának: a kézbesítés azon alpereshez történik, aki, vagy akinek megbízottja a bíróság székhelyén lakik.

65. §. Ha ily megbízottat egyik alperes sem nevezne meg, úgy a további periratok egy e végre ki-nevezendő gondnoknak fognak kézbesítettetni.

66. §. Az alperesi ellenirat és illetőleg elleniratok kiadatnak hátiratos végzés mellett felperesnek, ki ezekre egy közös válasziratban felel.

67. §. A felperesi válaszra alperes, s illetőleg alperesek viszonzválaszt adnak.

68. §. Ha, az alperesi viszonzválaszban új ténykörülmények, vagy új okiratok foglaltatnának, felperesnek, ha eziránt 15 nap alatt folyamodnék, még egy végirat engedendő, melyre alperest viszont ellen végirat illeti meg.

69. §. Mindezen periratokra nézve, a példányok és felzetek számának, a felekkeli közlésnek s a határidőknek tekintetében, a keresetlevélre s illetőleg elleniratra nézve felállított szabályok alkalmazandók.

70. §. A fennebbi határidők a kézbesítést követő, legközelebbi naptól fogva számítandók.

71. §. A kitűzött határidők elhalasztásának helye van:

- a) ha az ellenfél abba beleegyezett;
- b) ha annak szükségét a folyamodó fél okadatolja.

Mindkét esetben azonban a halasztás iránt külön kell folyamodni egy példányban, mely a bírósági percsomóhoz jó, s annyi felzettel, hogy mind felperes, mind pedig alperesek arról külön értesíthetők legyenek.

72. §. Ha valamely perirat a kitűzött határidőre be nem adatott, az ellenfél Ítéletért folyamodhatik (submissio); mely folyamodás felzetek által a perben álló felekkel is közlendő.

73. §. Oly perirat vagy halasztási kérelem, mely az ítélet iránti folyamodás után adatik be, többé tekintetbe nem jöhet és a bírósági percsomóból kizárva marad.

74. §. A végső perirat beérkezte után, vagy ha

valamely perirat a kiszabott határidőre be nem adatván, a felek egyike ítéletért (submissio) folyamodott: a bíróság a per kérdései felett azonnal ítélet, vagy a körülményekhez képest végzés által határoz s ezen határozatát a felekkel közli.

75. §. Midőn a per a rendes szóbeli eljárás útjáról, alperes kérelme következtében Ion a rendes írásbeli eljárás útjára áttéve: a bírósági illetőség elleni kifogásnak többé helye nincs.

76. §. Ha ellenben a felperes már eredetileg rendes írásbeli pert kezdett, alperes a bíróság elleni kifogásait az ellenirat beadására szabott határidő első felében tartozik benyújtani. Ez esetben az illetőségi kérdés a rendes szóbeli eljárás útján lesz tárgyalandó s külön végzés által eldöntendő, mely ellen a főlebbfolyamodás megengedtetik.

77. §. A bizonyítási mód, a bírói határozatok, perorvoslatok, perújítás, szünnapok, és a kézbesítés szabályai, az alábbi 9. és 10. fejezetben vannak megállapítva.

78. §. A végrehajtásról az alábbi 11. fejezet rendelkezik.

VII. Fejezet

A beavatkozásról a rendes perek mindkét
nemében.

79. §. Beavatkozásoknak rendes szóbeli perekben a tárgyalás befejeztéig; rendes írásbeli perekben pedig helye van mindaddig, a míg a végső perirat vagy ítélet iránti (submissio) folyamodás be nem nyujtatott.

Ezentúl a beavatkozó (ingerens) jogait már csak külön per útján érvényesítheti.

80. §. A beavatkozási keresetlevél csatolványaival együtt annyi példányban s felzetben nyújtandó be, mint ez a főkeresetre nézve rendeltetett. Az első példány a főper iratcsomójához csatolandó.

81. §. A beavatkozási kereset minden esetben a rendes szóbeli eljárás szabályai szerint tárgyalatik.

82. §. Ha a beavatkozó jogát az ellenfél beismeri, úgy a főper általuk továbbra közösen vezetendő.

Ellenkező esetben a beavatkozási per a főper folyamát nem gátolhatja ugyan, de a fölött a bíróság a főperben hozandó ítélet által együttleg határoz.

VIII. Fejezöt.

A szavatosságról a rendes perek mindkét nemében.

83. §. Felperesnek jogában áll a szavatost, jótállót vagy kezest ugyanazon perbe megidézni, melyet a közvetlen alperes ellen indított. De e jogával csak az alapkeresetlevélben élhet. Ezt elmulasztván, a szavatos elleni kereset külön perre tartozik.

84. §. Azon körülmény, hogy a szavatosság csak föltételes, nem állapít e szabály alól kivételt, hanem az ítéletben a szavatosság esetei és föltételei határozottan megállapítandók.

85. §. Ha ellenben alperes akar szavatosra hivatkozni, e jogát rendes szóbeli perekben az első tárgyalás alkalmával, azon esetben pedig, ha felperes már eredetileg rendes írásbeli pert indított volna, az ellen-

iratok beadására szabott határidő első felében érvényesítheti azáltal, hogy azalkeresetlevelet annyi példányban és felzettel a főper bíróságához benyújtja, amint ez a főkeresetre nézve előírva van. Az alkeresetlevél első példánya a főper iratcsomójába helyezendő.

86. §. Ezen kereset szintúgy, mint a beavatkozási, minden esetben rendes szóbeli eljárás szerint tárgyalandó.

87. §. A szavatosnak jogában áll a főper további folyamát az alperessel közösen vezetni. Ha azonban a szavatosságot tagadná, a szavatossági per a főper folyamát nem gátolhatja ugyan, de a bíróság e kérdést a főperrel együtt egy közös ítéletben oldja meg.

IX. Fejezet.

Közös szabályok a rendes perek mindkét nemére nézve.

88. §. A bizonyítás módjára, a bírói határozatokra, a perorvoslatokra, perújításra, szünnapokra és kézbesítésre nézve, a rendes perek mindkét nemében az 1840. 15. törvényczikk II. részének 8., 9., 10., 12., 13., 14. fejezetei és az 1844. 6. törvényczikk ide vonatkozó határozatai szolgálnak zsinórmértékül a következő kiegészítésekkel,

89. §. Mindenik félnek joga van az ellenfél által felhozott okiratok eredeti példányait megtekinteni. Ha ezt az ellenfél bíróságon kívül megtagadná, a bíróság aziránti folyamodás következtében az eredetiek felmutatására határnapot tűz ki. A mely okirat ekkor sem mutathatnék fel, az többé az ítélethozásnál figyelembe

nem jöhetne; ellenben az aggályosoknak nyilvánított eredeti okiratok a bíróságnál lepecsételve megtartandók.

90. §. A felek az okiratok eredeti példányait a bíróságnál is eleire letehetik s erről az ellenfelet a periratban értesíthetik. Ez esetben az okiratok felmutatása végetti kérelemnek nincs helye.

91. §. Oly okirat, melyre nézve az ellenfél a legközelebbi periratban kifogást nem tett, aggálytalanak s valódinak tekintendő.

92. §. A felek által kijelelt tanukat a bíróság végzés által rendeli be, vagy ha czélszerűbbnek találná, azok kihallgatását az illető törvényhatóság átküldő levél mellett, vagy két törvényszéki tag avagy a törvényes bizonyság kiküldése által eszközli. A tanuk kihallgatására kitűzendő határnap a bíróság belátásától függ.

93. §. A tanukhoz intézendő kérdő-pontokon felül ezek bizonyítványait is bemellékelni nem szükséges.

94. §. A tanuk kihallgatásán a perben álló felek jelen lehetnek, de mind a kérdőpontokat, mind pedig az ellenkérdéseket a felek Írásban kötelesek beadni, s ezeket a tanúhoz csak a bíróság intézheti. A felek minden befolyástól, mely a tanuk önálló szabad vallomását gátolná, óvakodni tartoznak, s ha e szabályt megsértének, a bíróság által azonnal el távolíthatók.

95. §. Ha valamely fél a tárgyalási határidőre meg nem jelenhetett, vagy a periratot a kitűzött határidőre be nem adhatta, ez ellen igazolási kérelemnek van helye 15 nap alatt azon időponttól számítva, amely-

ben az akadály megszűnt. Ez igazolási kérelemre az első bíróság rendes szóbeli tárgyalást rendel s ennek folytán végzési Jég határoz. Ha az újabb tárgyalás, vagy a perirat utólagos benyujthatása megtagadtatnék, ez ellen az illető fél felfolyamodás jogorvoslatával élhet, mely azonban a per további folyamát meg nem akaszthatja.

96. §. Minden végzés, ítélet és határozat a rendes perekben álló felekkel nem kihirdetés, hanem kézbesítés által közöltetik.

97. §. Az elmarasztó ítéletben a kötelezettség teljesítésére szabandó határidő szabály szerint 15 napban állapittatik meg.

98. §. A felfolyamodásolc végzések ellen szintúgy, mint a fölebbezvények az ítéletek ellen, 15 nap alatt nyújtandók be az első bírósághoz két példányban. Ezek egyike a percsomóhoz jő, másika pedig az ellenfélnek kiadatik. Ezen kívül tartozik a fölebbfolyamodó vagy fölebbező annyi fölzetet benyújtani, hogy mind maga, mind pedig azon esetben, ha több külön érdekű ellenfelek volnának, ezek mindegyike a történt fölebbfolyamodásról vagy fölebbezésről értesithetők legyenek.

99. §. A felfolyamodás az ellenféllel csak egyszerűen közöltetik. Ellenben a fölebbezvényre ennek jogában áll, ellenészrevételeit a kézbesítéstől számítandó 8 nap alatt két példányban s kellő számú felzetekkel a bírósághoz benyújtani.

100. §. A felfolyamodás beérkeztevel az illető iratok azonnal, felebbvitel esetében pedig az ellen

észrevételek beadására kitűzött 8 nap lejártával a főbbviteli bírósághoz eredetiben felterjesztendők.

101. §. Az 1840. 15. t. ez. 11. részének 134. §-ban kijelelt eseteken kívül felfolyamodásnak azon végzések ellen sincs helye, melyek által tárgyalási határidő lön elrendelve.

102. §. Ha a főbbviteli törvényszék az első bíróság határozatát helybenhagyta, az az ellenében közbevetett további felfolyamodás vagy főbbezés a harmadbírósághoz, a végrehajtást s általában az odaítélt jog birtokbe y delének eszközlését nem gátolja.

X. Fejezet.

Semmiségi esetek a perek mindannyi nemére nézve.

103. §. A semmiségi panaszok mindenkor az ügy elsőbíróságánál, azon határidők közében s annyi példányban adandók be, melyek s amennyi a főbbezés vagy főbbfolyamodás benyújtására az illető ítélet vagy végzés természetéhez képest meghatározva vannak.

104. §. Semmiség! panasznak csak a lényeges formaságok megsértése szolgálhat alapul, különösen:

1- ör. Ha valamelyik fél jogszerűleg idézve nem lévén, kellőképen nem képviseltethetett.

2- or. Ha önképviseletre nem jogosított személy idéztetett, s ezen hiba utólag sem hozatott helyre.

3- or. Ha a féltől az ügye — vagy védelme előadására szükséges elegendő idő megtagadtatok.

4- er. Ha a bíróság illetéktelen volt, amennyiben a felek az ellen a kellő kifogást megtettek.

5- ör. Ha a bíró vagy bíróság valamelyik tagja személyes viszonyainál fogva érdekeltség vagy elfogultság alatt áll.

6- or. Ha a bíróság szabályszerűleg alakítva nem volt.

7- er. Ha a határozat a kérelmen túl terjeszkedett.

8- or. Ha a határozat érthetetlen, vagy a felek kérelmén kívül eső, tehát egyébről, mint a peres tárgyról intézkedett.

105. §. A per folyama alatt semmiségi panasznak helye nincs, hanem ez a végítélet elleni fölebbezéssel összezsátolandó.

106. §. A semmisítési bíróságot minden fölebbviteli törvényszék, a hozzá felébb vizsgál at végett föl terjesztett jogügyekben gyakorlandja, még pedig amennyire az ügykérdés alapos megoldása szükségeli, s a tárgyalás folytatásától valószínűleg siker várathatik, hivatalból is megsemmisítheti vagy kiegészítheti az eljárást, ha mindjárt a felek semmiséget nem panasztak volna is.

107. §. Az elsőbíróság a kellő időben beérkezett semmiségi kérvényeket a fölebbezések és fölebbfolyamodásokra érvényes szabályok szerint elintéztvén, fölterjesztő jelentésében a panasz valódisága iránt is nyilatkozni tartozik. Épen úgy járand el a fölebbviteli bíróság is, ha a semmiség! panaszok annak ítélete, vagy végzése ellen irányozvák. Ezen jelentés a feleknek, azok szóbeli kérelmére is, hiteles másolatban- kiadandó.

108. §. Az elkésetten benyújtott semmiségi panaszok hivatalból visszautasítandók.

109. §. Ha a fölebbviteli bíróság a semmiségi panaszt alaposnak találja, az ügy érdemébe nem bocsát-

kozhatik, hanem az elkövetett formasértést végzésében kijelölván, azt és attól kezdve a további egész eljárást megsemmisítvén, a formasértés kijavítását, s annak alapján netaláni újabb eljárást rendelvén, a formasértő bíróságot újabb határozathozatalra utasítja.

110. §. Ha a bíró a semmisítésre nyilvánvaló vétség által szolgáltatott volna okot: az 1840. 15. t. ez. 10-ik fejezetének 140. §-a alkalmaztassák; — valamint ellenben, a hétszemélyes táblának is azon joga, hogy a nyilván konokul perlekedők ellen a honi törvények szerint szokásos büntetést (poena temere litigantium) belátása szerint alkalmazásba vehesse, sértetlenül fennhagyatik.

XL Fejezet.

A végrehajtásról.

111. §. Hogy a végrehajtást szabályozó 18^{32/36}-iki 20. t. ez. és az 1840. 15. t. ez. II. részének 11. fejezete a telekkönyvi rendszerrel összhangzásba hozassák, a végrehajtásra nézve következő szükséges pótló rendeletek lépnek hatályba.

112. §. Sommás szóbeli perekben a végrehajtás már magában az ítéletben, rendes szóbeli és írásbeli perekben pedig csak az illető fél Írásbeli kérelmére külön végzés által rendelendő el.

113. §. A végrehajtási végzésben, illetőleg sommás perben hozott ítéletben megnevezendő azon bírói személy, ki a végrehajtás teljesítésével megbizatik. Ez kitüzendi a végrehajtás helyét és napját, mely sommás szóbeli perekben 8 napon, egyéb perekben pedig 30 napon túl, az első esetben a végrehajtandó ítélet kihirdetésétől, az

utóbbiban a végrehajtási végzés kézbesítésétől számítva, nem terjedhet.

114. §. A végrehajtási kérelem első példánya csatolmányaival együtt visszaadatik a végrehajtó félnek, a másodpéldány ellenben csatolmányok nélkül az elmarasztalt félnek kézbesítetik. A percsomóhoz, s ha több elmarasztalt felek vannak, ezeknek is egy-egy felzetjár.

115. §. Pénzbeli elmarasztalás eseteiben az elmarasztalt fél kijelölési joga az 18^{32/36}. XV. t. ez. 2-ik §-nak alapján fennhagyatik ugyan, de az általa kijelölt tárgyakat a végrehajtó fél csak úgy köteles elfogadni, ha azok könnyen pénzzé tehetők, ellenkező esetben a kijelölés joga ez utóbbit illeti, aki c jogában a már általa korábban szerzett jelzálog által korlátozva nincsen.

116. §. A zálogolás és becslés az ingók tekintetében 1840. XV. t. ez. II. részének 11-ik fejezete szerint, az ingatlanokra nézve pedig az 18^{2/36}. XV. t. ez. 5—12. §-ai értelmében, és egyidejűleg teljesítendő.

117. §. Felfolyamodás és semmiségi panasz a zálogolás, becslés és árverés ellen, a végrehajtás további folytatását csak úgy függeszti fel, ha az a zálogolás és becslés megtörténte, vagy az árverést elrendelő végzés kézbesítése utáni harmadnap alatt a végrehajtó bírósághoz benyújtott. Ha e felfolyamodás vagy semmiségi panasz a főlebbviteli bíróság által elvetetett, a végrehajtó bíró a további végrehajtást hivatalból folytatja.

118. §. A lefoglalt ingókra nézve egy harmadik részérői emelt igény, amennyiben az erre vonatkozó kereset az árverés megtörténte előtt a végrehajtó bíróhoz benyújtott, a további végrehajtási eljárást felfüggeszti.

Ha az igénykereset a másodbíróóság által is el vettetének, a végrehajtás hivatalból folytatandó.

119. §. Ha az elmarasztalás bizonyos meghatározott ingatlanra vonatkozik, a végrehajtás az által történik, hogy a bíróság a megítélt jószág tulajdoni jogát a végrehajtató fél javára a telekkönyvbe bekeblezteti, egyúttal pedig kik üld egy bírósági tagot, vagy a törvényes bizonyoságot, azon esetben pedig, ha a jószág más törvényhatóság kerületében feküdnék, ezt megkeresi a végett, hogy a végrehajtató fél, a neki odaítélt jószág birtokába tetteleg is behelyeztessék.

Ellentállás esetében a szükséges karhatalmat a végrehajtó bíró hivatalból megszerzi.

120. §. Valamely megítélt birtokban! jog (dologban! jog) végrehajtási átruházása hasontó eljárás szerint eszközzendő.

121. §. Minden végrehajtó bíró köteles azon esetekben, a midéin a végrehajtás oly vagyona intéztetik, mely telekkönyvi jószágtestet képez, ezt a végrehajtási okiratban pontosan megnevezni, és a végett jogcselek vény minőségét és hatályát pontosan és határozottan körülírni.

122. Ha valamely a telekkönyvben ugyanegy helyszinelési számmal jelölt birtoktestnek csak egy része vonatik végrehajtás alá, a végrehajtási okirathoz egy mérnöki térrajz is csatolandó, mely az egész telekkönyvi jószágtestnek mind lefoglalt, mind pedig fennhagyott részeit alakra és terjedelemre nézve egyaránt pontosan és világosan kitüntesse.

123. Ezen végrehajtási okirat csatolmányaiival együtt a per bírása, által azonnal átteendéi a telekkönyvi

hatóságához, a történt jogcselekvény telekkönyvi bejegyzése végett.

124. §. A midőn tehát a végrehajtás nem a per bírója, hanem átküldés mellett, vagy kiküldött által teljesítetik, a végrehajtással megbízott szoros felelősség mellett köteles a végrehajtási okiratot azon bírósághoz, a melytől a megbízást vette, haladék nélkül beküldeni.

125. §. Oly esetekben, hol a végrehajtás csak az ingókra vagy az oly ingatlanokra terjesztetik ki, melyek semmi, vagy csak a végrehajtató fél részére vannak betáblázással s illetőleg bekeblezéssel terhelve, a per bírósága azonnal hivatalból megállapítja az árverési föltételeket, kitűzi az árverés határnapjait, ezekről a feleket hivatalos felzeteken értesíti, és az árverés tárgyát, valamint a kikiáltási becsárt s az árverési határnapokat szokott utón közzé teszi.

126. §. Ha azonban oly javak kerültek volna foglalás és becslés alá, melyek a végrehajtató félen kívül még más hitelezők javára is akár betáblázással, akár bekeblezéssel terhelvék, az ily javak részletes árverés alá bocsáthatók nem lévén, ez esetben a, foglalás és becslés a betáblázással vagy telekkönyvi bejegyzéssel terhelt egész jószágtestre kiterjesztendő, egyúttal pedig a végrehajtási bíró, habár különben a per rendes bírója volna is, az összes per- és végrehajtási iratokat, további eljárás végett a telekkönyvi hatósághoz s illetőleg megyei törvényszékhez áttenni tartozik.

127. §. A telekkönyvi hatóság, illetőleg a törvényszék, a felek minden további kérelme nélkül, határidőt tűz ki a betáblázással vagy telekkönyvi bejegyzéssel

biztosított hitelezők összejövetelére, s erről az érdekllett feleket hivatalos felzeteken értesíti.

128. §. E végzés akkor, ha nagyobb jószágtest kerülne árverés alá, vagy ha ismeretlen tartózkodásu, vagy az országon kívül lakó hitelezők is érdekelve volnának, hirlapilag is közzé teendő, oly felhívással, hogy a kitűzött tárgyalásra az érdekllett felek, az árverési föltételek megállapítása, az árverési határnapok kitűzése és a kielégítési sorrend meghatározása végett annál bizonyosabban megjelenjenek, minthogy a megállapítás a felek elmaradása esetében hivatalból is megtörténni fogna.

129. §. A körözvényben egyúttal felszólítandó k mindazok, kik a lefoglalt és megbecsült vagyona tulajdoni igényt tartanak, hogy ezen igényüket a hitelezők összejövetele napjáig a telekkönyvi bírósághoz, illetőleg a törvényszékhez benyújtsák.

130. §. A hitelezők megjelenésére kitűzendő határidő 30 napon túl csak akkor terjedhet, ha egyik vagy másik hitelező az országon kívül lagnék, vagy ha tartózkodási helye nem tudatnék, mely utóbbi esetben neki egyúttal gondnok is rendelendő; azonban a határidő 45 napon túl semmi esetben ki nem terjeszthető.

131. §. Elérkezvén a határnap, a telekkönyvi bíróság s illetőleg a törvényszék rendes szóbeli eljárás utján meghallgatja a feleket, az árverési feltételek és határnapok, a kielégítési sorrend és azon kérdés iránt, hogy az árverés mely hivatalos hírlapban és hányszor közöltessék? egyszersmind pedig a netalán bejelentett igényre vonatkozó kölcsönös észrevételeiket egy külön jegyzőkönyvbe igtatja.

132. §. A tárgyalás befejezte után a telekkönyvi hatóság, illetőleg a törvényszék azonnal ítél az igény kérdése fölött, s a mennyiben ezt elvetné: az árverési határnapokat és föltételeket a kielégítési sorrenddel együtt megállapítja s erről az érdek lett feleket hivatalos felzeteken oly utasítással értesíti, miszerint a kielégítési sorrendet a hatóságnál megtekinthetik.

133. §. Az árverésre két határnap tűzendő ki, tekintet nélkül a javak nemesi, polgári vagy úrbéri természetére. Első árveréskor azok becsáron alól cl nem adhatók, — a második árveréskor azonban becsáron alól is eladandók.

134. §. Az első árverési határnap 1—3 hónapra, a második pedig újabb 1—2 hónapra szabandó. Egyúttal az árverési határnapok a kikiáltási becsárral s a lefoglalt jószág főbb alkatrészeinek megnevezésével a felek által e célra kijelölt hivatalos hírlapok útján köztudomásra hozandók,

135. §. Ha a felek az árverési határidők és föltételek fölött meg nem egyeztek volna, a bíróság ezeket a jószág terjedelmére s értékére való tekintettel oly kép állapítja meg, hogy a. vevők versenye terhes föltételek által ne korlátoztassék és a kedvező eladás ne nehezíttessék. Ily esetben a körözhvény a hivatalos hírlapokba 3-szor iktatandó.

136. §. A kielégítési sorrendben a végrehajtási, becslési és árverési költségek minden más követelést föltétlenül megelőznek.

137. §. Felfolyamodásnak s illetőleg semmiségi panasznak az igény és a kielégítési sorrend tekintetében

is van helye, és pedig a végzés kézbesítésétől 8 nap alatt; de az árverést a 117. §. esetén kívül csak az igényre nézve történt felfolyamodás függeszti fel.

E felfolyamodásban és semmiségi panaszban minden egyéb a végrehajtás folyamában felmerült sérelmek is előterjeszthetők, amennyiben ezekre nézve külön felfolyamodás már korábban nem történt volna

138. §. Az árverés megtörténte után bejelentett igények semmi esetben figyelembe nem vehetők, és általában végrehajtási pernek, mely a bevégzett per és a végrehajtás folyamában fölmerült vagy fölmerüli letendett kérdések utólagos megoldását venné célba, helye nincs.

139. §. Ha felfolyamodás nem történt, a telekkönyvi hatóság s illetőleg a törvényszék egy törvényszéki tagot vagy az illő járásbeli szolgabíró, szabad királyi és rendezett tanácsú városokban pedig a városi tanácsot az árverés eszközzése iránt megkeresi oly megjegyzéssel, hogy jelentésüket beküldjék s hogy a vevőket a vételár lefizetése végett a telekkönyvi hatósághoz s illetőleg a törvényszékhez utasítsák.

140. §. Azon esetben pedig, ha felfolyamodás történt, de ez két bíróság megegyező határozata által elvettett, az árverési határnapok az eredetileg megállapított időközökre való figyelemmel hivatalból újra kitűzendők, erről a felek hivatalos felzeteken értesítenünk és a hirdetmény a kijelölt hírlapokba iktatandó.

141. §. A vételár teljes vagy részletes lefizetése után, a telekkönyvi hatóság rövid utón kielégíti a be-táblázott vagy bkeblczett követeléseket a megállapított

sorrend szerint; de amennyire e sorrend még jogerőre nem emelkedett volna, a felfolyamodás tárgyát képező tételek fedezésére szükséges pénzösszeget letéteményül fenntartja, s ez összeg a többi hitelezők kielégítésére csak akkor lesz fordítható, ha a felfolyamodásnak helyt nem adó végzés a főlebbviteli bíróság által is megerősítést nyert.

142. §. Minden tétel lefizetése az eredeti okirat visszaváltása mellett történik, s ezen okiratot a telekkönyvi hatóság a telek- vagy betáblázási könyvben az eladott jószágról letörölteti, ennek megtörténtével pedig az adósnak visszaadja. Azon tételek kitörlése, melyek a vételárból ki nem kerülnek, az eladott jószágról szintén hivatalból eszközölnöd.

143. §. Mihelyt a vevő az árverési föltételeknek pontosan eleget tett, részére a megvett jószág tulajdoni joga a netalán átvállalt terhekkal együtt, hivatalból bekebeleztetik. Ha pedig a vevő az árverési föltételeknek a kitűzött időben eleget nem tett, bármely érdekelt fél folyamodására a telekkönyvi bíróság a jószág újabb árverését azonnal elrendeli s azt csak egy árverési határnap kitűzése, de kellő köröztetés, illetőleg hírlapi hirdetés mellett az előbbi becsáron alól is elárvereztetd.

Ha ez újabb árverezésnél az előbbi vételárnál kevesebb jőne be, a veszteséget a korábbi vevő viseli. Ellenben a netaláni többlet is őtet illeti.

144. §. A telekkönyvi bíróság a végrehajtás alá vont jószágtestre nézve minden végrehajtási jogcselekvényt, úgymint zálogolást, becslést, az elrendelt árverést stb. a telekkönyvben följegyeztetni köteles.

XII. Fejezet.

A telekkönyvekről.

145. §. A jog és vagyon biztonsága s ezen alapuló közhitei a telekkönyvi rendszerrel szoros egybefüggésben lévén, ez okból s egy magyarországi hitelbank mielőbbi életbeléptetése végett az 1855-ik december 15-én a telekkönyvek tárgyában kiadott és eddig gyakorlatban volt rendelet, az erre vonatkozó későbbi pótló határozatokkal együtt, az országgyűlés végleges intézkedéséig hatályában fennmarad, mindazonáltal a következő kiegészítéssel.

146. §. A telekkönyvek rendes bírósága megyékben a megyei állandó törvényszék, szabad királyi városokban pedig a városi tanács s illetőleg törvényszék.

A jáász-, kun- és hajdú-kerületekben a telekkönyvi hatóságot a községi tanácsok veszik át.

147. §. Minden telekkönyvi hivatal az illető telekkönyvi hatóság alá rendeltetik s ennek kiegészítő részét képezi.

148. §. Az érintett rendelet 61. §-hoz hozzáadatik: „ha a fél kívánja, a telekkönyvi iktató köteles az iktatókönyvnek legközelebbi sorszámát, mely alatt a beadvány bevezettetik, a fél jelenlétében a beadványra reájegyeznie

149. §. A 63. olykép bővítettik: hogy a pusztasáadásvevési jog nem szolgálhat ugyan sem bekebelezés, sem előjegyzés tárgyául, mindazonáltal a vevő oly szerződés alapján, amelyben a tulajdoni jog részére leendő átruházása a föltételek teljesítésétől van felfüggesztve, a tulajdoni jogot önjavára előjegyezheti.

150. §. A 88-ik §. b) pontja az 1840. 16. törvény-cikk 2-ik fejezetében körülírt kereskedői könyvek kivonataira is kiterjed.

151. §. A 114. §. a fönnebb megállapított polgári perrendtartásnak a végrehajtási fásra vonatkozó fejezetét a következőképpen módosul: „hogy a végrehajtási kérelem helyett, a végrehajtási jegyzőkönyv vagy jelentés szolgál a bejegyzés tárgyául s az hivatalból eszközlendő“.

152. §. A 140. §-ban szabályozott kézbesítés az 1840. 15. t. ez. TI. részének 14-ik fejezete értelmében teljesítendő.

153. §. A 145. §. olyképen változik, „hogy a telekkönyvi ügyekben felfolyamodásnak harmadbírósághoz is birtokon belül van helye, minélfogva valamely bejegyzés kitörlése csak azon legfelsőbb bíróság határozata után eszközölhető, amelyhez a fél folyamodott“.

154. §. Amennyiben a 153-ik és 154-ik §-ok az osztrák fényes eljárásra vonatkoznak, e helyett a magyar bünvádi eljárás értendő.

155. §. Úgyszintén mindazon esetekben, hol a telekkönyvi rendeletek az osztrák polgári perrendtartásra, hivatkoznak, ennek helyébe jelenleg megállapított új polgári perrendtartás szabályai lépnek.

156. Ellenben az osztrák általános polgári törvénykönyv mindazon határozatait, amelyek a telekkönyvi rendeletekkel egybefüggésben állanak s amelyek valamely telekkönyvi jog megszerzésére vagy elenyésztésére alapul szolgálnak, az országgyűlés intézkedéséig hatályukat megtartják.

157. Minden igazolási kereset a telekkönyvi ha-

tóság elé tartozik s a rendes szóbeli eljárás szabályai szerint gyorsan tárgyalandó és elintézendő.

158. §. A telekkönyvi hatóság minden általa vagy kiküldöttei által végzett jogcselek vényt, ha ez valamely telekkönyvi jószágtestre vagy tételre vonatkozik, mint: a végrehajtási zálogolás, becslés, árverés, fölülkeblezés, igazolási kereset benyújtása s elintézése stb. haladék nélkül és hivatalból a telekkönyvbe bejegyeztetni köteles.

XIII. Fejezet.

Az elvesztett okiratok körüli eljárás.

159. §. Az 1840. XV. t. ez. 1. részének 190. §-a az elvesztett iratok körüli eljárásra is kitérjesztetik következő kiegészítéssel.

160. §. A megsemmisítés iránti folyamodás a folyamodó félnek személyes bíróságához nyújtandó be s ebben az okirat kelte és tartalma lehetőleg pontosan körülírandó.

161. §. A bíróság a folyamodás következtében hírlapi közvényt bocsát ki oly felszólítással, hogy az, a ki az elvesztett okirat birtokában van, azt a közvényi hírlap első megjelenésének napjától számítandó egy év alatt, netaláni igényeivel együtt a felszólító bírósághoz annál bizonyosabban benyújtsa, minthogy ellenkező esetben az, érvény nélkülinek fog bíróilag kimondatni.

162. Ha ily igény a kitűzött egy évi határidő alatt benyujtatik, annak tárgyalása rendes szóbeli eljárás útján történik; ellenben, ha egy év lejártá után sem igény nem támasztatik, sem a közvényi okirat be nem mutattatik, folyamodó újabb kérelmére a bíróság az el-

vesztett okiratot semmisnek és érvénytelennek végzésileg kimondja s e határozatát szintén hírlapikig köztudomásra hozza.

XIV. Fejezet.

Eljárás az öröklés körül.

163. §. Valamely halálozás bekövetkeztével a bíróság hivatalból tartozik föllépni a következő esetekben:

a) ha az örökhagyó kiskorú örökösöket hagyott hátra;

b) ha az örökösök közt elmebetegek, vagy általában oly személyek vannak, kik gondnokság alá esnek;

c) ha azok közül, kiket az öröklés törvény vagy végrendelet alapján valószínűleg illetni fog, egyik vagy másik távol van.

Ezen esetekben a járásbeli szolgabíró, s ott, hol külön gyámi szolgabíró van, ez, a jelentés beérkezte után köteles azonnal a helyszínére kimenni, a leltározást és becslést eszközölni, s arra nézve, hogy az örökség foglalás, elrejtés vagy eltékozlás ellen biztosítva legyen, a kellő ideiglenes intézkedéseket megtenni, szükség esetén zárgondnokot kinevezni, és erről az a) és b) eseteiben az illető árvaszéket, a leltár beküldése mellett, haladék nélkül tudósítani.

164. §. Ugyanazért a községbeli bíró s árvaatya szigorú felelősség súlya alatt kötelezetnek mindazon eseteket, hol árvák, gondnokság alattiak vagy távollevők öröklési érdekét a megnyílt öröklés körül fennforogni látják, a halálesetet a járásbeli s illetőleg gyámi szolgabírónak rögtön bejelenteni s addig is, míg ez a hely-

színén megjelenhetnék, a hagyaték biztonságát szükség esetén lepecsételés által is eszközölni.

165. §. Midőn árvák vagy gondnokság alattiak vannak érdekelve, az árvaszék, mihelyt a leltár hozzá beérkezett, az osztályt, ha azt a körülmények szükségesnek mutatják, az illető árvaatya, a legközelebbi rokonok s a többi érdekelt felek meghallgatása mellett hivatalból egyezség útján eszközli; ha pedig az egyezség nem sikerülne, egyik vagy másik felet, kinek igényei mellett kevesebb törvényes vélelem harczol, a per útjára utasítja; de ennek befejeztéig a biztonsági fel ügy elést az összes örökség fölött folytatja.

166. §. Ahol egy vagy több távollevő érdeke forog fenn, kinek öröklési joga végrendeleten vagy törvényen alapul, ott a szolgabíró a távollevőt a megnyílt örökségről, szükség esetén hírlapi hirdetés által is tudósítja s egy határnapot tűz ki mindannyi érdekelt fél részére, amidőn a netaláni végrendeletet előttük kihirdeti, s köztük az egyezség kísérletét megteszi. Ha ez nem sikerülne, azon felet, akinek igényét kevesebb törvényes védelem támogatja, a per útjára utasítja, s ennek bevégzéséig az örökséget, ha ezt egyik vagy másik fél kívánná, s ennek öröklési igénye alaposnak mutatkoznék, gondnoki kezelés alá helyezi.

167. §. Ezen eseteken kívül bírósági eljárásnak valamely örökség körül semmi esetben sincs helye, hacsak ezt egyik vagy másik örökös, végrendelet, törvény vagy szerződés alapján nem kérelmezi. Ily esetben a járásbeli szolgabíró, ha a folyamodó öröklési jogát végrendelet, szerződés vagy törvény támogatja, intézkedik: hogy a

hagyatéék addig, míg a kérelmező igénye per útján eh döntetik, az érték sérelme nélkül fenntartassék.

168. §. Mindazon esetekben, midón az örökség tárgyát ingatlan javak is képezik, az illető örökös vagy örökösök, habár bírói eljárás közbejötté nélkül kiegyeztek is, az illető birtokbíróság előtt igazolni tartoznak azt: hogy az öröklés joga kizárólag őket illeti s hogy kívülük más örökös nem létezik, vagy a hirdetvényi határidőre meg nem jelent. — A birtokbíróság az eléje terjesztett okiratokat bírálata alá vevén, ha azokat az öröklési jog igazolására elégteleneknek találja: a hiányzó adatokat kijelöli s az örökösöket ezek pótlólagos megszerzésére utasítja. — Az öröklési jog kimutatva lévén, a birtokbíróság erről bizonyítványt állít ki, melyben a minden egyes örököst illető örökrész pontosan megneveztetik. A telekkönyvi átírás csak e bizonyítvány alapján eszközölhető.

169. §. Ha az örökhagyó javai több járásban vagy megyében feküdnének: azok összeírása, megbecslése s biztosítása a fönnebbi esetekben átküldő levél mellett eszközözendő, de az eljárás megindítása azon szolgabíró jogköréhez tartozik, kinek kerületében az örökhagyó rendszeren lakott, vagy elhunyt.

170. §. Midón a felek az örökség fölötti igényeikre nézve ki nem egyezhetvén, a per útjára utasíttatnak, a per megindítására záros határidő tűzendő ki. Azonban nemcsak jogukban áll a feleknek, sőt az illető járásbeli szolgabíró vagy árvaszék is törekedni fog arra, hogy a fennforgó vitály az 1836. 14. és 1840. 13. törvényezikk szabta eljárás útján lehető rövid idő alatt köztük ki-

egyenlítették. Azon félnek, aki ez eljárásban vesztes lenne, vagy a pert a kitűzött határidőre meg nem indítaná, csak a telekkönyvi előjegyzés biztosítéka maradván fenn, az örökséget a bíró a többi érdekletteknek átadni tartozik.

171. §. Az 1836. 14. és 1840. 13-ik t. ez. azonban csak az eljárás külalakjára nézve alkalmazandók, ellenben az öröklési jog s az öröklés tárgya fölött a választott bíróság, a megállapított öröklési törvények elvei szerint tartozik Ítélni.

172. §. A választott bíróság, hozandó ítéletében és a végrehajtási okiratban mindazon ingatlanokat, melyek egyik vagy másik osztályos félre bíróilag átraháztatnak, telekkönyviig pontosan megnevezni, az ítélet egyik példányát a telekkönyvi hatósághoz a telekkönyvi átírás eszközlése végett benyújtani, s általában mindazon szabályokat szorosan szem előtt tartani köteles, melyek a végrehajtásra nézve telekkönyvi tekintetben megállapítvák.

XV. Fejezet.

Átmeneti intézkedések.

173. §. Az 1852-ik évi április 16-án kelt osztrák polgári perrendtartás, a kitűzendő határnaptól fogva, hatályon kívül helyeztetvén, helyébe a polgári peres ügyekben a jelen perrendtartás szabályai lépnek.

174. §. Azonban a folyamatban levő vagy a kitűzendő határnapig bezárólag megindítandó perek, mind az első bíróságok, mind pedig a főlebbviteli törvényszékek által az eddigi osztrák polgári perrendtartás ér-

telmében lesznek kezelendők s elintézendők, s ezen perekben a jelen perrendtartás szabályai egyedül a végrehajtásra és perújításra nézve jönnek alkalmazásba.

175. §. Amennyiben mindazonát a most érintett perekben a végrehajtási vagy vételár-felosztási végzések ellen a jelen perrendtartás életbelépte előtt felfolyamodások adattak volna be: ezek elintézése az osztrák polgári perrendtartás szabályai szerint történik.

176. §. A jelenleg folyamatban levő, vagy a kitűzendő határnapig indítandó perek további ellátás végett azon új bíróságokhoz tétetnek át, melyeknek illetőségéhez azok az itt megállapított bírói illetőség értelmében tartoznak.

177. §. A felosztatandó bíróságok az iratoknak átadását sorjegyzék mellett eszközöndik.

178. §. Az új bíróságok az átvett perekről a perben álló feleket értesítik, és a szükséghez képest egyik vagy másik fél által benyújtandó periratra új határnapot tűznek ki.

179. §. A hagyatéki eljárás tárgyában 1854. aug. 16-án kibocsátott patens, az e célra kitűzendő határnaptól fogva szintén hatályon kívül lépven, — a hagyatéki iratok az illető bíróságokhoz átteendőek.

180. §. Az új bíróságok a feleket értesítvén, irataik átvételére tárgyalást rendelnek. E tárgyalás alkalmával szabadságukban áll a feleknek azon eljárást kérelmezni, mely az öröklés körül a fennebbi 14-ik fejezetben megállapítva van. A mennyiben mindazonát egyik vagy másik fél már az eddigi hagyatéki eljárás folyamában per útjára utasított, vagy a mennyiben a hagyatéki bizto-

sítása az előbbi bíróság által elrendeltetett volna: az erre vonatkozó intézkedések sértetlenül fenntartandók.

II. Bünvádi eljárás.

A magyar büntető törvények és törvényes gyakorlat, a változott viszonyokhoz idomítva, a következő módosításokkal visszaállítatnak.

1. §. A büntettekről és rendőri kihágásokról a régi magyar törvények különböztetőleg rendelkezvén, ezen különbség jövőre is fennmarad.

2. §. A nemesek és nem nemesek által elkövetett büntettek büntetésmódjának, nemének és mértékének meghatározása tekintetében, a nemes és nem nemes között többé különbség nem lehet, és e szerint a nem-nemes a nemeshez emeltetvén, a királyi Curia által az 1848-ik évtől fogva követett gyakorlatnál fogva is, a testi büntetés alkalmazásának helye büntetteknel egyáltalában nem leend.

3. §. A nemesek vagy nemnemesek által elkövetett büntettek iránti eljárás tekintetében, a régi magyar törvények szerint fennállott különbség jövőre hasonlóul megszüntetik, még pedig nem a nemes joga csonkításával, de a nemnemesnek a nemeshez emelésével.

Minélfogva az előző vizsgálat, vagy enélküli befogatás, letartóztatás, vagy szabad lábboni hagyatás, kezes-ségrebocsátás, védelem és perorvoslatok használhatása tekintetében a régi magyar büntető törvényeknek és gyakorlatnak azon szabályai, melyek előbb csak a nemesek által elkövetett büntettekre valának alkalmazha-

tók, jövőben a nemnemesek által elkövetett büntettekre is egyaránt alkalmazandók.

4. §. Nehogy azonban azáltal, ha minden bár csekélyebb büntetést maga után vonható büntettek mindannyiszor Írott perbeli tárgyalásra utasíttatnának, valamint a büntető törvényszolgáltatás hátráltassák, úgy kivált kisebb vagyonú akár nemesek, akár nemnemesek, nagyobb perköltségekkel terheltessenek, a nemesek iránt is fennállott gyakorlat alapján, a sommás utoni elítélés, csupán azon bűnvádi keresetek kivételével, hol főbenjáró büntetésre van az intézve, vagy ha ez kisebb büntetésre intéztetett is, ott, ahol ez több büntettek és többeknek bűnrészsége által bonyolítva van, különben szabályszerűleg minden egyéb bűnvádi keresetekre alkalmazandó, de a főlebbvitel ily sommás elítélések eseteiben is, mind a vádló mind a vádlott részéről megszorítás nélkül használható, és a bíróság által az Ítélet foganatbavétele előtt föltétlenül megengedendő'.

A rövid utoni elítélés ezen szabálya alól kivételnek csak akkor leend helye, ha a vádlott az Írott perbeli tárgyalást kívánandja, és az eljáró bíróság e kívánatát alaposnak találandja; a bíróság ezen elhatározásától főlebbvitelnek helye nem lévén.

5. §. A mezei rendő'ri kihágások tekintetéből az 1840-ik évi 9-ik törv.-czikk által a testi büntetés fenntartva lévén és az 1848-ik évi törvények által sem törlöttvén az el egészben, de a testi büntetésnek fenntartása, míg más czélszerűvel a törvényhozás által nem pótolatik, a közfegyelem fenntartása tekintetéből, a kihágások minden egyéb nemeinél is nélkülözhetlennek

mutatkozáván, a testi büntetés óvatos kasználata kihágásoknál fennhagyatik ugyan; amennyiben azonban az 1848-ik évi XXII. törv.-czikk a testi büntetést bizonyos qualificatiók létezése esetében megszüntette: ennél fogva az 1848-ik évi törvényhozás szelleméből indulva ki, a testi büntetés alóli teljes mentesség, a kihágás eseteiben is, a nemeseken és gyakorlatilag azok sorába fölemelt honoratorokon fölül mindazokra is kiterjesztetik, kik az 1848-ik évi V. törv.-czikkely szerint politikai jogok gyakorlata képesítvék.

Ezen mentesség mindazon izraelitákra is kiterjesztetvén, kik bár politikai jogok gyakorlataival felruházva nincsenek, az erre törvényileg megszabott egyéb qualificatióval bírnak.

A testi büntetés alól mentesítetteknek nejeik, özvegyeik és családjuk tagjaira ezen mentesség szintén kiterjed.

6. §. A kihágások eseteiben hozott Ítélet ellen az ítélet végrehajtása előtti fölebbvitel, egyedül a megyei törvényszékre, illetőleg városi tanácshoz, még azok részéről is, kik ily esetekben a testi büntetés alól kivéve nincsenek, megszorítás nélkül használható, s föltétlenül megengedendő nemcsak, hanem az is megkívántatok, hogy az eljáró egyes bírósági személy hozott ítéletét a vádlottnak két tanú előtt kihirdesse, őt a fölebbvitel jogáról felvilágosítsa, fölebbvitel nem használása esetében pedig az ítéletet két tanú előtt végrehajtsa.

A testi büntetést mindég csak előleges orvosi vizsgálat után és csupán testalkatuknál fogva arra alkalmas egyéneknek lehet végrehajtani.

7. §. A semmisítés! folyamodvány iránti eljárás, a főlebbviteli eljárással azonos.

8. §. A vallatásnál bármilyen kínzás vagy testi bántalmazás alkalmazását már az 1790/91. évi 42-ik törv.-cikkely is eltiltván, ezen törvény tilalmának megszegésével netalán történendő visszaélések megbüntetése iránt újabb intézkedések szüksége fenn nem forog.

9. §. A magyar büntető törvények és törvényes gyakorlat az osztrák büntető törvénynél szelidebbek lévén, azok szerint lesznek a magyar törvények visszaállítása előtt elkövetett büntettek és kihágások is elítélendőek.

III. VáH ótörvény.

Az 1840. XV. törvénycikkben foglalt váltótörvény mind anyagi, mind alaki részére nézve, az 1844. VI. t. ez. által rendelt módosításokkal együtt, visszaállittatik; azonban az 1848-ik évi törvényhozás elvei a közbejött körülmények által szükségelt következő idomításokkal.

1. §. A v. k. I. R. 112. §. így módosul:

„112. §. A váltóbeli sommát a váltóban kitett pénz nemében kell kifizetni; ha eziránt a váltóban említés nincsen, osztrák érték értetik.“

2. §. A II. R. 100. §. az eskető parancsok megszüntével így változik:

„100. §. Midőn a felperes keresetlevelének kitételeit, vagy a sommás utón hozott végzés ellen kifogást tevő alperes azon kifogásának állításait tanukkal kívánja bizonyítani, tanúinak nevét, lakását és címét keresetlevelének vagy kifogásainak bemutatásakor az ítélszéknek

bejelenteni, és a kérdőpontokat (puncta deutri), melyekre stb.

Ezek után az ítélőszék, ha szükségesnek látja a tanuknak törvényszék előtti kihallgatását, azokat végzés által maga elé rendeli, s arra rövid határidőt szab, vagy ezt megkeresvény által eszközli. Ezen határidő stb. stb.

A kitűzött határnapon a fél tanúit az ítélőszék, a kérdésponatok és ellenkérdések szerint kihallgatja stb.

Hogy pedig a tanuk kihallgatása váltóügyekben haladék nélkül megtörténhessék, ezennel kijelentetik, hogy a váltó-törvényszékeknek a tanuk általi bizonyítást rendelő végzése, vagy azoknak hiteles kihallgatása végett más hatósághoz intézett megkeresménye az ezekben megnevezettekre nézve mindenben kötelező erővel birand. Ha valamelyik tanú e részbeni felhívás folytán a bíróság vagy megkeresett hatóság előtt megjelenni s vallo-mást törvényes alakban letenni vonakodik, arra pénz-, vagy nemfizethetés esetében fogságbüntetés alatt szoríthatatik.⁴⁴

3. §. A II. R. 167. §. miután a földesúri hatóság megszűnt, így fog szólni:

—' — „egyebütt pedig az első alispánhoz történik az átküldés⁴⁴.

4. §. A 170. §. pedig így szóland:

„A megkeresett alispán hasonlóul köteles a megkereső levélnek vételétől számítandó 24 óra alatt a megyei szolgabírák egyikét szintén a fölebbi módon a kívánt végrehajtás teljesítésével megbízni s arról a végrehajtást kívánónak a váltótörvényszéki végzésben megnevezett megbízottját haladék nélkül tudósítani. — Ezek után stb.

5. §. A telekkönyvi bejegyzés — praenotatio — eszméjéhez képest az 1844. VT. t. ez. így módosul:

„A betáblázott vagy telekkönyvi!eg az új rendszer szerint bekebelezett vagy előjegyzett váltó, váltó minéműségét elveszti s közönséges kötelezvénynek tekintendő/⁴

6. §. A díjszabásokra nézve kijelentetik, hogy:

„a) Ezen váltótörvényben felsorolt és conventiós pénzben számított minden díjak, valamint azok is, melyek az 1844-iki VI. törvényezikk 25. s 26. §§-ban felsoroltnak, ugyanazon összegben, de osztrák értékre átszámítva lesznek fizetendők.

b) Azon munkálatok s eljárások után, melyek ezen fejezetben és az 1844-iki VI. törvényezikk 25. s 26. §§-ban a kincstár részére már megdíjazták, eme díjakon kívül más díjak vagy bélyegilletmények fizettetni nem fognak/⁴

IV. Csódtörvény.

Az 1840. XXII. törvényezikkben foglalt csódtörvény s az ezzel kapcsolatban álló 1844. VII. t.-cz. ismét hatályba lépnek; de a nemesi és nemnemesi személy- és vágyónbeli különségnek a törvény előtti egyenlőség elvéből folyó megszüntetésénél fogva, továbbá azon körülménynek. hogy a polg. perrendtartásban a bírói illetőségre nézve az érdeklett személynek lakhelye vétetett zsinórmértékül, elvégre a kereskedési szabadság nagyobb kiterjedésének s a telekkönyvi intézvénynek mellőzhetlen szempontjából szükségessé vált következő módosításokkal:

1. §. Az 1840. XXII. törvényezikk 1. §. ekkép változik:

„1. §. A csődület feletti bírászkodás:

a) Kereskedőkre, gyárosokra s[^]közkereseti társaságokra nézve azon bíróságot illeti, melynek körében a csődület alá kerültnek kereskedési telepje — établissement — van. Ugyanazért még akkor is, midőn az ilyen kereskedő a megyében ingatlan javakkal bír, de kereskedési telepje királyi, vagy e. b. hatósággal ellátott mezővárosban van helyeztetve, azon városnak tanácsa, illetőleg törvényszéke gyakorolja a csődületi bíróságot; ha pedig a kereskedési telep megyei hatóság alatt van, akkor a csődületi bíróság minden kivétel nélkül mindig a megyei törvényszéket fogja illetni; midőn végre a kereskedőnek több telepjei vannak, melyek nem ugyanazon egy törvényhatóság alatt fekszenek, ezek közül az fog a csődületben bírászkodni, mely a csődület megrendelése végett legelsőbben megkerestetett.

b) Azokra nézve, kik nem kereskedők vagy gyárosok, de szabad királyi városokban vagy e. b. hatósággal felruházott mezővárosokban laknak, minden tekintet nélkül arra, hogy ingatlan vagyonnal bírnak-e vagy sem, — mindig azon város vagy mezőváros törvényszéke, melyben rendes lakásukat tartják; azokra nézve, kik városi területen kívül a megyében laknak, ugyanezen¹¹¹ egyének törvényszéke; ha pedig rendes lakásuk változtatva, hol egyik, hol másik megyében vagy városban volna, vagy épen az országon kívül tartózkodnának, azon megye vagy város hatósága, melynek területén utoljára laktak; végre ha az utolsó rendes lakásukat kipuhatolni nem lehetne, azon törvényhatóság, melynek területében ingatlan javaik fekszenek, és ha az ingatla-

nők több törvényhatóság, de azon egy kerületi tábla területében vannak, azon kerületi tábla; végre azon esetben, ha javaik több kerületi táblák területében fekédnének: azon kerületi tábla, mely a csőd elrendelése végett hamarább megkerestetett.

c) Azokra nézve, kik bányabirtokon kívül más vagyonnal nem bírnak, a csőd illeti per egyedül a bányaszék előtt fog lefolyni, különben a csődületi per bírása mindig az illető polgári hatóság leend. Ha a bukottnak bányavagyona egy járásban fekszik, mindig az illető, ellenben pedig azon járásbeli bányaszék leend a csődületi per bírása, mely előtt leelőször a csődület bejelentetett.

A jász és kun kerületekben az első bíróságot tekintve az eddig divatozó szokás fog megtartatni, melytől a főlebbvitel a kerületek törvényszékéhez és onnan a hétszemélyes táblához történik.

A hajdú városok stb.

2. §. A 25. §. végéhez hozzá jó:

„Ha a csődtömeghez telek- és betáblázási könyvekbe bejegyzett ingatlan javak tartoznak, a csődbíróság köteles intézkedni aziránt, hogy a csődmegnyitás napja a telekkönyvekben följegyeztessék.

Perügylő pedig köteles mindjárt megbízatásának vétele után azon hitelezők jegyzékét, kiknek követeléseik a telekkönyvekbe bejegyezték, tartózkodásuk s lakásuk előadása mellett a bíróság elé terjeszteni s ezen jelzőlogos hitelezők a csőd megnyitásáról és a bejelentési határidőről hivatalból értesítendő. Ha lakásuk vagy tartózkodásuk ki nem tudathatik, a csődbíróság az ismeretlen tartózkodása jelzőlogos hitelezők részére gondno-

kot rendelendő és ezen intézkedésről, valamint a csőd-megnyitásról is az illetőket hírlapilag különösen értesítendő?”

3. §. Az 58. §. következőleg módosul:

„Azon ingó javak azonban, melyek a tömeghez tartozó ingatlan javak hasznos műveléséhez szükségesek, az ingatlan javak nélkül elkülönítve el nem adathatnak; magában értetődvén: hogy az ingatlan fekvő javakon levő gazdaságbeli ingó vagyonok, melyek a gazdaság rendes folytatásához szükségesek és csak az ingatlanokkal együtt adatnak el, a kielégítéskor nem az ingatlan javakhoz számíttatnak, hanem természetöknél fogva ingóknak tekintendők lesznek. — Egyébiránt a bányavagyonokra nézve kijelentetik, hogy az általános bányatörvény 121. §. értelmében! ingóságok a bánya elválaszthatlan tartozékaiul tekintendők?⁴

4. §. Az 59. §-ból ezen két szócska „nem nem esi⁴⁴ az első sorból kihagyatván, ezen szakasznak rendelkezései mindennemű a csődtömeghez tartozó ingatlan javakra egész kiterjedésben alkalmazandók lesznek.

5. §. A 65. §. következőképen áll:

„Az ingatlan javaknak miképen leendő kezelését a választmány fogja elhatározni, a tömeggondnok pedig azoknak kezelésére rendesen felügyel?⁴

6. §. A polgári törvénykönyv és az új telekkönyvi rendszer szabályai szerint zálogjogot nyert hitelezők eme jogainak megóvása tekintetéből, a 75. és 76. §§. közé következő új szakasz iktattatik:

„Új §. Ha a perügyelő a csődtömeghez tartozó valamely telekkönyvi ingatlan vagyona betáblázott minden

követelések iránti végiratát benyújtotta, a bíróság tartozik azonnal eme követeléseknek valódiságára nézve, és pedig minden tekintet nélkül azon követelésekre, melyeknek kielégítése csak az általános csődtömegeből kérelmeztetik, végítéletet hozni, s azt haladék nélkül kihirdetni. Kihirdettetvén pedig a betáblázott követelések valódisága iránt hozott különleges ítélet, perügylő köteles a kihirdetéstől számítandó 15 nap alatt az ingatlan vagyona betáblázott s megítélt követeléseknek osztályozását és egyenkénti sorozását az alábbi §§. rendelete szerint elkészíteni, azt a legutolsó telekkönyvi kivonatnak odacsatolása mellett okokkal támogatni, s annyi példányban, hogy egy a bíróságnál a perbeli irományok cső magánál megtartatván, minden hitelezőnek, ki az ingatlan vagyona igényt tart, egy példány jusson, a bíróságnak beadni. A per ügy elő által ekkép benyújtott és a betáblázott követelésekre vonatkozó különleges osztályozási sorozattal úgy kellend eljárni, amint ez a következő szakaszokban, melyek az általános csődtömeget terhelő minden követelésekre nézve ezentúl is zsinórmértékül veendőek lesznek, rendeltetik; —azon hozzáadással mindazonáltal, hogy a betáblázott követelésekre vonatkozó különleges osztályozási sorozat iránt haladék nélkül szintén külön végítélet hozandó leszen, mely minden tekintet nélkül az általános csődtömegebeli tárgyalásokra, bármelyik betáblázott avagy különben érdekelt hitelező, vagy pedig a perügylő által elkülönítve fölebbeztethetik, mely esetben a 95. §. és következő szakaszokban körülírt eljárás az alkalmazandók alkalmazásával leszen megtartandó, de ezen eljárás az általános csődtömegegre vonatkozó

tárgyalásoknak folyamát fel nem függeszti; magában értetődően, miszerint a betáblázott hitelezők követeléseit tárgyában hozandó s jogérvényre lépendő sorozati Ítélet folytán a 105. s következő szakaszokban foglalt végrehajtási szabályok az ingatlan csődületi vagyonból leendő kielégítés tárgyában szintén elkülönítve, azaz: az általános csődtömegbeli tárgyalásokra való minden tekintet nélkül, foganatosítandók lesznek.

Hasonló elkülönített sorozati, itélethozási, fölebbezési s végrehajtási eljárást kellene! követni azon csődtömegbeli ingó vagyona nézve, melyre egy vagy több hitelezőknek törvényes vagy szerződési zálogjoguk van?

7. §. Az 1840-iki csődtörvény <81—88. §§-ban foglalt osztályozási rendeletek ott, hol az új telekkönyvek még hatályba nem léptek, egész épségben fognak fenn tartani. Azon megyékben, szabad királyi városokban, vagy mezővárosokban pedig, melyekben az 1855-iki új telekkönyvi rendszer hatályba lépett, és ennek folytán a polgári törvénykönyv fennállása alatt törvényes vagy szerződési zálogjogok szereztettek, azon osztályozási sorozat helyébe, mely a 81., 82., 83., 84., 85., 86., 87. és 88. §§-ban az 1-ső, 2-ik s 3-ik osztálybeli követelésekre vonatkozólag foglaltatik, az alábbi osztályozati szabályok tartandók meg.

8. §. Azon hitelezőket, kiknek követeléseit vagy a fennálló törvény erejénél fogva, vagy zálogjog következtében meghatározott tömegjavakból fizetendők ki, ezen javakból, a többi csődhitelezők tekintet nélkül kell kielégíteni; csak az, a mi kielégítésük után fennmarad, száll a többi hitelezők számára rendelt általános csődtömegre.

Különös határozatok.

A) A betáblázással terhelt ingatlan javakra nézve.

9. §. A csődtömeghez tartozó ingatlan javak eladási árából, melyhez annak a csőd alatti jövedelmezése s az ebbeli pénzek hasznosítása által húzott kamatok is számítandók, következő követelések, és pedig az alábbi rendben fizetendők ki:

1. Az ingatlan jószágnak a csőd alatti fenntartására s kezelésére, valamint összeírására, becslésére és eladására tett költségek.

2. A csődperben eljáró megyei törvényszékeknek tartására szükséges s az ingatlan tömegre aránylag eső költségek. Ezen költségek azonban csak akkor fizetendők a tömegből, ha a csődtömegnek értéke 1000 irtot meghalad. Ezer forintot meg nem haladó tömegtől] semmi díj nem jár s a többi bíróságoknál e részben a divatozó szokás fog megtartatni.

3. Az ingatlan vagyonban! közvetlen gazdálkodás folytatására s illetőleg kezelésére tett szolgálatokért a csőd megnyitása előtt egy évre hátra maradt bér, nem különben azon cselédeknek, kik kirekesztőleg ezen ingatlan vagyonon szolgáltak, ugyanazon időre hátra maradt bérük;

4. az ingatlan vagyonból fizetendő folyó, s a csőd megnyitása előtt egy évre hátramaradt közadóbeli tartozások;

5. a folyó évi földesúri tartozások hátraléka, amennyiben azok az egykori földesuraság számára a fennálló törvények szerint még fizetendők;

6. a kéményseprőnek bére a csődületet megelőzőtt egy évre;

7. a perügyelőnek ezen ingatlan vagyona vonatkozó munkadíjai, valamint az ingatlan vagyona eladási árából egészen vagy részleg kifizetett s betáblázott követelések tekintetében fölmerült díjai s költségei;

8. az orvosnak díja s a gyógyszerárusnak orvosi szerekért felszámított követelései a csődület megnyitását megelőzőtt egy évre;

9. a temetési költségek, és pedig ha a bukott a csődület megnyitása előtt halt meg, egészen, ha pedig csődület alatt halt meg, akkor csak a mulhatlanul szükségesek.

10. Azon betáblázott jelzálogos követelések, melyek egymás között a betáblázás által törvényesen nyert elsőbbség szerint fizetendők ki.

10. §. A betáblázott tőkének a csődület megnyitását legközelebb megelőzőtt egy évről hátralevő, valamint szintén a csőd megnyitása óta folyó törvényes kamatai a tőkével egyenlő elsőbbséggel bírnak.

Ezen utóbbi határozatok egyébiránt a betáblázott évi járadékokra (vitalitiumokra) s egyéb időről időre megújuló fizetésekre nézve is alkalmazandók.

B) A zálogjoggal terhelt ingójavakra nézve.

11. §. Az elzálogított, vagy törvényes zálogjoggal terhelt ingó tömeg vagyona eladási árából a záloghitelező kielégítése előtt csak az A) rovatban 1. és 7. alatt meghatározott kiadások vonathatnak le.

12. A tőkére nézve nyert zálogjog a csődület megnyitását legközelebb megelőzőtt egy évről hátralevő, valamint szintén a csőd megnyitása óta folyó törvényes kamatokat is illeti.

C) A bányatörvényhatóság alá tartozó vagyonra nézve

13. A bánya- vagy hutamű, vagy bányatörvényhatóság alá tartozó más vagyon eladási árából és jövedelméből a követelések következő rendben fizetendők ki:

1. A bányavagy ónnak a csőd alatti fenntartására és kezelésére, valamint összeírására, becslésére és eladására tett kiadások.

2. A királyi kincstár, bányabéri (urbarai) s a műtől fizetendő egyéb közadóbeli követeléseivel, a mennyiben azok a csőd megnyitása előtt egy évnél nem régebb vannak hátramaradásban.

(Ezen 2. és 3. pont alatt az általános bányatörvény 268. és 269. §§-nak rendelkezése a 3 évi hátramaradásokra nézve, megszorítottatik.)

3. A bánya-, huta- s egyéb művek és a bányagyárak munkásai munkabérökkel, a mennyiben ez a csőd megnyitása előtt egy évnél nem régebben van hátramaradásban.

4. A bányalegénységi pénztárak vagy társládák követelése, a munkabérből lehúzott, de a pénztárban hiányzó járulékokra nézve.

5. Az örök vagy segéd — alagilletékek — vagy segédintézetekhez egyéb járulékok, a viz-, akna-, járadók, s a megengedett bányamivelési szorgalmakért! egyéb évenkénti tartozások, a mennyiben ezen követelések a csőd megnyitása előtti egy évre vannak hátramaradásban.

6. A per ügy előliek díja s költségei az A) rovatban

7. alatt foglalt megszorítással.

7. A betáblázott hitelezők a betáblázás által nyert elsőbbség szerint és azon kamatjárulékokkal, melyek a

fennebbiek szerint az ingatlan vagyonokra nézve a tokével egyenlő elsőbbséggel bírnak.

14. §. Egyébiránt megjegyeztetik, hogy habár egyes vagyoni csődtömeg ellen a bányabíróság által elintézendő egyes bányászati keresetek utóbbi osztályozás végett az eljáró polgári csődületi bírósághoz áttétetnek: mindazonáltal a végrehajtás bányai vagyonra nézve mindig az illető bányabíróság útján eszközözendő.

D) A többi hitelezőknek az általános csődtömegből leendő kielégítésére nézve.

15. §. A fennebbi pontokban tárgyalt igények kiűzetése után fennmaradó összes csődvagyon az általános csődtömeget képezi, mely az összes hitelezők kielégítésére, a mennyiben ezek már az A), B), C) pontokban kijelölt csőd vagyonból ki nem fizettetnek, következő rendben fordítandó.

Az első osztályba tartoznak:

16. §. 1. Azon költségek, melyek az általános csődületi tömeg rendbeszedésére, biztosítására és kezelésére szükségesek voltak, hová a tömeggondnoknak és perügyelőnek meghatározott díja s a bukottnak tartására a 12. §. értelmében történt kiadások is tartoznak.

2. A csődperben eljáró megyei törvényszékeknek tartására szükséges költségek, ha a csődtömegnek értéke 1000 irtot meghalad, egészben a tömeg által viselendők. Ezer forintot meg nem haladó tömegből mindazonáltal semmi díj nem jár, s a többi bíróságoknál e részben az eddig divatozó szokás fog továbbá is meg tartatni.

3. A végrehajtási szokott költségek.

4. A közhivatalbeli Jótétemények vagyis azon pénzek s ingó vagyonok, melyek közhivatalt viselő' személynek hivatalánál fogva adattak kezéhez, amennyiben azok a 44. §. szerint természetben ki nem adattak, vagy az érettük bejött pénz a csődületi per folyamata alatt, ugyanazon §. értelmében ítélet következtében ki nem fizettetett; továbbá a tisztviselőnek hivatalos számadásaiból eredett elmarasztalások.

5. Minden közadóbeli tartozások s hátramaradások egy évre; — a régiebb közadóbeli hátramaradások ezen osztályhoz nem tartozván.

17. §. Hogy ha a csődületi tömeg oly csekély volna, hogy abból még az első osztálybeli követeléseket sem lehetne egészen kielégíteni: akkor a kielégítés azon renddel teljesítettik, melylyel az első osztálybeli követelések a fennebbiekben megállapított sor szerint kielégítendőek, és pedig úgy: hogy azon első osztálybeli követelés, mely sorra elébb van, egészen kifizetendő, habár más, ugyanazon első osztályban, de hátrább levő követelésnek kielégítésére semmi sem maradna is.

A második osztályba tartoznak:

18. §. 1. A gyámsági számadásokból eredett elmarasztalások.

2. A bukott cselédjeinek hátralevő bére, a mennyiben ez a csődület megnyitása előtt egy évre hátra van.

3. A kereskedői segédeknek fizetése az 1840. XVI. t. ez. 31. §-a értelmében.

4. Az orvosnak díja s a gyógyszerárusnak orvosi szerekért felszámított követelései, szintén a csődület megnyitását megelőzőtt egy évre.

5. A temetési költségek, és pedig ha a bukott a csődület megnyitása előtt halt meg, egészen, — ha pedig a csődület alatt halt meg, akkor úgy mint szegény leszen eltemetendő, s csak azon költségek fognak felszámíthatni, melyek eltemetésére mulhatlanul szükségesek valának.

6. A lakbéri tartozás azon félesztendőre, mely a csődület megnyitását közvetlen megelőzte.

19. §. Ha az első osztálybeli követeléseknek kielégítése után a tömegeből annyi nem maradna, hogy abból ezen második osztálybeli követelések teljesen kifizetessenek: akkor azon vagyon, mi az első osztálybeliek kielégítésén fölül megmaradott, a második osztálybeliek között, követeléseik mennyiségének aránya szerint leszen felosztandó.

A harmadik osztályba tartoznak:

20. §. 1. A bukott feleségének törvényes hitbére; a mennyiben ez a csődtömeghez tartozó ingatlan vagyonból ki nem elégítettett.

2. A bukott kereskedő feleségének hozománya és jegyajándéka, a mennyiben annak valósága s a férj kezére lett jutása bebizonyíttatik. Hogy azonban az asszonyi hozomány ezen harmadik osztályba soroztasék, szükséges, hogy az kereskedőknél, a kereskedők-ről szóló 1840. XVI. t.-cz. 9. §-a szerint az ott megmeghatározott időben az illető törvényhatóságnál be-

jelentve s rendszeresen bejegyezve lett legyen. — A bukott kereskedő feleségének ekkép bejegyzett hozománya — az 1. pont alatt említett hitbéri követelés kielégítése után — minden egyéb harmadik osztálybeli követeléseket, mik a bejelentés utáni időből erednek, megelőz és levonás nélkül, a mennyiben a harmadik osztálybeliekre esett csődtömegeből lehetséges, kifizetendő.

3. A bukott által kiadott vagy elvállalt váltóbeli kötelezések; ezek azonban egymás között semmi elsőbbséggel nem bírnak, hanem azon somma, mely a tömegeből ezek kielégítésére fennmaradott, közöttük aránylag leszen felosztandó.

21. §. Ott, hol az új osztályozás vétetik alkalmazásba, a 89. §. b) pontjában a 85. §-ra lett hivatkozás elhagyandó lévén, a c) pont következőleg bővítetik:

„c) a bukottnak közönséges adóslevelei, melyekhez a be nem táblázott vitalitiumok is sorozandók^a.

22. §. Ugyanott, hol az új osztályozás fog alkalmazásba vétetni, a 92. §-ból a 91-re lett hivatkozás szintén elhagyandó lévén, ezen 92. §. az első sorban ekkép kezdődik:

„92. §. Az ötödik osztályhoz tartoznak minden régebb kamathátramaradások“ stb.

23. §. A 108. §. a következőképen változik:

„Ezekután a bíróság felszámítja a megítélt követelések egész mennyiségét, s ha a csődületi tömeghez tartozó ingatlan javak még mind el nem adtak, azokat s a rajtok levő és az 58. §. szerint még el nem adott gazdaságbeli ingókat árverés alá bocsátja, s an-

nak a hitelezői választmány közbenj öltével leendő teljesítésére egyik bírósági tagját kiküldi; ha pedig az árverés alá bocsátandó javak más köz- vagy bányabírói törvényhatóság alatt volnának, az árverést a választmány által beadandó föltételek mellett átküldő levél mellett az illető dologi, — bánya vagyona nézve pedig mindig az illető bányabíróság eszközlendi.⁴⁴

24. §. A 132. §-hoz még következő pont járul:

„A magyar csődtörvény újlagos hatályba léptének napja előtt már megnyitott csődök az eddigi szabályok szerint tárgyalandók s fejezendők be. Ellenben azon csődökre nézve, melyek ezen nap után nyitattak meg, az ezen csődtörvény tárgyaira vonatkozó előbbi szabályok megszüntetvük.⁴⁴

25. §. A rendeletileg behozott csődegyezségi eljárás megszüntetik.

26. §. A mi a befejezett, vagy a magyar csődtörvény visszaállításáig befejezendő egyezségi eljárásokat illeti, ezek, nehogy szerzett jogok sérelméről szó lehessen, vagy a magánjogokban zavarok előidéztesse: a törvény hozás e részbeni jogainak fenntartása mellett bevégzett tényeknek lesznek tekintendők.

27. §. A mi pedig a függő egyezségi eljárásokat, vagyis azokat illeti, melyek a honi csődtörvény visszaállítása hatánapján valamennyi hitelezőnek hozzájárulásával még véglegesen be nem fejeztettek: azok legott csődperré alakíttassanak, s az illető csődbíróságokhoz áttétetvén, a magyar csődtörvény rendeletei s szabályai szerint tárgyalassanak s intéztessenek el.

V. Kereskedelmi, fuvarozási és vásári törvények.

Az 1836: 18. és az 1840: 16., 17., 18., 19. és 20. törvénycikkekben foglalt törvények visszaállítván, —

1. §. A kereskedési szabadalomnak időközbeni tágulása folytán, s azon tekintetből, hogy az illető városi hatóságnak e részben szabadabb kéz hagyassák fenn, az 1840: 16. t.-cz. 2-ik §-a ekként változik:

„i) Ezeken kívül sz. k. városokban addig, inig e részben a törvényhozás kimerítőleg rendelkezék, az, hogy az illető város kebelében minő gyakorlat áll fenn, közzhatóságilag fog megállapíttatni.^a

2. §. A vásári bíróságról rendelkező 1836: 18. t. ez. 17. §-a így módosul:

„17. §. — A rendezett tanácscsal bíró községekben, a városoknak bárki ellen benyújtott panaszait szintén a fennebbi szakaszokban a sz. k. városokra nézve megállapított szerkezetű és hatósága vásári bíróság ítélendi el.“

3. §. Ugyanezen törvény 18. §-a következőleg változik:

„18. §. — Végre a többi községekben, melyek a fennebbi 17. §. tartalma alá nem esnek, — mindenki panaszát, a mennyiben ez a vásár tartalma alatt keletkezett kötelezésből származik, a szolgáló bíró és esküdt ugyanazon vásár lefolyta alatt elintézni tartoznak.^a

4. §. Ugyanazon törvény 20. §-ból ezen szócska „földesúri“ kimarad.

VI. Úrbéri, földteliermentesítést arányossági és mezei rendőrségi ügyek.

1. §. Az 1836. és 1840. évi úrbéri törvények folytán időközben keletkezett, az úrbéri szabályozások minden nemére, az arányossági perekre és a földtehermentesítésre kiterjedő legfelsőbb szabályok az 1848-ik évi viszonyokkal összeütközésben nem lévén: azok a legközelebbi törvényhozás intézkedéséig, az 1790: 35. t. ez. példája nyomán, minden innen az ország alkotmányos állására és alaptörvényeire vonható hátrányos következtetés nélkül, anyagi tekintetben továbbra is hatályban maradnak.

2. §. Alaki tekintetben mindazonát az úrbéri és arányossági ügyek keresztülviteléről az 1836., 1840. és 1848-ik évi törvények által eléggé gondoskodva lévén: az eljárásra és a bíróságokra nézve ez utón teendő intézkedések mellőzhetlen szüksége egyelőre fenn nem forog.

3. §. A mezei rendőrséget szabályozó 1840: 9. t. ez. 17. szakasza, a mennyiben a telektől! elmozdítás büntetésére vonatkozik, hatályon kívül helyeztetik.

4. §. Ugyanezen törvény többi rendeleteire nézve, melyek a testi büntetésről szólnak, a bűnvádi eljárás tárgyában fönnebb foglalt szabályok tartandók szem előtt.

VII. Bányaügy.

I. Fejezet.

A köszénről.

1. §. Az általános osztrák bányatörvény 3. 284. és 285. §§-ai a köszénre nézve Magyarországot illetőleg következőképen módosítatnak:

a) az állami kincstárba fizetendő bányavám — Frohen — a kőszéntől, jövő törvényhozási intézkedésig egyáltalában megszüntettetik;

b) a más földén vagy földének gyomrában kőszetet bányajogilag kiaknázó iparos — amennyiben közte és a földbirtokos közt e tekintetben külön szerződés nem kötött, — az eddig a kincstárnak fizetett bányavámot ezentúl a földbirtokosnak bér gyanánt kiszolgáltatni tartozik;

c) az 1859. október végéig a földbirtokosok javára s mások kizárásával kiszabott kőszénbánya-nyithatási s felkérhetési idő akkép élesztetik fel, hogy a törvényhozás másként! rendelkezéséig, a földbirtokos beleegyezése nélkül kőszénkutatásra való engedély, annál kevésbé bányászati adomány, a bányahatóságok részéről senkinek ne adassék;

d) földbirtokos nevezete alatt mindazon helyeken, hol a szabályozás és összesítés már megtörtént, vagy hol annak be nem hozhatása bíróikig kimondatott, szóval, hol a volt úrbéri birtok már véglegesen meg van állapítva, az illető tulajdonos tekintendő földbirtokos gyanánt, legyen az akár volt földesur, akár volt úrbéres. Hol azonban az összesítésnek még helye van, ott a bármely földön fölfedezendő kőszéntelep a volt földesúri birtok tartozékának nyilatkoztatik.

e) A jövő törvényes rendelkezésig is nyerhetők a kőszénre nézve bányajogosítványok, mihelyt az illető föld tulajdonosának beleegyezése igazoltatik.

f) Aki 1859. november első napja előtt más birtokán bányajogias kutatás mellett kőszetet fedezett fel,

ugyanazon időben pedig a tulajdonos is köszénre turzott és magának bányahatósági engedélyt is adatott: ez esetben az idegen turzó a fölfedezett kőszételepet a földbirtokosnak átengedni köteles; viszont a mondott időben turzott földbirtokos által netalán mellékesen fölfedezett más királyi adomány tárgyát tevő ásványtelep, az egy időbeli idegen turzónak leszen átengedendő.

g) Az újonnan kiterjesztendő kedvezményi idő alatt idegen turzó által mellékesen, egyéb ásvány kísérete nélkül fölfedezendő kőszételepek, szintén a földbirtokosnak lesznek — egyezség nemsikerülte esetében — átengedendők; ha pedig a turzó vagy az adományozott bányatulajdonos másnemű ásvány termesztése mellett köszenet is állítana elő, ez utóbbit az általános b. t. 124. §. értelmében, a termesztési költség aránylagos megtérítése mellett, a földbirtokosnak odaengedni köteles.

II. Fejezet.

A bányabíróságokról.

2. §. Az első folyamodású bányai bíraskodás, mely az általános osztrák bányatörvény szerint a fejedelmi bányakapitányságok hatóságától elkülönöztetvén, ekkoráig némely cs. kir. országos s illetőleg es. kir. megyei törvényszékek által gyakoroltatott, megszüntetvén, jövőre azon cs. kir. törvényszékek bányabíraskodása ideiglenesen az országban fennálló öt kerületbeli kir. bányakapitányságokkal, nevezetesen a besztercebányai-val, nagybányaival, a Kassáról Szepes-Iglóra áthelyezendővei, az oraviczaival és a budaival egyesítetik.

3. §. E királyi bányakapitányságok mint első folyamodása Ítélszékek, az akkép egyesített bányatörvényhatóságnak bírói ágában, a magyar igazságügyi kormányhatóságnak s az illető felsőbb törvényszékeknek rendeltetnek alája.

4. §. Minden ily kerületi bányabíróság áll, egy a hon alkotmányos rendszerének, törvényeinek, a helybeli viszonyoknak, úgy a magyarhoni hivatalos és egyéb kerületbeli nyelveknek ismeretével bíró királyi bányakapitányból, mint elnökből, továbbá egy előadóból, kinek hasonlóan a honi jog és bányászatban jártasnak kell lennie, s aki külön jegyzőkönyvet vezetvén, külön irattárral is ellátva leend. Ezen két bírósági tag a kormány által nevezetvén, azonfölül az evégre a bányászati szakértők sorából kinevezendő több egyén közöl még egy díjtalan ülnök is meghívandó.

5. §. A bányakapitánynak akadályoztatása esetében, bírói helyét pótolja a bírósági előadó, kinek hatásköre azonban a bányakapitányság egyéb hatósági körére ki nem terjed. Ily esetekben a bányászati szakértők közül két ten lesznek meghívandók.

6. §. Ezenkívül az öt bányakerületnek többi nevezetesebb bányaüzleti helyein bányakapitánysági helyettesek a szükséghez képest fognak kormányilag neveztetni, kik mint a kerületbeli bányatörvényhatóságok bírói ágában is kitétetvényes segédközlegei, mindenmű ügyekben és perekben előkészítőleg eljárandnak s a kapitányságok bírói meghagyásait teljesítendik s végrehajtandják; egyszersmind a fegyelmi hatóságot hivatalbeli területeiken gyakorlandók.

7. §. A bányakapitányságok és helyetteseik hivatalbeli segédszemélyzetének a szükséghez képest való kiállításáról, kormányilag külön intézkedés fog tétetni.

8. §. Minden bányaugybeü bírósági végzések s ítéletek, mennyiben fölebbvihetők. a királyi és hét-személyes tábla által fognak megvizsgáltatni. Evégre mindkét táblánál a bányaiügyekre nézve egy kellően kiképezett szakértő törvénytudó előadó hozzájárultával, külön osztályok fognak képeztetni.

III. Fejezet.

A bányai bíróság hatóságáról.

9. §. A bányakapitányságoknak, mint egyszersmind bányabíróságoknak hatósága valamennyi, a bányászati adományozás vagy engedélyezés alá eső s bárki által birt bányai tárgyakra s járulékaikra, ideértve a kőszén-bányákat és az összes kohászatot is, úgy az ezekből s a bányai kezelésből származó peres esetekre is kiterjed.

10. §. E szerint a bányabirtokosok polgári állapotra való tekintet nélkül, egyedül bányabirtokukra s az annak miveléséből támadó jogesetekre; továbbá a bányászati tiszttek, szolgák és munkások számadásaikk s kötelezettségeikre nézve, és a bányatörvényben kijelölt fegyelmi esetekben személyeikre is, a bányabíróság hatósága alatt állanak.

11. §. A bányabíróságok egyszersmind bányatelek-könyvbírák is, s ehhez képest a dologi bíráskodást is gyakorlan dják.

12. §. Hatóságukhoz tartozik továbbá a bányász-

irsládák — Bruderladen — intézményéből és annak kezeléséből fölmerülő jogesetekben! eljárás is.

13. §. Úgyszintén a bányák és bányászat műtani kezeléséhez megkivántató minden sulyokra és mértékekre való felügyelet és fegyelmi eljárás.

14. §. Az érczlopás és sikkasztás, ásványtelepek betapasztása vagy eltitkolás által elkövetett büntetteknek megfenyítése a polgári hatóság körébe tartozik; ilyenmő esetekben mindazonáltal a bányatárgyakra nézve szükséges nyomozás, szemle, vagy becslés, egyszersmind a tény minémüségének meghatározása is, elébb az illető bányaszék által eszközöltetik, mely valamint ez esetben, úgy bíraskodása alá tartozó más tárgyak megítélése alkalmával fölfedezett büntettekre nézve is minden vizsgálati, vagy előtte netalán lefolyó perbeli irományokat, a lehető követelések és kárpót-lások lajstromával együtt a büntető hatóságnak hivatalosan megküldeni tartozik.

IV. Fejezet.

Bányai és bányászati tárgyakat illető jogról.

15. §. A hatályban ideiglenesen meghagyott általános osztrák bányatörvény anyagi része, a bányajognak törvény általi végleges megállapításáig, az annakelőtte is fennállott, a közönséges törvénytől eltérő következő intézkedésekkel kiegészítettik.

1-ső cikk: A vidéki rendszabályokról. (Revier-Statuten.)

16. §. Bányabirtokosoknak s bányatársulatoknak jövő törvényhozásig, vidékük számára belviszonyaik s

helyi szükségleteikhez és az ásván ytelepzetek különféle természetükhöz képest, mindazokról, mik az ideiglenesen hatályban maradt bányatörvény alapelveivel össze nem ütköznek, az e részbeni eljárási rend megtartása mellett vidéki rendszabályokat — Revier-Statuten — alkotni ezentúl is megengedtetik.

2-ik cikk: Az elévülésről.

17. §. Törvényesen szerzett és törvényes műveléssel fenntartott bányatelkekre való berontásnál, vagy bíróilag kijelölt földszinti vagy földalatti bányahátárokra erőszakos megsértése-, áthágása-, vagy áthelyezésénél az elévülésre való hivatkozás semmi esetben sem fogadtatik el.

18. §. Csalás, ravaszság, erőszak és félelem miatt a bányatelkek vagy bányarészek eladásának vagy egyéb átruházásának félretételét, bárki is a bányatelekkönyvbeni bekeblezéstől számítandó egy év alatt követelheti csak, különben keresete elévül.

3-dik cikk: A szerződésekről.

19. §. Minden bányajog és birtok átruházását, föltételeit és czimeit — különbeni érvénytelenség terhe alatt — írásba foglalni és a bányabíróságnak bányatelekkönyveztetés végett bemutatni kell. A bányabíróság bejegyzése nélkül bányabirtokot senki nevére, még a házi bányauzleti könyvekben sem szabad átírni.

20. §. Ha valaki a hirtelenkedve kötött és szabályszerű bejegyzéssel még nem törvényesített szerződést megbánná, azt csak a bányabíróság előtti vissza-

hívással szabad megsemmisíteni; a visszahívó mindazáltal a szerződő másik félnek ezáltal okozott költségeit megtéríteni és azt, mit szerződés fejében netalán fölvevett, a visszahívás érvénytelensége alatt — haladék nélkül visszaadni köteles; máskülönben a szerződést pontosan teljesítő ellenfélnek megkeresésére a szerződés, csupán ez esetben, mihelyt a visszahívó törvényes 15 nap alatt ezen kárpótlásra nézve eleget nem tette, a visszahívás ellenére is jegyzőkönyvbe iktattatik s foganatbavétele eszközöltetik.

4-ik cikk: A haszonbérletekről.

21. §. Bárminemű haszonbérbe-adások bányatársulatok részéről csak bányatársulati gyűlésen történhetnek, a bizonyosságul hívandó bányabíró, vagy előadó, vagy helyettes pedig a kötendő szerződés alkalmával odafigyelmezzen, hogy senki a bányabirtokosok közül, ha kívánná, a bérleti részvényközösségből ki ne zártassék, egyszersmind pedig az érczászványtelepzetek pusztításának meggátlása végett, szabályos mívelési rend, melyre fölfigyelni köteles, állapíttassák meg.

5-ik cikk: A bányai örökségekről, azok összeírásáról és letett árról.

22. §. Öröklött bányajogositványok és bányászati birtokok valamint eddig, úgy ezentúl is ősi vagyon természetével nem bírván, fölöttük az illető tulajdonosok mind életükben, mind halál esetére korlátlanul rendelkezhetnek; végrendelet hiányában pedig a polgári törvények e hagyaték-nemre is alkalmazandók.

23. §. A bányavagyon összeírását és becslését a bányabíróság egyik tagja vagy a helyettes teljesíti és a halálozás esetére azt akár maga, akár más hatóság által megkeresve haladék nélkül megkezdi s a netalán szükséges zár alá vétel megrendelése és a becsülendők megbecslése mellett minden találató javaknak leltárát elkészíti, s azt azon esetre is, midőn a meghalálozott-nak semminemű más polgári vagyona nem létezik, az illető megyei vagy városi hatóságnak hiteles alakban átküldeni, más példányát pedig a bányabíróság leltárába letenni tartozik. A vagyon mikénti kezeléséről, vagy pedig gyámnokok nevezéséről, amennyiben a végrendelkező másként nem intézkedett, minden esetben az illető polgári hatóság gondoskodni köteles.

6 ik czikk: Az árvák és gyámság alatt létezők bányajogainak kezeléséről.

24. §. A gyám- és gondnokság alatt létezők bányajogait és birtokait a gyámnokok vagy gondnokok önkényesen el nem adhatják és semmi cím alatt el nem idegeníthetik, s ha tennék, ily idegenítés teljesen érvénytelen, és az árváknak joguk van azt 24 éves korukig bárkitől visszavenni.

25. §. Ha pedig a gyámnok vagy gondnok az árvái bányabirtok mivélésére elegendő értékkel tömeg hiánya miatt nem bírna, vagy a bányamivélés folytatását más helyes okoknál fogva az árvák nyilvános sérelmével s az árvái tömeg veszélyeztetésével egybekötve lenni látná, vagy észrevenné, hogy az illető bányatársulat reményt vesztve, a kérdéses bánya s

bányászati tárgy művelésével felhagyni szándékozik, vagy épen már felhagyott: ez esetben a fennforgó körülményeket az illető polgári hatóság ítélete alá terjeszteni tartozik, mely e részben mindenekelőtt és mindenesetre a járásbeli járásbírósnak hiteles okokkal támogatott véleményét kellő figyelembe vevén, ha egyezését és engedni mével hozzájárul, a gyámnok vagy gondnok az árva bányai birtokát szabadon elidegenítheti, vagy a körülményekhez képest egyenesen elhagyhatja, a tökéletes kort elért árvának pedig e tett miatt sem a gyámnok vagy gondnok, sem az általa elidegenített vagy elhagyott bányai tárgyak jövődőlbeli birtokosa ellen kereset nem adatik.

26. §. Amennyiben pedig előre elhatározni nehéz, ha bányabirtok által az árvák sorsa javíthatatik, vagy súlyosíthatatik-e? a gyámnokok és gondnokok az illető polgári törvényhatóságnak, ez esetben is a bányabírósnak véleményének meghallgatása után, adandó különös engedelmé és megegyezése nélkül, bányaosztályrészeket az árvák számára venni vagy bármiképp szerezni tilítanak.

27. §. Azon esetben végre, ha valamely bányatársulat a bánya és más bányászati tárgy művelésében amiatt gátoltnék, mivel az árvái részekre eső mennyiség nem fizettetik, s az illető gyámnok vagy gondnok, az illető polgári törvény hatóságnak is tudtára adandó bírói megintés után ezen tartozást a kitűzött törvényes határidőig le nem fizetné: az árvák netalán károsíthatnának, visszkeresetök csupán a hibás gyám- vagy gondnok ellen leend.

7 -ik czikk: Örökségben kapott bányai s bányászati tárgyak felosztása módjáról.

28. §. Midőn kiskorúak érdeke forog fenn, vagy a nagykorú osztályosok maguk között egyetértésre jutni nem tudnak; minthogy a bányajog és birtok értéke a szoros értelemben vett ingó javak értékénél sokszor változékonyabb: oly esetben, hol nemcsak bánya és bányászati tárgyak, de egyszerűsmind más ingó vagy ingatlan javak is lennének felosztandók, bányai tárgyak értékét és sorsát egyéb ingatlan birtokkal vagy ingó javakkal kiegyenlíteni és az osztozók egyikének vagy másikának, bányai osztályrészük helyett illetőségükben más valamit adni nem szabad, — hanem ily bányarészek minden osztozó közt egyenlően és törvényes arányban elosztandók.

29. §. Meg nem engedtetik továbbá ily esetben, hogy egyiknek osztályrésze egyik, másiknak illetősége ismét más különböző bányai tárgyban vágassák vagyis egyen] ittessék ki, hanem az osztozók mindenike törvényes arányban őt illető osztályrészét minden bányatárgyban külön fogja megkapni, később annak akár magánosán, akár társaságban leendő kezelése az osztályosok tetszésére hagyatván.

30. §. Az osztály ezek szerint megtörténvén, ezen bányai és bányászati tárgyakban akár az osztály igazítására, akár új osztályra a kereset egyedül csak azon esetben engedtetik meg, ha a részvények felosztásában számolási hiba történt volna.

V. Fejezet

A közönséges törvénytől eltérő bányai törvénykezés.

31. §. A közönséges polgári jog alaki rendszabályai a bányabíróságok által is megtartandók, és az ő előttök tárgyalandó perekben is alkalmazandók, a mennyiben ezen fejezetben eltérő intézkedések nem foglaltatnak.

8-ik cikk: A bányabíró eljárásáról.

32. §. Világos és kisebbszerfi jogesetekben szóbeli s rövid utón jár el a bírósági előadó a maga mellé veendő tollnokkal, illetőleg a bányabírószági helyettes a maga járásában.

33. §. Midőn bányászati munkás vagy altiszt idéztetik, egyszersmind az illető bányatársulati képviselő vagy bányaműtelep főnöke vagy tisztje is a felől tudósítandó.

34. §. Midőn az összes bányatársulat ellen egyetemben indittatik per, a bányatársulat képviselőjét, vagy a bánya igazgatóját mint olyat megidézni elég.

35. §. A bányatársulat képviselőjének fel nem találhatása esetére, a kézbesítendő keresetlevél a bánya vagy huta épületére s illetőleg a bánya torkolatára, két tanú jelenlétében felszegezendő.

36. §. A szóbeli rövid útra való ügyek kivételével a bányaszékek előtt, különbség nélkül, mindennemű perek folyamodás! alakban lesznek folytatandók.

37. §. Ha valaki bányabirtokában vagy jogában más által háborgattatnék, vagy abból erőhatalommal

kívettetnék, a sértett félnek ez iránt leendő panaszáról a bányabíró visszahelyezési rövid utón úgy jár el: miszerint haladék nélkül a hely színeére kimenvén, s az illető felek kihallgatása mellett körülményes vizsgálatot tevén, ha ezek folytában a sértett fél vagy birtokának 15 napig tartó békeséges használatát, vagy egyedül törvényes birtokczimét hitelesen bebizonyítaná, ötlet a hatalmaskodónak minden okozott költségekben s károkból történendő elmarasztása mellett rövid utón birtokba' helyezni s mindezekre nézve a folyamodástól számítandó 14 nap alatt teljes végrehajtással is eljárni köteles.

38. §. Visszahelyezési esetekben a föllebbvitel egyedül a bányaszékre, s egyedül birtokon kívül engedtetik meg, a bányaszék Ítéletével meg nem elégedő félnek pedig csak a rendes törvény útja marad fenn. egyéb rövid utu, valamint formás perekben is a bányabíróság ítéletétől a föllebbvitel mindég birtokon belől történik.

9-ik cikk: A bánya-átlyukasztási eljárásról.

39. §. A bányatelkeknek szomszédok és határosok közt bányászilag történt átlyukasztását, legyen az érc-ásvány-telepzeteken vagy meddő sziklán keresztül, bár melyik érdeklött félnek az iránt tett bejelentése után, a bányabíró, bányaszéki mérnök közbenjöttével, a helyszínen rövid utón megvizsgálja s elintézi, az elégedetlen félnek a törvényes folyamodás útja fennmaradván.

40. §. Mind a szomszéd bányatársulatnak, ki a vele határos bányatelek jogaiba vágni lelkiismeretesen óvakodik, mind annak, ki bányatelkének a szomszéd

által netalán czélzott berontását jókor megelőzni kívánja, tetteles átlukasztás előtt is mindig joga van a bányabíróságot a szemle megtételére s a földalatti határok bírói kijelölésére kikérni.

41. §. A feleknek bármelyike beadván az iránt folyamodását, a bányabíró a dolog mibenlétéről tudomást szerezve, a szomszéd felé irányzott mindenik vonalnak és járatnak a külhatártóli valódi távolságát megszabni, s ily földalatti vonalnak mindenik végén — egyszersmind kívül is állandó pontokat kitűzni, s így mind a két felet saját határaiba vezetve, biztosításukról gondoskodni köteles.

42. §. Ha pedig szemle alkalmával úgy találná, hogy az átlukasztás mind a két fél által mívelt éréz-ásván y-telepzetek vonulata vagy dőlése (Verflaechen) szerint már megtörtént, nem csak a bányatelkeknek külhatárát, a bányában föld alatt is kijelölni (die Ortung in die Grube stellen) s mindkét szomszédnak földalatti határait, további súrlódások s innen származó perlekedések megelőzése végett, egy állandó határjegy leszegezésével megállapítani, hanem az alattomos orozás által kiemelt ásványok árát is kiszámítani, és a kárvallottat mind az ásványokra, mind a bírói költségekre nézve rövid utón kármentesíteni tartozik.

43. §. Hogy pedig az ily ásványorzások bírói eljárás előtt is meggátoltassanak, az illető szomszéd bányabirtokosságok, az ércz-ásvány-telepzetek vonulata vagy dőlése szerint történendő valóságos átlukasztások esetében, az átlukasztás pontjától minden részre pontosan mért 3 ölnyi távolságra a további munkával

nyomban felhagyni, s az átlukasztás esetét a bányabíróságnak haladék nélkül bejelenteni kötelesek.

44. §. A szomszéd és határos bányatársulatok közt történendő bárminemű átlukasztások eseteiben, a határosokat szokatlan és kitűrhetlen bűdösséggel, füsttel, rózszándékú elrekesztésekkel, a víznek a szomszéd telkére való vezetésével, vagy más ilyenmű káros módokkal boszantani nem szabad; máskülönb a bányabirtokos, két harmadában a társládának, egy harmadában a sértett félnek jutandó 100 írttal, minden egyes felvett vagy megbízott személyért 10 írttal; bányamunkások pedig 40 forinttal lesznek fenytendők. Magában értetvén, hogy a tisztékért ily esetben maga a bányatársulat kezeskedik és fizet, — visszkereseti joguk mindazáltal ellenük fennmarad.

45. §. *Végre* azon esetekben, ha valamely bányában a sziklákat tűz erejével kellene lágyítani, — e gyakorlatot, miután azt előbb a bányabíróság is megismerte, a szomszéd által kívánt átlukasztással füstokozás ürügye alatt gátolni nem lehet; ellenben ha más bányában átlukasztást az kérne, ki tűz segedelme nélkül munkáját nem végezheti, a szomszédokkal a füst alkalmatlanságainak eltávolítása iránt megegyezni tartozik, — különben mint törvényszegő, a fölebbi §. értelmé alá esik.

10-ik czikk: Régi adomány zásokból támadt perek elintézési módjáról.

46. §. Hogy ha az ásványér lejtős dőlése szerint adományzott telekben az erek, és így a telkek is egy-

mást átmetszenék, a régibb felkérő a telkén átnyúló eret saját határai közt használandja, az ezen túlterjedő érhez pedig a későbbi felkérőnek joga fennmarad. Ha azonban ily erek összefolynának s egyesítve tovább terjednének, és sem vonulat vagy dőlés, se más alkatrészek minémüségé ki nem mutatnák, hogy melyike nyeletett el a másik által: ezen összefolyt érnek az érintkezési ponton túli használata a régibb felkérőt illeti; de ha ismét külön válnának, vagy ha megismerhető jeleit az egyik megtartva, a másikat egészen megsemmisítené: ki-ki vagy sajátságos jelek, vagy ezek hiányában az előbbi dőlés vagy vonulat szerint megismerhető érének további növelésére jogosittatik, habár későbbi felkérő lenne is.

11-ik cikk: A perbeli és peren kívüli szemléről.

47. §. Bányák s egyéb bányai tárgyak iránt peren kívüli szemlék, ha azok valamely bányabirtokosság folyamodására az ellenfél kihallgatása s belenyugvása nélkül történtek, habár ideiglenes intézkedést vontak volna is maguk után, a megindítandó perben tekintetbe még sem vehetők.

48. §. A szemlevétel szüksége fennforogván, azt a bíróság megrendeli, a feleket meghívja s vagy maga, vagy küldöttjei által a hely színén hitelesen eszközi.

49. §. Midőn szemlevételnél tanuk alkalmaztatnak, azoknak a hely színén és a felek jelenlétében kell kihallgattatniók, s akkor az ellenfél részéről a tanúnak közbevágó kérdések is tétethetnek. Műértők alkalmazása esetére az ellenfelek mindenike egy műértőt

nevez, szükség esetére pedig azokhoz a bíró is egy harmadikat alkalmazhat.

50. §. Mind perbeli mind perkívüli szemléknek körülményesen előadott eredménye a bányaszéki, illetőleg hivatalos könyvben egész kiterjedésében beigtattatik, s a feleknek, ha kívánnák, hiteles alakban kiadatik.

51. §. Ámbár végítélethozásra bevégzett perben a feleknek szóváltásai s bizonyítványai elegendők; mivel azonban bányai perekben, kivált pedig a mértan alkalmazását igénylő bányatelkek és érczászvány-telepzetek tulajdonossága fölött a helyszínen, ha a bíróság szükségesnek belátja, szemletétel is kívántatnék: ily esetekben, ha a felek nem sürgőinek is, a bíróság végítélethozás előtt a helyszínére szemlét rendel s a pert, érdeme fölött szerzett ily előismeretek után, végképen eldönti.

52. §. A perlekedő felek közt történő vagy közelgető átyukasztások, valamint mérnöki eljárást kívánó minden más esetekben, a felek által kívánt bírói szemle úgy eszközöltessék, hogy a fennforgó kérdések nemcsak a bányaszéki, de hittel eleve kötelezendő más bányamérnök által is fölvetetvén, minden számtételek a külön készített térképpel, s úgy a bányaszéki küldöttség mind a mérnök által aláírandó véleménynyel együtt a bányaszéknek bemutatassanak.

12-ik cikk: Földszinti s alatti károk becsléséről.

53. §. Perindítás előtt bármikép okozott földszinti s alatti károk becslése a bányaszéki küldöttség által történik.

54. §. Minden kárbecsléseknél, kivált hol ércz-kivájat forog fenn, a becselő bírói küldöttség a kár kipuhatólására szükséges minden eszközöket, úgymint okleveleket, amennyiben kaphatók, tanúvallomásokat, s hittel kötelezendő műértők becslését segédül venni, s az eset úgy hozván magával, a kártevő bányatavai!-latnak fő- és altisztéit és munkásait is hit alatt kihallgatni köteles.

13-ik cikk: A bírói zárról.

55. §. Ha valakinél akár büntett, akár perlekedés folytában történendő elmarasztása esetében, vagyonhiány veszedelme forogna fenn, s az vagy köztudomásra lenne, vagy hitelesen bebizonyíttatnék: a követelt félnek bányai vagyona, az illető bányaszék által, bírói zár és kezelés alá vétetik.

56. §. Ezen esetben a bányaszék a zár alá vett vagyon minémiségéhez képest a felek meghallgatása után zárgondnokot rendel, ki a hányaszók felügyelése mellett az egész vagyont felelőség terhe alatt úgy kezeli, hogy a növelésre szükséges kiadásokra fordítandó költségek levonása után fennmaradó jövedelemből meggyűjtött tőke, végrehajtás idejéig, árvabiztosíték mellett kamatra adassák.

57. §. A zárgondnok díját fáradsága és felelősége arányában, s az illető felek kihallgatása mellett, mindenkor a bányaszék szabja meg, az mindazáltal a jövedelem századrészénél többet nem tehet.

58. §. Ha valaki nemcsak a pertárgy épségben tartása, de jogbonyolódások elleni biztosítás tekinteté-

ben is, egy, minden kifogás fölötti átvállalót) fidejuszor) vagy kezest állít; a bírói zár megszűnik, s ha már elrendeltetett volna, tüstént feloldatik.

59. §. Ha vagyonhiány veszedelme fenn nem fogrna ugyan, de a bányatelkek határai vagy bármilyenemű követelések iránt támadt kérdések eldöntése esete a peres tárgy értékének s mennyiségének meghatározásában előre is nehézségek azért mutatkoznak, mivel az illető bányatelekben a peres helyen kívül még más helyen is értékes ásványok vájtnak: ez esetben a törvényszék a peres helyen kiásott vagy ásandó illetén ásványoknak, evégre bíróilag felesketett egyén által külön és havönkint benyújtandó számadás mellett teendő kezelését tüstént megrendeli, a bányatermékekből eredő jövedelmek mindazáltal az alperes szabad rendelkezésére és használatára fennhagyhatók.

14-ik cikk: A végrehajtásról.

60. Midön a győztes félnek valamely bányabirtok oda ítéltetett: a bírói foglalás a szomszéd és határos bányatársulatok képviselői vagy tisztai jelenlétében a helyszínén történik. Befejeztetvén a bírói foglalás, a végrehajtó bíró ebbeli eljárásáról a kiküldő bányaszéknek első ülésben körülményes jelentést tesz, mely felolvastatván, egész kiterjedésben az illető jegyzőkönyvbe iktattatik, egyszersmind ahhoz képest a bányatelekkönyvben is megtétetik az illető be- és ki-keblezés.

61. §. Bányászati tárgyra kiterjedő végrehajtás,

ide értve a lezárolást, felbecsülést és árverezést, még oly esetekben is, midőn az Ítélet, mint vegyes vagyónú csőd esetében, más hatóság által hozatott, csak bányabíróság kiküldöttje, illetőleg helyettes által eszközölhető. A bányabíróság a végrehajtás teljesítéséről a megkereső törvényhatóságot a végrehajtási jelentésnek átküldése mellett azonnal tudósítandja, a jelentésnek másik példányát pedig az irattárba leteszi.

62. §. Akár rövid, akár rendes peruion megítélt követelések kielégítésére a bányai tisztek és altisztek fizetésének s a bányamunkások bérének, más vagyon hiánya esetében egyszerre csak egy harmad része jelölthetők ki. A bányaművelésre szükséges gépek s egyéb műeszközök bánya nélkül, bírói lefoglalás alá külön nem vétethetnek.

15-ik cikk: A felszámításról.

63. §. Perbeli felszámítások (liquidatiók) nem külön periratokban, hanem a per érdemével együtt a rendes perekre nézve meghatározott szóváltásokkal bevégezendők.

64. §. Oly perekben, hol a felszámításra 15 napnál hosszabb idő kívántatik: a szokott határidő kiterjesztése, ha kéretnék, sem egyik, sem másik félnek meg nem tagadtathatik.

65. §. A határidő elhalasztása megengedett akkor is, midőn a számolási kérdések a szavatos és szavatolt között forognak fenn.

66. §. Ha pedig a felszámítás a végrehajtás idejére hagyatott fenn, vagy szüksége különben is a

végrehajtás alatt fejlődnek ki: a végrehajtó bíróság ez esetben tárgyalást rendel, minek folytán e fölött a bányaszék külön fogja végzését kimondani.

IG-ik cikk: A betáblázásról és törvényes foganatjáról.

67. §. Bányatelekkönyveztetett egész birtoktes-
tekre s az általános osztrák bányatörvény 135. §.
értelmében részirtokra az 1840. 21. t. ez. szel-
leméhez képest, csak az illető kerületi bányakapi-
tányságnál, mint bányabíróságnál, zálog- és elsőbb-
ségi jogokat a köztörvénytörvény módjára betábláztatni
lehet.

17-ik cikk: A bányaszéki könyvek különféle nemeiről.

68. §. Az ülési jegyzőkönyvön kívül a bányabíró-
ságok még a következő tiszti könyveket vezetendik:

a) it élet könyvet, hova úgy a rendes, vala-
mint a bányabíróság által végzendő szóbeli sommás
perekben hozott végítéletek és végzések iktatandók;

b) s z e r z ő d v é n y i könyv, s ide bánya-jogo-
kat és birtokokat illető minden szerződések, kötések,
vevések, eladások, átruházások, barátságos egyezések,
pöralkuk, végrendeletek és érdemdíjazások egész ki-
terjedésükben fognak bejegyeztetni;

c) bány a-t elek könyv (Bergbuch), melybe
minden bánya-társulat állapota, az adományozott bányát
s más bányanemű tárgyak s járulékok neve, fekvése,
minősége s tartozéka, úgy szinte adományoztatási s
illetőleg engedélyeztetési adatai, birtoklasi változások,
továbbá az abban az ált. osztr. bányatörvény 135. §-a

értelmében részesülő kozbírtokosok fő-és mellék-nevei s polgári állapotuk, és valamint az egész bányabirtokot, úgy az ált. osztr. törv. 135. §-a értelmében részbiratokra intézett mindennemű zálog- és elsőbbségi jogok bekebleztetése beiktatandó;

d) fold- és méréskönyv (Grund- und Feldmassbuch), hova a bányatelek körül végbevitt minden földszinti vagy alatti határkitűzések, a határjelek fekvése és bírói áthelyezése, bíróilag elhatározott bányatelki kölcsönös átlyukasztások, —és végre külön határokkal megkülönböztetett bányatelkek bírói megegyezéssel történt egyesítése, illetőleg pedig mindezen tárgyokról a bányabíró és kiküldött társai által tett hivatalos jelentések fognak beiktattatok

69. §. A telek-, föld- és méréskönyvekből folyamodványilag kért kivonatokat a bányabíróság 8 nap alatt kiszolgáltatni tartozik.

18-ik cikk: A levéltárról és levélmásolatokról.

70. §. A bányakapitányságok kötelesek lesznek nemcsak a bírósági és hivatalos okiratok bejegyzésében letett hitők szerint eljárni, s minden bejegyzendőket, a szavak vagy értelem legkisebb változtatása vagy módosítása nélkül a bányaszék, illetőleg pedig hivatalos könyvekbe iktatni, hanem egyszersmind a hitőkre bízott s jövőre is a bányaszéki levéltárakba leteendő s pontosan lajstromozandó irományokat, jelesül pedig a jegyző és egyéb hivatalos könyveket épességükben, lelkiismeretesen, hűségesen és sértetlenül megtartani és megőrizni.

71. §. A bányaszékek levéltáraikban található minden irományokat, kivévén azokat, melyek magát a hivatalt érdeklik, vagy magánosok által egyedül őrizetre tétettek le, — minden folyamodónak — azonban csak a bányaszék rendes ülésében fölveendő írásbeli esedezésekre, vagy látozott másolatban, vagy ha kívánatnák, hiteles alakban, minden nehézség nélkül kiadni tartoznak.

72. §o Továbbá a bányát s járulékait bármi tekintetben érdeklő földszinti s alatti térképeket és rajzokat, minden jogkizárás megelőzése végett, a bányaszék és az érdekelt fél pecsétje alatt őrizni kötelesek lévén: ezeket egyedül az illető bánya tetteleges birtokosainak folyamodására adják ki.

Vili. Vegyesek.

A) Az ügyvédkezés ideiglenes szabályozása.

1. §. Mindazok, kik 1849. év előtt ügyvédi oklevelet nyertek, ha az ügyködéstől bírói ítélet által meg nem fosztattak: az ügyvédség gyakorlatában ezentúl nem gátoltathatnak.

2. §. Ügyvédek, kik ügyvédi jogosultságukat a legközelebb lefolyt 11 év alatt nyerték, mitután a királyi tábla hatósága ismét az egész országra kiterjed: oklevelüket a királyi tábla által megújíttatni, és ha a hazai törvényekből kellőleg megvizsgálva nem volnának, ezekből pótló vizsgálatot tenni tartoznak.

3. §. Azok, kik ugyanezen időszak alatt ügyvédi vizsgálatot tettek ugyan, de ügyvédi jogosultságot nem

nyertek, ha az utóbbit elnyerni kívánják, az ügyvédi oklevél kiadásáért a királyi táblához folyamodni és előtte szükség esetén a 2-ik pontban említett pótvizsgálatot letenni kötelezettek.

4. §. Azon végzett jogászokra nézve, kik az elméleti jogtudományi vizsgálatokat letévén, jelenleg legalább már két évi ügyvédi vagy törvénykezési gyakorlatban állanak, valamint azon jogászokat illetőleg is, kik a jogtanfolyamot elvégezték és vizsgálatot nem tettek ugyan, de több évi ügyvédi vagy törvénykezési gyakorlat által a jogbani jártasságukat igazolhatják, a királyi tábla fogja esetről-esetre meghatározni, váljon az ügyvédi vizsgálatához közvetlenül bocsáttathatnak-e, avagy mily föltételeket kellend még pótlólag teljesíteniük?

5. §. Az ügyvédség elnyerése ezentúl a fennebb elősorolt eseteken kívül következő föltételekhez köttetik:

a) hogy az ügyvédjelölt a jogtudományok, és különösen a hazai törvények tanulását kellőleg bevégezte;

b) ezekből az előszabott elméleti vizsgálatokat sikeresen kiállotta; azontúl

c) két évi joggyakorlatot hitelesen kimutatni képes legyen; végre ennek eltelte után

d) az ügyvédi vizsgálatot a királyi tábla előtt sikerrel letegyje.

6. §. A főtörvényszékek kerületei megszülltetvén, az ügyvédek hatásköre az egész országra és kapcsolt részeire kiterjed.

7. §. Az ügyvédi meghatalmazványok tekinteté-

ben, az 1840. 15. törv.-cikk II-ik részének 217-ik§-a a polgári perekre is kiterjesztetik.

B) Közjegyzőség megszüntetése.

8. §. A hiteles helyek iránt a hazai törvények intézkedvén, és ezek, úgy a visszaállított törvényhatóságok által lévén a magyar törvények értelmében a közjegyzők fennmaradó teendői végezendők, a közjegyzői hivatal ezennel megszüntetik.

9. §. A közjegyzőknél letett okiratok és hivatalos eljárásaikról készült irataik, jegyzőkönyveikkel együtt az újonnan felállítandó azon első bírósági törvényszéknek lesznek sorjegyzék mellett átadandók, melynek területén működtek.